

# Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník IX 3 • 2013 cena 2,99 €



**„Vy máte moc, ale  
na našej strane  
je pravda“**

**S. Krčméry**



---

PROTIŽIDOVSKÉ OPATRENIA V PREŠOVE

---

ČESKOSLOVENSKÁ ROZVIEDKA PO ROKU 1945

---

ŠPORT V TIENI ŠTB

---

# REFORMA V ROKU 1953 -

## MENOVÁ REFORMA V ROKU 1953

**Postihli vás, alebo niekoho z vašich príbuzných, známych a priateľov dôsledky menovej reformy v Československu v roku 1953?**

Menová reforma v júni 1953 mala dosah na životy miliónov občanov Československa. Ústav pamäti národa preto hľadá jej obeť, ako aj ich potomkov, rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ktorí by sa chceli podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť ÚPN dokumenty súvisiace s menovou reformou. V prípade záujmu kontaktujte Ústav pamäti národa.

Ďakujeme.

### Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok

sekcia vedeckého výskumu ÚPN

Tel.: 02/ 593 00 333

E-mail: [branislav.kincok@upn.gov.sk](mailto:branislav.kincok@upn.gov.sk)



## ELEKTRONICKÁ KNIŽNICA ÚPN

**Chceli ste si zakúpiť knihu z produkcie Ústavu pamäti národa, ale zistili ste, že je už vypredaná? ÚPN vám prináša možnosť, ako sa k nej dostať ľahko a bezplatne.**

Ústav pamäti národa sprístupnil na svojej stránke elektronickú knižnicu. Obsahuje publikácie z bohatej produkcie ÚPN, ktoré sú už vypredané a záujemcom o slovenské dejiny tak ponúka možnosť ich bezplatného stiahnutia. Ústav pamäti národa sa aj touto cestou snaží priblížiť svoju prácu širokému okruhu záujemcov. Elektronická knižnica je systematicky dopĺňaná o nové tituly.



Milan Katuninec

Vážení čitatelia,

skutočnosť, že výklad historických udalostí podliehal na Slovensku dlhé roky vplyvu politickej moci, akoby stále rozdeľovala historickú obec a obávam sa, že preniká aj do prostredia mladšej generácie historikov, a to i napriek tomu, že po páde železnej opony sa historikovi ponúkajú možnosti písať bez hnevu a predpojatosti (*sine ira et studio*). V demokracii, ktorá síce taktiež nezabráni účelovým politickým hodnoteniam niektorých historických období, história ako vedný odbor získala významné autonómne miesto, čo nemožno prehliadnuť, i keď ju niektorí historici, ktorých vedecké výstupy majú vysokú profesionálnu úroveň, na verejnosti verbálne degradujú. Snaha vtesnať historickú vedu do sterilného, neutrálneho priestoru, by ale bola naivná, pretože sa nezaobíde bez polemiky a každý historik musí očakávať rôzne reakcie aj pri čo najúprimnejšej snahe „nekontaminovať sa“ politickými vplyvmi a stáť nestranne nad ideológiami. To v podstate nie je ani možné, pretože okrem odbornej kvality je historik determinovaný napríklad prostredím, v ktorom sa pohybuje, názormi, stanoviskami i osobnými spomienkami, či spomienkami svojich príbuzných a priateľov. Ja si vojenskú intervenciu štátov Varšavskej zmluvy budem vždy spájať s tým, že znemožnila prevoz môjho vážne chorého brata z nemocnice v Lučenci do Bratislavy. Svoj osobný zážitok z tohto obdobia pripomínam svojim deťom, tak ako mne pripomínala jedna z mojich najbližších rodinných príbuzných, že ako malé dieťa sa hrávala so svojou židovskou kamarátkou a raz, keď k nej prišla, bol ich dom prázdny.

## ŠTÚDIE

- 3 Jozef Kušnír  
**Podoba a priebeh protizidovských opatření  
v Prešove na příklade arizácie vybraných  
druhů nehnuteľností**
- 15 Ivan A. Petranský  
**Postavenie neuznaných kresťanských konfesíí  
na Slovensku 1945 – 1949: Prípád baptisti**
- 32 Matej Medvecký  
**Na prahu totality – československá rozvědka  
po komunistickom prevrate**

## MATERIÁLY

- 53 Ján Grexa  
**Šport v tieni ŠtB**

## OBETE

- 79 Martin Lacko, Dušan Podhorský  
**Slovenskí a československí občania  
pochovaní v zajateckom tábore v Spassku  
v strednej Ázii**

## ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

- 86 Peter Jašek  
**Mnohé z toho, o čo sme v roku 1968 usilovali,  
vtedy ešte nedozrelo. Rozhovor s historikom  
a politológom Ivanom Lalahom**

## 118 RECENZIE

## 124 ÚPN INTERNE

## 130 SPOMÍNANIE

## Pamäť národa

3 • 2013  
ročník IX  
vychádza 4 × ročne

## VYDÁVA

Ústav pamäti národa  
Námestie slobody 6  
817 83 Bratislava 15  
Slovensko  
IČO 37 977 997  
redakcia@upn.gov.sk  
www.upn.sk

## REDAKCIA

## Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

## Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok

Mgr. Ján Mitáč

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

## REDAKČNÁ RADA

## Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

## Členovia

PhDr. Igor Baka, PhD.

doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.

prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec

Beáta Katrebová Blehová, PhD.

prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.

Mgr. Norbert Kmeť, CSc.

PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.

PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.

PhDr. Michal Pehr, PhD.

doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Ivan A. Petranský, PhD.

Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

## JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Zuzana Rakšányová

## GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

## TLAČ

Róbert Jurových – Nikara

Printed in Slovakia

## FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Silvester Krčmery

Zdroj: Archív ÚPN

Objednávky časopisu zasielajte

na adresu vydavateľa.

Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2013

Všetky práva vyhradené

Evidenčné číslo EV 3973/10

ISSN 1336-6297

Zadané do tlače

29. 10. 2013





# PODOBA A PRIEBEH PROTIŽIDOVSKÝCH OPATRENÍ V PREŠOVE NA PRÍKLADE ARIZÁCIE VYBRANÝCH DRUHOV NEHNUTEĽNOSTÍ

JOZEF KUŠNÍR

Kľúčovým bodom riešenia tzv. židovskej otázky v období 1. Slovenskej republiky (SR) bolo spočiatku vyradenie židovského elementu z hospodárskeho života štátu a zbavenie Židov ich spravidla značného majetku. Arizácia ako prostriedok k dosiahnutiu proklamovaného zámeru bola verejnosti prezentovaná ako akýsi recept na neblahú majetkovú situáciu majoritného obyvateľstva a pre slovenské hospodárstvo mala byť ozdravovacím impulzom. Podliehal jej de facto celý židovský majetok. Najväčšiemu záujmu sa logicky tešili prosperujúce židovské obchody a podniky, ktoré pre potenciálneho arizátora prinášali prakticky okamžitý zisk. Veľký dopyt bol prirodzene aj po židovských domoch a bytoch, ktoré bývali zväčša situované v najlukratívnejších častiach slovenských miest. Arizácii podliehali aj všetky hnutelné veci a poľnohospodárske i lesné nehnuteľnosti, na ktoré však bolo potrebné vynaložiť ďalší kapitál i pracovnú silu, aby priniesli želaný úžitok.

S amotný arizačný proces mal svoju postupnosť i centrálnu riadenú podobu a priebeh, no nevyhol sa mnohým miestnym odchýlkam a špecifikám. Prijímané opatrenia súvisiace s arizáciou mali na regionálnej či miestnej úrovni často expresívnejšiu podobu ako tie celoštátne. V tomto smere sa v literatúre často vyskytuje mienka, že Šariško-zemplínska (SZ) župa a jej centrum, mesto Prešov, boli v protižidovskej politike najradikálnejší.<sup>1</sup> Opodstatnenosť tohto tvrdenia vyplýva z množstva protižidovských predpisov a prameňov regionálnej povahy. V dobových dokumentoch badať silný antisemitský postoj

jednotlivcov, ktorý sa ľahko prenášal a ovplyvňoval miestnu majoritnú spoločnosť. Jej negatívne vnímanie židovskej komunity dokumentujú aj správy o tom, že v dňoch 7. a 9. októbra 1938 tiahol cez mesto dav demonštrantov, ktorý kameňmi zaútočil na budovu Židovského múzea,<sup>2</sup> pričom na nej bolo porozbíjaných viacero okien.<sup>3</sup> V oboch dňoch sa vyskytlo v meste do troch stoviek mladých demonštrantov, najmä študentov, hoci celoslovenská tlač tieto počty mnohonásobne nafúkla. Proti rozvášnenému davu nakoniec zasiahli četnícke hliadky, ktoré demonštrantom spôsobili početné zlomeniny a dokonca aj strelné poranenia.<sup>4</sup> Podobné

protižidovské rebélie boli v mnohých slovenských mestách preukázateľne prítomné nielen počas existencie 1. SR, ale už prakticky v celom medzivojnovom období.<sup>5</sup> Antisemitské nálady boli u obyvateľstva pravidelne živé silnou propagandou najmä printových médií. V nami skúmanom období pritom nešlo len o celoštátne vydávaného *Gardistu* či *Slováka*, ale ráznym tónom sa prezentovala i regionálna a miestna tlač. V tomto smere vynikal v Prešove vydávaný denník *Slovenská sloboda*, ktorý viedol voči Židom skutočne ostrú kampaň. Evidentne to deklarujú články s výstižnými názvami ako *Židovskú otázku budeme riešiť nekompromisne*,<sup>6</sup>

1 Napr.: LIPSCHER, L.: Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945. Banská Bystrica 1992, strana (s.) 72., KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Bratislava 1991, s. 121.

2 Židovské múzeum sídlilo v historickej bašte, niekdajšej súčasť opevnenia mesta, neskôr prebudovanej na vodnú vežu – machina hydraulica. Tzv. Kumšt je v súčasnosti v správe Krajského múzea v Prešove.

3 Štátny archív (ŠA) Prešov pobočka (p.) Prešov, fond (f.) Mestský úrad v Prešove (MÚ PO) 1923 – 1945, signatúra (sign.) 134, škatuľa (šk.) 17.

4 PEKÁR, M.: Východné Slovensko 1939 – 1945: Politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šariško-zemplínskej župy. Prešov 2007, s. 50.

5 NIŽNANSKÝ, E.: Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov 1999, s. 29 – 32.

6 Slovenská sloboda, 15. 11. 1938.

*Žid bude vždy klamať,*<sup>7</sup> či *Päťou do židovských práv v Prešove*<sup>8</sup> a ďalšie iné, kompromitujúce Židov poukazovaním na obchádzanie právnych predpisov a vyhýbanie sa plneniu si svojich povinností z ich strany. Nenávistná propaganda takýchto rozmerov zákonnite v spoločnosti nanucovala mienku o potrebe bezpodmienečného a tvrdého protizidovského postupu.

Veľké množstvo relevantného pramenného materiálu sme z dôvodu snahy o objektívny prístup a komplexnosť poznania tejto problematiky našťudovali a po jeho analýze sme výsledky komparovali s odbornou literatúrou. Cieľom predkladanej práce je na príklade arizácie vybraných druhov nehnuteľností naznačiť, akú podobu, priebeh, rozsah a špecifiká mali protizidovské opatrenia v Prešove. Predmetom nášho výskumu bola arizácia bytového a domového majetku Židov žijúcich v meste. Časovo sme skúmané obdobie ohraničili vznikom samostatnosti v marci 1939 a marcom 1942, keď sa začali deportácie Židov do vyhladzovacích táborov. Práca je sondou do danej problematiky, keďže dosiaľ neexistuje dielo, ktoré by dôsledne a podrobne mapovalo arizačný proces židovského majetku v tomto meste. Cenným zdrojom poznatkov o osudoch prešovských Židov je tak aspoň niekoľko prác, prevažne memoárového charakteru, publikovaných autormi pochádzajúcimi najmä zo židovskej komunity.<sup>9</sup>

### VÝCHODISKOVÁ SITUÁCIA V DOMOVEJ A BYTOVEJ OTÁZKE

Mesto Prešov je vzhľadom na predmet nášho výskumu optimálnou vzorkou, a to z viacerých dôvodov. V prvom rade je potrebné poukázať na rozhod-



Šariško-zemplínsky župan Andrej Dudáš pri verejnom prejave v roku 1942

(Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

né postavenie Židov v oblasti obchodu. Mestská kronika na margo ich monopolu v tejto sfére konštatuje, že „... všetok obchod bol v rukách Židov a keď chcel niečo náš kresťan Slovák kúpiť, musel kúpiť u Žida, lebo nebolo kresťanského obchodníka.“<sup>10</sup> Napriek istému zveličeniu má aj toto konštatovanie pre nás relevantnú výpovednú hodnotu a navyše v zásade súvisí s predmetom nášho výskumu. Arizácia

v oblasti obchodu a podnikania bola totiž prepojená s arizáciou bytového majetku. Bolo to spôsobené tým, že vrchné poschodia židovských obchodov slúžili ich majiteľom spravidla ako obydlia, o ktoré mali arizátori pochopteľný záujem. Arizácia konkrétneho obchodu bývala potom v žiadostiach jedným z častých dôvodov, prečo by mal ten ktorý arizátor arizovať aj príslúchajúci židovský byt.

7 Tamže, 4. 1. 1941.

8 Tamže, 21. 1. 1941.

9 Napr.: AMIR, G.: Prešov, osud židovskej obce, jednej z mnohých. Bratislava 2004, 251 s. JURÁŇOVÁ, J.: Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou. Bratislava 2012, 474 s. KALINA, J.: Zavlnili to židia a bicyklisli. Bratislava 2000, 212 s. KALINA, J. L.: Usmievavé Slovensko. Bratislava 2003, 229 s. KÓNYA, P. – LANDA, D.: Stručné dejiny prešovských židov. Prešov 1995, 120 s. SOMMER-LEFKOVITSOVÁ, E.: Aj vy ste v tomto pekle? Spomienky na zlovestné časy 1944 – 1945. Košice 1995, 103 s.

10 ŠA Prešov, p. Prešov, Pamätná kniha mesta Prešov III. diel (1938 – 1940), s. 137.

Ďalším dôvodom vhodnosti výberu mesta pre štúdium danej problematiky je skutočnosť, že počet Židov v Prešove bol tradične veľmi silný. Štatistické údaje o národnostnej situácii v medzivojnovom období naznačujú, že ich počet mal dokonca stúpajúcu tendenciu. Krátko po 1. svetovej vojne sa tu k židovskej národnosti hlásilo 1893 osôb. V ďalšom prehľade o národnostnom zložení v Prešove z roku 1930 síce ich počet mierne poklesol (v tomto roku sa k židovskej národnosti hlásilo 1702 osôb), no v roku 1938 evidovalo sčítanie už 2134 Židov v meste.<sup>11</sup> Tieto sčítania ale boli založené na princípe vlastného výberu národností, čo v praxi znamenalo, že niektorí jedinci židovského pôvodu si vybrali slovenskú, maďarskú, resp. inú národnosť. Preto boli tieto údaje neúplné a neodzrkadľovali reálny stav židovskej populácie v meste. Najpresnejšie bolo preto sčítanie obyvateľstva z roku 1940, podľa

ktorého žilo v tom čase v Prešove 4381 Židov, čo z celkového počtu 24 363 obyvateľov tvorilo bezmála 18 %. Tento prudký nárast nebol spôsobený mimoriadnou natalitou židovského obyvateľstva, ale povinnosťou prihlásiť sa k židovskej národnosti. Nemožnosť samostatne si zvoliť svoju národnostnú príslušnosť znášali niektorí pokrstení jedinci len veľmi ťažko.<sup>12</sup> V tomto aspekte je evidentné isté špecifikum týkajúce sa tejto komunity, v otázke ich národnostnej a konfesionálnej identity. Práve u Židov existovalo silné prepojenie týchto dvoch atribútov a v očiach spoločnosti mohlo ľahko dôjsť k ich zámene, resp. splynutiu. Legislatívne sa však až do prijatia tzv. Židovského kódexu chápalo židovské obyvateľstvo na konfesionálnom princípe a až spomínaná právna norma zakotvila rasový základ určenia židovského pôvodu.<sup>13</sup>

Ubytovacia perspektíva v meste nebola v tomto období práve ideálna.

Domový súpis z leta 1940 evidoval v Prešove len 1925<sup>14</sup> domových čísel,<sup>15</sup> pričom tu žilo vyše 24 tisíc obyvateľov, čo predstavovalo viac ako 12 obyvateľov na jeden dom. Aj vzhľadom na tieto okolnosti začali byť pre eventúálnych arizátorov veľmi atraktívne židovské byty a domy. Aj keď arizácia obytných nehnuteľností neprinášala okamžitý zisk, nedostatok ubytovacích možností spôsobil veľký dopyt aj po nich. Nie je žiadnym tajomstvom, že mnoho Židov disponovalo značným majetkom, čo sa logicky prejavilo aj na ich bytovom štandarde. Židia tradične obývali najlukratívnejšie časti mesta a mnoho z nich žilo priamo na hlavnej tepne Prešova – na Hlinkovej ulici. Semitský kolorit ulice navyše dokresľovalo množstvo židovských obchodov a podnikov. Tieto skutočnosti ešte väčšmi prilievali olej do ohňa antisemitským vášňam, ktoré mali v Prešove stúpajúcu tendenciu.

Od vzniku 1. SR bolo prijatých množstvo vládnych nariadení protizidovského charakteru, no tie sa netýkali (ak áno, tak len minimálne) ich obytného majetku. Podľa súpisu Štátneho štatistického úradu pritom domový majetok Židov predstavoval hodnotu 1,25 milióna Korún slovenských (Ks), čo bolo takmer 30 % z celkového prihláseného majetku.<sup>16</sup> Relatívne mierna právna úprava v tejto oblasti však nebránila zvyšujúcemu sa záujmu o tieto nehnuteľnosti. Prvým, dosť opatrným krokom bola v tomto smere skutočnosť, že od leta r. 1940 sa ochrana nájomníkov netýkala bytov, nájomníkmi ktorých boli Židia.<sup>17</sup> Do októbra ale ostávala bytová i domová problematika právne neupravená. Do tejto otázky dosiaľ zasahovali len župné a miestne opatrenia, ktoré ale boli často



**Budova Kumštu (vľavo), kde v medzivojnovom období sídlilo židovské múzeum**

(Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

11 ŠA Prešov, p. Prešov, f. Okresný úrad v Prešove (OÚ PO) 1923 – 1945, inventárne číslo (inv. č.) 208, šk. 19.

12 Tamže.

13 V práci vnímame židovskú minoritu v zmysle národnostnom, preto používame ich označenie s veľkým začiatočným písmenom, teda „Židia“.

14 Iný prameň uvádza, že v roku 1940 bolo v Prešove 1935 domov. ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 231, šk. 94.

15 Tamže, inv. č. 208, šk. 19.

16 LIPSCHER, L.: Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945, s. 87.

17 Tamže, s. 88.

extrémnejšie než samotné vládne nariadenia. V tomto smere patrilo do popredia aj župan ŠZ župy Andrej Dudáš, ktorý koncom septembra 1940 vydal nariadenie, ktoré zakazovalo štátnym zamestnancom bývať v dome Žida.<sup>18</sup> Treba povedať, že toto nariadenie malo negatívny účinok skôr na kresťanských nájomníkov ako na samotných židovských prenajímateľov.

Najvýraznejším zásahom do domovej i osobnej slobody tak boli v tom čase frekventované domové prehliadky, vykonávané nielen žandárskymi a policajnými orgánmi, ale najmä miestnymi príslušníkmi Hlinkovej gardy (HG) a Freiwillige Schutzstaffel (FS). Pri týchto prehliadkach dochádzalo k šikanovaniu Židov a rabovaniu ich majetku.<sup>19</sup> Domové prehliadky sa vykonávali na základe nariadenia Ministerstva vnútra (MV) zo septembra 1940 a mali byť zamerané predovšetkým na osoby s česko-slovenským zmysľaním alebo na osoby zaoberajúce sa protištátnou činnosťou.<sup>20</sup> Toto nariadenie však bolo vďaka svojej vágnej formulácii do veľkej miery zneužívané práve voči židovskému obyvateľstvu.

### DOČASNÁ SPRÁVA ŽIDOVSKÝCH DOMOV

V posalzburskom období, keď sa tempo arizačného procesu zrýchľovalo, prichádzali na rad aj obytné nehnuteľnosti Židov. Za začiatok arizácie domového a bytového majetku Židov môžeme označiť prijatie nariadenia číslo (č.) 257/1940 Sl. z. o dočasných správcoch pre domy Židov a o výpovediach židovským nájomníkom z 11. októbra 1940.<sup>21</sup> Na základe tohto nariadenia začal Ústredný hospodársky úrad (ÚHÚ) od októbra dosadzovať dočasných správcoch do židovských domov. V zmysle nariadenia bolo možné uvaliť dočasnú správu na akýkoľvek

domový majetok vo vlastníctve Židov alebo židovských združení, a to z vážnych hospodárskych alebo sociálnych dôvodov. Za dočasného správcu mohol byť menovaný štátny občan, ktorý dosiahol vek 24 rokov a spĺňal mravné i znalostné kritériá. Správcovia prebrali práva i povinnosti pôvodných vlastníkov a disponovali aj právom dať výpoveď židovskej rodine z bytu, a to dokonca aj pôvodnému majiteľovi. Toto nariadenie tak umožňovalo vyprázdenie ktoréhokoľvek židovského bytu, ak oň prejavila záujem árijská osoba. Dočasný správca mal ďalej nárok na náhradu vynaložených výdavkov a na odmenu, výšku ktorej určoval ÚHÚ.

Realizácia nariadenia mala v Prešove priam expresný charakter. Už do konca roku 1940 uvalil ÚHÚ dočasnú správu na 32 židovských domov v meste. V menoslove všetkých týchto dosadených správcoch bolo deväť mien podčiarknutých červeným perom s poznámkou, že títo boli „*vôbec nespoľahliví*“. Podľa adries židovských domov, do ktorých boli dosadení správcovia, je evidentná snaha najprv riešiť bytovú otázku v centre mesta – na Hlinkovej ulici. Až 31 z domov podliehajúcich dočasnej správe bolo práve na tejto ulici a len jeden na Slovenskej.<sup>22</sup> Po spomínaných dosadeniach dočasných správcoch, realizovaných ÚHÚ ešte koncom roku 1940, pokračoval v nástupnom trende začiatkom nasledujúceho roka aj Okresný úrad v Prešove. Ten najprv zistil vo svojom obvode všetok domový majetok Židov, ktorý sa mal následne stať predmetom arizácie.

V tabuľke č. 1. sú zostupným spôsobom zoradené ulice mesta Prešov podľa počtu židovských domov nachádzajúcich sa na nich, čo prehľadne znázorňuje, kde ich bolo sústredených najviac. Takmer pätina domov v židovskom vlastníctve bola na Hlinkovej,

dnešnej Hlavnej ulici. Ďalšie silné židovské zastúpenie bolo aj na Levočskej i Sabinovskej ulici a Námestí Pittsburskej dohody, dnešnom Námestí mieru. V tabuľke je potom ešte zopár ďalších ulíc, kde bolo domové zastúpenie Židov menšie. Relatívne vysoké číslo, až 114 židovských domov, nachádzajúcich sa na ďalších uliciach naznačuje, že židovská komunita v Prešove nebola sústredená do jedného celistvého celku, ale naopak, židovské obydlia boli, aj napriek značnej centralizácii, roztrúsené po uliciach celého mesta.

Tabuľka č. 1<sup>23</sup>

| Názov ulice              | Počet židovských domov |
|--------------------------|------------------------|
| Hlinkova                 | 63                     |
| Levočská                 | 27                     |
| Nám. Pittsburskej dohody | 22                     |
| Sabinovská               | 22                     |
| Štefánikova              | 17                     |
| Slovenská                | 15                     |
| Vajanského               | 14                     |
| Slovenskej jednoty       | 13                     |
| Františka Majocha        | 13                     |
| Kováčska                 | 13                     |
| Iné                      | 114                    |
| SPOLU                    | 333                    |

OÚ v Prešove svoju pozornosť spočiatku zamerl na ulice, kde bolo židovské zastúpenie najväčšie. Ako už bolo spomínané, Hlinkova ulica bola v tomto smere najaktuálnejšou a v krátkom čase boli dočasnými správcami dosadení do všetkých predmetných domov. Hneď po nej nasledovali ďalšie ulice so silnejšou židovskou komunitou v relatívne málo vzdialených lokalitách od centra, a to ulice Levočská,

18 Hlavinka, J.: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava 2007, s. 120.

19 KAMENEC, I.: Po stopách tragédie, s. 121.

20 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 208, šk. 19.

21 Slovenský zákonník, ročník (roč.) 1940, nariadenie č. 257/1940.

22 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 207, šk. 17.

23 Štefánikova ulica je dnešná Masarykova ulica, Ulica Slovenskej jednoty – Okružná ulica, Ulica Františka Majocha – Jarková ulica.



Sabinovská, Slovenská či Štefánikova. Menšia pozornosť sa spočiatku venovala židovským domom roztrúseným po uliciach na periférii mesta, ale aj niektorým početnejším židovských komunitám. V počiatočnej fáze sa domová správa nedotkla relatívne silného židovského domového majetku na Námestí Pittsburskej dohody, či na uliciach Vajanského, Kováčskej a Martýra Františka Majocha.<sup>24</sup> Vlna uvažovania domovej správy kulminovala koncom marca, o čom informoval okresný náčelník v oznámení adresovanom prezídiu župného úradu (ŽÚ). Uvedené skutočností jasne naznačujú systematickosť prístupu OÚ v Prešove v tomto prejave arizácie židovského domového majetku.

Na rýchlom a riadnom realizovaní nariadenia mal eminentný záujem aj župan Dudáš a videl v ňom zrejme možnosť zmiernenia, ak nie vyriešenia bytovej krízy v Prešove. Rozoslal preto všetkým okresným úradom inštrukcie, aby bezodkladne a s čo najväčším urýchlením vykonali potrebné úkony a podali o tom správu.<sup>25</sup> Okresný náčelník v úradnej korešpondencii adresovanej ŽÚ oboznámil župana s priebehom procesu uvalenia dočasnej správy. Priebeh vykreslil ako bezproblémový, s plnením si všetkých obligatórnych náležitostí a zároveň informoval o tom, že na cirkevné budovy nebola okresným náčelníkom uvalená dočasná správa z dôvodu, že túto sféru si vyhradil ÚHÚ. V liste zároveň konštatoval, že do konca marca 1941 bola OÚ v Prešove udelená dočasná správa na 280 židovských domov.<sup>26</sup>

Ak by bol tento údaj pravdivý, znamenalo by to, že po marci 1941 by bolo v správe 312 z 333 židovských domov v Prešove. Dva od seba nezávislé pramene ale usvedčujú okresného náčelníka z toho, že v správe adresovanej župnému úradu predmetné čísla „pri-



Veľký nápis „Židia z korza von!“ na Hlinkovej ulici v Prešove (Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

krášlil“. Prvým prameňom je zoznam už dosadených správcoch OÚ, ktorý eviduje 171 domov v správe,<sup>27</sup> čo spolu s 32 správcami dosadenými ÚHÚ koncom roka 1940 dáva číslo 203. Ďalším prameňom, ktorý nekorešponduje so štatistikami okresného náčelníka, je zoznam dočasných správcoch vytvorený k 31. januáru 1942. V tomto zozname je uvedených 197 správcoch, ktorí majú v správe spolu 203 domov,<sup>28</sup> čo je identické číslo, aké uvádza prvý prameň. Tieto dva zdroje naznačujú, že okresný náčelník vo svojej správe zrejme uvie-

dol skreslené štatistiky. Úpravou čísel si dotýčny pravdepodobne chcel vylepšiť svoje renomé a falšovaním údajov vytvoriť ilúziu priam idyllickej arizácie domového majetku Židov v Prešove. Či už šlo o osobný alebo iný prospech je irelevantné, faktom je, že nie všetky štatistické údaje, resp. správy o postupe a výkone arizácie židovského majetku boli reálnym odzrkadlením skutočnosti. Dôvodom týchto prikrášlení bol zaiste tlak vyvíjaný na úrady, aby riešili židovskú otázku čo najrýchlejšie a najdôslednejším spôsobom.

24 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 207, šk. 17.

25 Tamže, inv. č. 209, šk. 20.

26 Tamže.

27 Tamže, inv. č. 207, šk. 17.

28 Tamže, inv. č. 231, šk. 98.



Napriek uvedeným skutočnostiam a nezrovnalostiam v prameňoch je evidentné, že proces uvažovania dočasnej domovej správy mal v Prešove promptný charakter a relatívne široký záber, keďže v prvej fáze postihol vyše 60 % židovských domov. Druhá fáza mala už len pozvoľný priebeh. V období po marci 1941 už neevidujeme hromadné uvažovanie dočasných správ a do konca roka sa tento proces prakticky nere realizoval. Istú aktivitu zaznamenávame až začiatkom nasledujúceho roka, čo vyznieva dosť paradoxne, keďže v tomto období bol už v zmysle platnej legislatívy všetok bytový a domový majetok Židov zoštátnený. Do mája 1942 bolo aj napriek tomu uvalených takmer dvadsať dočasných správ na už *de iure* nežidovské domy.<sup>29</sup>

Funkcia dočasného správcu židovského domu prinášala pomerne dobré zárobkové možnosti, preto je prirodzené, že sa v tejto oblasti diali špinavosti rôzneho charakteru. Početné výhody plynúce z funkcie správcu boli silným lákadlom, a tak sa o správcovstvo zvädzal tuhý boj. Podobne ako v arizácii podnikov, aj v domovej sfére sa angažovali zástupcovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS), HG i Deutsche Partei (DP) a presadzovali záujmy svoje i svojich rodinných príslušníkov. V tejto súvislosti evidujeme aj v Prešove odporúčania miestnych organizácií spomenutých inštitúcií, aby bol za správcu menovaný niektorý z ich členov. Veľmi ľahko sa totiž z relatívne chudobného Prešovčana stal dobre zabezpečený domový správca. Jeho príjem plynul z viacerých zdrojov, nielen ako legálna odmena za správu, ale dotovaný bol židovským majiteľom aj pomimo toho. V niektorých prípadoch bol priznaný ročný zisk niekoľko tisíc korún, inokedy dočasný správca vykazoval až tisícové straty.<sup>30</sup> Je pravdepodobné, že dočasní správcovia nepriznávali všetok zisk vyplývajúci zo správy a týmto spôsobom si poľahky finančne pripilešili. Takýmto ľuďom



Modliaci sa príslušník židovskej náboženskej obce v Prešove

(Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

sa často dostalo označenia „biely žid.“ Vzhľadom na tieto skutočnosti je prirodzené, že proces súvisiaci s dočasnou správou židovských domov bol presýtený závisťou, korupciou, protekcionizmom, udaniami i sťažnosťami. V tejto súvislosti bolo adresované okresnému náčelníkovi v Prešove oznámenie na Jána Fuckera, zamestnanca krajského súdu v Prešove. V oznámení sa písalo, že menovaný, kým sa nestal dočasným správcom, žil veľmi skromným životom a autori oznámenia ho dokonca prirovnali ku kostolnej myši. Momentom,

keď sa stal správcom, zvýšil sa údajne aj jeho plat a ďalší príjem mu plynul zo židovských domov. Hneď po nástupe do funkcie „... od židov obdržal 600 Ks a zase neskôršie Ks 600 takže ihneď ostal bielym židom (a) začal sa nakúpiť v obchodoch nato nás upozornila verejnosť.“ Rovnako aj správcova „... manželka chodí v pucu a vždy je v obchodoch, takže sa aj obchodníci divia na tom. Potom domácnosť vedie sa na najvyššom stupni vidno keď nakupuje narabajú s peniazmi teraz ako s futbalom tolko židovských poňazkoch

29 ŠA Prešov, p. Prešov, f. MÚ v PO 1923 – 1945, sign. 140, šk. 23.

30 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 231, šk. 98.

jest.“ Ďalšie obvinenia sa týkali toho, že napomáha Židom a že ako štátny zamestnanec nepracuje v prospech štátu, ale proti nemu. V závere žiadateľa poprosili okresného náčelníka, aby v tomto smere zakročil ráznym a nekompromisným spôsobom.<sup>31</sup>

Toto nedatované oznámenie pochádza pravdepodobne z jari alebo leta roku 1942. Je až zarážajúce, akým pocitom krivdy a závisť trpeli autori oznámenia. Dočasného správcu židovského domu dokázali očierniť tým najhrubším spôsobom, čím ho chceli zbaviť tejto jeho výhodnej pozície. Na druhej strane nám toto, aj keď zaiste zveličené oznámenie poskytuje istú výpovednú hodnotu o tom, aký zárobkovo lukratívny post predstavoval status dočasného správcu v Prešove. Nie je preto neprirodzené, že rýchle a ľahké zbohatnutie istého okruhu ľudí negatívne ovplyvňovalo medziľudské vzťahy v spoločnosti.

### SŤAHOVANIE ŽIDOV Z ULÍC

Množstvo židovských domov a bytov v strategicky najvýhodnejšej polohe bolo trŕňom v oku nielen štátnym a regionálnym úradom, ale aj majoritnému obyvateľstvu, ktoré tak bolo nútené obývať skôr periférie mesta. Voči tejto „nepravosti“ zakročil ÚHÚ, ktorý vydal 28. novembra 1940 vyhlášku č. 258, o zákaze bývať Židom v uličných častiach domov na ulici Andreja Hlinku v Prešove a o zákaze najímať nové byty v určitých častiach mesta Prešov. Vyhláškou bolo zakázané prenajímať Židom byty „... na ulici Andreja Hlinku [okrem dvorných častí budov], na ulici Sabinovskej, Štefánikovej a na ulici Martýrov Tomášovcov [dnešná Štefánikova], ďalej v juhovýchodnej

časti mesta Prešova, ohraničenej ulicou Onderčovou [dnešná Metodova], Štefánikovou, železničnou traťou na Bardejov, potokom Sekčovom, ulicou Martýra Hulu [dnešná Dilongova] a Námestím Martinskej deklarácie [pri Moyzesovej ulici].“ Výber týchto ulíc sa stal precedensom pre neskoršie nariadenie z januára 1942, ktoré prikazovalo vystaňovať sa všetkým Židom z identických ulíc (pozri mapu č. 1). V ostatných častiach mesta bolo zároveň možné prenajímať nové byty Židom len so súhlasom notárskeho úradu v Prešove. Židia a ich nežidovskí majitelia užívali byty „uličnej fronty“ v domoch na ulici Andreja Hlinku mali tieto do konca roku 1940 vyprázdniť,<sup>32</sup> čo sa ale nezrealizovalo. Zmyslom nariadenia teda bolo zastavenie ďalšieho prenajímania bytov Židom na určených uliciach a ich vystaňovanie z Hlinkovej ulice, ktoré bolo zakrátko potvrdené ďalším nariadením celoštátnej pôsobnosti. Židom bolo totiž v decembri zakázané bývať na uliciach, ktoré boli pomenované po Andrejovi Hlinkovi, resp. Adolfovi Hitlerovi. Tieto názvy spravidla niesli hlavné ulice slovenských miest, v dôsledku čoho sa museli židovské rodiny sťahovať do ich okrajových oblastí.<sup>33</sup> Židia mali byť z týchto ulíc vystaňovaní do konca marca nasledujúceho roku. Netýkalo sa to židovských štátnych zamestnancov a lekárov, vystaňovanie ktorých bolo načas zastavené a nariadené malo byť až neskoršou zvláštnou vyhláškou ÚHÚ.<sup>34</sup> V Prešove boli ulice nesúce mená oboch osobností.<sup>35</sup>

Nariadenie z decembra sa v praxi aj tak realizovalo len minimálne. Vystaňovanie početnej židovskej komunity z Hlinkovej ulice nebolo možné usku-

točniť za taký krátky čas. Navyše, Židia len ťažko mohli mať pre podobné opatrenie pochopenie a nepodriadili sa mu, napriek hrozbe exekučného konania, počet ktorých bol v Prešove v konečnom dôsledku aj tak zanedbateľný. Podľa domového súpisu z novembra 1941 žili na Hlinkovej ulici naďalej vo veľkom počte a jeden dom bol Židmi obývaný dokonca aj na Hitlerovej ulici.<sup>36</sup>

V januári 1941 bola v Prešove porada štátnych, stranických a gardistických funkcionárov o ďalšom postupe v obmedzení práv tu žijúcich Židov. Podľa výsledku rokovaní bolo Židom zakázané zdržiavať sa na Hlinkovej ulici, od budovy krajského súdu až po veľkú poštu v čase od 18.30 každý deň, v nedeľu a vo sviatky celý deň. V súvislosti s bytovou otázkou došlo k uzneseniu, podľa ktorého mali židovskí nájomníci a vlastníci bytov na celej Hlinkovej ulici vyprázdniť svoje byty a domy a tiež dvorné byty, teda aj tie, ktorých okná neboli na uvedenej ulici. De facto šlo len o potvrdenie ustanovení už existujúceho nariadenia s celoslovenskou pôsobnosťou. Ulica mala zároveň byť urýchlenním arizácie, resp. likvidácie zbavená židovských obchodov a podnikov.<sup>37</sup>

Miestnemu veliteľstvu HG v Prešove sa tento rozsah máliť a snažilo sa tak o zväčšenie počtu ulíc, na ktorých malo byť zakázané Židom bývať. Koncom leta 1941 zaslalo ÚHÚ žiadosť, aby okrem ulíc nesúcich názov po A. Hlinkovi a A. Hitlerovi bol zákaz bývania rozšírený aj na ulicu Štefánikovu a Slovenskú. Dôvodmi zákazu mali byť skutočnosti, že Štefánikova ulica je priamym pokračovaním Hlinkovej a Slovenská ulica zas slúži ako trhovisko, na ktoré majú Židia aj tak obmedzený

31 Tamže, inv. č. 209, šk. 21.

32 Tamže, inv. č. 231, šk. 97.

33 LIPSCHER, L.: Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945, s. 88.

34 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 230, šk. 91.

35 K pomenovaniu ulice podľa nemeckého fűhrera došlo až v apríli 1941, keď bola ulica Jesenského na úseku od námestia Legionárov po ulicu Vajanského premenovaná na ulicu A. Hitlera. Hlinkova ulica bola hlavnou tepnou Prešova a k jej premenovaniu z Masarykovej došlo v deň 20. výročia Martinskej deklarácie, v októbri 1938.

36 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 231, šk. 95.

37 ŠA Prešov, p. Prešov, f. MÚ v PO 1923 – 1945, sign. 108, šk. 1.

vstup. Podanie tejto žiadosti bolo údajne výsledkom prosieb Prešovčanov o pridelenie židovských bytov, o ktoré bol naďalej eminentný záujem.<sup>38</sup> Je tak evidentné, že spolu s úpadkom morálky a vidinou ľahkého zisku hodnotnej nehnuteľnosti sa rozpútal doslova boj o každý jeden dom či byt.

### VÝPOVEDE ŽIDOM Z BYTOV A ŽIDOVSKÝ KÓDEX

Najsilnejším zásahom do vlastníckych a občianskych práv židovského obyvateľstva bola možnosť výpovede z vlastného bytu alebo prenájmu. Túto eventualitu právne zakotvilo už spomínané nariadenie o dočasných správcach. Prenajímateľ, dočasný správca i ÚHÚ mali oprávnenie kedykoľvek nariadiť židovskému nájomníkovi, aby do dvoch týždňov vyprázdnil svoj byt. ÚHÚ mohol dokonca dať výpoveď z bytu aj jeho majiteľovi. Proti rozhodnutiu o výpovedi nebolo opravného prostriedku. Dočasnému správcovi sa po výpovedi zároveň prikázalo, aby vyprázdnený byt prenajal.<sup>39</sup>

Aj v Prešove sa tak začalo s uplatňovaním týchto právom ošetrovaných rabovaní židovských bytov. Výpovede židovským nájomníkom a vlastníkom nemali v počiatočnej fáze taký rýchly priebeh a široký záber, ako to bolo v prípade dosadzovania domových správcov. V období do prijatia Židovského kódexu evidujeme len niekoľko výslovných výpovedí z bytov a až neskôr sa ich počet zvýšil. Presné štatistiky výpovedí židovským nájomníkom a vlastníkom sa nepodarilo zistiť. Zo zachovaných výpovedí z bytov je ale zrejmé, že v niektorých prípadoch nebola dodržaná ani len zákonná dvojtýždňová výpovedná lehota, ktorú si oprávnený subjekt svojvoľne skracoval.<sup>40</sup>

V septembri 1941 došlo k prijatiu smutne známeho nariadenia č. 198/



Antisemitický nápis na stĺpe pred františkánskym kostolom sv. Jozefa v Prešove

(Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

/1941 o právnom postavení Židov.<sup>41</sup> Židovský kódex sa samozrejme nemohol vyhnúť právnomu ošetrovaniu bytových a domových nehnuteľností vo vlastníctve, či inom vecnom práve Židov. V mnohých prípadoch došlo k prevzatíu, prípadne k zostreniu už existujúcich opatrení. Po ich prijatí sa v Prešove zintenzívnil proces výpovedí z bytov a ešte do konca septembra dostalo výpoveď z bytu minimálne šesť židovských rodín.<sup>42</sup> Kódex v § 191

zakotvil ustanovenie, podľa ktorého mal prejsť nehnuteľný majetok Židov a židovských združení do vlastníctva štátu, a to dňom, ktorý určí vláda vyhláškou v *Slovenskom zákonníku*. K tomu došlo 30. októbra 1941 vyhláškou o prechode vlastníctva a niektorých židovských nehnuteľností na slovenský štát. 1. novembrom sa tak všetok židovský majetok, okrem nehnuteľností poľnohospodárskeho charakteru<sup>43</sup>, majetkových podstát podnikov a lekární, stal

38 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 231, šk. 97.

39 ŠA Prešov, p. Prešov, f. MÚ v PO 1923 – 1945, sign. 139, šk. 22.

40 V jednom prípade bola výpovedná lehota skrátená dokonca na tri dni, čo ale nebránilo vo výmere konštatovať, že ide o zákonnú lehodu.

41 Slovenský zákonník, roč. 1941, nariadenie č. 198/1941.

42 ŠA Prešov, p. Prešov, f. MÚ v PO 1923 – 1945, sign. 139, šk. 22.

43 Všetky židovské poľnohospodárske nehnuteľnosti prešli do vlastníctva štátu v máji nasledujúceho roka.



vlastníctvom štátu.<sup>44</sup> Tento okamih je potrebné zdôrazniť, lebo ním Židia de iure stratili vlastnícke právo k všetkým bytom a domom i inému nehnuteľnému majetku, okrem už spomínaných výnimiek. Stali sa tak bezdomovcami v kedysi vlastných obydlíach a bolo už len otázkou času, kedy ich budú musieť definitívne opustiť.

Správou domov boli poverené okresné úrady, ktoré však neboli na túto skutočnosť dostatočne pripravené po materiálnej, ani po personálnej stránke. Kamenec konštatuje, že dočasná správa domov bola do veľkej miery neprehľadná a nespoľahlivá. Navyše domový a bytový majetok Židov bol po drancovačkách a nehospodárnom užívaní v oveľa horšom stave ako v čase, keď sa do správy dostal.<sup>45</sup> Nie je ničím neobvyklým, že dočasní správcovia nemali v záujme investíciami do domového majetku zveľaďovať jeho stav. Už podľa pomenovania ich funkcie bolo predsa jasné, že ich post bol časovo limitovaný, dočasný. Preto preferovali vylepšenie si svojich finančných možností, kým na to bola možnosť, pred

zodpovedným a nákladným riadením židovských domov.

OÚ v Prešove bolo v súvislosti so správou týchto nehnuteľností adresovaných množstvo žiadostí o pridelenie židovského bytu. V žiadostiach sa uchádzači domáhali zväčša pridelenia bytu konkrétneho židovského vlastníka alebo nájomníka a odôvodňovali to najrôznejšími skutočnosťami. Prevažne šlo o neprípustnosť podmienok bývania, bývanie mimo Prešova so zvýšenými ťažkosťami každodennej dopravy do práce, zhoršený zdravotný stav alebo už spomínaný dôvod predchádzajúcej arizácie obchodu, na vrchnom poschodí ktorého bol byt vhodný na pridelenie. Stávalo sa, že o jeden konkrétny byt žiadalo niekoľko aspirantov. Niektorí boli podporovaní odporúčaniami miestnych organizácií HSLS, HG, či DP. O výbere toho najvhodnejšieho kandidáta aj tak v konečnom dôsledku rozhodol OÚ, čo opäť zvyšovalo možnosti korupcie a protekcionizmu. Okrem iných požadovala pridelenie židovského bytu na kancelárske účely napr. aj miestna

organizácia DP a jej žiadosť bola samozrejme kladne vybavená.<sup>46</sup>

Je úplne prirodzené, že sa Židia chceli rôznymi obštrukciami nútenému vysťahovaniu z bytov vyhnúť, prípadne ho oddialiť. V niektorých prípadoch boli z väčšej alebo menšej časti úspešní. Prešovčan Juraško sa márne domáhal výpovede Žida Lea Zuckera z bytu, hoci sa o to zasadila aj miestna organizácia HSLS. OÚ jeho žiadosť zamietol s tým, že menovaný Žid má ešte v árende poľné hospodárstvo, ktorého bol byt súčasťou a navyše očakával prisťahovanie sa príbuzných z Bratislavy. Ďalší príklad, kedy žiadosti o vypovedanie Žida z bytu nebolo vyhovené, je prípad Alexandra Schattina. Tento Žid predložil potvrdenie o tom, že trpí tuberkulózou v štádiu, kedy je možnosť nákazy pre okolie vysoká. A tak miesto výpovede z bytu dostal paradoxne príkaz na to, že sa z bytu vysťahovať nesmie, a to až dovtedy, kým mu Referát pre ubytovanie pridelí iný byt.<sup>47</sup> O niečo menej šťastia mal Samuel Sinaj bývajúcí na Hlinkovej ulici. Keďže sa odmietol podriaďiť výpovedi z bytu, zakročil voči nemu OÚ exekučným príkazom. V ňom mu bola určená ďalšia lehota, dokedy mal svoj byt vyprázdniť. Po jej uplynutí bola tvrdohlavému Sinajovi udelená poriadková pokuta a z bytu bol deložovaný.<sup>48</sup>

Na týchto troch príkladoch demonštrujeme, že OÚ v Prešove bol v otázke výpovedí z bytov povinný postupovať individuálne, prihliadajúc pritom na okolnosti a špecifiká jednotlivých prípadov. Niekedy teda, aj napriek silnej antisemitskej rétorike, pristúpil na výnimku a nenariadil výpoveď židovskej rodine z bytu. Inokedy zase postupoval nekompromisne a prikočil aj k výkonnú exekúcie.



Prešovom pochoduje Hlinkova garda, ktorej príslušníci sa aktívne podieľali na výkone protizidovských opatrení (Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

44 GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa I. 1914 – 1945. Praha 2005, s. 534.

45 KAMENEC, I.: Po stopách tragédie, s. 117 – 118.

46 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 231, šk. 97.

47 Tamže, inv. č. 210, šk. 22.

48 Tamže, inv. č. 230, šk. 92.



## ĎALŠIE OPATRENIA DO MARCA 1942

Vlna dosadzovania dočasných správ-  
cov do židovských domov a ani výpo-  
vede z bytov nevyriešili bytovú krízu,  
ktorá v Prešove existovala. Množstvo  
bytov ostávalo naďalej obývaných ži-  
dovskými rodinami. Ako už bolo vyš-  
šie spomínané, v súvislosti s dosadzo-  
vaním správcov bol vypracovaný súpis  
židovského domového majetku. Ten  
podával jasný prehľad o židovských  
vlastníkoch domových nehnuteľností.  
V mnohých ďalších domoch a bytoch  
však žili židovskí nájomníci, o počtoch  
ktorých nemali úrady presné čísla. Tie  
boli potrebné ako podklad pre ďal-  
šie riešenie bytovej otázky v Prešove.  
Preto župan A. Dudáš, verný svojmu  
razantnému protizidovskému postupu,  
vydal v júni 1941 nariadenie mestské-  
mu úradu, aby bezodkladne vykonal  
súpis všetkých bytov obývaných Žid-  
mi. V nariadení tiež jasne proklamoval  
svoj zámer prideliť tieto byty sociálne  
najslabším vrstvám obyvateľstva. Veľ-  
ké, Židmi obývané byty, mali byť na  
náklady vlastníka prerobené na nie-  
koľko menších bytov, v ktorých by  
mohli bývať aj uchádzači s nižšími  
príjmami.<sup>49</sup> Je takmer príznačné, že  
opatrenia prijímané v SZ župe boli  
príkladom postupu orgánov celoslo-  
venskej pôsobnosti. Aj v tomto smere  
to bolo tak a v auguste aj ÚHÚ vydal  
vyhlášku podobného zamerania, podľa  
ktorej mali všetci dočasní správcovia  
židovských domov hlásiť počet bytov,  
ktoré sú obývané Židmi.<sup>50</sup>

Súpis bol vykonaný k 1. novembru  
1941 a obsahoval informácie nielen  
o počte Židmi obývaných bytov, ale  
aj o mene nájomcu a členov jeho rodi-  
ny, o obývaných miestnostiach v byte  
a výške nájmu. V každom zo spisov  
bol aj jednoduchý nákres plánu domu  
a bytov. Podľa domového súpisu žilo  
k prvému dňu v novembri v Prešove  
4305 Židov. Tieto štatistické údaje

oveľa reálnejšie vyjadrili rozloženie  
a veľkosť židovskej komunity v me-  
ste. Zatiaľ čo prvý súpis zo začiatku  
roka 1941 zaznamenal len počty ži-  
dovských domových vlastníkov, tento  
druhý obsahol všetky domy a byty,  
v ktorých Židia reálne bývali. Na  
príklade Hlinkovej ulice si môžeme  
demonštrovať rozdiel medzi prvým  
a druhým súpisom. Zatiaľ čo podľa  
prvého menovaného bolo na spomí-  
nanej ulici 63 židovských vlastníkov  
domov, druhý súpis uvádza 85 domov,  
v ktorých žili Židia. V týchto domoch  
bolo až 170 Židmi obývaných bytov.<sup>51</sup>  
Toto relatívne vysoké číslo prinášalo  
obrovské príležitosti v ďalšom rieše-  
ní bytovej otázky v Prešove. Tu je na  
mieste dodať, že proklamácia snahy  
o riešenie bytovej otázky v meste bola  
vo väčšej či menšej miere len preja-  
vom alibistického pokusu miestnej  
a regionálnej samosprávy zbaviť sa  
množstva Židov bývajúcich v centre  
mesta a prideliť ich hodnotné obydlia  
svojim spriaznencom a príbuzným.  
Propagačne však bola interpretovaná  
ako nezištná pomoc smerovaná predo-  
všetkým k sociálne slabším rodinám.

V decembri došlo na základe vý-  
nosu MV k zriadeniu Referátu pre  
ubytovanie Židov s pôsobnosťou pre  
prešovský i sabinovský okres. Sídлом  
Referátu boli niekdajšie miestnosti  
HG na Hlinkovej ulici. Táto inštitúcia  
mala podľa smerníc a pokynov MV  
tri hlavné agendy, a to evidenčnú,  
zdravotnú a ubytovaciu. Ubytovacie  
oddelenie bolo vykonávateľom prá-  
voplatných predpisov v oblasti uby-  
tovania a vysťahovania židovského  
obyvateľstva. Jednotná a účelná or-  
ganizácia vysťahovania a ubytova-  
nia Židov v jednotlivých strediskách  
mala byť prerokovaná zástupcom MV  
v sídle každého strediska Židov, aby  
sa brali do úvahy miestne osobitosti.  
Celú agendu Referátu pre ubytovanie  
Židov vykonávali zamestnanci pobo-

čiek Ústredne Židov, ktorá ich zároveň  
financovala.<sup>52</sup> Hneď od svojho vzniku  
začala táto inštitúcia s aktívnym výko-  
nom činnosti. V polovici januára 1942  
sa konala porada, na ktorej sa riešil  
ďalší postup židovských obmedzení  
v bytovej a domovej oblasti. Potrebu  
riešenia mala aj otázka ubytovania  
Židov, ktorí do Prešova prišli alebo  
mali prísť z Bratislavy a dočasne boli  
umiestnení v priestoroch židovskej  
školy. K tomu bolo potrebné defini-  
tívne určiť, ktoré z ulíc mesta budú  
čisto árijské a na ktorých bude uby-  
tovanie prisťahovalcov možné. Hľa-  
dalo sa teda najideálnejšie riešenie  
tohto problému a po zvážení všetkých  
konzekvencií sa pristúpilo k riešeniu  
podľa identického kľúča, ako to bolo  
už v spomínanej vyhláške ÚHÚ č. 258  
spred vyše roka. Ďalšie návrhy ob-  
medzení sa týkali pohybu a výkonu  
židovských bohoslužieb.

Koncom januára tak došlo k ďalšie-  
mu radikálnemu obmedzeniu slobody  
bývania židovskej komunity v Pre-  
šove. Na základe poverenia ÚHÚ  
vydal OÚ v Prešove vyhlášku, kto-  
rá uložila povinnosť vysťahovať sa,  
resp. zákaz bývať Židom na určených  
uliciach a častiach mesta. Vyhláška  
bola výsledkom porady zástupcov OÚ  
v Prešove, miestnej organizácie HSLS,  
miestneho veliteľstva HG, župného  
sekretariátu HSLS, Deutsche Partei,  
miestneho veliteľstva FS, vládneho  
komisára mesta Prešov, prednostu pre  
ubytovanie Židov a Obecného notár-  
skeho úradu pre mesto Prešov. Toto  
obmedzenie sa týkalo ulíc a lokalít,  
kde mali Židia najpočetnejšie zastú-  
penie a kde, podľa predchádzajúcich  
nariadení, už vôbec nemali bývať. Do  
konca marca toho roku sa tak mali  
všetci Židia bývajúci v bytoch a do-  
moch na ulici Slovenskej, Sabinov-  
skej a Štefánikovej vysťahovať. Židom  
bol ďalej zakázaný pobyt a bývanie  
v širšom centre mesta, vymedzenom

49 Tamže.

50 Slovenská sloboda, 21. 8. 1941.

51 ŠA Prešov, p. Prešov, f. MÚ v PO 1923 – 1945, sign. 231, šk. 95.

52 Tamže, sign. 140, šk. 23.



**Dobová mapa Prešova s vyznačenými ulicami, z ktorých sa mali Židia vysťahovať**  
(Zdroj: Krajské múzeum v Prešove)

ulicami Štefana Onderču, Hlinkovej, Štefánikovej, železničnej trate Prešov – Bardejov, ďalej okolo rieky Sekčov, pokračujúc ulicou Martina Hulu a Námestia Martinskej deklarácie, po 31. marci 1942. Zákaz bývania na uliciach A. Hlinku a A. Hitlera ešte z decembra 1940 ostával naďalej v platnosti. Povinnosť vysťahovať sa netýkala štátnych a verejných zamestnancov v aktívnej službe spolu s manželkami, lekárov a zubných technikov, ktorí vykonávali povolenú prax a tiež židovských manželských partnerov nežidov (árijcov), okrem bezdetných rodín. O ubytovanie vysťahovalcov sa mala postarať prešovská pobočka Ústredne Židov, podľa pokynov Referátu pre ubytovanie Židov.<sup>53</sup>

Na dobovej mape č. 1 je farebne zobrazované, na ktorú časť mesta sa predmetné opatrenie vzťahovalo. Žltou farbou sú vyznačené ulice, z ktorých sa mali Židia vysťahovať. Mapa síce

nepostihuje celú určenú oblasť, ale zachytáva jej väčšiu, pre nás relevantnú časť. Modrou farbou v pravom hornom a dolnom rohu mapy je zaznačená rieka Sekčov a čiernou časť železničnej trate smerom na Bardejov, ktoré boli jednými z hraničných ukazovateľov pre vymedzenie predmetnej oblasti. Napriek neúplnosti mapy je evidentné, že Hlinkova ulica spolu so Sabinovskou a Štefánikovou, ktoré na ňu nadväzujú, tvorili istý predel mesta. Jeho východná časť spolu so spomínanými troma ulicami mala byť definitívne zbavená semitského elementu.

Uvoľnené byty tak mohli poslúžiť početnej skupine žiadateľov a do značnej miery tak vyriešiť bytovú situáciu v Prešove. Záujem o byty neklesal a OÚ mal navyše v januári 1942 zabezpečiť byty aj pre zamestnancov telegrafného stavebného úradu, ktorí boli pridelení do Prešova na výkon služby potrebnej pre obranu štátu.<sup>54</sup>

Riešenie bytovej otázky v Prešove na úkor Židov tak bolo začiatkom roku 1942 už v pokročilej fáze. Množstvo židovských rodín bolo vysťahovaných a ich niekdajšie obydlia sa stali novým bydliskom úspešných arizátorov a ich príbuzných. Pri snahe o komplexnosť vnímania celej tejto problematiky však niekedy vyvstávajú rôzne paradoxy, ktoré vyvolávajú dojem akejsi občasnej nekoncepcionality práce príslušných orgánov pri riešení židovskej otázky v Prešove. Aj keď arizácia predmetných nehnuteľností prebiehala už vyše roka, zisťujeme, že k 31. januáru 1942 boli ešte minimálne dvaja Židia nájomníkmi mesta Prešov, jeden z toho dokonca na Hlinkovej ulici. Ďalší traja boli otázní, medzi nimi aj Spolok židovského múzea na ulici Slovenskej jednoty, v budove ktorého bol umiestnený župný archív.<sup>55</sup> A to všetko v čase, keď sa už v politických špičkách šepkalo o radikálnom

53 ŠA Prešov, p. Prešov, f. OÚ v PO 1923 – 1945, inv. č. 231, šk. 97.

54 Tamže, inv. č. 210, šk. 22.

55 ŠA Prešov, p. Prešov, f. MÚ v PO 1923 – 1945, sign. 140, šk. 23.

a definitívnom vyriešení židovskej otázky. V atmosfére blížiaceho sa začiatku deportácii boli ešte MV vydané ďalšie vyhlášky, cieľom ktorých bola identifikácia židovských obydľí, zamedzenie ich nekontrolovaného sťahovania a getoizáciu židovskej komunity, ktoré boli bezprostrednými predpokladmi pre chystané deportácie.

## ZÁVER

Na príklade arizácie vybraných druhov nehnuteľností sme demonštrovali, akým spôsobom, prostriedkami a s akou razanciou bola riešená židovská otázka v meste Prešov. Množstvo župných i miestnych predpisov opodstatňuje názor odbornej verejnosti na to, že práve východ krajiny oplýval najtvrdšou antisemitskou politikou. Náš výskum túto mienku síce potvrdil, no zároveň poukázal na závažnú skutočnosť, a síce, že mnohé z protizidovských opatrení v praxi realizované neboli vôbec a niektoré len čiastočne. Na druhej strane treba priznať, že v mnohých prípadoch bol efekt opačný a príslušné úrady i jednotlivci často

zachádzali omnoho ďalej, než im povoľovali právne predpisy. Dôvodov, prečo práve mesto Prešov oplývalo voči tunajším Židom najväčšou tvrdosťou, bolo viacero. Z prehľadov obyvateľstva vyplýva, že práve v SZ župe žilo v rámci Slovenska najviac Židov a naozaj početná komunita bývala aj v Prešove. Títo mali skutočne markantné postavenie predovšetkým v obchode a disponovali značným hnutelným, no najmä nehnuteľným majetkom. A keďže obyvateľstvo východného Slovenska už tradične nepatrilo k tým najmajetnejším a príčinu svojho sociálneho postavenia videlo v obohacovaní sa Židov, malo pochopiteľne záujem riešiť tento svoj deficit práve na ich úkor. Arizácia sa tak stala priam ideálnym nástrojom nápravy majetkových krív, ktoré kresťanské obyvateľstvo dlhodobo pociťovalo.

Z pohľadu miestnej samosprávy bola zase arizácia uvedených nehnuteľností ideálnym spôsobom riešenia bytovej krízy v meste. Ako však bolo zdôraznené, tento faktor nebol rozhodujúci a vlastne bol skôr zámkou

a zdôvodnením arizácie židovských obytných nehnuteľností v zmysle zásady „účel svätí prostriedky“. Veľkým záujmom tak bolo vytlačiť židovské obyvateľstvo do periférií mesta a prideliť ich obydľia kresťanským uchádzačom. Postup orgánov vykazoval v tomto smere značnú systematickosť, čo bolo badateľné na tom, že najprv došlo k riešeniu situácie v centre mesta, kde bol stav najakútnejší a až následne v priľahlých oblastiach. Arizačný proces nami skúmaných židovských nehnuteľností, napriek svojim regionálnym odlišnosťami a podobám, došiel do identického konca. Všetky predmetné nehnuteľnosti sa vyhláškou z konca októbra 1941 stali výlučným vlastníctvom štátu. Ďalším krokom bolo už len faktické prevzatie uvedených nehnuteľností, čím sa prakticky pomaly uzatváral kruh vyradenia židovského elementu z hospodárskeho, ale aj spoločenského života štátu. Posledný otáznik nad definitívnym vyriešením židovského problému bol už len v tom, ako sa čo najefektívnejšie ochudobného židovského obyvateľstva zbaviť.

## Jozef Kušnir • Forms and Procedure of Anti Jewish Measures Applied in Prešov Using the Example of Selected Types of Real Estates Aryanisation

The aim of the aryanisation, as a part of the so-called Jewish question solution, was to eliminate the Semitic element from the economic life of the First Slovak Republic and the deprivation of their disproportionately large property. The aryanisation process had its typical procedure and form of a centrally controlled process, although it was characteristic by many local variations and specificities as well. The anti Jewish measures and regulations of regional and local character were in many cases much more radical than those adopted on the national level. Our work confirms the hitherto expert opinion that the Easter part of the country and the city of Prešov were the most resolute in that respect. Taking an example of the aryanisation of selected property we have demonstrated how and to what extent the anti Jewish measures were applied. Large Jewish community living in Prešov was gradually pushed out to the periphery of the town and its property was subject to enormous interest of the major population. The actual aryanisation of the household property, agricultural and forest land happened in the atmosphere of fear, corruption, and was accompanied by number of scandals which made the anti-Semitic feelings ever stronger. The aryanisation process of the surveyed properties culminated in October 1941, or in May the following year respectively, when all Jewish Real Estate became the state property.

### Mgr. Jozef Kušnir (1988)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, odbor história. Vo svojej vedeckej činnosti sa zaoberá najmä regionálnymi dejinami Prešova v 20. storočí. V súčasnosti pôsobí ako historik v Krajskom múzeu v Prešove.



# POSTAVENIE NEUZNANÝCH KREŠŤANSKÝCH KONFESIÍ NA SLOVENSKU 1945 – 1949: PRÍPAD BAPTISTI

IVAN A. PETRANSKÝ

**Okrem najväčšej katolíckej cirkvi a tradičných protestantských cirkví pôsobili na Slovensku v 20. storočí aj viaceré menšie zoskupenia veriacich, ktoré neboli uznané. Medzi najväčšie z nich patrili baptisti. Po skončení druhej svetovej vojny mali tieto konfesie niekoľko rokov možnosť relatívne slobodného pôsobenia. Vývoj ich postavenia vyústil na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov u väčšiny z nich – vrátane baptistov – do oficiálneho uznania štátom, zároveň však neraz znamenal začiatok perzekúcií ich príslušníkov komunistickým režimom.**

N ajznámejšími kresťanskými denomináciami vyvíjajúcimi v rokoch 1945 – 1949 na Slovensku činnosť popri tradičných uznaných cirkvách a náboženských spoločnostiach boli baptisti, adventisti siedmeho dňa, Jednota českokobratská, kresťanské zhromaždenia, metodisti, Apoštolská viera či Jehovovi svedkovia. Počet členov v jednotlivých zoskupeniach zväčša nebol vyšší než niekoľko stoviek. Niektoré z nich sa na Slovensku objavili ešte počas Rakúsko-Uhorska, iné až po vzniku Československej republiky (ČSR). Išlo o konfesie, ktoré väčšinou neboli zákonom uznané (na základe uhorského zákonného článku XLIII/1895 o slobodnom vyznávaní náboženstva) a v medzivojnovom období pôsobili buď na základe právnych predpisov o spolkoch, alebo bez akéhokoľvek právneho ukotvenia.

Československá ústava z roku 1920 relatívne široko zaručovala slobodu vyznania a úrady počas existencie medzivojnového Československa umožňovali menšinovým náboženským zoskupeniam zväčša voľné pôsobenie. Štátna moc v Slovenskej republike (1939 – 1945) pristupovala k pôsobeniu týchto skupín veriacich menej

tolerantne. V rokoch 1939 – 1940 uskutocnila administratívne opatrenia, ktorými obmedzila ich činnosť, neskôr vo viacerých prípadoch prišlo k úradnému zastaveniu ich pôsobenia. Zásahy voči príslušníkom zoskupení, ktoré boli považované za „náboženské sekty“, však nenadobudli výraznejšie rozmery. Počas existencie prvej Slovenskej republiky sa tak aj zakázané náboženské spoločnosti naďalej neoficiálne organizovali a ich členovia v súkromí uskutočňovali náboženské aktivity.<sup>1</sup>

Obnovenie Československa v roku 1945 zastihlo malé kresťanské denominácie v postavení, keď buď pôsobili v úplnej tajnosti, alebo ako štátnou mocou mlčky trpené konfesie. Ich spoločným cieľom bolo dosiahnuť, aby mohli v povojnovom období legálne pôsobiť, podobne ako to bolo v čase prvej ČSR. V ich prospech hrala skutočnosť, že režim Slovenskej republiky proti nim vo väčšej či menšej miere zakročil. Túto skutočnosť neraz zdôrazňovali v komunikácii so štátnymi orgánmi ako argument dokladajúci ich „pokrokovosť“ a opodstatnenosť ich existencie v nastupujúcom ľudovodemokratickom režime.

V rokoch 1945 – 1948 sa postavenie neuznaných konfesií vo veľkej miere vrátilo do stavu pred zánikom prvej ČSR. Tie náboženské zoskupenia, ktoré v medzivojnovom Československu pôsobili na úplne neformálnej báze bez akéhokoľvek právneho ustanovenia, tak pôsobili aj po obnovení Československa v roku 1945. Náboženské zoskupenia, organizované na podklade spolkových predpisov, ktoré nemohli počas Slovenskej republiky ako „náboženské sekty“ pôsobiť, obnovili svoju spolkovú činnosť v novom systéme. K svojmu pôvodnému samostatnému pôsobeniu sa hneď po vojne vrátili tie denominácie (kresťanské zbory, Jednota českokobratská), ktoré sa v prvej polovici štyridsiatych rokov v snahe zachovať svoje ďalšie pôsobenie zlúčili s inými povolenými alebo trpenými cirkvami.

Je však pochopiteľné, že úplný návrat do predvojnových pomerov v prípade neuznaných konfesií obnovením Československa nenastal. Situáciu viacerých konfesií ovplyvnili demografické zmeny v rokoch 1938 – 1945 (nútený odchod obyvateľov českej národnosti zo Slovenska), ako aj v rokoch 1945 – 1948 (príchod Slovákov zo

1 Bližšie pozri: PETRANSKÝ, I. A.: Zákom neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti v Slovenskej republike 1939 – 1945. In: Historický zborník, ročník (roč.) 17, 2007, číslo (č.) 2, strana (s.) 37 – 50.

zahranicia, deportácie a odchod Nemcov a Maďarov). V prípade niektorých konfesíí (Jednota česko-bratská, česko-slovenská cirkev) priniesli tieto historické udalosti úbytok ich členov, a to niekedy až za kritickú hranicu, u iných (napríklad Apoštolská viera, baptisti), naopak, znamenali rozmach.

### BAPTISTI

Za zrod baptistického hnutia ako kresťanskej protestantskej konfesie sa považuje rok 1609, keď v holandskom Amsterdame založili anglickí puritáni so svojim kazateľom Johnom Smythom, unikajúci pred náboženským prenasledovaním vo vlasti, prvý baptistický zbor. Po návrate do Anglicka rozvinuli aktivity aj tam a myšlienky novej cirkvi zapustili korene aj za morom. V 19. storočí sa baptisti uchytili vo viacerých európskych štátoch, okrem iných aj v habsburskej monarchii. Druhá polovica 19. storočia priniesla rozmach tohto učenia v Uhorsku, a to aj na území Slovenska. Ich začiatky sú spojené s oblasťou Spiša v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. Prvý slovenský zbor baptistov bol založený na Liptove, vo Vavrišove, v osemdesiatych rokoch 19. storočia. Činnosť baptistov na Slovensku postupne rástla a po vzniku Československej republiky vytvorili spoločnú voľnú organizáciu s českými baptistami, nesúcu názov Bratská jednota Chelčického, neskôr

Bratská jednota baptistov (Chelčického). Nadviazali tak na slovensko-českú spoluprácu, ktorá sa vytvorila ešte v období Rakúsko-Uhorska.<sup>2</sup> Baptisti v Československu boli členom Zväzu evanjelických cirkví v ČSR i Svetovej baptistickej aliancie (Baptist World Alliance), organizácie združujúcej baptistické cirkvi z celého sveta, založenej v roku 1905. Historicky sa baptisti hlásili (okrem nadväznosti na anglických puritánov v Amsterdame na začiatku 17. storočia) k odkazu hnutí z 15. a 16. storočia, predovšetkým k pôsobeniu Jednoty bratskej a anabaptistov (novokrstencov).<sup>3</sup>

Právne postavenie baptistov na Slovensku bola veľmi nejasné. Od roku 1905 boli baptisti v Uhorsku na základe výnosu ministerstva kultúry zákonom uznanou konfesiou. Po vzniku Československa naďalej slobodne pôsobili a v apríli 1926 potvrdil ich uznanie výnos ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. V skutočnosti však v dôsledku rozdelenia Uhorska prestali baptisti na Slovensku spĺňať jednu z podmienok pre uznanie podľa uhorského zákonného článku XLIII/1895, ktorou bolo zriadenie a udržiavanie aspoň jednej náboženskej obce.<sup>4</sup> V rámci Československa žiadna náboženská obec baptistov nepôsobila, hoci v posledných rokoch jeho existencie odznievali úvahy o zriadení jednej obce pre územie celej republiky. Práve ne-

existencia náboženskej obce baptistom v Slovenskej republike skomplikovala pôsobenie. Úrady však pôsobenie tejto denominácie väčšinou tolerovali. Podľa odhadov z jesene 1939 sa k baptistom v Slovenskej republike hlásilo okolo 3000 veriacich (vrátane detí). Baptisti vydávali a rozširovali svoje náboženské publikácie (vrátane časopisu *Rozsievateľ*), pravidelne usporadúvali konferencie, slávnosti či zjazdy mládeže. Rovnako s vedomím bezpečnostných orgánov mohli vo väčšine prípadov slobodne usporadúvať bohoslužby a otvárali nové modlitebne.<sup>5</sup>

Predstavitelia baptistov privítali obnovenie Československa v roku 1945. Už 4. mája 1945 poslali slovenskí baptisti Povereníctvu pre školstvo a osvetu memorandum, v ktorom pozdravovali obnovené Československo a jeho vládu. „Želáme, aby i vláda i ľud sa snažili poznávať a konať svätú Božiu vôľu, lebo len tak zkvitne národ a bude mať trvanie. Aj my sa radostne zapojujeme do tvorivej práce a chceme prispiieť svojou hrivnou k víťazstvu lásky a mieru.“ Vyhlásili, že ich ideálom je rovnosť všetkých vyznaní pred zákonom. „S politikou sme nemali a nemáme nič spoločného. Nech sám večný Boh dá našej vláde milosť, aby spravovala štát podľa Jeho večných zákonov spravodlive a milosrdne, lebo dobré i zlé nesie následky a komu bolo mnoho zverených, od toho bude mnoho žiadané.“<sup>6</sup>

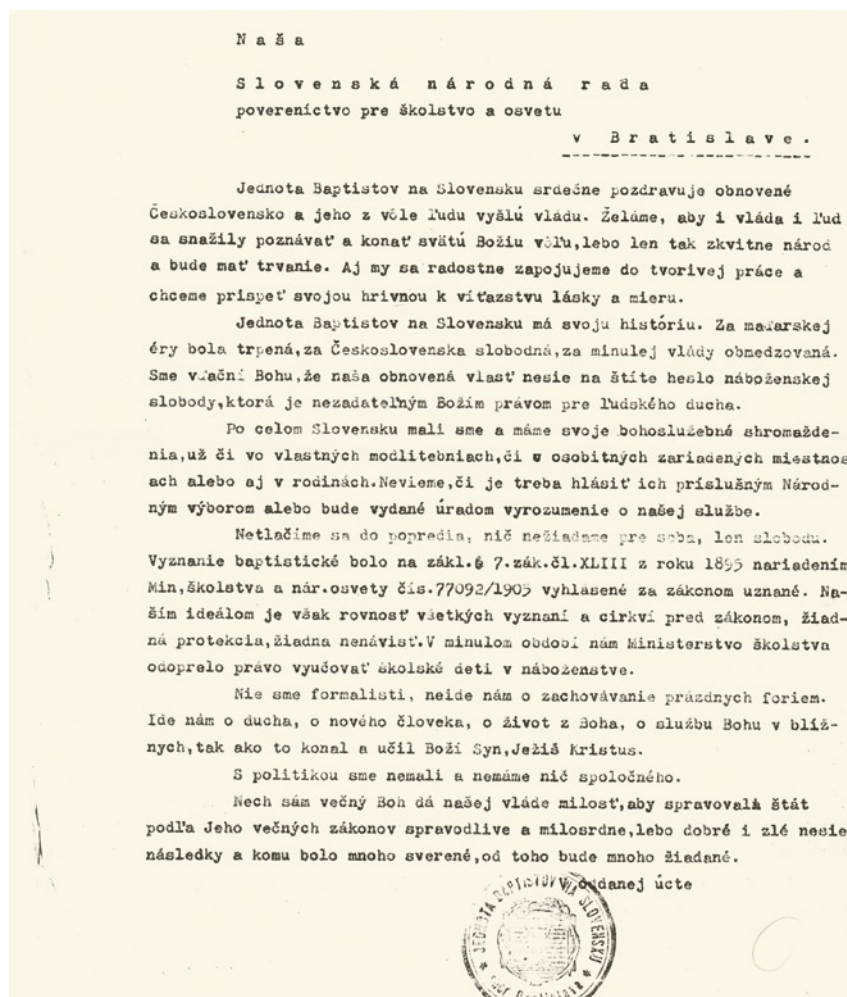
2 JANČUŠ, J.: Baptisti pod Tatrami. In: ŠALING, J. – DVOŘÁK, V. (zost.): Niesli svetlo evanjelia : Sto rokov baptistickej práce na Slovensku. Bratislava 1988, s. 27 – 57; HLAVOŇ, K.: Bratská jednota baptistů v ČSSR. Praha 1984, s. 25 – 27; POSPÍŠIL, V.: 100 let baptistické práce v Čechách a na Moravě. In: DVOŘÁK, V. – POSPÍŠIL, V. (zost.): 100 let života víry : Jubilejní sborník Bratrské jednoty baptistů v ČSR. Praha 1989, s. 79 – 80.

3 ŠVEC, S.: Kto sú baptisti? In: ŠALING, J. – DVOŘÁK, V. (zost.): Niesli svetlo evanjelia, s. 12.

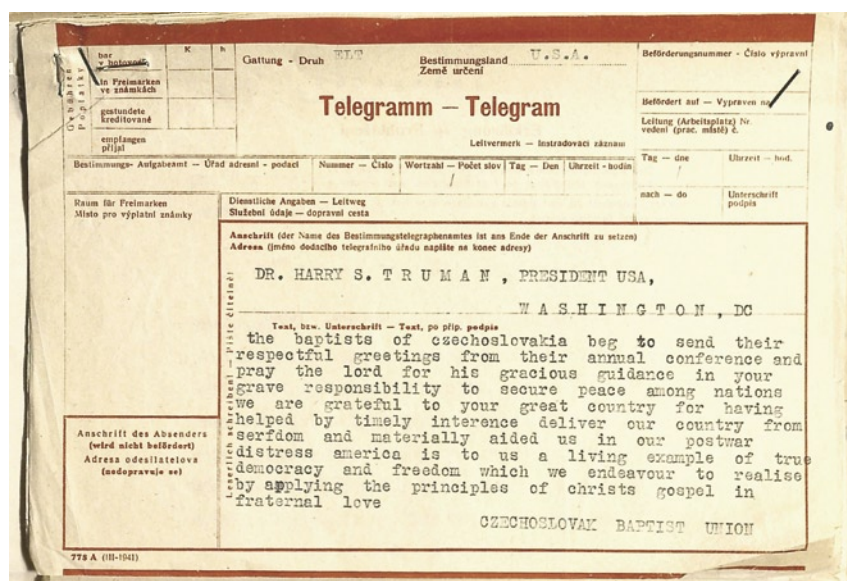
4 Náboženská obec bola jednotka náboženskej spoločnosti v rámci stanoveného územného obvodu, združujúca veriacich žijúcich v danom obvode. Pôsobila na základe určených predpisov, ktoré upravovali hranice jej územného obvodu a organizáciu jej predstavenstva. Ustanovenie náboženskej obce a meno jej duchovného (predstaveného) boli jednotlivé cirkvi a náboženské spoločnosti povinné oznámiť štátnym orgánom. Zák. čl. XLIII/1895 o slobodnom vyznávaní náboženstva. In: TOMÁNEK, F. (zost.): Sbíрка nejdůležitějších předpisů kulturních platných v republice Československé. Praha 1928, s. 18 – 23.

5 Bližšie pozri: PETRANSKÝ, I. A.: Zákonem neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti, s. 40 – 42.

6 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond (f.) Povereníctvo školstva (Pšk), Písomnosti povereníkov, škatuľa (šk.) 2. List Jednoty baptistov na Slovensku Povereníctvu pre školstvo a osvetu, 4. 5. 1945. Podobný list poslali baptisti aj Národnému výboru v Bratislave, za ktorý 25. mája 1945 odpovedal jeho podpredseda, katolícky kňaz Augustín Pozdech: „Veľmi ma potešil prejav Vašej radosti z príležitosti obnovenia Československej republiky. Vaša ochota zapojiť sa do kladnej služby je nami vítaná. Jedným z pilierov novej ČSR je zásada náboženskej slobody. Preto buďte ubezpečení, že Vám nik nebude upierať práva, ktoré sú Vám zaručené zákonmi. Nech Vás Všemohúci Boh žehná vo Vašej práci.“ V.: Do začiatku. In: Rozsievateľ, roč. 32, 1945, č. 1 – 4, s. 2.



List Povereníctvu pre školstvo a osvetu z mája 1945, ktorým slovenskí baptisti pozdravovali obnovené Československo (Zdroj: SNA)



Pozdrav americkému prezidentovi Harrymu S. Trumanovi z výročnej konferencie československých baptistov v júli 1947 (Zdroj: ABS)

Hoci baptisti nezaujímali k nastupujúcemu ľudovodemokratickému režimu po druhej svetovej vojne odmietavý postoj a deklaratívne ho podporovali, v súkromných vyjadreniach boli rezervovanejší a neraz prejavovali aj obavy z budúcnosti. Výrečné sú napríklad slová kazateľa Karola Vaculíka zo septembra 1946 v liste adresovanom kazateľovi Jánovi P. Pirochovi, žijúcemu v Spojených štátoch amerických (USA): „*Stojíme na počiatku nového rozbehu. Nevieme, čo príde. Sľubov o slobode svedomia a náboženstva sme počuli mnoho. Vieme, ako tá náboženská sloboda vyzerá na východe. My musíme síce kázať Slovo Božie včas i nečas, ale skúsili sme, že je dobré myslieť dopredu.*“<sup>7</sup>

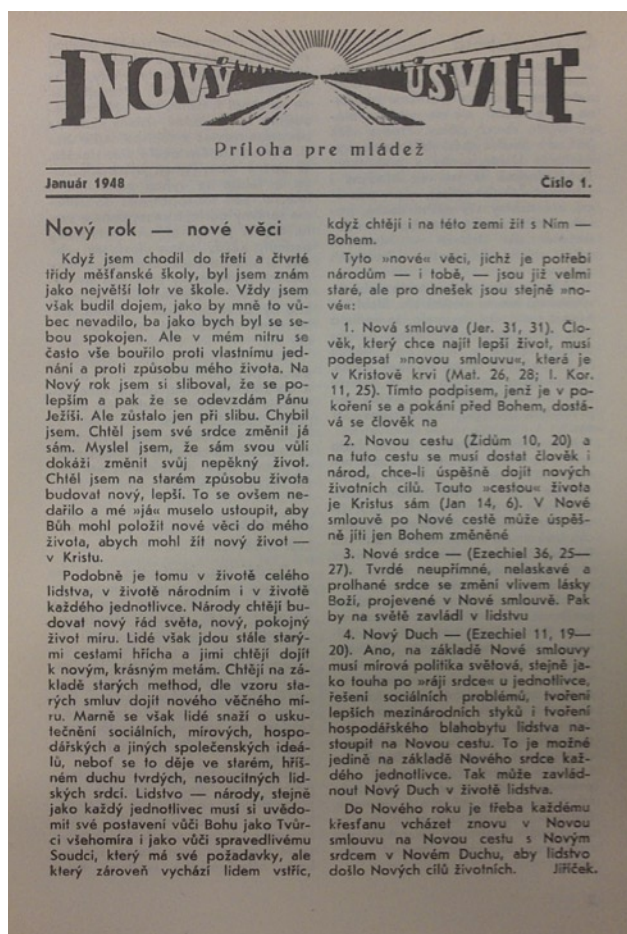
## ROZMACH ČINNOSTI

Okrem Bratislavy a okolia (Miloslavov, Čeklís – dnešné Bernolákovo, Podunajské Biskupice) boli baptisti na Slovensku prítomní najmä na Liptove (Vavrišovo, Liptovský Sv. Mikuláš, Liptovský Sv. Peter, Pribylina, Važec), Spiši (Kežmarok, Poprad, Batizovce, Mengusovce, Štôla), v Gemeri (Jelšava, Klenovec), Novohrade (Lučenec) či Košiciach. V súvislosti s povojnovým presídľovaním Slovákov z Maďarska<sup>8</sup>

7 Archiv bezpečnostních složek Praha (ABS), V-1170 Hradec Králové. List K. Vaculíka J. P. Pirochovi, 16. 9. 1946.

8 Baptisti sa zaradili k cirkvám, ktoré sa aktívne zapojili do získavania Slovákov v Maďarsku pre presídlenie. Ich predstaviteľia Michal Kešjar a Juraj Stanko sa v apríli 1946 zúčastnili cesty medzi krajanov v Maďarsku, ktorú zorganizoval Osídľovací úrad v Bratislave, a navštívili tam slovenských baptistov. Tým baptistom z Maďarska, ktorí sa napokon presídlili, sa slovenskí baptisti starostlivo venovali po ich príchode na Slovensko. Starali sa nielen o ich náboženské potreby, ale s pomocou, ktorá prišla z USA a Kanady, pre nich pripravili aj šatstvo a obuv. STANKO, J.: Moje skúsenosti z Maďarska. In: Rozsiewač, roč. 33, 1946, č. 5 – 6, s. 47; VACULÍK, K.: Drahé bratstvo z Maďarska! In: Rozsiewač, roč. 34, 1947, č. 5, s. 38 – 39.





Rozsievac – časopis slovenských baptistov (Zdroj: Rozsievac)

Nový úsvit – príloha pre mládež v časopise Rozsievac (Zdroj: Rozsievac)

sa vytvorili nové skupiny baptistov na južnom Slovensku, alebo sa posilnili už dovtedy existujúce (Nesvady, Nové Zámky, Bohatá, Tekovské Šarluhy – od roku 1948 Tekovské Lužany). Na druhej strane, v niektorých prípadoch prišlo na južnom Slovensku v dôsledku vysťahovania obyvateľov maďarskej národnosti zo Slovenska k poklesu počtu baptistov. Týkalo sa to napríklad obcí Neded či Pribeta. Ďalší príklad, ako sa presuny obyvateľstva po druhej svetovej vojne dotkli baptistov, možno

pozorovať na obci Veča (dnes súčasť Šale). V roku 1946 sa tam v súvislosti s osídľovaním južného Slovenska prisťahovalo zo Spiša (Mengusovce, Štôla) dvanásť rodín a založili tak vo Veči baptistickú komunitu.<sup>9</sup>

V roku 1945 sa od baptistov oddeleno niekoľko zborov, patriacich pôvodne k iným denomináciám, ktoré sa k nim pripojili počas existencie Slovenskej republiky ako k trpenej konfesii v snahe zabrániť svojmu zániku v súvislosti so zásahmi proti „náboženským sektám“.

Ľišlo predovšetkým o príslušníkov kresťanských zborov (zhromaždení) v Bratislave či Batizovciach, ako aj prešovského zboru Jednoty českobratrskej. Po zmene pomerov po vojne tieto zbory obnovili svoje samostatné pôsobenie.<sup>10</sup>

V lete 1945 obnovili baptisti na Slovensku vydávanie svojho mesačníka *Rozsievac – časopis pre šírenie kráľovstva Božieho*, ktorý prestal vychádzať v roku 1944.<sup>11</sup> Časopis vydával v Liptovskom Sv. Mikuláši Michal Marko, ktorý bol aj jeho zodpovedným redak-

9 ŠALING, J.: Baptisti na západnom Slovensku. In: ŠALING, J. – DVOŘÁK, V. (zost.): Niesli svetlo evanjelia, s. 134 – 139.

10 PETRANSKÝ, I. A.: Zákonem neuznané kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti, s. 46 – 48. O tom, že tento rozchod nebol úplne bezbolestný, svedčia slová baptistického kazateľa Karola Vaculíka zo septembra 1946: „Prekonali sme ťažkú operáciu, rozchod s bratstvom, za zhromaždenia. V núdzi sme si boli vzájomne dobrí. Prišla sloboda. Ich starší z Prahy a z Brna spojenie neschválili, označili ho ako pobľudenie. Prvý dôvod k rozchodu bol, že sa chcú vrátiť pod vlastnú strechu. Keď ten bol slabý, hľadali a našli sa nové, účinnejšie. Rozluka bola nariadená. Čiastka bratstva sa odvážila s tým nesúhlasiť. Nás teraz vinia za svoje rozdrobenie. Pán bude súdiť svoj ľud.“ ABS, V-1170 Hradec Králové. List. K. Vaculíka J. P. Pirochovi, 16. 9. 1946.



Rodina – baptistický sirotinec v Čeklísi (Zdroj: Rozsieváč)



Baptistická zotavovňa v Račkovej doline bola nedlho po svojom postavení poštátnená (Zdroj: Rozsieváč)

torom. V roku 1946 prevzal funkciu zodpovedného redaktora Milan Šramo a ako vydavateľ sa začala uvádzať Jed-

nota baptistov na Slovensku. Súčasťou časopisu sa stala príloha pre mládež *Nový úsvit*, ktorá do začiatku štyridsia-

tych rokov vychádzala ako samostatný časopis. Okrem svojho mesačníka vydávali baptisti na Slovensku ďalšie publikácie. Karol Vaculík redigoval *Slová života – rozvrh k čítaniu Písma svätého na každý deň*. V roku 1950 prestali vychádzať. V rokoch 1945 – 1949 vydal Juraj Stanko v Miloslavove desať monotematických čísel biblického vsekresťanského letákového časopisu *Zrnko*. Vydávanie časopisu bolo potom zastavené. Baptisti na Slovensku v druhej polovici štyridsiatych rokov vydali aj viaceré knižné publikácie.<sup>12</sup>

Po druhej svetovej vojne rozvíjali baptisti naďalej aj svoju charitatívnu činnosť. V Bratislave naďalej pôsobil dobročinný spolok Samaritán a v Čeklísi pokračoval v činnosti baptistický sirotinec Rodina, ktorý bol založený začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia a vlastnil ho rovnomený spolok. Na konci vojny zažil sirotinec krušné časy, keď ho obsadili najprv nemeckí a následne sovietski vojaci. Po vojne obnovil svoju činnosť.<sup>13</sup> Sirotinec vydával vlastným nákladom časopis *Čisté náboženstvo*. Po vojne začal znovu vychádzať v roku 1946 pod vedením zodpovedného redaktora Adama Strapoňa. Nasledujúci rok zanikol a informácie o sirotinci sa premiestnili na stránky časopisu *Rozsieváč*.<sup>14</sup> Po druhej svetovej vojne si baptisti na Slovensku postavili svojpomocne, z darov a zbierok, v Račkovej doline zotavovňu, ktorá od roku 1948 niesla názov Biblický domov, konferenčné a misijné stredisko Jednoty baptistov.<sup>15</sup>

Prvýkrát po vojne sa baptisti zo Slovenska a Česka zišli na spoločnej konferencii v dňoch 24. – 26. augusta 1945 v Rokytnici na Morave.

11 Prvé vety v prvom štvorčíse (č. 1 – 4/1945) obnoveného časopisu boli: „Ako strašný, ťažký sen sú za nami tie roky cudzej nadvlády, tie mesiace a týždne boja a tie hodiny víťazstva. Z bojov, z úzkostí, z krivdy a bolestí rodí sa nová doba. Velebíme a slávime spravodlivého a milosrdného Boha, že nám nedal zahynúť, že nás previedol a otvoril zas dvere slobody pre Evanjelium.“ V.: Do začiatku, s. 1.

12 DVOŘÁK, V.: Literárna a publikačná činnosť Bratskej jednoty baptistov na Slovensku. In: ŠALING, J. – DVOŘÁK, V. (zost.): Niesli svetlo evanjelia, s. 226 – 228.

13 Kto nariadil parcelovať pozemok sirotinca? In: Čisté náboženstvo, roč. 10, 1946, č. 1, s. 3.

14 Zprávy sirotinca „Rodina“ v Čeklísi. In: Rozsieváč, roč. 34, 1947, č. 9, obálka. Sirotinec Rodina zostal v rukách baptistov do septembra 1950, keď ho prevzal štát.

15 „Biblický domov“. In: Rozsieváč, roč. 35, 1948, č. 6 – 7, obálka. Z Biblického domova sa slovenskí baptisti netešili dlho. V roku 1949 bol poštátnený a následne desaťročia slúžil na rekreáciu detí. JANČUŠ, J.: Baptisti pod Tatrami, s. 60.



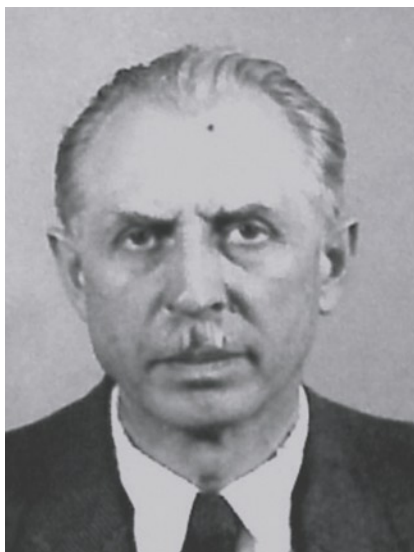
Zúčastnilo sa na nej vyše 300 zástupcov a hostí, z toho asi 100 zo Slovenska. Za predsedu výboru bol zvolený Jan Řičař, kazateľ z Pardubic<sup>16</sup> (bol do tejto funkcie zvolený aj na nasledujúcich povojnových konferenciách). Prvá povojnová konferencia Jednoty baptistov na Slovensku sa uskutočnila v dňoch 2. – 4. novembra 1945 vo Vavrišove.<sup>17</sup> Na čele Jednoty baptistov na Slovensku v prvých povojnových rokoch stál ako predseda výboru Michal Marko. Vo funkcii načas zostal aj potom, keď odišiel v lete 1946 na odpočinok. Na konferencii Jednoty baptistov na Slovensku v dňoch 8. a 9. decembra 1947 sa uskutočnila zmena na čele výboru. Predsedom sa stal dovtedajší podpredseda Michal Kešjar a Michal Marko prijal funkciu čestného predsedu.<sup>18</sup>

### NÁSTUP KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

S nástupom komunistického režimu po februárovom prevrate v roku 1948 nastali zmeny aj z hľadiska cirkevnej politiky štátu. Tie sa dotkli aj neuznaných konfesií na Slovensku. Dovtedajší benevolentný prístup sa stal minulosťou a náboženské zoskupenia, ktoré nemali štátne schválenie, sa postupne začali dostávať do starostlivej pozornosti bezpečnostných orgánov. Na Slovensku represívny postup voči „náboženským sektám“, ako boli tieto konfesie označované, zastrešovalo Povereníctvo vnútra.

Zápas proti neuznaným náboženským skupinám sa začal na jar 1948. Povereníctvo vnútra vydalo dňa 4. mája 1948 obežník okresným národným

výborom, okresným správnym komisiám a národným výborom v Bratislave, Košiciach a v obci Vysoké Tatry, podpísaný za povereníka Rudolfom Viktorinom. V ňom sa uvádzalo: „*Bolo zistené, že na Slovensku pôsobia rôzne osoby, ktoré pod rúškom humanity, alebo sektárskej náboženskej výchovy konajú rôzne prednášky alebo schôdzky, pri čom propagujú zámerne ideológie odporujúce tunajším právnym pomerom (napr. „Svedkovia Jehovovi“ a pod.). Zakazujem preto na území Slovenska akúkoľvek takúto činnosť, najmä tiež činnosť náboženských siekt, ktoré nie sú riadne ustavené ako cirkevné náboženské obce s riadnymi úradne schválenými štatútami, a žiadam podriadené úrady, aby ju nepovoľovali, resp. nebrali na vedomie, ale*



Jan Řičař (Zdroj: ABS)



Michal Marko (Zdroj: Rozsiewač)



Michal Kešjar (Zdroj: ABS)

16 mš.: Celoštátna konferencia Jednoty baptistov. In: Rozsiewač, roč. 32, 1945, č. 1 – 4, s. 17; Konferencia v Rokytnici. In: Rozsiewač, roč. 32, 1945, č. 5 – 8, s. 47 – 49; ŠÍP, L.: Baptistický sbor v Pardubicích v letech 1922 – 1989 : Diplomová práce. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra církevních dějin, 2011, s. 37. Účastníci poslali okrem iných adresátov telegramy z konferencie aj prezidentovi ČSR Edvardovi Benešovi, predsedovi vlády Zdeňkovi Fierlingerovi či ministrom školstva a osvetly Zdeňkovi Nejedlému. Edvardovi Benešovi baptisti napísali: „Pán prezident, československí baptisti, organizovaní v Bratskej Jednote Chelčického, zhromaždení na svojej prvej konferencii v oslobodenej republike, vďačne spomínajú na Vaše osloboditeľské dielo a posielajú Vám svoj oddaný pozdrav. Sme len malá odnož svetovej protestantskej organizácie, ktorá dala svetu vynikajúcich štátnikov, mysliteľov a sociálnych pracovníkov, ale aj v našich malých pomeroch sú naše snahy predchnuté rovnakými ideálmi demokracie, slobody a spravodlivosti. Vyprosujeme pre Vás od Pána Boha zdravie a sily vo Vašom úsilí o blaho republiky a chceme s Vami spolupracovať v duchu Vášho veľkého predchodcu pre vnútorné oslobodenie národa Husovho, Chelčického a Komenského.“ Konferencia v Rokytnici, s. 48.

17 Pozvanie na konferenciu vo Vavrišove. In: Rozsiewač, roč. 32, 1945, č. 5 – 8, s. 51.

18 mš.: Konferencia v Bratislave. In: Rozsiewač, roč. 34, 1947, č. 12, s. 94.



Povereníctvo vnútra v Bratislave.

Číslo: 7194/5-III/2-1948.

Bratislava dňa 4. mája 1948.

Predmet: Náboženské sekty, zákaz činnosti.

Okresným národným výborom,  
Okresným správnym komisiám /DSK/,  
Národným výborom /DSK/ v Bratislave,  
Košiciach a v obci Vysoké Tatry.

Bolo zistené, že na Slovensku pôsobia rôzne osoby, ktoré pod rúškom humanity, alebo sektárskej náboženskej výchovy konajú rôzne prednášky alebo schôdzky, pri čom propagujú zámerne ideologické odporujúce tuncajším právnym pomerom /Např. "Svedkovia Jehovovi" a pod./.

Zakazujem preto na území Slovenska akúkoľvek takúto činnosť, najmä tiež činnosť náboženských sekt, ktoré nie sú riadne usadené ako cirkevné náboženské obce s riadnymi úradne schválenými štatútami, a žiadam podriadené úrady, aby ju nepovoľovali, resp. nebrali na vedomie, ale aby ju netrpeli a prísne zakročovali proti osobám, ktoré ju vyvíjali.

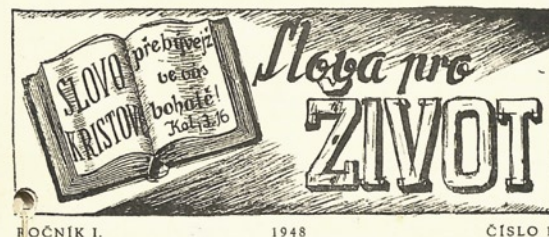
Pokiaľ by takúto nedovolenú činnosť vyvíjali, alebo vyvíjať chceli cudzinci, zostavte ich presný zoznam, ktorý som predložte na zrušenie povolenia ich pobytu, s oznámením dát a čísla povolenia resp. podanej žiadosti.

Za správnosť vyhotovenia:

Za poverenika:

pplk. Viktorín v.r.

Zákaz činnosti „náboženských siekt“ z mája 1948  
(Zdroj: SNA)



### Bratrské slovo

Zijeme v době, kdy se mnoho píše a ještě více mluví. A toto mnohé mluvení a psaní nezůstává bez zlých následků. Kolik bolesti, slz, ba i životů bylo by ušetřeno, kdyby mnohé slovo nebylo napsáno a vysloveno. A zase naproti tomu je třeba promluvit a psát, protože dobré slovo, v pravý čas vyslovené nebo napsané, zabrání velikým škodám, potěší mnohé zkormoucené srdce, vysvětlí nerozumění, utiší spory a zamezí výbuchům nepřátelství.

Takovým dobrým, vzdělávacím slovem chce sloužiti tento křesťanský časopis, který posíláme našemu bratrstvu a přátelům, jako biblického svědka a rádce na cestě životem. Otevřete mu dvě dveře do svých bratrských rodin, přijměte jej s porozuměním, nechte jej k sobě promluvat i odpovídejte na jeho volání. Chce býti HLASEM volajícím do pouště, aby lid Kristův bděl, připravoval půdu Božímu království, čistě žil, trpělivě věřil, o bratra, sestru pečel, národ miloval a k jeho mravnímu a duchovnímu vzrůstu pracoval.

Naše bratrské sbory prokáží největší službu sobě, budou-li v Bohu bohaté a vykrmeny slovem víry. Národu pak poslouží, pomohou-li zvedat padlé duše spolubližních. Protože je lepší, budou-li v českých chaloupkách bydlet čisté a věrné duše, než aby nízké duše kralovaly v palácích. K tomuto chce nabádati tento časopis. Vysíláme jej mezi vás, bratři a sestry, s láskou a ochotou, čekajíc, že takovým způsobem bude i vámi přijat. Vydávání jeho je podnik víry v Pána a důvěry ve vás. Bůh žehnej tomuto novému pluhu, aby orl rovnou a hlubokou brázdou na československém Sionu...

— Redakce —

Slova pro život – baptistický časopis vycházející v Prahe  
od roku 1948 (Zdroj: ABS)

aby ju netrpeli a prísne zakročovali proti osobám, ktoré ju vyvíjali.“ Ak činnosť vykonávali cudzinci, úrady mali zostaviť ich presný zoznam a predložiť ho Povereníctvu vnútra na zrušenie ich pobytu.<sup>19</sup>

V ďalšom svojom obežníku zo 14. mája 1948 uložilo Povereníctvo vnútra národným výborom zistiť v jednotlivých správnych obvodoch všetky dáta vzťahujúce sa na všetky „náboženské sekty“ na Slovensku. Zvláštna pozornosť sa mala venovať činnosti vykonávanej bez úradného povolenia, keď sa mala kvôli podozreniu

z nepovolených stykov so zahraničím uskutočniť prísna domová prehliadka u vedúcich funkcionárov. Zisťovanie malo vyústiť do vypracovania výkazu obsahujúceho meno, sídlo a adresu „náboženskej sekty“ a presné údaje o jej členoch a funkcionároch.<sup>20</sup> Povereníctvo vnútra tak postupne získavalo podrobnejšie informácie o pôsobení „náboženských siekt“ na Slovensku.<sup>21</sup>

Na nastolenie komunistického režimu zareagovali baptisti na Slovensku oficiálne svojím memorandom z 25. mája 1948. Vydali ho teda tri týždne potom, ako Povereníctvo vnútra

zakázalo na Slovensku činnosť „náboženských siekt“. V memorande okrem iného uviedli: „Jednota baptistov na Slovensku pozdravuje s radosťou našu ľudovodemokratickú vládu v obnovennej československej republike, očistenú od násilia a reakcie fašistických prvkov. Prinášali sme s radosťou za ňu svoje obeť a zapojujeme sa so všetkými zločkami do kladnej duchovnej služby pre oslobodený národ.“ Požiadali, aby Jednota baptistov na Slovensku ako celok i jej jednotlivé zbory mali slobodu činnosti, mohli vlastniť modlitebne a z hľadiska školskej náboženskej

19 SNA, f. Povereníctvo vnútra – obežníky (PV – obežníky), šk. 14. List Povereníctva vnútra okresným národným výborom, okresným správnym komisiám, národným výborom v Bratislave, Košiciach a obci Vysoké Tatry, 4. 5. 1948.

20 SNA, f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave (PR), šk. 561. List Povereníctva vnútra okresným národným výborom, okresným správnym komisiám, národným výborom – úradovniam národnej bezpečnosti v Bratislave, Košiciach a obci Vysoké Tatry, 14. 5. 1948.

21 Ukazovalo sa však, že podriadené úrady v regiónoch Slovenska sami často nemajú takmer žiadne informácie o problematike. Ďalším obežníkom z 10. júna 1948 tak muselo Povereníctvo vnútra skonštatovať, že správny výkaz predložila len bratislavská Úradovňa národnej bezpečnosti. Štyri úrady neposlali žiadnu správu, mnohé ďalšie predložili namiesto výkazov len relácie staníc Národnej bezpečnosti. Archív mesta Košice, f. Zaniknuté spolky, I/12, zn. 267/1949-III. MZBB. List Povereníctva vnútra okresným národným výborom a národným výborom – úradovniam národnej bezpečnosti v Bratislave, Košiciach a obci Vysoké Tatry, 10. 6. 1948.

výchovy mali rovnaké práva ako iné cirkvi. „Netlačíme sa do popredia, nežiadame nič pre seba, ani hmotnú podporu od štátu. Nechceme však, aby sa na nás pre náš malý počet pozeralo ako na menejcenných. Ak príde návrh na rozluku cirkvi od štátu, budeme ho podporovať. Ako kresťania sme v každom prípade prvkom pokrokovým, štáto-tvorným. Sme za našu pokrokovú, demokratickú a spravodlivú vládu a podporujeme ju činom i modlitbou. Nech sám večný Boh dá našej vláde milosť, aby spravovala štát podľa jeho svätých zákonov spravodlivo a milosrdne, lebo v tom je záruka zdaru pre prítomnosť a stálosti pre budúcnosť.“<sup>22</sup>

Výstižnejšie ako oficiálne memorandum však o postojoch baptistov v tomto období vypovedalo stanovisko vydané pred voľbami, ktoré sa uskutočnili 30. mája 1948. Bolo publikované v *Novom úsvite*, prílohe pre mládež časopisu *Rozsievateľ*. Materiál, ktorý sa dal rôzne interpretovať, pripomenul jedinečnosť situácie, v ktorej sa voliči ocitli, keď ich konanie môže priniesť „slávnu budúcnosť“, ale aj „úplné zničenie“. Preto odporúčal rozhodnutie dôkladne zvážiť, lebo ho nebude možné nikdy zmeniť. Text uzatvárala nástoživá otázka: „Koho chceme? Nepriateľa svojej duše, knieža temnoty, násilníka, ktorý pôsobí nepokoj, šíri nenávisť a prináša smrť – diabla a jeho sluhov, alebo Pána Ježiša, ktorý zomrel aj za tvoje hriechy, učí láske, pokore a tichosti, prináša hriešnikom milosť a smrteľnému človeku večný život?“<sup>23</sup>

### VYOSTRENIE KONFLIKTU

Do októbra 1948 mohli baptisti na Slovensku účinkovať bez väčších problémov. Počas tohto obdobia však Povereníctvo vnútra dostávalo informácie



Baptistická modlitebňa vo Vavrišove (Zdroj: Zbor Bratskej jednoty baptistov vo Vavrišove)



Súčasný pohľad na modlitebňu baptistov v Pribyline (Zdroj: Archív autora)

22 SNA, f. PR, šk. 561. Memorandum Jednoty baptistov na Slovensku, 25. 5. 1948.

23 Koho zvolíš? In: Nový úsvit (príloha časopisu Rozsievateľ), apríl – máj 1948, č. 4 – 5, s. 30 – 31. Pozri aj: KMEŤ, N.: Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951. Bratislava 2000, s. 35.



o ich aktivitách, ktoré boli považované za protizákonné. V druhej polovici septembra napokon padlo na Povereníctve vnútra rozhodnutie vydať výnos zakazujúci činnosť baptistov. Vydaný bol 1. októbra 1948 a adresovaný okresným národným výborom a národným výborom – úradovniam národnej bezpečnosti v Bratislave, Košiciach a obci Vysoké Tatry. Vo výnose sa uvádzalo, že „náboženská sekta“ baptistov vyvíja napriek zákazu zo 4. mája 1948 činnosť. „*Bolo zistené, že sekta Baptistov má takmer po celom území Slovenska svoje miestnosti, kde poriada nepovolené schôdzky. Dokonca tieto miestnosti majú označené riadnymi nadpismi. Povereníctvo vnútra preto žiada, aby ste prisne dohliadali na presné dodržanie cit. zákazu a zaviedli trestné pokračovanie proti každému, kto by tento zákaz porušil a akúkoľvek činnosť sekty vyvíjal.*“ Zároveň mal byť zaistený všetok majetok „siekt“, ich miestnosti uzavreté a odstránené nápisy, ktoré ich označovali.<sup>24</sup> Následne bezpečnostné orgány na miestnej úrovni zasahovali nielen proti baptistom, ale aj proti ďalším „náboženským sektám“, bránili im v činnosti, zapečatovali modlitebne a zaisťovali ich majetok.

Zákroky proti baptistom prebiehali počas októbra a novembra 1948. Boli spojené so zapečatovaním modlitebni a zadržaním inventára. Predstavitelia cirkvi boli počas akcií vyzvaní, aby ukončili činnosť „sekt“. Baptisti takto museli prestať využívať všetky modlitebne okrem Bratislavy, Klenovca a Jelšavy.<sup>25</sup> Aktivity bezpečnostných zložiek vyvolali popri nespokojnosti miestnych baptistov i kuriózne starosti, s ktorými sa velitelia jednotlivých staníc Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) neraz

nevedeli úspešne popasovať. Problém napríklad vznikol, keď 29. októbra 1948 plombovali modlitebňu baptistov vo Vavrišove (okres Liptovský Sv. Mikuláš). Kazateľ Emila Stupku upozornili, aby nechal odstrániť nápisy na modlitebni. Ten to najprv údajne prisľúbil, neskôr sa však vyjadril, že „*nech si ich odstráni, kto chce*“. Treba pripomenúť, že v danej obci, kde v osemdesiatych rokoch 19. storočia vznikol vôbec prvý slovenský baptistický zbor, išlo o veľmi citlivú otázku.<sup>26</sup> O vývoji situácie neskôr hlásil veliteľ stanice ZNB v Liptovskom Hrádku Kyselica: „*Potom bol predseda MNV vo Vavrišove požiadaný, aby spomenuté nápisy nechal odstrániť, tento však povedal, že žiaden občan vo Vavrišove ich odstrániť nepôjde.*“ Napokon sa na schôdzi miestneho národného výboru dohodli, že na túto nevďačnú činnosť budú musieť nájsť pracovníka v inej obci.<sup>27</sup>

S podobnými nástrahami sa stretli aj príslušníci hybskej stanice ZNB, keď zapečatovali modlitebňu baptistov v Pribyline (okres Liptovský Sv. Mikuláš). Nápis označujúci modlitebňu tam síce nebol, zato sa vo výške na budove vynímal nápis „Boh láska jest“. „*Nápis je na mieste nedosiahnuteľnom, iba ak by k budove bolo postavené lešenie. Inak sa nápis odstrániť nedá. Predseda DMSK<sup>28</sup> na vyzvanie, aby dal odstrániť uvedený nápis, tak neúčiniť, lebo bez uvedeného lešenia sa ani tak učiniť nedá. Zhotovenie lešenia stojí dosť veľký finančný náklad, preto od tohto kroku bolo upustené.*“<sup>29</sup>

Baptisti na Slovensku sa samozrejme postavili k svojej likvidácii odmietavo a listami i osobne kontaktovali štátne orgány so žiadosťami o prehodnotenie

postupu. Ich predstaviteľ Michal Kešjar dal 29. októbra 1948 súrne podanie na podpredsedu vlády ČSR Viliama Širokého, ktoré dostali na vedomie aj predseda Zboru povereníkov Gustáv Husák a povereník vnútra Daniel Okáli. Kešjar v ňom skonštatoval, že Povereníctvo vnútra i okresné národné výbory „*prehliadajú, ba bagatelizujú význam baptistickej cirkvi v ľudskej spoločnosti. Rozhoduje sa o nej, akoby šlo o bezvýznamnú organizáciu akýchsi náboženských fanatikov či pochybených sektárov. Pritom ide o veľkú svetovú kresťanskú protestantskú cirkev, ktorá napr. v ZSSR predstavuje dôležitého konsolidačného a budovateľského činiteľa vo výstavbe socialistického štátu.*“<sup>30</sup> Argumentáciu postavením baptistov v Sovietskom zväze mala doplniť aj informácia, že medzi sovietskych baptistov patril Alexej Stachanov, zakladateľ „vzornej práce a výkonu“.<sup>31</sup>

Ďalším argumentom bolo slobodné postavenie baptistov v Maďarsku. „*V akej nevýhode a neprijemnom položení sme my slovenskí baptistickí funkcionári, ktorí sme boli na vyzvanie Čs. presídľovacej komisie, Osídľovacieho úradu a Povereníctva vnútra v Maďarsku vyzývať svojich národných a cirkevných bratov Slovákov z Maďarska, aby sa presídlili do ČSR, keď teraz sa im na Slovensku zakazuje zhromažďovanie a zavierajú sa im modlitebne.*“<sup>32</sup> Kešjar poukázal aj na postoje baptistov v Spojených štátoch amerických, ktorí odsúdili zahraničnú politiku USA a podporovali spoluprácu so Sovietskym zväzom. „*Teda baptistická cirkev v ČSR má plné právo jestvovania a je oprávnená jej požiadavka, aby jej*

24 SNA, f. Povereníctvo vnútra – bezpečnostný odbor (PV – bezp.), šk. 475. List Povereníctva vnútra okresným národným výborom, národným výborom – úradovniam národnej bezpečnosti v Bratislave, Košiciach a obci Vysoké Tatry, 1. 10. 1948.

25 Prvý konvent Náboženskej obce baptistov v Bratislave. In: Rozsieváč, roč. 36, 1949, č. 6 – 7, s. 97.

26 Podľa stavu z roku 1947 mal vavrišovský zbor 119 členov. JANČUŠ, J.: Baptisti pod Tatrami, s. 61.

27 SNA, f. PV – bezp., šk. 475. List stanice ZNB Liptovský Hrádok Okresnému veliteľstvu (OV) ZNB Liptovský Sv. Mikuláš, 31. 10. 1948.

28 Dočasná miestna správna komisia.

29 SNA, f. PV – bezp., šk. 475. List stanice ZNB Hyby OV ZNB Liptovský Sv. Mikuláš, 4. 11. 1948.

30 Podčiarknuté v origináli.

31 SNA, f. Povereníctvo vnútra – sekretariát povereníka (PV – sekr.), šk. 100. List M. Kešjara V. Širokému, 29. 10. 1948.

32 Podčiarknuté v origináli.



*boli ponechané všetky práva slobodného jestvovania a všetky slobody, ktoré tieto práva vyjadrujú.*<sup>33</sup>

Slovenskí baptisti sa 11. novembra 1948 obrátili listom aj na Povereníctvo vnútra. Požiadali ho, aby „*zastavilo obmedzovanie náboženskej slobody slovenským baptistom a uvoľnilo i ich bohoslužobným účelom určený majetok tak, že vydá pokyny okresným národným výborom, poľažne okresným správnym komisiám na Slovensku, aby ich bohoslužobné úkony, t.j. najmä zhromažďovania na doterajších miestach (či v modlitebniach alebo iných domoch) povolili.*“<sup>34</sup>

Perzekúcie baptistov vyvolali neočakávané silnú odmietavú reakciu nielen v ich radoch, ale aj medzi predstaviteľmi iných protestantských cirkví, vrátane evanjelickej augsburského vyznania. Tá voči opatreniam proti baptistom vystupovala už počas existencie Slovenskej republiky a ozvala sa aj na jeseň 1948 v súvislosti so zákrokmi komunistickej moci. Generálny biskup Vladimír Pavel Čobrda sa na generálnom konvente 4. novembra 1948 kriticky vyjadril o zatváraní baptistických modlitební.<sup>35</sup> Nasledujúci deň sa Generálny biskupský úrad v Liptovskom Sv. Mikuláši z poverenia generálneho konventu obrátil na povereníka vnútra Daniela Okáliho listom, v ktorom ho generálny biskup Vladimír Pavel Čobrda i generálny dozorca Peter Zaťko požiadali, aby sa všemožne pričínil o odvolanie opatrení proti baptistom. „*Robíme to aj preto, lebo sa podobné opatrenia nezrovnávajú s Ústavou ČSR, ktorá zabezpečuje svojim občanom slobodu vierovyznania a náboženského presvedčenia, robíme to aj preto, že sú baptisti údmi mnohomiliónovej cirkvi svetovej a ako takí*

*sú členmi nielen Zväzu evanj. cirkví v ČSR, ale aj Svetovej rady cirkví a ich prenasledovanie vyvolalo by istotne nevôľu aj v zahraničí a postavilo by našu republiku do nepravého svetla, a to tým viac, že, ako vieme, aj v ZSSR požívajú náboženskú slobodu; ale robíme to najmä preto, lebo sme pevne presvedčení, že proti náboženskému presvedčeniu, ktoré v ničom neohrozuje ani bezpečnosť štátu, ani verejnú mravnosť a pokoj, je možný a dovolený len duchovný boj, presvedčať a presvedčiť o náboženských pravdách a bludoch, ale nikdy nie drastické prostriedky násilia, ktoré vyvolávajú vždy len tým tuhší odpor, budia roztrpčenosť a pocit krivdy a neraz vhnávajú ľudí do podzemnej, podkopnej práce i proti samému štátu.*“<sup>36</sup>

Nesúhlasné stanoviská k postupu voči baptistom dostával aj povereník školstva Ladislav Novomeský. Okrem generálneho konventu evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku sa na neho obrátil aj Zväz evanjelických cirkví v ČSR či prodekan Husovej evanjelickej bohosloveckej fakulty Josef Lukl Hromádka. Napokon Novomeský napísal 27. novembra 1948 list povereníkovi vnútra Danielovi Okálimu. Upozorňoval predovšetkým na „*politický aspekt v celej záležitosti*“: príslušnosť baptistov k „*drobným ľuďom*“, ich pokrokovosť, voľnosť pôsobenia v Sovietskom zväze a názory amerických baptistov, propagujúcich priateľstvo so ZSSR. „*Navrhujem, aby sme si sadli k rozprave o tejto veci v dohľadnom čase a nenechali vyrásť celú záležitosť v nejaký medzinárodný škandál, ktorý by nám buď sťažil reparovanie histórie, buď vyvolal zdanie, že pod verejným nátlakom niečo robíme.*“ Konkrétne Novomeský Okálimu navrhol dať

baptistom pokyn, aby sa konštitovali ako cirkevná organizácia a umožniť im riadny cirkevný život.<sup>37</sup>

Zásahy proti „náboženským sektám“ teda narazili na väčší odpor, než Povereníctvo vnútra očakávalo. Sám povereník vnútra Daniel Okáli nemal v otázke ďalšieho pôsobenia neuznaných konfesií úplne jasno a 20. októbra 1948 sa obrátil na ministra vnútra Václava Noska, aby mu oznámil stanovisko ministerstva ohľadne tzv. slobodných cirkví (baptistov, metodistov či českých bratov) a vyjadril sa, či má námietky proti ich účinkovaniu.<sup>38</sup> Minister Nosek sa s odpoveďou neponáhľal, čo ešte väčšmi zvyšovalo dezorientovanosť na Povereníctve vnútra. Napokon v odpovedi z 11. decembra 1948 Václav Nosek okrem predloženia posudkov na jednotlivé cirkvi skonštatoval: „*Neodporúča sa, aby bolo prikročené k rozpusteniu alebo zá-kazu uvedených náboženských cirkví a združení ako celku, pretože ústavou je zaručená náboženská sloboda.*“<sup>39</sup>

## SNAHY O ŠTÁTNE UZNANIE

V tomto čase Povereníctvo vnútra spoločne s Povereníctvom školstva, vied a umení už realizovalo práve postup, ktorý bol v súlade s odporúčaním ministerstva vnútra. Situácia, pri ktorej pôsobili konfesie voľne alebo na báze spolkovéj činnosti, bola v danej chvíli neakceptovateľná. Konečným výsledkom procesu malo teda byť, že sa činnosť jednotlivých konfesií, ktoré neboli považované za nebezpečné pre komunistický režim, zlegalizuje. Malo sa tak udiť na základe ustanovení na Slovensku stále platného uhorského zákonného článku XLIII/1895 o slobodnom vyznávaní náboženstva. Podľa jeho paragrafu 7 museli občania, kto-

33 SNA, f. PV – sekr., šk. 100. List M. Kešjara V. Širokému, 29. 10. 1948.

34 Podčiarknuté v origináli. SNA, f. PV – bezp., šk. 475. List Náboženskej obce Jednoty baptistov na Slovensku v Bratislave Povereníctvu vnútra, 11. 11. 1948.

35 KMEŤ, N.: Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951, s. 47.

36 SNA, f. PV – sekr., šk. 100. List Evanjelického a. v. generálneho biskupského úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši Povereníctvu vnútra, 5. 11. 1948.

37 Tamže. List L. Novomeského D. Okálimu, 27. 11. 1948.

38 Tamže. List D. Okáliho V. Noskovi, 20. 10. 1948.

39 Tamže. List V. Noska D. Okálimu, 11. 12. 1948.

*Evanj. a. v. generálny biskupský úrad v Liptovskom Sv. Mikuláši*

Číslo: 9985/1948.

Liptovský Sv. Mikuláš, 5. novembra 1948.

Vec: Opatrenia proti baptistom.

Povereníctvu vnútra

K číslu: \_\_\_\_\_

Príloha: \_\_\_\_\_

Bratislava.

Veľactený pán povereník !

Dozvedeli sme sa, že politické vrchnosti daly zabezpečiť mobilitebnice baptistov a zakázali im akékoľvek cirkevnonáboženské výkony.

Nevieme, o akú výslovnú iniciatívu, kto a z akých dôvodov stojí za touto akciou, preto dovoľujem si z poverenia gen. konventu Ev. cirkvi a. v. na Slovensku – obrátiť sa na Vás a tlmociť Vám jej mienku a prosbu.

Aj keď našej cirkvi nemôže byť záujmom napomáhať rozličné sekty a ani nemôžeme schvalovať všetky sektárske spôsoby lovenia duší, – jeanako, viazaní slovom Božím a vlastným svedomím, musíme Vás veľmi naliehave požiadať, aby ste sa, nakoľko je to vo Vašej moci, všemožne pricinili o opatrenie opatrení proti baptistom.

Robíme to aj preto, lebo sa podobné opatrenia nesrovnávajú s Ústavou ČSR, ktorá zabezpečuje svojim občanom slobodu vierovyznania a náboženského presvedčenia, a robíme to aj preto, že sú baptisti úctami mnohomiliónovej cirkvi svetovej a ako takí sú členmi nielen Svätého evanj. cirkvi v ČSR, ale aj Svetovej rady cirkví, a ich prenasledovanie vyvolalo by istotne nevôľu aj v zahraničí a postavilo by našu republiku do neprijateľného svetla, a to tým viac, že, ako vieme, aj v SSSR požívajú náboženskú slobodu; ale robíme to najmä preto, lebo sme pevne presvedčení, že proti náboženskému presvedčeniu, ktoré v ničom neohrozuje ani bezpečnosť štátu ani verejnú morálnosť a pokoj, je možný a dovolený len duchovný boj, presvedčať a presvedčiť o náboženských pravách a blu-

780

Intervencia slovenských evanjelikov v prospech baptistov z novembra 1948 (Zdroj: SNA)

ri chceli ustanoviť zákonom uznanú náboženskú spoločnosť, zabezpečiť zriadenie a udržiavanie aspoň jednej náboženskej obce, zabezpečiť školské vyučovanie náboženstva pre deti patriace k príslušnej náboženskej spoločnosti a predložiť ministrovi kultu

a vyučovania (v aktuálnom kontexte Povereníctvu školstva, vied a umení) na schválenie organizačný štatút obsahujúci ustanovenia o dogmatike, mravouke či náboženských obradoch a disciplinárne predpisy týkajúce sa zamestnancov.<sup>40</sup> Obe povereníctva boli

pripravené poskytnúť záujemcom z radov dovtedy neuznaných konfesí možnosť uskutočniť tieto kroky a zaradiť sa tak medzi uznané náboženstvá.

Povereník vnútra Daniel Okáli po rozhovore s povereníkom školstva, vied a umení Ladislavom Novomeským, ktorý sa uskutočnil 9. novembra 1948, inštruoval nasledujúci deň Rudolfa Viktorina, aby boli konfesie ako metodisti, adventisti siedmeho dňa a i. vyrozumené, že si majú na Slovensku usporiadať svoje právne postavenie.<sup>41</sup> Výsledkom bolo vytvorenie obežníka, ktorým Povereníctvo vnútra po dohode s Povereníctvom školstva, vied a umení dalo 17. novembra 1948 inštrukciu Národnému výboru v Bratislave – Úradovní národnej bezpečnosti. Podpísal ho povereník Daniel Okáli. Bratislavská Úradovňa národnej bezpečnosti mala upozorniť „náboženské sekty, ktoré nemajú úradne schválený štatút ako náboženská obec podľa ustanovenia § 7 zák. čl. XLIII/1895, a teda nie sú právnym subjektom a nemajú právo účinkovať, aby si svoje právne postavenie v zmysle tohto zákona usporiadali, a to v ich vlastnom záujme.“<sup>42</sup> Záležitosť sa mala usporiadať najneskôr do 31. decembra 1948 a do tohto dátumu sa im nemali kládať prekážky pri výkone služobných úkonov.<sup>43</sup>

Bratislavská Úradovňa národnej bezpečnosti o tomto výnose Povereníctva vnútra informovala zodpovedných zástupcov jednotlivých „náboženských siekt“ – vrátane baptistov – listom z 11. decembra 1948. Vyzvala ich, ak chcú ďalej účinkovať, aby zvolali ustanovujúce zhromaždenie za účelom pretvorenia sa na riadnu cirkev.<sup>43</sup> Keďže čas, ktorý konfesie dostali na usporiadanie svojho postavenia, bol krátky (do konca roka 1948), objavili sa po doručení tohto oznámenia z ich radov požiadavky volajúce po predĺžení lehoty. Preto povereník vnútra

40 Zák. čl. XLIII/1895 o slobodnom vyznávaní náboženstva.

41 SNA, f. PV – bezp., šk. 31. List D. Okáliho R. Viktorinovi, 10. 11. 1948.

42 Tamže, šk. 475, č. 260/20. List Povereníctva vnútra Národnému výboru v Bratislave – Úradovní národnej bezpečnosti, 17. 11. 1948.

43 Tamže, šk. 31. List Národného výboru v Bratislave – Úradovne národnej bezpečnosti Medzinárodnému združeniu bádateľov biblie, čs. vetev, 11. 12. 1948.

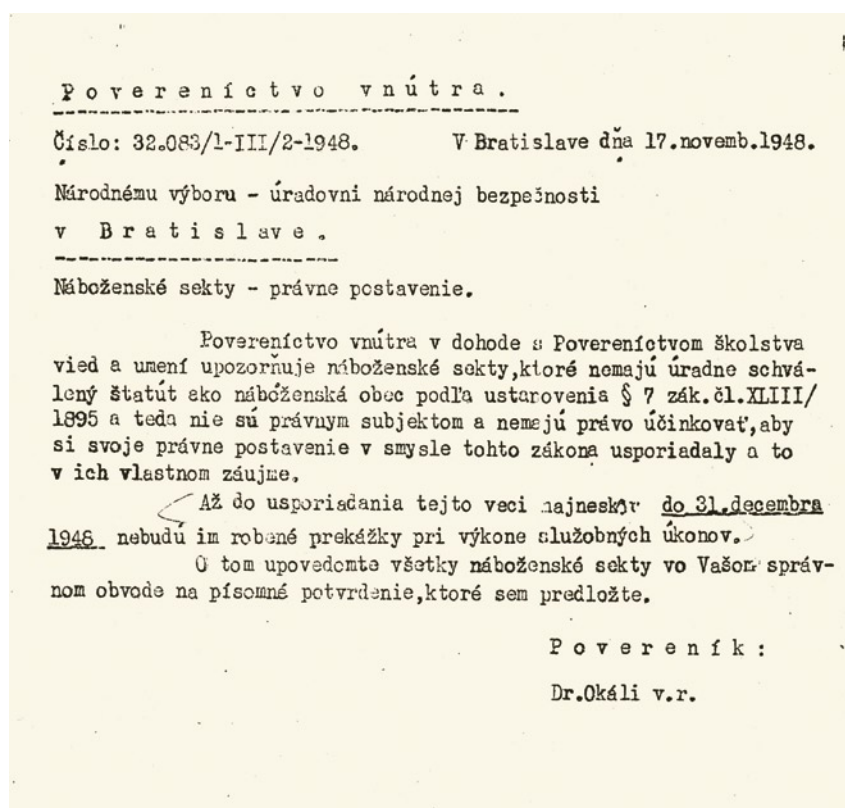
Daniel Okáli požiadal 15. decembra 1948 Rudolfa Viktorina, aby lehotu predĺžil do 1. júla 1949.<sup>44</sup> O týždeň tak bol vydaný nový obežník, podpísaný Rudolfom Viktorinom, ktorým sa lehota predĺžila do prvého júlového dňa roku 1949. Obsahoval zároveň upozornenie, že predĺženie sa nevzťahuje na tie „skutočné sekty“, ktorých učenie odporuje zásadným ustanoveniam československej ústavy a ktoré vyvíjajú „protištátnu činnosť“. „Predĺženie sa vzťahuje najmä na Metodistov, Baptistov, Českých bratov atď., t. j. zložky, ktoré sú vo Zväze evanjelických cirkví v Prahe.“<sup>45</sup>

Baptisti na Slovensku na jeseň 1948 začali podnikáť konkrétne kroky pre svoje uznanie. Otázka ich nejasného právneho postavenia vyplávala na povrch vždy v kritických situáciách, keď sa ukazovalo, že ich dovtedy tolerované polooficiálne pôsobenie je v ohrození. Kým počas existencie prvej Československej republiky sa to neobjavovalo ako akútny problém, po vzniku Slovenskej republiky, ktorá nastolila tvrdšiu politiku voči neuznaným konfesiam, sa objavili aj snahy opäť konštituovať baptistov ako uznanú cirkev. Tie napokon neboli realizované. Po obnovení Československa v roku 1945 sa táto otázka ako neaktuálna opäť odsunula do úzadia, aby sa s plnou nástojčivosťou znovu objavila po Februári 1948. Okrem toho sa objavoval právny problém, či považovať uznanie baptistov uhorskými úradmi v roku 1905 za stále platné, hoci už nespĺňali podmienky, na základe ktorých bolo toto uznanie vyslovené (existencia náboženskej obce). Sami baptisti na túto nejasnosť upozorňovali a ani v štátnych inštitúciách nebol jednoznačný názor, ako situáciu vyhodnotiť. Vo všeobecnosti sa však na baptistov prevažne hľadelo ako na

konfesiou, ktorá na Slovensku pôsobila bez riadneho zákonného uznania.

V snahe zabezpečiť svoje ďalšie pôsobenie sa predstavitelia slovenských baptistov na jeseň 1948 obrátili na Povereníctvo školstva, vied a umení. Pri osobnej návšteve sa dozvedeli stanovisko povereníctva, že ich uznanie uhorskou vládou sa nepovažuje za platné a kroky pre svoje zákonné uznanie musia uskutočniť odznova.<sup>46</sup> Baptisti sa na základe tejto informácie rozhodli zorganizovať 1. novembra 1948 ustanovujúce valné zhromaždenie zboru Jednoty baptistov v Bratislave, ako aj ústredia Jednoty baptistov v Bratislave. Svoje predsavzatie založiť tam náboženskú obec oznámili úradom. Na

základe súhlasu Povereníctva vnútra zobrala bratislavská Úradovňa národnej bezpečnosti 30. októbra 1948 na vedomie konanie valného zhromaždenia.<sup>47</sup> To sa skutočne v stanovenom termíne uskutočnilo v zborovej miestnosti na Vysokej ulici v Bratislave. Z valného zhromaždenia vzišlo aj vyhlásenie všetkým zborom a odbočkám Jednoty baptistov na Slovensku. V ňom podpísaní členovia ústredia M. Kešjar, M. Marko a D. Vaculíková opäť pripomenuli oddanosť a vďačnosť baptistov československej vláde. „Naša vláda nesie na štíte náboženskú slobodu ako najdrahší dar a nezadateľné právo ľudského ducha. Týmto postojom bude vždy stáť na čele pokrokových



V novembri 1948 rozhodlo Povereníctvo vnútra umožniť viacerým „náboženským sektám“, vrátane baptistov, usporiadať svoje právne postavenie (Zdroj: SNA)

44 Tamže, šk. 475, č. 260/20. List D. Okáliho R. Viktorinovi, 15. 12. 1948.

45 Tamže, šk. 475, č. 260/20. List Povereníctva vnútra okresným národným výborom, národným výborom – úradovniám národnej bezpečnosti v Bratislave, Košiciach a obci Vysoké Tatry, 22. 12. 1948.

46 SNA, f. Pšk, šk. 10. List prednostu VIII. odboru prezidiálnemu šéfovi, 9. 11. 1948.

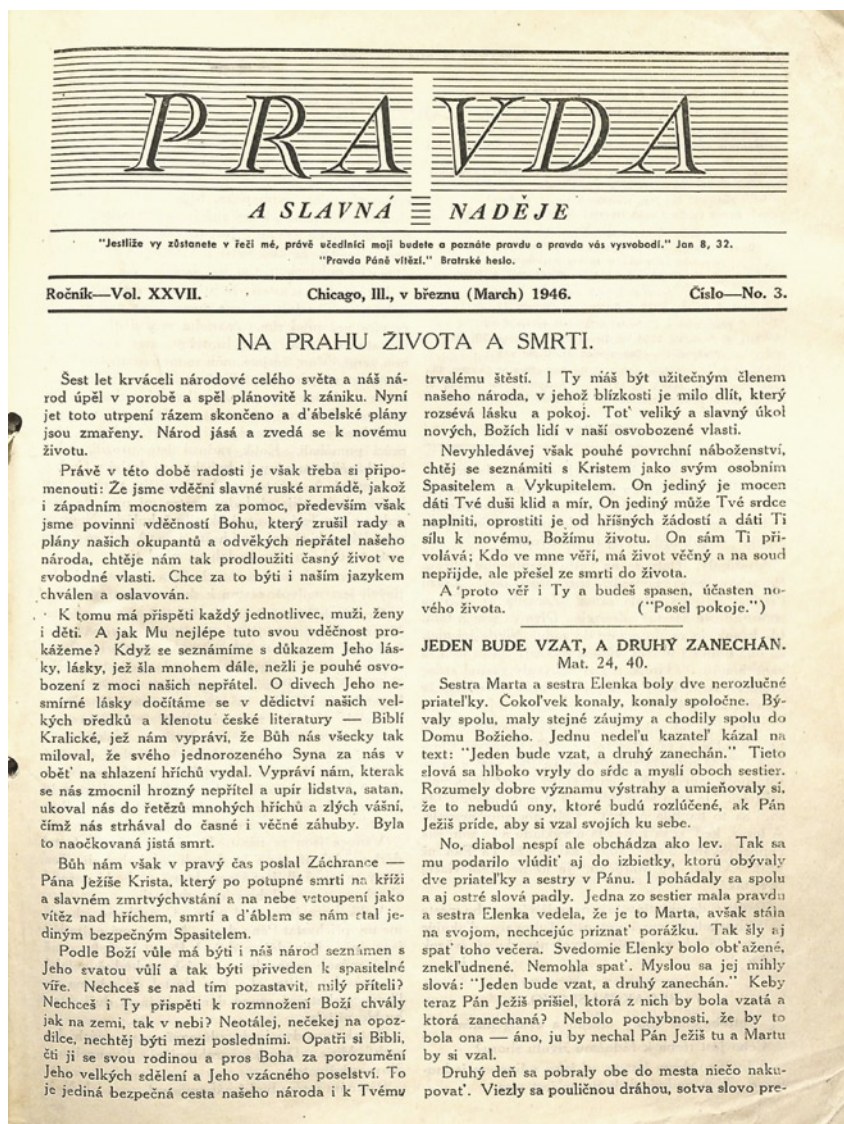
47 SNA, f. PR, šk. 561. Výmer Národného výboru v Bratislave – Úradovne národnej bezpečnosti, 30. 10. 1948.



a demokratických národov. Tak je to v ZSSR, v Ukrajine, v Poľsku, Rumunsku a Maďarsku, kde naše cirkvi požívajú plnú náboženskú slobodu.“ Vyzvali baptistov k práci a usilovnosti. „Majme kladný, agilný pomer voči vrchnosti, ktorá podľa Rim. 13,1 je od Boha zriadená. A táto vrchnosť, ako Boží služobník, bude rešpektovať zákony Najvyššieho a naše svedomie.“<sup>48</sup>

Po ustanovujúcom valnom zhromaždení baptisti predložili svoj organizačný štatút na schválenie Povereníctvu školstva, vied a umení. Keďže v ňom povereníctvo našlo nedostatky, bolo potrebné následne ho prepracovať.<sup>49</sup> V priebehu novembra 1948 sa zastavili zákroky bezpečnostných orgánov proti baptistom. O tom, že na Povereníctve vnútra nemali ešte ani v decembri 1948 úplný prehľad o tom, aké je právne postavenie baptistov, svedčí list povereníka Daniela Okáliho Ladislavovi Novomeskému. Argumentoval v ňom stanoviskom Zväzu evanjelických cirkví v ČSR, ktoré hovorilo, že baptisti na Slovensku sú zákonom uznaní od roku 1905. Okáli požiadal Novomeského, aby to zobral na vedomie a aby Povereníctvo školstva, vied a umení preskúmalo, ktoré z doterajších tzv. siekt majú upravené svoje právne postavenie.<sup>50</sup> Povereník Novomeský dal vec preskúmať prednostovi VIII. odboru povereníctva, ktorý prišiel k záveru, že na Slovensku nie sú žiadne konfesie – teda ani baptisti – uznané na základe uhorského zákonného článku XLIII/1895.<sup>51</sup>

Napokon baptisti predložili Povereníctvu školstva, vied a umení 27. decembra 1948 žiadosť o schválenie organizačného štatútu a zákonné uznanie. O štyri dni neskôr bol slovenským baptistom od ich starších bratov adresovaný list, ktorý výstižne a otvorene hovoril o ich prežívaní situácie, v ktorej sa ocitli. Prirovnali ju k zmene, ktorá nastala po poslednej večeri. „Vis-



Mesačník slovenských a českých baptistov v severnej Amerike, ktorý bol distribuovaný aj v Československu (Zdroj: ABS)

tom ohľade pozorujeme aj my zmenu. Bratstvo ju čiastočne pocítilo, keď sme boli na čas bez zhromaždení, hoci len prechodne. Budú ešte aj iné nečakané úpravy. Stane sa to, čo preduložila Božia rada a Jeho ruka, aby sa stalo. Bude to iste mať múdry Boží účel. Milujúcim Boha musia všetky veci napomáhať k dobrému. Pán Boh všemohúci

neposiela prekážky nato, aby zničili, ale aby zjavili a rozhojnili skryté sily, aby rozduchali hasnúci oheň. Budeme môcť a musieť dokázať, že sa obídeme bez pomoci vzdialeného bratstva. Čistota zborov a bratstva, hodnota Božieho zlata, bude preskúmaná. Odpadne mnohá chlumná pleva. A zjaví sa mnohý drahokam, dosiaľ neocenený. Ukáže

48 Všetkým sborom a odbočkám Jednoty baptistov na Slovensku. In: Rozsieváč, roč. 35, 1948, č. 11 – 12, obálka.

49 SNA, f. PV – sekr., šk. 100. List L. Novomeského D. Okáliu, 27. 11. 1948.

50 SNA, f. PŠk, šk. 10. List D. Okáliho L. Novomeskému, 9. 12. 1948.

51 Tamže. List prednostu VIII. odboru sekretariátu povereníka, 16. 12. 1948.



Bratislava, 15. marca 1949.

Milovaní v Kristu !

Pokoj Boží nech je so všetkými Vami !

Cítíme za povinnosť oboznámiť Vás o niektorých veciach, týkajúcich sa našej duchovnej práce na Slovensku. Nechceme Vás obmedzovať, ale doba vyžaduje, aby sme sa podriaďovali aj našim civilným zákonom dľa Rím.kap. 13. Chceme, aby naša práca nebola nijako rušená pre našu nerozumnosť. Prosíme Vás, prijmite tieto naše pokyny s láskou. Prečítajte si ich pozorne a zariadte sa podľa nich.

1. Všetky spolky mládeže boli úradne rozpustené. Právo sdružovať mládež je ponechané SSM /sváz slov.mládeže/. Bolo nám vtknuté v orgáne tohoto svazu, že označujeme stále hodiny sdruženia mládeže. To je akási sila zvyku. Prosíme, aby ste tak ďalej nerobili. Keďže máme už dľa stanov organizovanú mládež, nemôžeme ani tento názov právne používať. Výchovné hodiny v rámci sboru, bez akékoľvek organizácie mládeže sú povolené.

2. Upozorňujeme znovu na zprávu o nedelňých školách, ktorá bola uverejnená v poslednom čísle časop. Rozsievача. Vytvorte si Nedelňé Besiedky.

3. Obežníky, alebo aj iné podnikanie je dovolené len prostredníctvom ústredia, ktoré je úradom zodpovedné za činnosť na celom Slovensku. Kurzy, sjazdy, konferencie, musia byť povolené. Pover. školstva na žiadosť ústredia. Vo sboroch v diaspore môžete pestovať však vzájomné návštevy bez akékoľvek oficiality.

4. Nevydávajte nič vo sboroch, ani súkromne, čo by sa mohlo používať pri verejných zhromaždeniach. Toto všetko podlieha povoleniu Pov. školstva, resp. ústrednému akčnému výboru, kde sa spoločne práve vyjednáva, aby jednotlivým denomináciám bola ponechaná možnosť vydávať pre seba časopisy a iné podniky k bohoslužebným účelom.

5. Neobjednávajte z cudziny nič. Obmedzte aj svoju súkromú korešpondenciu. Doba vyžaduje opatrnosti, ale aj uprímnosti.

6. Prosíme, aby ste sa vo všetkom poradili s nami. Vyjdeme Vám vo všetkom v ústrety v rámci nových predpisov a nariadení, ktoré ako praví občania musíme rešpektovať a tak sa potom nemusíme ani ničoho obávať. Sme zodpovední osobne za celú prácu na Slovensku a chceme sa smele postaviť všade. Veríme, že nielen modlitbami, ale aj svojím jednaním nám pomôžete zastávať túto zodpovednosť pred úradmi i pred Bohom.

7. Naša duchovná práca bude povolená v rámci nového cirkevného zákona, ktorý má skoro vyjsť. Dľa slov p. podpredsedu vlády V. Širokého náš organizačný štatút bol postúpený na podpis.

Tieto riadky posielame Vám s prejavom lásky a s príaním múdrosti a mnoho požehnaní od Pána pre Vašu prácu.

Milosť Pána Jezukrista nech je so všetkými Vami.

za:

JEDNOTU BAPTISTOV NA SLOVENSKU

M. Kešjar v. r.,  
predseda.M. Marko, v. r.  
podpredseda.



sa, koľko pomoci pre Pánovo dielo sme dosiaľ zadržovali pre seba a pre svet. Ukáže sa, že chudobní Macedónci vedia dať pre Pána viac, ako len hmotnú obeť, že sú hotoví dať samých seba ako obeť milú Pánovi. 2. Kor. 8,1 f.“<sup>52</sup>

### SO ŠTÁTNYM SÚHLASOM

Organizačný štatút slovenských baptistov bol napokon schválený. Ešte predtým, než sa vedenie Jednoty baptistov na Slovensku o tom dozvedelo, inštruovalo 15. marca 1949 baptistov, ako majú ďalej postupovať. „*Nechceme Vás obmedzovať, ale doba vyžaduje, aby sme sa podriaďovali aj našim civilným zákonom dľa Rim. kap. 13. Chceme, aby naša práca nebola nijako rušená pre našu nerozumnosť.*“ Vyzvalo ich, aby sa nekonalo oficiálne združovanie mládeže, nevydávali sa mimo ústredia nijaké obehníky a tlačoviny, zastavili sa objednávky z cudziny a obmedzila súkromná korešpondencia. „*Doba vyžaduje opatrnosti, ale aj úprimnosti.*“<sup>53</sup>

Poverenie školsťva vied a umení schválilo organizačný štatút 2. marca 1949. V liste predstavenstvu Náboženskej obce baptistov uviedlo, že konfesia vyhovelá predpisom, predložený organizačný štatút nesmeruje proti štátnym a národným záujmom a nie sú žiadne dôvody, pre ktoré by jeho schválenie malo byť odoprené. Povereník Ladislav Novomeský preto skonštatoval: „*Opatril som uvedený organizačný štatút schvaľovacou doložkou a podľa tohto schváleného organizačného štatútu vyhlasujem konfesiou baptistov na Slovensku podľa ustanovení zák. čl. XLIII z r. 1895 za zákonne uznanú*

*konfesiou pod ochranou a vrchným dozorom štátu.*“ Zobral zároveň na vedomie ustanovenie úradníka Najvyššieho kontrolného dvora Bohumila Gažu za predsedu a Michala Kešjara za prvého duchovného náboženskej obce so sídlom v Bratislave.<sup>54</sup>

Schválený organizačný štatút obsahoval ustanovenia týkajúce sa náboženskej obce ako spoločenstva veriacich (bohoslužby, vnútromisijná činnosť, náboženská disciplína, podmienky prijatia za člena a i.) a náboženskej obce ako právneho spoločenstva (členenie, práva a povinnosti členov, orgány a i.). Ako správne orgány náboženskej obce organizačný štatút určoval konvent, predstavenstvo (zastupovalo náboženskú obec navonok, v zložení predsedu, tajomníka a prvý kazateľ), výbor, dozorný výbor, rozhodcovský výbor a disciplinárna komisia. Všetky náboženské, majetkovoprávne a finančné záležitosti týkajúce sa všetkých baptistov na Slovensku patrili do pôsobnosti náboženskej obce, zatiaľ čo zbory mali kompetencie len v náboženských otázkach v rámci príslušného zboru.<sup>55</sup>

V uznaní baptistickej konfesion na Slovensku videli ich predstavitelia význam v tom, že budú môcť slobodne vykonávať verejné i súkromné bohoslužby, zvolávať svoje orgány, spravovať nadácie, zriaďovať a udržiavať biblické domovy, podporovať sirotinec Rodina v Bernolákove, ustanovovať (so súhlasom štátnej kultovej správy) kazateľov a prepúšťať ich, prijímať a prepúšťať zamestnancov, vykonávať disciplinárne právomoci voči vlastným veriacim, nadobúdať

hnuteľný a nehnuteľný majetok, tvoriť fondy a základiny, prijímať dedičstvá, vydávať náboženský časopis i učebnice. Zároveň náboženská obec svojich členov upozorňovala, že s novým postavením prichádzalo aj právo štátnej správy kontrolovať, aby ich činnosťou nebola ohrozená samostatnosť, ústava, pokoj a verejný poriadok štátu a zákonmi zabezpečená sloboda občanov, aby členovia náboženskej obce riadne vykonávali svoje občianske povinnosti, dodržiavali ustanovenia organizačného štatútu a hospodárili s majetkom podľa účelu, na ktorý bol určený.<sup>56</sup>

Výraznou zmenou v porovnaní s dovtedajším stavom bolo, že baptisti boli po novom povinní predkladať zápisnice z konventov štátnej kultovej správy. Tá bola oprávnená nahliadať do administratívy a hospodárenia za účelom kontroly dodržiavania zákona a organizačného poriadku. To vyvolalo nevyhnutnosť usporiadať organizáciu tak, aby novovytvorená náboženská obec tvorila jednotný celok. Ako sa vyjadrilo vedenie náboženskej obce, „*veľkou chybou by bolo, keby sme sa domnievali, že organizačný štatút už máme, že je všetko usporiadané a napísané na papieri, ale v skutočnosti budeme pokračovať a riadiť sa tak, ako nás napadne. Takýto názor a takéto pokračovanie malo by ten dôsledok, že štátna správa kultová by odvolala uznanie našej konfesion s poukazom na tú skutočnosť, že nevieme a nechceme sa riadiť ani tým, čo sme si sami určili a na čom sme sa sami uzniesli. Bolo by to pre nás aj zlou vizitkou, keby štátna správa kultová musela konštatovať,*

52 ABS, V-1170 Hradec Králové. List starších bratov M. Kešjarovi, 31. 12. 1948.

53 Tamže. Obežník Jednoty baptistov na Slovensku, 15. 3. 1949.

54 SNA, f. PV – sekr., šk. 117. List Poverenia školsťva, vied a umení predstavenstvu Náboženskej obce baptistov na Slovensku, 2. 3. 1949. Okrem baptistov získali v priebehu roka 1949 uznanie od štátu aj ďalšie dovtedy neuznané konfesion. Do stanoveného termínu dostalo Poverenie školsťva, vied a umení žiadosti aj od metodistov, adventistov siedmeho dňa, Jednoty českobratskej, Apoštolskej viery, Kresťanských zborov a Slobodnej evanjelickej cirkvi (Modrý kríž). Poverenie školsťva, vied a umení v marci 1949 schválilo organizačné štatúty baptistov a metodistov, v júni 1949 adventistov siedmeho dňa a v októbri 1949 Jednoty českobratskej. Na základe splnenia zákonných požiadaviek ich poverenie vyhlásilo za zákonom uznané konfesion pod ochranou a vrchným dozorom štátu podľa ustanovení zákonného článku XLIII/1895. Na tieto konfesion sa prestal aplikovať zákaz ich činnosti, ktorý vydalo Poverenie vnútra 4. mája 1948.

55 Prvý konvent Náboženskej obce baptistov v Bratislave, s. 98 – 99.

56 Tamže, s. 99 – 100.



že nie sme na takom stupni, aby sme vedeli vytvoriť väčšie celky a tieto aj organizačne a právne si usporiadať a podchytiť.“<sup>57</sup>

Vedenie baptistov na Slovensku si v tejto situácii samo uvedomovalo, že prišlo k veľmi vážnym zmenám, ktoré budú znútra podrobené kritike. Bolo to pochopiteľné, keďže baptisti pôsobili ako organizácia kongregačného typu, ako združenie nezávislých cirkevných zborov bez nadriadených inštitúcií, odmietajúce štátne zásahy. Preto každý pokus o centralizáciu a posilnenie štruktúr stojacich nad zbormi, navyše spájaný s rastúcim vplyvom štátnej moci na činnosť cirkvi, vnímali citlivo. Ich vedenie pri obrane zmien, ktoré sa udiali, argumentovalo tým, že nový organizačný štatút – hoci nie je dokonalý – znamená krok dopredu, pretože: „1. zhrnuli sme zásady našej konfesie do takej formy a takým spôsobom, že každý, kto sa bude o nás či už úradne, alebo súkromne zaujímať, dozvie sa, čo sú to baptisti na Slovensku, ako po stránke náboženskej, tak aj po stránke právnej, 2. docielili sme, že sme považovaní za konfesiou štátom uznanú a že **nie sme len trpení**“.<sup>58</sup> Dnes môžeme nerušene pod ochranou štátu vyvíjať našu náboženskú činnosť, 3. organizačnú stránku sme zdokonalili a doplnili, pridržajúc sa zásady neporušiť demokratický princíp vo vedení a správe NOB,<sup>59</sup> 4. hospodárenie sme

položili na jednu základňu, riadiac sa schváleným rozpočtom.“<sup>60</sup>

Baptisti na Slovensku na základe schváleného organizačného štatútu oficiálne ďalej pôsobili pod názvom Náboženská obec baptistov v Bratislave (s obvodom na celom území Slovenska). Aj časopis Rozsievateľ v Liptovskom Sv. Mikulášovi vychádzal od čísla 6 – 7/1949 ako orgán Náboženskej obce baptistov v Bratislave. Z hľadiska územného členenia baptistov na Slovensku sa okrem Bratislavy ako sídla náboženskej obce vytvorilo desať zborov: Miloslavov, Nesvady, Neded, Tekovské Lužany, Lučenec, Klenovec, Košice, Jelšava, Vavrišovo, Liptovský Sv. Mikuláš. Okrem toho existovalo na celom Slovensku 115 diaspór baptistov. Svoj prvý konvent usporiadala náboženská obec 6. júna 1949 a zvolila si na ňom jednomyseľne členov orgánov. Predsedom náboženskej obce sa stal Bohumil Gažo, podpredsedom Otto Vetrovec, kazateľom Michal Kešjar a tajomníkom Ján Jančuš.<sup>61</sup>

### NOVÁ SITUÁCIA

Už niekoľko mesiacov po prvom konvente zasiahla do života slovenských baptistov i všetkých ostatných cirkví kľúčová zmena, ktorú so sebou prinieslo prijatie tzv. cirkevných zákonov, schválených Národným zhromaždením ČSR 14. októbra 1949, ktoré sa stali legislatívnym nástrojom na ovládanie cirkví a náboženských spoločností

štátom. Zákonom č. 217/1949 Zb. sa zriadil Štátny úrad pre veci cirkevné (na Slovensku Slovenský úrad pre veci cirkevné), ktorý na seba prevzal pôsobnosť vo všetkých cirkevných a náboženských veciach.<sup>62</sup> Zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom zaviedol štátny plat pre duchovných a určil, že duchovenskú činnosť môžu vykonávať len osoby so štátnym súhlasom. Týmto zákonom sa zároveň zrušili všetky predpisy upravujúce právne pomery cirkví a náboženských spoločností.<sup>63</sup> Zrušením dovtedajších predpisov upravujúcich postavenie cirkví nastal stav, keď prestali existovať pravidlá pre štátne uznanie cirkví a náboženských spoločností. Nové zákony túto problematiku neupravovali.<sup>64</sup> V novej právnej situácii preto nebolo zrejmé, aké bude postavenie dovtedy neuznávaných konfesí a ďalší postup voči nim bol plne v rukách štátnej moci (Štátneho úradu pre veci cirkevné).

Jedným z oficiálne deklarovaných cieľov nových zákonov bolo aj uviesť do života „skutočnú rovnoprávnosť cirkví“. Zákony tak priniesli baptistom možnosť stať sa aj v celoštátnom meradle uznanou cirkvou, zároveň však znamenali nevyhnutnosť podriaďovať sa v plnej miere kontrole zo strany komunistického štátu.<sup>65</sup> Oficiálne československí baptisti deklarovali

57 Tamže, s. 100.

58 Zvýraznené v origináli.

59 Náboženská obec baptistov.

60 Prvý konvent Náboženskej obce baptistov v Bratislave, s. 100 – 101.

61 Tamže, s. 98 – 99.

62 Zákon č. 217/1949 Sb. ze dne 14. října 1949, kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní. In: Sbírka zákonů republiky Československé, 1949, částka 67, s. 639.

63 Zákon č. 218/1949 Sb. ze dne 14. října 1949 o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. In: Tamže, s. 640 – 641.

64 Porovnaj: JÄGER, P.: Svoboda vyznání a právní poměry církví a náboženských společností v letech 1948 – 1989. In: BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (zost.): Komunistické právo v Československu : Kapitoly z dějin bezpráví. Brno 2009, s. 790.

65 Karel Hlavoň v roku 1984 písal o dileme, ktorá pred baptistami stála: „Ak baptizmus od svojho samého vzniku vznášal požiadavku odluky cirkvi od štátu, tak riešenie cirkevnopolitickej problematiky u nás nešlo touto cestou, ba dokonca zákony č. 217 a 218/1949 Zb., o zriadení Štátneho úradu pre veci cirkevné a o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských obcí štátom, sa mohli javiť ako odporujúce tradičnému baptistickému ideálu úplnej nezávislosti cirkvi od štátu. Na druhej strane sa však pre baptizmus, ktorý nemal z minulosti status konfesie uznané štátom, otvorila ústavou z 9. mája 1948 možnosť stať sa rovnoprávnou, štátom uznanou konfesiou v rámci nových zákoných noriem.“ HLAVOŇ, K.: Bratrská jednota baptistů v ČSSR, s. 29.

podporu novému zákonodarstvu.<sup>66</sup> V skutočnosti však v ich radoch nevládlo nijaké nadšenie z prebiehajúceho vývoja. Baptisti sa napokon popri adventistoch, metodistoch a Jednote českobratrskej zaradili medzi cirkvi, ktorým komunistický režim ako novo uznaným umožnil so štátnym súhlasom ďalej pôsobiť na základe nového cirkevného zákonodarstva.<sup>67</sup> Ostatné dovtedy neuznané cirkvi a náboženské spoločnosti v tomto čase štátny súhlas na pôsobenie nedostali a svoju činnosť vyvíjali v ilegale.

### ZÁVER

Prvých päť povojnových rokov znamenalo pre baptistov na Slovensku i v celostátnom meradle obdobie, počas ktorého sa v súvislosti s vývojom štátnej cirkevnej politiky v Československu zásadne zmenilo ich postavenie. Po skončení druhej svetovej vojny mohli niekoľko rokov nerušene pôsobiť, hoci neboli štátom uznávaní ako cirkev či náboženská spoločnosť. Rozvíjali svoju duchovnú i charitatívnu činnosť. Situácia sa zásadne zmenila po nástupe komunistickej totality v roku 1948.

V tomto čase síce získali štátne uznanie najprv na Slovensku a neskôr aj celorepublikovo, bol to však od komunistickej moci pre nich danajský dar. Od roku 1949 sa vzťah baptistov a štátnej moci odohrával v rámci novej politiky založenej na tzv. cirkevných zákonoch. Tento stav znamenal silnú kontrolu ich pôsobenia štátnymi orgánmi a v prvej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia napokon vyústil do ostrých perzekúcií vrátane súdnych procesov, ktoré postihli hlavných predstaviteľov baptistov v Československu.<sup>68</sup>

### Ivan A. Petránský • Position of Christian Religious Groups Officially not Recognised in Slovakia in 1945 – 1949: Case of the Baptists

First five post-war years were characteristic for the Baptists in Slovakia, but in fact in whole Czechoslovakia, as a period when their position essentially changed due to the development of the governmental policy towards the churches and religious communities. After the end of the World War II their activities were not disturbed for some years, although not officially recognised as a church or religious community. They developed both their spiritual and charity activities. The situation changed rapidly after the Communist totalitarian regime was installed in 1948. The security authorities considered the Baptists to be a 'religious sect' and in autumn 1948 security measures were taken against them; their chapels were closed and their activities were inhibited. Those measures were stopped very soon and the Ministry of Education listed the Baptists among officially recognised churches in March 1949. The relationship of the Baptists and the state power was however based on new policy after the autumn 1949, deriving from so-called laws on churches. The new situation meant strict control of their activities performed by the state authorities and in the first half of the 1950s it finally culminated in severe persecutions, including trials at courts against leading representatives of the Baptists in Czechoslovakia.

#### Ivan A. Petránský, PhD. (1976)

Absolvoval magisterské štúdium archívnicka a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a doktorandské štúdium slovenských dejín v Historickom ústave SAV v Bratislave. V rokoch 2007 – 2013 bol predsedom Správnej rady Ústavu pamäti národa. V súčasnosti pracuje v Sekcii vedeckého výskumu ÚPN. Venuje sa slovenským dejinám 20. storočia, predovšetkým z hľadiska perzekúcií cirkví a vzťahov štátu a cirkví. Napísal vedecké monografie *Štát a katolícka cirkev na Slovensku 1945 – 1946* (2001) a *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka* (2008).

66 V mesačníku pražského ústredia Bratskej jednoty baptistov (Chelčického) Slova pro život reagovali na tzv. cirkevné zákony ako na historickú udalosť, ktorá priniesla „zrovnoprávnenie cirkví“, vrátane baptistov. „Tento historický čin vlády republiky zaväzuje celé bratstvo našej Jednoty, aby svojím zbožným, mravným i občianskym správaním o to viac dokazovalo, že sme dobrými kresťanmi a oddanými občanmi republiky, ktorú milujeme a za ktorej duchovný a hospodársky prospech sa modlíme.“ BURGET, C.: Historická udalosť! In: Slova pro život, roč. 2, 1949, č. 11, s. 167.

67 Pozri: Právni pomery cirkví a náboženských spoločností a jejich hospodárske zabezpečení v Československé socialistické republike. Praha 1977, s. 156. Keď 20. marca 1950 prijímal predseda československej vlády Antonín Zápotocký sľub hlavných predstaviteľov nekatolíckych cirkví, bol medzi nimi okrem superintendenta Evanjelickej cirkvi metodistickej Václava Vančuru, predsedu Jednoty českobratrskej Františka Zdyhynca a predsedu Cirkvi adventistov siedmeho dňa Josefa Doubravského aj predseda Bratskej jednoty baptistov Jan Řičař. SCHNEIDER, L.: Představitelé nekatolíckých cirkví složili sľub. In: Křesťanský buditel, roč. 24, 1950, č. 5, s. 52.

68 V júni 1953 odsúdil v Chrudími Krajský súd v Pardubicích za velezradu a vyzvedačstvo Jana Řičařa na 18 rokov odňatia slobody a za vyzvedačstvo Jindřicha Procházků na 12 rokov, Cyrila Burgeta na 7 rokov a Michala Kešjara na 5 rokov odňatia slobody. ABS, V-1170 Hradec Králové. Rozsudok Krajského súdu v Pardubicích, 27. 6. 1953.

# NA PRAHU TOTALITY – ČESKOSLOVENSKÁ ROZVIEDKA PO KOMUNISTICKOM PREVRATE

MATEJ MEDVECKÝ

**Komunistický prevrat v Československu mal samozrejme ďalekosiahle následky aj pre tajnú službu krajiny. Tá síce bola už v predchádzajúcom období silno v područí priaznivcov Komunistickej strany Československa, zmena režimu však mala nielen posilniť doterajšie smerovanie, ale aj priniesť mnoho nového. Dramatické udalosti a zmeny čakali aj na tú časť našej tajnej služby, ktorej poľom pôsobnosti bolo získavanie informácií zo zahraničia. Táto súčasť služby stála v prvých povojnových rokoch do značnej miery v tieni vnútorného spravodajstva a čas, keď sa rozviedka stala takpovediac výkladnou skriňou Štátnej bezpečnosti mal ešte len prísť. Napriek tomu si jej predstavitelia nárokovali na väčšiu dôležitosť a predpokladali, že po prevrate je ten správny čas, aby si zahraničnopolitická spravodajská služba<sup>1</sup> našla svoje miesto na slnku.**

**P**redkladaná štúdia je pokračovaním mojej štúdie o prvých troch rokoch československej rozviedky.<sup>2</sup> Nepovažujem preto za potrebné zaoberať sa popisom predchádzajúceho vývoja. Pre potreby tejto štúdie by malo byť dostatočné ak uvediem, že zahraničné spravodajstvo bolo vykonávané špecializovaným sektorom III. odboru, resp. skupiny III/A Ministerstva vnútra (MV).<sup>3</sup> Cieľom práce je spracovať obdobie od februára do novembra 1948. Pripomeňme premenovanie oddelenia VII-B Ministerstva vnútra na Sektor III/Ab, ktoré sa uskutočnilo v decembri 1947. Samotný administratívny akt zrejme nemal zásadný vplyv na chod oddelenia. Oveľa väčším zásahom bol odchod prvého šéfa rozviedky Zdeň-

ka Tomana z funkcie v januári 1948, pričom výkonom funkcie bol poverený Jiří Wehle, jeho zástupcom bol Jiří Šindelář. Nepochybne najväčší dosah však mali politické udalosti, najmä komunistický prevrat, ktorý dával aj pracovníkom zahraničného spravodajstva nádej na zlepšenie ich postavenia. Z mnou preštudovanej dokumentácie nie je zrejmé, že by chod rozviedky prešiel počas januára a väčšej časti februára nejakými zásadnými zmenami a aj preto som ako začiatok popisovaného obdobia určil práve februárový prevrat. Koniec obdobia, ktorým sa táto štúdia zaoberá, je pre mňa logicky vymedzený zriadením Skupiny I – bezpečnosť na Ministerstve vnútra, v rámci ktorej vznikol odbor BA (veliteľ-

stvo štátnej bezpečnosti) so sektorom BAb, ktorý sa venoval zahraničnému spravodajstvu. Príchod Oskara Valeša (predtým Wetzler) na čelo rozviedky, nadviazanie užších stykov so Sovietmi a ich záujem o zintenzívnenie práce zahraničného spravodajstva, skutočnosť, že Valeš mal politickú podporu aj na najvyšších miestach, ako aj ďalšie okolnosti (v neposlednom rade aj reorganizácia) umožnili, že rozviedka získala na význame a stala sa minimálne rovnako významnou súčasťou spravodajského aparátu Československa ako bolo dovtedy vnútorné spravodajstvo.

Značným problémom pri spracúvaní materiálu k počiatkom zahraničnopolitickej služby povojnového Československa je to, v akom stave ostala

1 V tomto texte používam zo štylistických dôvodov termíny rozviedka a zahraničnopolitická spravodajská služba ako synonymá aj napriek istému rozdielu medzi oboma typmi tajných služieb, t. j. širšiemu „tematickému“ záberu rozviedky. Ďalším dôvodom, prečo som si toto zjednodušenie dovoľil je skutočný smer vývoja od zahraničnopolitickej spravodajskej služby k rozviedke, ktorý v Československu skutočne prebiehal.

2 MEDVECKÝ, M.: K počiatkom československej rozviedky. In: Pamäť národa, ročník (roč.) 8, 2012, číslo (č.) 1, strana (s.) 18 – 32.

3 III. odbor „Bezpečnosť“ bol zriadený na základe výnosu prezídia MV z 15. 12. 1947 a tvorili ho 3 skupiny (III/A, III/B a III/C), ktoré sa ďalej členili na sektory a tie ďalej na oddelenia. Zahraničnopolitická spravodajská služba teda mala označenie III/Ab. Viac pozri: DVOŘÁKOVÁ, J.: Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek). Praha 2007, s. 94 – 95. Pripomením, že prednostom III. odboru MV bol František Janda, skupiny III/A Jindřich Veselý.





Jiří Šindelář (Zdroj: ABS)

zachovaná dokumentácia. V prípade materiálov, z ktorých som čerpal, ide totiž do veľkej miery o návrhy reorganizácií, návrhy plánov práce či rôzne prehľady, pričom vo viacerých prípadoch nie je jasné, čo z predkladaných návrhov či plánov sa zrealizovalo. Mnoho dokumentov, ktoré reagujú na objavujúce sa problémy nie je podpísaných a nie vždy je možné dopátrať sa súvislostí ich vzniku, resp. na ich presné určenie je potrebný ďalší výskum. Preto som si vedomý skutočnosti, že obraz, ktorý sa pokúsim v tejto štúdii predložiť, má viacero miest, ktoré bude treba podrobnejšie objasniť ďalším bádáním v archívoch. Napriek tomu sa mi zachovaná dokumentácia javí ako dostatočne bohatá na to, aby sa z nej dal popísať nielen organizačný vývoj rozviedky v období po začiatku mocenského monopolu strany do veľkej reorganizácie koncom roku 1948, ale aj viaceré základné trendy záujmu tajnej služby v tomto období. Rovnako zacho-

vaný materiál poukazuje na protichodné predstavy a tendencie práce zahraničnopolitickej tajnej služby, doslova hľadanie svojho miesta, ktoré je zrejme najvýraznejšou črtou tohto obdobia. Najvýznamnejšie doteraz publikované práce, v ktorých sa spomína aj miesto rozviedky v aparáte MV, sa obdobiu roku 1948 – teda obdobiu do reorganizácie a vzniku odboru BA venuje len minimálne, azda s výnimkou už citovanej práce Jiřiny Dvořákovéj. Predkladaná štúdia má ambíciu podrobne uvedené obdobie popísať.

Už deň po prevrate, 26. februára 1948, vznikol dokument, ktorý načrtnol novú perspektívu pre spravodajskú činnosť v zahraničí. Cieľom tejto iniciatívy bola značná reorganizácia spravodajských zložiek Československej republiky (ČSR). Podľa návrhu mala vzniknúť pri úrade predsedu vlády kancelária vedúceho všetkých spravodajských zložiek (teda civilných aj vojenských) s riadiacim a koordinačným

oddelením. Samotné spravodajské služby však mali spadať pod rôzne rezorty, vnútorné a vojenské spravodajstvo malo podľa návrhu ostať v kompetencii Ministerstva vnútra, resp. Ministerstva obrany (MO), zahraničná spravodajská služba sa mala po novom presunúť do rezortu zahraničných vecí.<sup>4</sup> Vo vysvetľujúcej časti dokument konštatuje, že je nevyhnutná úplná centralizácia riadenia spravodajskej činnosti a sústreďovania takto získaných poznatkov. Toto bolo podľa autora dokumentu najlepšie možné práve pričlenením riadiacej a koordinujúcej činnosti všetkých spravodajských služieb k úradu predsedu vlády, pretože vplyv tohto úradu prechádza všetkými rezortmi a celou spoločnosťou a je teda z pohľadu spravodajskej činnosti najpríhodnejší.

Podľa tohto nerealizovaného návrhu mala zahraničnopolitická spravodajská služba byť presunutá na Ministerstvo zahraničných vecí (MZV): „*Zahraniční zpravodajství nemůže pracovat bez toho, aniž by se přímo či nepřímo opíralo o aparát MZV.*“ Takéto premdenie (mimočodom, tento model poznáme aj z iných krajín a legalizácia pracovníkov rozviedky aj na MZV sa čoskoro stala realitou) by uľahčila tajnej službe prácu. Tá mala naopak od MZV prevziať tlačovú sekciu: „*Tisková sekce MZV, jejíž přednost a značná část zaměstnanců byli zbaveni svých postavení, by sloužila jakožto dobrá i konspirativní základna pro činnost zahraničně-zpravodajského sektoru.*“<sup>5</sup> Tajná služba by súčasne kontrolovala všetky zahraničné šifrované spojenia, kuriérnu službu a diplomatickú poštu či technické oddelenie. Po dohode s vnútorným spravodajstvom mali tiež jej vedúci predstavitelia rozhodovať o personálnych otázkach československých zastupiteľských úradov.

Uvedený návrh poukazuje na viacero dôležitých okolností. V prvom rade naznačuje, že autor reorganizácie sa nechcel dostať do konfliktu s mocnými

4 Archív bezpečnostných zložiek (ABS), fond (f.) Hlavná správa rozviedky, registračné číslo (r. č.) 20958, Návrh na reorganizaci zpravodaství, 26. 2. 1948.

5 Tamže.

mužmi vnútorného a vojenského spravodajstva, pritom ale mal snahu zvýšiť význam zahraničnej spravodajskej služby a rovnako zvýšiť tok či prísun informácií. Posledné vety návrhu súčasne poukazujú na snahu o ovládnutie diplomacie tajnou službou, čo by bola skutočne bizarná okolnosť, pretože v záujme štátu by bolo, aby to skôr bolo naopak – t. j. tajná služba by mala prispôbiť svoje pôsobenie potrebám MZV.

Dokument je možné a nutné chápať vo viacerých rovinách. Jednak bolo ministerstvo počas predchádzajúcich rokov svedkom neustálych rozporov v rezorte, značne viditeľných napríklad medzi šéfmi vnútorného a vonkajšieho spravodajstva Štěpánom Pláckom a Zdeňkom Tomanom. Okrem toho, že zahraničné spravodajstvo bolo pochopiteľne v úzadí nielen z politických dôvodov (pre Komunistickú stranu Československa /KSČ/ bolo pred prevratom dôležitejšie vnútorné), a teda malo k dispozícii menšie prostriedky a prinášalo aj menšie výsledky. Menšiemu významu úradu zodpovedal aj menší vplyv, a teda boli jeho pracovníci menej schopní presadiť svoje predstavy o práci a menšiemu významu úradu pochopiteľne museli zodpovedať aj takpovediac menšie pracovné výsledky. Menší vplyv spolu so straníckym rozdelením rezortov a animozitami medzi úradníkmi (napr. medzi rezortmi vnútra a zahraničia) taktiež do značnej miery pôsobili pre spravodajstvo v zahraničí ako retardačný faktor, pričom však jeho pracovníci si uvedomovali možnosti rezortu zahraničia pre svoju prácu.

Už o deň neskôr nastal vo veci posun a v dostupnej dokumentácii sa nachádza precíznejšie dôvodiaci plán presunu zahraničnej spravodajskej služby spod rezortu vnútra do zahraničia. Dokument nie je podpísaný, podľa Karla Kaplana však jeho autorom bol

Jiří Šindelář, ktorý ho napísal po rozhovore s funkcionárom KSČ Karlom Švábom a adresoval šéfovi skupiny III/A Jindřichovi Veselému.<sup>6</sup> *Návrh na reorganizáciu* z predchádzajúceho dňa však naznačuje, že pri preorganizovaní išlo skôr o iniciatívu bezpečnostného ako stranického aparátu. Dokument hneď v úvode konštatuje, že spravodajská služba v zahraničí pracuje len s veľkými problémami, doslova „len improvizovane“ a to jednak pre „personálne predpoklady“, t. j. zrejme nedostatok (kvalifikovaného) personálu, ale najmä preto, že „skoro vôbec“ nemohla pre svoje potreby využívať aparát MZV. Aj tu sa poukazuje na skutočnosť, že na MZV prebehla rozsiahla čistka (odstránení prednosta tlačovej sekcie a veľký počet ďalších pracovníkov) a v rámci tlačovej sekcie by sa mohla etablovať zahraničná spravodajská služba. Výhodou pre tajnú službu by potom bolo možné využitie v zahraničí pôsobiaceho aparátu MZV pre svoje účely, začal by sa vykonávať v súčinnosti s MV dohľad nad štátnou spoľahlivosťou zamestnancov aparátu MZV, bolo by zabezpečené krytie pre osoby, ktoré by to potrebovali, pracovník služby Karel Smíšek (neskorší prvý náčelník oddelenia či ďalších súčastí Štátnej bezpečnosti (ŠtB), ktoré mali na starosti operatívnu a spravodajskú techniku) by zabezpečoval šifrové spojenie pre MZV aj pre MV, okrem toho by tajná služba zabezpečovala a kontrolovala kuriérnu a diplomatickú službu, telefónnu ústredňu a technické oddelenie MZV.

V porovnaní s dokumentom z predchádzajúceho dňa je však markantná zmena – zahraničná spravodajská služba (už je tu explicitne spomínaný sektor) mala byť podriadená šéfovi tajnej služby Jindřichovi Veselému, ktorému mal šéf zahraničného sektoru denne podávať hlásenia a prijímať od neho

príkazy. Keďže však išlo o návrh Veselému, ťažko mohol Šindelář navrhovať niečo iné. Ďalej dokument poukazuje na skutočnosť, že na MZV bolo v minulosti zriadené zvláštne koordinačné oddelenie, ktoré však nebolo obsadené personálom. Jeho úlohou bolo prijímať dôverné správy, spracovávať ich a prideľovať jednotlivým referentom. Autor dokumentu následne poukazuje na využiteľnosť týchto správ pre tajnú službu: „a/ došlé zprávy umožňují kontrolu zpráv získaných agenturně b/ je možno zabránit, aby velmi důležité důvěrné zprávy se nedostali do rukou nepovolanych a nebyl tím ohrožen informátor c/ zprávy samy jsou cenným materiálem pro posuzování politického postoje legací i jejich zaměstnanců.“<sup>7</sup> Celý tento neuskutočnený návrh je ukončený stručným odôvodnením, v ktorom sa poukazuje na to, že MZV tak či tak potrebuje svoju zahraničnú spravodajskú službu a prijatím návrhu by sa zabránilo dvojkoľajnosti v tomto smere: „... je neúčelné a neúnosné, aby zahraniční zpravodajství bylo prováděno a řízeno z několika míst.“<sup>8</sup>

V rovnakom čase prebiehala medzi spravodajskými službami Československa aj diskusia o vysielaní spolupracovníkov do zahraničia. Išlo o dôsledok skutočnosti, že oblastné úradovne štátnej bezpečnosti<sup>9</sup> vysielali z vlastnej iniciatívy agentov do zahraničia s vlastnými úlohami, pričom o takejto iniciatíve neinformovali svojich nadriadených. Podľa dochovaných záznamov tak napríklad úradovňa štátnej bezpečnosti z Karlových Varov (predtým pôsobila v Chebe) vysielala do Nemecka spolupracovníkov, no bez dostatočnej inštrukcie. Pražská úradovňa štátnej bezpečnosti svojho agenta dokonca vyslala na misiu do Paríža.<sup>10</sup> Rozvědka v tejto súvislosti žiadala, aby jej všetky ostatné inštitúcie v prípade vysielania dôverníkov do

6 KAPLAN, K.: *Nebezpečná bezpečnost*. Brno 1999, s. 18.

7 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, dokument bez názvu, paginovaný ako strana 3, 27. 2. 1948.

8 Tamže.

9 O nich pozri viac napr. v citovanom diele J. Dvořákovéj.

10 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Informace pro pana přednostu III/A, 23. 3. 1948.

zahraničia zasielali na vedomie mená všetkých do cudziny vyslaných spolupracovníkov (za účelom evidencie a zabráneniu prípadného opakovaného honorovania za rovnakú prácu), aby im zasielali na vedomie všetky správy zo zahraničia získané prostredníctvom spolupracovníkov a napokon, aby boli informovaní o všetkých cestách pracovníkov Ministerstva vnútra (najmä ak ide o pracovníkov bezpečnosti), aby im mohli dať doplňujúce pokyny, ktoré mali napomôcť plneniu úloh.<sup>11</sup> V inom dokumente, ktorý vznikol o asi dva týždne neskôr, je celá záležitosť rozpracovaná ďalej s poukazom na to, že oblastné úradovne ŠtB majú dobrú možnosť tipovať osoby, ktoré by bolo možné poslať do zahraničia so spravodajskými úlohami. Podľa zahraničnopolitickej tajnej služby by však bolo potrebné takýchto spolupracovníkov riadne inštruovať, určiť v každej úradovni jedného pracovníka (najlepšie prednostu), ktorý by takéto tipy hlásil sektoru III/Ab a žiadal inštrukcie. Ďalej sa mali hlásenia spolupracovníkov zo zahraničia okamžite zasielať aj sektoru III/Ab a napokon Jiří Wehle v mene uvedeného sektoru s poukazom na konkrétny prípad žiadal, aby jeho úrad inštruoval aj ostatných pracovníkov rezortu vnútra, ak by boli vyslaní na služobnú cestu do zahraničia.<sup>12</sup> Výsledkom týchto iniciatív bol návrh obežníka úradovniam ŠtB, podľa ktorého sa mali všetky spravodajské poznatky (napr. získané pri výsluchoch či predvolaniach) zasielať na skupinu III/A a v prípade vysielania dôverných do zahraničia bolo potrebné sektoru III/Ab oznámiť ich nacionálne či dodať

podané správy.<sup>13</sup> Dodajme, že tým bol zrejme nastúpený vývoj smerom k pôsobeniu útvaru rozviedky v každom kraji republiky, tento vývoj však mal ešte niekoľko rokov trvať.

Proti takto formulovanému obežníku však vznikli námietky už v samotnej skupine A, podľa pracovníka organizačného aparátu skupiny dr. Hříbka by totiž vydanie takéhoto obežníka zapríčinilo tri základné problémy. V prvom rade by prišlo k dekonšpirácii sektoru III/Ab, ďalej by to skomplikovalo situáciu oblastných úradovni štátnej bezpečnosti, ktoré by tak dostávali príkazy od troch rôznych nadriadených úradov (Ústredňa štátnej bezpečnosti, ako aj sektory III/Aa a III/Ab) a v neposlednom rade by sa zbyrokratizovala defenzívna spravodajská činnosť v pohraničí, pričom v tejto oblasti od čias medzivojnovy ČSR existovala možnosť pre iniciatívne krátkodobé vysadenia spolupracovníkov v prípade príhodnej možnosti.<sup>14</sup> Vedenie sektora A teda navrhovalo situáciu vyriešiť väčším dôrazom na prácu vysunutých agentúrnych stredísk (VAS)<sup>15</sup>, poskytnutím všetkých relevantných spravodajských poznatkov sektorom III/Aa sektoru III/Ab a napokon vysielanie dôverných a informátorov mal schvaľovať sektor III/Ab, ktorý mal rovnako prevziať ich riadenie (aj prostredníctvom VAS-ov).

Zrejme v reakcii na uvedené argumenty vznikol plán na zvýšenie počtu predsunutých pobočiek (teda VASov) sektora III/ab Ministerstva vnútra, keď sa mali tieto zriadiť pri úradovniach Štátnej bezpečnosti v Karlových Varech (vrátane Chebu, Ašu a Marián-

ských Lázní), Plzni, Klatovách, Písku, Českých Budějoviach, pričom tieto sa zaoberali problematikou Nemecko-Rakúsko. Ďalšie pobočky boli v Prahe (všetky referáty), Brne (pri Zemskej úradovni ŠtB), Znojme, Ostrave (problematika Rakúsko) a napokon oddelenie Z-B v rámci III. odboru Povereníctva vnútra v Bratislave (problematika východ).<sup>16</sup> Nie je jasné, ktoré pobočky okrem plzenskej<sup>17</sup> a bratislavskej<sup>18</sup> v skutočnosti existovali.

Z tohto obdobia pochádza aj správa mapujúca spolupracovníkov a možnosti zintenzívnenia činnosti v troch dôležitých krajinách záujmu československej zahraničnopolitickej tajnej služby: vo Veľkej Británii, Francúzsku a Švajčiarsku. Správa popisuje možnosti československej rozviedky z dvoch pohľadov: jednak z pohľadu celkovej situácie na zastupiteľskom úrade, bez kooperácie ktorého nebolo zbieranie spravodajských informácií dobre možné; druhým pohľadom bolo zistenie faktického stavu dovtedajšieho spravodajského aparátu (personálne a vecné otázky) a možnosti ďalšieho rozvoja.<sup>19</sup>

Autor v úvode podrobuje pôsobenie zastupiteľských úradov v uvedených krajinách silnej kritike (tvrdí, že úradníci sú byrokrati, malomeštiaci, stále sa sťažujú na prepracovanosť, nízke platy, sú neiniciatívni, či dokonca nemajú morálku ani priemerného futbalového mužstva a intrigujú). Okrem toho ako závažný nedostatok je tu uvádzané, že: „*Únorové události, které se u většiny nesetkali právě s úprimně míněným souhlasem, demise vedoucích úředníků, odvolání a ještě očekávaná odvolání ze služby, to vše jsou samozřejmě*

11 Tamže, Informace pro p. přednostu skupiny III/A, 11. 3. 1948.

12 Tamže, Informace pro pana přednostu III/A, 23. 3. 1948.

13 Tamže, Návrh obežníku Ústb.

14 Tamže, Vyjádření sektoru A, 20. 4. 1948.

15 Aj o nich pozri napr. prácu J. Dvořákovéj, prípadne už citovanú moju štúdiu.

16 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, zřízení referátu Z-B u oblastních úřadoven stb.

17 Pozri nižšie.

18 Počas existencie VI. odboru Povereníctva vnútra išlo o 2. oddelenie (výzvedné spravodajstvo) II. sekcie, po reorganizácii oddelenie Z-B (zahraničná obrana) skupiny Z-A (spravodajská skupina) VII. odboru Povereníctva vnútra. Pozri: MEDVECKÝ, M.: Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava 2011, s. 36.

19 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Dokument bez názvu paginovaný ako s. 13 – 20, 26. 5. 1948.



rušivé momenty, ktoré u niektorých zanechávajú a u niektorých je jinými buď zámerné alebo z hlouposti vyvolávanie pocit nejistoty.“<sup>20</sup> Zdá sa teda, akoby autor správy chcel nachádzať aj subjektívne dôvody pre neutešený stav československej diplomacie po komunistickom prevrate. Ten je pritom pochopiteľne odrazom toho, že viacero československých diplomatov sa nestotožnilo s februárovým komunistickým prevratom a ich úteky prinášali novému režimu značné problémy minimálne v počiatočnom období, t. j. v rokoch 1948 a 1949. Paradoxne, aj napriek uvedenej všeobecnej kritike však situácia na ambasádach mala byť pomerne dobrá v Londýne, kým katastrofálna len v Paríži a Berne.

V správe, z ktorej sa stále zračí ambícia presadiť činnosť zahranično-politickej spravodajskej služby do rezortu MZV, sú ďalej navrhované opatrenia potrebné pre ovládnutie ambasád stúpencami novoetablovaného komunistického režimu, pretože sa však netýkajú témy tejto štúdie, nebudem sa tejto otázke venovať bližšie. Zaujímavé sú však už prvé odseky hodnotenia spravodajskej práce Československa v zahraničí: „Charakteristickou pro náš zpravodajský aparát je skutečnost, že naši spolupracovníci neprošli speciálním zpravodajským školením a jen těm nově získaným se dostalo spíš všeobecné, než soustavné speciální instruktáže. Rostli a rostou převážně jen na základě vlastních zkušeností, neměli a někteří dosud nemají konkrétní představu o obsahu a technice zpravodajské práce. Nebylo a dosud ani není v centrále lidí s vlastními praktickými

zpravodajskými zkušenostmi, jež by byli předávány. Dopracovali jsme se některých výsledků píli, dobrou vůli a snahou, materie však dosud nebyla zpravodajsky rozpracována, metodicky zvládnuta a vytěžena.“<sup>21</sup> Z uvedného je teda zrejme, že autor správy si nielen uvedomoval limity možností rozviedky, ale najmä nedostatočnú prácu s agentúrou a chýbajúcu analytickú prácu s poznatkami, ktoré sa podarilo získať. Pracovníci služby túto situáciu, ako som už uviedol, prikladali nedostatočnej spolupráci s MZV, nedostatočne však reflektovali vlastné nedostatky a napokon sa všetka vina, obrazne povedané, zvalila na Tomana.

Pritom na obmedzený výkon úradu mali pochopiteľne vplyv aj objektívne faktory – v roku 1948 celkový personál československej zahraničnopolitickej spravodajskej služby dosahoval celkom 24 zamestnancov. Tento počet pracovníkov nevykonával len budovanie a obsluhovanie sietí, či analyzovanie získaných poznatkov, ale rovnako mal na starosti aj vedenie úradnej agendy a podobne. Pre porovnanie – v rovnakom čase mala bulharská rozviedka v centrále 80 zamestnancov. Po tejto kritike všeobecných pomerov sa dostávame k situáciám na jednotlivých zastupiteľských úradoch. Čo sa týka Londýna, je vcelku ocenené pôsobenie diplomatov Kratochvíla<sup>22</sup>, Goldstücker<sup>23</sup> (toho osobitne) a Kavana<sup>24</sup>, ktorí „zvládli“ situáciu počas februárového prevratu, tzn. ostali verní novej garnitúre. Menej priaznivá je však správa o pracovníkovi zahraničnej spravodajskej služby na londýnskej ambasáde Dr. Zemanovi<sup>25</sup>: „Při kritice Zemana

nutno vzíti v úvahu, že byl vyslán do Londýna, aniž by měl jasnou představu o své nastávající činnosti. – Z tohoto faktu vyplývá pochopitelně řada chyb, kterých se dopustil a dopouští.“<sup>26</sup> Ako konkrétne chyby sú uvádzané jeho nespoločenské správanie (nie je ten, ktorý by bol v spoločnosti žiadany), podceňovanie protivníka a skutočnosť, že o jeho spojení s rezortom vnútra vie príliš veľa ľudí. Na základe toho existoval predpoklad, že bol známy aj pre Intelligence Service<sup>27</sup> a rovnako (aspoň čiastočne) aj jeho sieť spolupracovníkov. To súčasne vrhalo tieň pochybností aj na ním získané správy, najmä pokiaľ išlo o problematiku samotnej Veľkej Británie (teda nie z prostredia emigrácie, či iných objektov záujmu). Kratochvíl, Goldstücker a Kavan ho však považovali za „spoľahlivého súdruha“. V tejto súvislosti teda padol návrh na niekoľko opatrení – najmä išlo o vybudovanie na Zemanovi nezávislej siete, pričom Zeman (aj so svojou sieťou) by fungoval ako zásterka pred očami britskej kontrarozviedky. Okrem toho sa mal venovať obrannému spravodajstvu. Ďalšími opatreniami malo byť nájdenie vhodných osôb pre obsluhu vysielacky a umiestnenie jedného takéhoto zariadenia na britskej pôde a napokon vybudovanie ďalšej, na zastupiteľskom úrade úplne nezávislej siete, ktorá sa mala aktivovať v „případe krízy“.

Naopak, situácia na ambasáde v Paríži bola v správe hodnotená ako neudržateľná – post veľvyslanca nebol obsadený a ani vedúci úradníci neboli hodnotení príliš kladne, resp. dvaja z troch najvyšších predstaviteľov úradu

20 Tamže.

21 Tamže.

22 Bohuslav Kratochvíl (1901 – 1972) pôsobil v rokoch 1947 – 1949 vo Veľkej Británii ako vyslanec. Po februári 1948 spočiatku spolupracoval s novým režimom, v roku 1951 rezignoval na post vyslanca v Indii a emigroval.

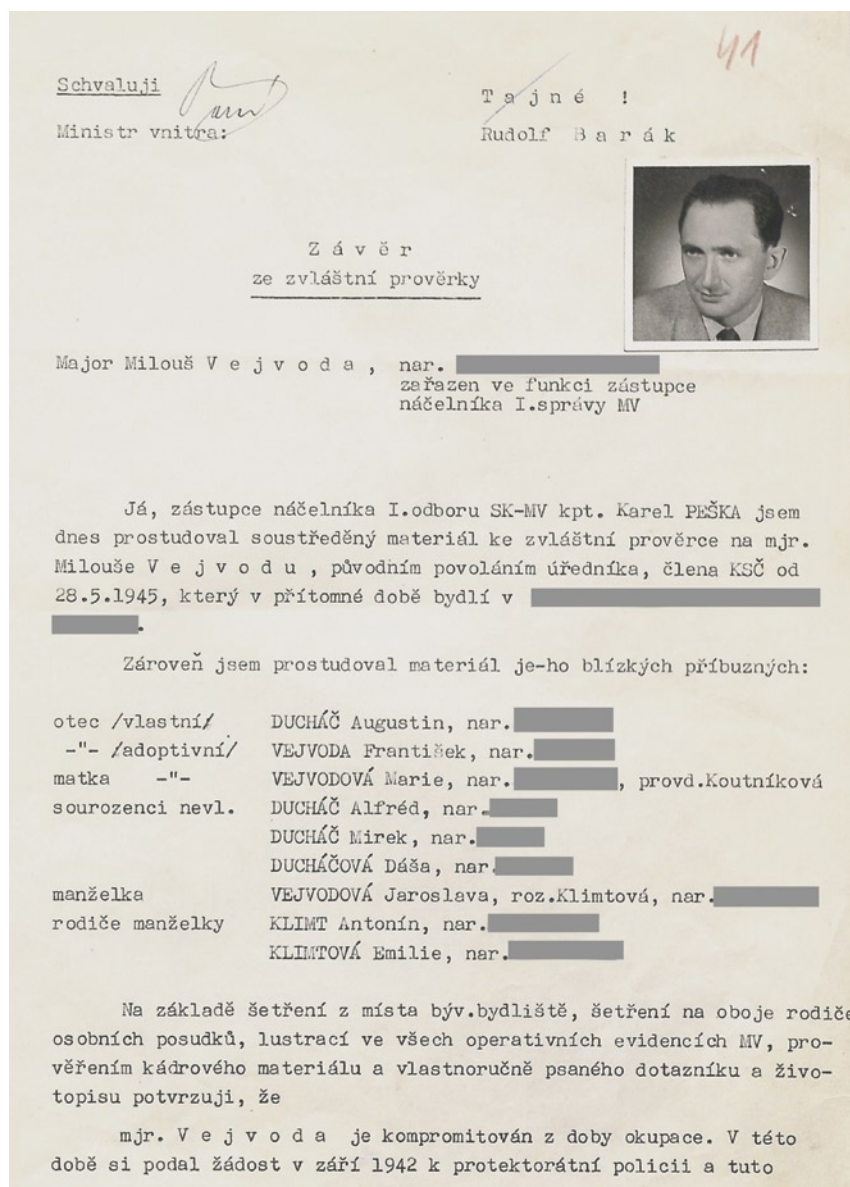
23 Eduard Goldstücker (1913 – 2000) v československých diplomatických službách v Londýne pôsobil aj počas vojny, bol Kratochvílovým zástupcom, neskôr prvým československým vyslancom v Izraeli, v 50. rokoch odsúdený v politickom procese. Autor mnohých vedeckých prác a spomienok: GOLDSTÜCKER, E.: Vzpomínky 1913 – 1945. Praha 2003 a Tenže: Vzpomínky 1945 – 1968. Praha 2005.

24 Pavel Kavan pôsobil na československom vyslanectve ako prvý tajomník.

25 Evžen Zeman oficiálne zastával post druhého tajomníka vyslanectva.

26 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Návrh na reorganizaci zpravodavství, Dokument bez názvu paginovaný ako s. 13 – 20, 26. 5. 1948.

27 Myslená je britská tajná služba, zrejme správnejšie by bolo Security service (MI5).



Záver zo zvláštnej previerky Milouša Vejvodu (Zdroj: ABS)

boli hodnotení negatívne. Personálne obsadenie tajnej služby v Paríži bolo hodnotené ako dostatočné. Spravodajskej činnosti sa tu venovali 4 osoby (z toho 1 profesionál), pričom traja „neprofesionáli“ mali len nízky príjem. Celkové hodnotenie však dávalo nádej na úspechy do budúcnosti.<sup>28</sup>

Najkurióznjšie je hodnotenie ambasády v Berne, ktoré sa začína príslo-

vím „ryba smrdí od hlavy“: „Je důvodné podezření, že bývalý vyslanec Andriál spolupracoval se švýcarskou policií. Nedávno jmenovaný chargé d'affaire Dr. Špaček je gauner. Charakterisuje jej, že důvěrný protokol legace odebral předsedovi býv. akčního výboru legace s. Lexovi a svěřil jej řediteli kanceláři Kneidlovi. [...] Špaček představil nového zaměstnance

vyslanectví v Bernu E. Klímu novým kolegům tak, že jej charakterisoval jako člověka, který je známý tím, že na MZV rozdával přihlášky do KSČ. [...] Dopis se zprávami pro nás od našeho řídicího orgánu ve Švýcarech, předaný do diplomatické pošty, se ztratil Ztratil se rovněž dopis pro našeho řídicího orgánu ve Švýcarech, předaný námi pro diplomatickou poštu do Švýcar.“<sup>29</sup> Závěr je teda absolútne neuspokojivý: „U vědomí toho, že zprávy pro nás a pokyny od nás se mohou dostat do nepovoláných rukou, za situace, kdy nevíme jak dalece naši lidé, kteří udržovali a budou muset udržovat styk s vyslancem a jeho zástupcem byly označeni policií, reakčním a emigrantským kruhům, za okolností, kdy spojení nemůžeme navázat pro nespolehlivost leteckého personálu našich aerolinií (nepoužitelnost jich jako kurýrů) – je nutno považovat dosavadní stav zpravodajského aparátu ve Švýcarech jako improvisorní, který bude muset být od základu přebudován.“<sup>30</sup> Aj citovaný text jasne hovorí o tom, že v konečnom dôsledku hodnotenie diplomatov v tejto správe záležalo od ich lojality ku komunistickému režimu a ochote byť nápomocný práci rozvedky.

Dalším zaujímavým dokumentom z tohto obdobia je zoznam zamestnancov a členov agentúrnych sietí zo začiatku júna 1948, ktorý obsahuje aj ich hodnotenie. V prípade zamestnancov bolo toto hodnotenie dokonca zavedené aj do ich osobných spisov a stalo sa jedným z podkladov pre odmeňovanie. Menovite uvádza zoznam spomínaných 24 zamestnancov aj s pozíciami, na jeho konci je rukou dopísaných ďalších deväť, zrejme novoprijatých. Dve mená sú prečiarknuté, z čoho by sa dalo usudzovať ukončenie ich práce pre Sektor III/Ab. Keďže nemá príliš význam spomínať pisárky, uvediem aspoň mená a zadelenie relevantných pracovníkov: otázku sudetských Nemcov, čo bola jedna z najdôležitejších rozpracovaných

28 Tamže.

29 Tamže.

30 Tamže.

problematik tohto obdobia, mal na starosti Josef Bartoň, ktorému hodnotenie síce vyčíta nedostatok iniciatívy, išlo však o svedomitého úradníka s perspektívou ďalšieho rozvoja. Funkciu prednostu stredoeurópskeho oddelenia zastával Dr. Bohdan Donner, ktorý sa však funkcie ujal až 10. mája 1948, a teda sa zrejme ešte nestihol riadne zapracovať, podľa hodnotenia však pôsobil dojemom spoľahlivého, pracovitého, schopného a ambiciózneho pracovníka. Jeho podriadenými referentmi boli Milouš Vejvoda<sup>31</sup> a Václav Zháněl, obaja v zásade hodnotení kladne. Prednostom oddelenia Západ bol Dr. Pavel Novotný, ktorý bol podľa správy síce ešte politicky „neucelený“, inak jeho hodnotenie vyznievalo pozitívne. Jeho podriadený, Miloslav Novák, bol hodnotený len superlatívami, kým ďalší referent tohto oddelenia, Dr. František Preisler bol síce nadpriemerný pracant, jeho hodnotenie však znižoval fakt, že bol politicky „slabý“ (tzn. z pohľadu vládnej KSČ). V oddelení, ktoré sa špecializovalo na získavanie poznatkov o exulantoch, Josef Rohan a Dr. Vojmír Vavřík, obaja boli hodnotení vcelku kladne, ale s výhradami. Kým Rohan vraj ešte nestačil na samostatnú prácu, Vavřík nedosahoval žiadajú politickú vyspelosť. Kladne bol hodnotený vedúci oddelenia, ktoré sa zaoberalo cenzúrou a zahraničnými novinármi Josef Sedlář, jeho podriadená, pomocná referentka Klára Ostová i organizačný referent Vlastimil Rollo, či Václav Starosta, zodpovedný za vedenie vecnej evidencie. Neexistovali ani výhrady

k práci Jindřicha Svatu, ktorý viedol osobnú evidenciu. V superlatívoch bol hodnotený prednosta operatívnej sekcie Jiří Šindelář, ktorý bol nielen spoľahlivý, inteligentný a politicky na výške, ale mal aj skúsenosti s prácou s agentúrou. Kladne s výhradami bola hodnotená aj referentka pre pasy a víza Štefanie Lorandová. Ďalších sedem zamestnancov úradu tvorili pisárky, šofér a pracovníci spisovne. Dokument ďalej uvádza mená ďalších, zrejme novoprijatých pracovníkov, ale už bez ich hodnotení: Marta Černá (referentka oddelenia Západ), Alena Nejepinská a Fiala (detto), Franěk (oddelenie Východ), Vrána (hospodárske spravodajstvo) a štyri pomocné sily.

Ako kádroví pracovníci v zahraničí v tomto období pôsobili v Mníchove vicekonzul Dr. Jiří Beneš (ctižiadosť, nedisciplinovaný, schopný práce len pod vedením), vo Washingtone Dr. Ervín Munk (spoľahlivý, schopný, pracovne nedisciplinovaný, málo energický), mjr. Josef Ruprich<sup>32</sup> v Ríme (pracovitý, snaživý, politicky slabý, v dokumente je pri jeho mene rukou napísané slovo „odvolať“), v Berlíne Antonín Šnejdárka<sup>33</sup> (hodnotený ako spoľahlivý, schopný, iniciatívny, inteligentný a nie vždy disciplinovaný, pri jeho mene je rukou dopísané: odovzdať MZV) a napokon vo Viedni Vilém Karas (spoľahlivý, ale s nevyjasnenou minulosťou v období protektorátu, rozháraný, nedisciplinovaný pri práci s potrebou pevného vedenia). Menovite je ešte uvedené obsadenie plzenskej VAS-ky, kde pracovali Josef

Ryšavý, Emanuel Friedberger a Jaroslav Vyhniš.<sup>34</sup>

Citovaný dokument ďalej špecifikuje sieť československej zahraničnopolitickej spravodajskej služby v zahraničí. Pri tomto dokumente a informáciách, ktoré obsahuje, je však potrebné sa zastaviť. Tu uvádzané osoby totiž zjavne nemusia byť len spolupracovníkmi v zmysle nejakých tajných agentov, išlo skrátka o ľudí, ktorí boli tajnej službe nejakým nápomocní, či jej poskytovali informácie – napríklad aj v rámci svojho zamestnania či zadelenia na zastupiteľskom úrade. K samotnému zoznamu a menám v ňom uvedeným teda treba pristupovať s maximálnou obozretnosťou. Vznik dokumentu akiste súvisí s prebiehajúcou „inventúrou“, ktorú československá tajná služba musela po úteku svojho bývalého šéfa Zdeňka Tomana do americkej okupačnej zóny Nemecka urobiť. Treba tiež poznamenať, že časť z uvedených mien nie je možné spoľahlivo bez obsiahlejšieho výskumu identifikovať. A aj pri tých, ktorých možno spoľahlivo identifikovať na základe rešerše v databázach, vyvstávajú zásadné otázky. Za všetky stačí azda uviesť dva príklady. Ako spolupracovník československej zahraničnopolitickej tajnej služby v Taliansku je v dokumente uvádzaný Dr. Gustav Glässer. K tejto osobe sa zachovalo viacero písomnej dokumentácie, pričom situáciu zrejme najlepšie objasňuje nedatovaný dokument s titulom (Překlad z ruštiny), ktorý konštatuje, že dotýčny: „... pracoval jako orgán italské kontrarozvědky. [...]“

31 Neskôr pôsobil ako námestník ministra zahraničných vecí.

32 Stručnú informáciu o J. Ruprichovi pozri: KUBÍK, P.: Slovenský exil v Itálii 1945 – 1949. In: *Securitas Imperii* 21, č. 2/2012, s. 41.

33 A. Šnejdárka (1916 – 1982) sa ale skôr ako spravodajskými úspechmi do dejín zapísal ako historik a riaditeľ Ústavu pre medzinárodné vzťahy a ekonomiu pri československom MZV. Viaceré jeho iniciatívy a aktivity z čias pobytu na plzenskom VASE sa zdajú byť mimoriadne zaujímavé, keď sa mu zrejme na území Bavorska podarilo vytvoriť funkčnú sieť a dokonca kúpiť niekoľko podnikov na krytie výzvedných aktivít. Pozri viac: ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 12399, podzväzok typu č. 305: Oblastní odbor I. správy MV Plzeň, 1. 4. 1971, mjr. Vorma, Akce DLOUHÝ – zpráva o stavu rozpracování – rozpracování činnosti Antonína Šnejdárka na Plzeňsku na základě požadavku centrály. Za informácie ďakujem Prokopovi Tomekovi.

34 Doterajším výskumom sa podarilo zmapovať personálnu štruktúru len Vysunutého agentúrneho strediska v Plzni. Úrad zriadil A. Šnejdárka, jeho spolupracovníkmi boli Jaroslav Vyhniš, Matěj Bálek, František Krajčí a Josef Ryšavý, ktorý na jar 1948 Šnejdárka vo funkcii nahradil. Koncom roku 1948 sa ukázalo, že práca plzenského VASu je problematická (viď nižšie v štúdiu) a úrad bol v marci 1949 zrušený. Ryšavého zatkla Štátna bezpečnosť a bol odsúdený pre spoluprácu s nepriateľom. ABS, f. Hlavná správa rozviedky, balík 565, dosky F-2 Historie čs. rozvědky, ABS, f. A8, inventárna jednotka 1462, Ryšavý Josef – dožádání VVP Příbram. Za informácie ďakujem Prokopovi Tomekovi.





Václav Zháněl (Zdroj: ABS)

Po propuštění začal pracovat jako novinář. Před válkou GLESSER spolupracoval s německou rozvědkou, v letech 1945 – 1947 spolupracoval s francouzskou rozvědkou a od roku 1948 až do roku 1950<sup>35</sup> s československou rozvědkou pod pseudonymem „Doktor FENIKA“. V období 1949 – 1951 byl ve spojení s polskou rozvědkou a od roku 1953 s rozvědkou maďarskou a italickou.“<sup>36</sup> Podľa ďalších dokumentov s ním československá rozvědka ukončila kontakt v lete 1947, pretože išlo o „nebezpečnú osobu“, dnes sa zrejme dá použiť termín „spravodajský dobrodruh“. Podľa tajnej služby bol jeho motiváciou jednak zárobok za podávanie správ, ale v neposlednom rade

aj záujem reštituovať majetok v ČSR, na ktorý si robil nárok. Je zrejmé, že prípad treba vnímať v širšom kontexte. Ešte zvlášťnejšie pôsobí prípad českého herca Waltera Tauba (brata amerického spravodajského dôstojníka Kurta Tauba) a jeho spravodajskej siete v severských krajinách. Taub v 40. rokoch pôsobil ako dopisovateľ Československé tiskové kanceláre (ČTK) vo Švédsku a menný zoznam, ktorý je v citovanom dokumente uvádzaný ako jeho sieť spolupracovníkov, pôsobí nedôveryhodne. Môžeme predpokladať, že vo väčšine prípadov išlo skôr o osoby, s ktorými mal nejaký spoločenský kontakt a pre zvýšenie vlastného významu ich uvádzal ako spolupracovníkov.

Tým samozrejme nechcem povedať, že by zahraničné siete Sektoru III/Ab boli zložené len z nespoľahlivých ľudí – pred prípadným publikovaním tu obsiahnutých informácií je však nevyhnutný obsahový výskum a overenie miery spolupráce spomínaných ľudí. Okrem toho sa v zozname nachádza pomerne veľa prečiarknutých mien, pričom pri viacerých z nich sa dá predpokladať ukončenie kontaktov s tajnou službou. Veľká časť tu uvedených mien sa taktiež nenachádza v zoznamoch z neskorších, no časovo nie až tak vzdialených období.

Neprijatie vyššie spomenutých návrhov na reorganizáciu, Tomanov útek za hranice a zrejme aj ďalšie faktory spôsobili, že leto 1948 sa v zahraničnom spravodajstve nieslo v znamení organizačných zmien. V zväzku, ktorý je základom tejto štúdie, sa nachádzajú tri ďalšie návrhy, ktoré sa od seba viac či menej líšia, dokonca aj s plánom pre špecializovaný útvar Povereníctvo vnútra. Napokon sa prijal takpovediac najštíhlejší z troch návrhov, keď sa v novej štruktúre neobjavilo oddelenie zaoberajúce sa hospodárskym spravodajstvom (ktoré ale bolo do štruktúry aj tak čoskoro doplnené) a ani viaceré iné návrhy. Z dokumentácie nie je zjavné, kto je autorom „vážného“ návrhu, mohol to však byť B. Pokorný. Šéf bezpečnosti J. Veselý spisový obal s návrhmi a ďalšími dokumentmi parafoval 11. júna 1948.

Samotný návrh na preorganizovanie bol odôvodnený viacerými základnými dôvodmi, pričom dokument niektoré pomenúva priamo, iné nepriamo, prostredníctvom oblastí, kde navrhuje zmenu. V prvom rade sa ostrá a zrejme aspoň čiastočne oprávnená kritika zniesla na hlavu prvého šéfa Z. Tomanu: „Za vedení Tomana nedalo se mluvit ani o tom, že by byl nějaký řídicí orgán, ani hodnověrné sítě v zahraničí v pravém slova smyslu. Celá činnost by se dala charakterisovati za ‚va bank‘,

35 Nepresný údaj, podľa dokumentov s ním boli v kontakte aj do augusta 1947.

36 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), f. 1. správa Zboru národnej bezpečnosti, r. č. 10442/303, dokument paginovaný ako s. 30 s nadpisom (Překlad z ruštiny.).

spojené so šmelinárstvom<sup>37</sup> a hochštaplerstvom. Ani po jeho odchodu nebyly založeny zdravé základy a prodiskutována politická koncepcie, způsob práce a její organizační zajištění.“<sup>38</sup> Tu treba pre objektivnosť dodať, že táto situácia pochopiteľne nebola len vinou Tomanu, ale aj celkového konceptu organizácie spravodajských služieb na Ministerstve vnútra, keď sa dôraz kládol najmä na vnútorné spravodajstvo. Dôvody, ktoré viedli komunistických predstaviteľov rezortu k takémuto postoju hádam ani netreba vysvetľovať. Prácu však tiež komplikovali kompetenčné a osobné spory šéfov vnútorného a zahraničného spravodajstva Štěpána Plačka a Zdeňka Tomanu, pričom ich koniec nastal až v januári 1948, keď bol Toman odvolaný a bol na neho vydaný zatykač.<sup>39</sup> Dokument ďalej zdôrazňuje nutnosť serióznej a dôkladnej prípravy a to aj za cenu, že by sa úspechy mali dostaviť až neskôr (nerobiť politiku okamžitého úspechu). Nevyhnutným predpokladom úspechu tiež malo byť zakonšpirovanie celého aparátu, prerušenie zbytočných stykov „s rôznymi jedincami“ na úradoch a ministerstvách. Autor na rozdiel od Šindelářovho návrhu z februára 1948 konštatuje, že zahraničné spravodajstvo nemá byť kádrovým oddelením Ministerstva zahraničných vecí, ale ani Ministerstva zahraničného obchodu či iného rezortu. Pre možnosti tajnej služby sa autorovi dokumentu zdal byť dostatočný zákon, na základe ktorého bolo potrebné preveriť všetky do zahraničia cestujúce osoby. Rovnako kriticky sa dokument stavia k predchádzajúcej ambícii vidieť v zastupiteľských úradoch filiálku spravodajskej služby, ale bolo potrebné sa orientovať na budovanie sietí mimo



Vojmír Vavřík (Zdroj: ABS)

rezortu zahraničných vecí. Návrh pri- náša aj istý vecný rozmer pre prácu zahraničného spravodajstva, keď konštatuje, že je potrebné, aby zahraničné spravodajstvo poznalo požiadavky komunistickej strany a úradov a svoju prácu orientovali podľa nich. Dokument ďalej kritizuje dovtedajší stav, keď neboli agenti v zahraničí školení a inštruovaní a správy dodávali podľa „ľubovôle“ – mal sa začať klásť väčší dôraz na zadávanie konkrétnych úloh podľa vyššie uvedených potrieb. Rovnako sa mal zvýšiť dôraz na školenie a inštruovanie kádrových príslušníkov služby: „Umožňeme našim referentům, aby poznali stát, který zpracovávají a také zpravodajskou činnost v praxi.“<sup>40</sup> Účelné bolo väčšie orientovanie sa na obyvateľstvo danej krajiny a na tam žijúcich krajanov. Ku koncu dokument zdôrazňuje nutnosť konzultácií medzi vedúcim sektorom a straníckym aparátom. Logika tejto požiadavky je

zrejmá. Úplne na záver sú definované tri základné úlohy zahraničného spravodajstva a spôsob naplňovania tejto koncepcie. Hlavným účelom tejto časti československej tajnej služby tak bolo skúmanie politických a hospodárskych pomerov v „imperialistických krajinách“ a ich zámery a získavanie neoficiálnych správ o tom, pričom tieto správy mali slúžiť ako pomocný materiál pre zahraničnú a vnútornú činnosť služby. Druhým dôležitým bodom bolo sledovanie zámerov západných štátov voči ČSR a štátov sovietskeho bloku a napokon ochrana štátu pred cudzími spravodajskými službami. Na plnenie týchto troch úloh mali slúžiť štyri základné prostriedky: 1) vyhľadávanie krajanov a emigrantov, ktorí by sa infiltrovali do emigračných skupín a prenikali do kľúčových pozícií daného štátu, 2) získavanie spolupracovníkov medzi miestnym obyvateľstvom, najmä medzi

37 Toman bol po svojom zatknutí obvinený zo zneužitia úradnej moci k obohateniu (počas výkonu funkcie pašoval do Veľkej Británie bižutériu, vyčíslená hodnota 18 500 libier), podozrivý bol aj z čierneho obchodu s fotografickými prístrojmi, cigaretami a úplatkárstva. Pozri bližšie: ABS, f. V/MV, sign. V-5456 MV.

38 ABS, f. Hlavná správa rozvedky, r. č. 20958, Úvod, dokument paginovaný ako s. 66.

39 Pozri viac: DVOŘÁKOVÁ, J.: Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953, s. 124 – 125, KALOUS, J.: Štěpán Plaček: Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ. Praha 2010, s. 57 – 58.

40 Tamže. V tejto súvislosti je zaujímavé dodať, že viacero vtedajších pracovníkov zahraničného spravodajstva malo napríklad skúsenosti s pobytom vo Veľkej Británii počas vojny.

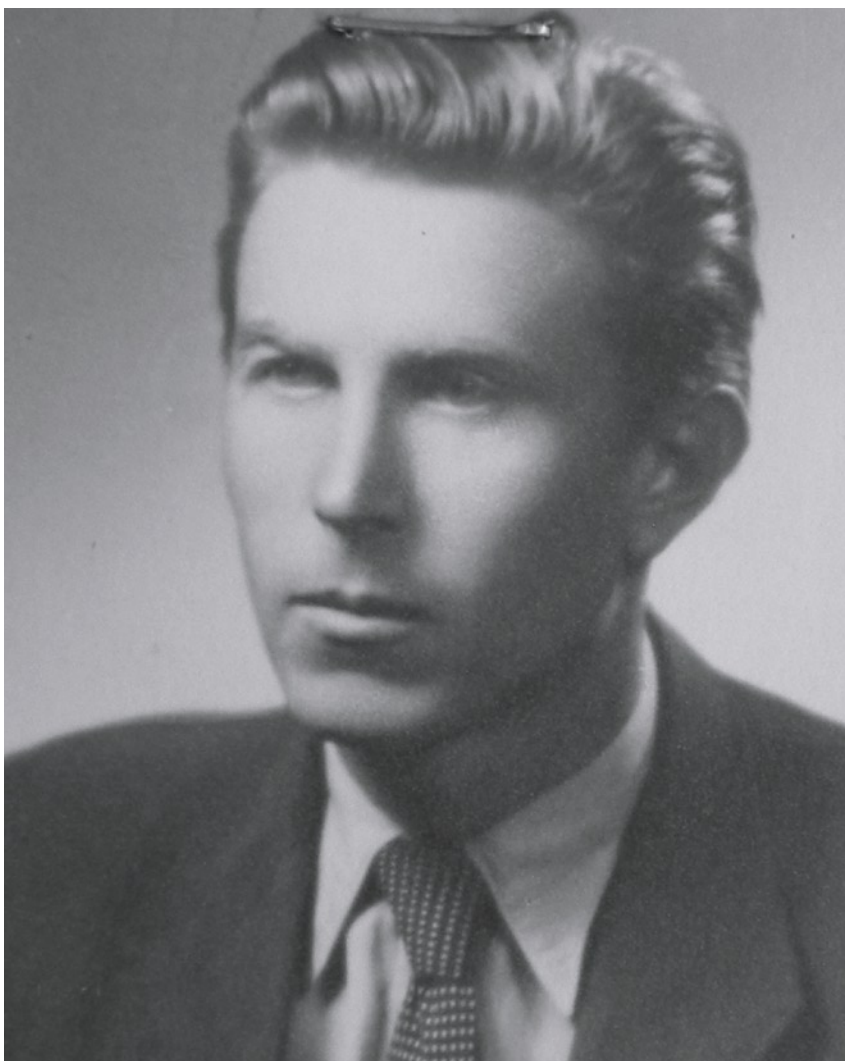
jeho „pokrokovou“ časťou<sup>41</sup>, 3) vysielanie vlastných agentov a ich správne umiestnenie a napokon 4) podľa potreby využívať rôzne zložky a jedincov, ktorí ČSR zastupovali či sa zdržovali v zahraničí, aby organizovali spravodajskú činnosť.

Prílohou citovaného dokumentu je aj organizačná schéma nového rozdelenia Sektoru III/Ab. Rozvědka sa tak vnútorne členila na tri oddelenia – 1. organizačné, 2. operatívne<sup>42</sup> a 3. študijné.<sup>43</sup> Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia tak vidíme, že pribudlo oddelenie zodpovedné za analýzu poznatkov. Dovtedy bolo súčasťou organizačného oddelenia, ktoré vykonávalo aj takéto úlohy, možno teda povedať, že sa situácia dostala do štandardu, pretože analytické či študijné oddelenia sú dôležitou súčasťou každej efektívne fungujúcej tajnej služby. Ak by som sa mal pustiť do roviny špekulácií, tak toto organizačné vyčlenenie študijného oddelenia by mohlo naznačovať skutočnosť, že prišlo k rastu prísunu informácií, pre ktoré bolo potrebné pristúpiť k ich vyhodnocovaniu len na takúto činnosť určenými pracovníkmi.

Jednotlivé oddelenia mali na čele prednostu a skladali sa z referátov. Prvé oddelenie (uvedené na rozdiel od citovanej práce ako organizačno-kádrové) sa členilo na päť referátov: referát náboru, referát školení, referát, ktorý mal na starosti evidenciu všetkých zastupiteľských úradov a v cudzine sa nachádzajúcich jednotlivcov a ich sledovanie, taktiež referát technický, evidenciu spolupracovníkov, pasovú a vízovú agendu a spisovňu. Operatívne či politické oddelenie sa členilo na sedem referátov, ktoré boli pomenované podľa krajín a oblastí záujmu. Išlo teda o referáty Nemecko a Rakúsko, USA,

Veľká Británia, emigrácia, Francúzsko, Vatikán a referát Taliansko a Juhoslávia. Napokon študijné oddelenie malo referát publikačný, pozornosť venovalo aj spracovaniu materiálu a vypracovaniu informačných materiálov o cudzích spravodajských službách. Organizačnú štruktúru dopĺňali sekretár prednostu sektoru a personál zabez-

pečujúci styk s úradmi a koordináciu s ďalšími tajnými službami sovietskeho bloku.<sup>44</sup> Ďalšou prílohou dokumentu je schéma znázorňujúca ideálny stav sietí v zahraničí od ústredného aparátu, cez schránku na zastupiteľskom úrade (s ambíciou, aby to fungovalo aj bez tohto medzistupňa), rezidenta pre sieť v politickej a hospodárskej sfére.<sup>45</sup>



Josef Sedlář (Zdroj: ABS)

41 Tu dodávam, že táto koncepcia (t.j. zapájanie komunistických aktivistov v tej – ktorej krajine) sa koncom 40. rokov 20. storočia pomerne široko uplatňovala, aby bola už o krátky čas podrobená oprávnenej a mimoriadne ostrej kritike za kompromitáciu členov zahraničných komunistických strán.

42 V neskorších dokumentoch je nazývané ako politické oddelenie a označované rímskou číslicou II.

43 Československá rozvědka v systéme Státní bezpečnosti. Krátká historie. ÚZSI 2003, strana neuvedená, príloha B.

44 ABS, f. Hlavná správa rozvědky, r. č. 20958, Příloha 1, dokument paginovaný ako s. 69.

45 Tamže, Příloha 2, dokument paginovaný ako s. 70.



V rámci dokumentácie, ktorá zachytáva uvedené organizačné metamorfózy, sa zachoval aj dokument, ktorý ukazuje kde všade v zahraničí pôsobili kádroví pracovníci rozviedky.<sup>46</sup> Aktívne v lete 1948 tak pôsobili pracovníci Sektoru III/Ab v Londýne, Paríži, Berlíne, Ríme, Mníchove (ako konzul), v Hamburgu (ako konzul) a New Yorku. Okrem toho mali byť ustanovení resp. vymenení vo Washingtone, Frankfurt nad Mohanom, Berne a Viedni. A vo viacerých európskych i zámorských mestách mali pôsobiť dôverníci. Je zrejmé, že nešlo o agentúrne siete, môžeme sa domýšľať, že v tomto prípade sú myslené skôr osoby, ktoré pre službu vykonávali úlohy či zisťovali niektoré informácie a pritom boli buď zamestnancami zastupiteľských úradov, alebo relevantných ministerstiev, podnikov s obchodnými aktivitami v zahraničí, neboli však príslušníkmi tajnej služby. Takéto osoby v čase spísania dokumentu pôsobili v Londýne, Paríži, Berne, Haagu, Viedni, New Yorku, Buenos Aires, posledné mesto v tomto zozname je napísané nečitateľne (a je pri ňom poznámka „nepracuje“). Plánovalo sa nadviazať komunikáciu s takýmito osobami aj v Bruseli, Kodani, Osle, Štokholme, Marseille, Chicagu a inde.

Išlo v každom prípade o dobu, keď mali predstavitelia komunistického bezpečnostného aparátu dojem, že pred nimi ležia obrovské možnosti pri realizácii ich práce. Niektoré nápady pôsobia tak, akoby spravodajskí dôstojníci chceli mať vplyv na celú spoločnosť. Súčasne je zrejmé, že svojej práci prikladali mimoriadny význam a aj na prácu iných inštitúcií sa pozerali výlučne prostredníctvom vlastnej prá-

ce. Dokladá to dokument zo začiatku júla 1948 nazvaný *Návrh na účelné rozdelení zprav. úkolů na všechny bezpečnostní složky ve státě*, ktorý sektoru III/Ab okrem rozšírenia práce proti západným zónam v Nemecku a Rakúsku kladie na srdce nepripustiť, aby sa stávali prípady, keď do zahraničia cestuje akákoľvek osoba bez toho, aby „spravodajské možnosti“ tohto človeka neboli zhodnotené a využité. Ďalej: „*Podchytiti zpravodajsky i masu cestujících do ciziny i z ciziny přijíždějících za obchodními i soukromými účely a využití zpravodajsky vhodné typy, což se námi až dosud zcela zanedbávalo a je zatím exploitováno jen vojenským zpravodajstvím.*“<sup>47</sup>

Keď sa na toto obdobie (teda od decembra 1947, resp. februára 1948 do jesene 1948) pozrieme z nadhľadu, zdá sa, akoby sa ešte len hľadal ten správny spôsob fungovania zahraničnopolitickej tajnej služby. Na základe istých formulácií však môžeme získať dojem, že niektoré zo základov elitného postavenia neskoršej rozviedky boli položené už v tomto období. Ďalší z dôležitých dokumentov – síce opäť bez názvu – no ide o koncepčný dokument, definujúci zásady práce zahraničného spravodajstva a jeho vnútorné členenie (ktoré však nakoniec nebolo využité v tejto podobe) konštatuje, že ak zamestnanci spravodajskej služby majú byť zásadne najlepší a politicky a mravne najvyspelejší pracovníci, tak toto platí pri orgánoch zahraničného spravodajstva, ktorí sa na rozdiel od pracovníkov vnútorného nemôžu opierať o štát, ešte viac.<sup>48</sup> Pri pohľade do minulosti dokument obligátne kritizuje Tomana, že činnosť budoval na základoch, ktoré položili František

Moravec a Josef Bartík (teda predchádzajúca generácia vojenských spravodajských dôstojníkov), a preto bolo po jeho odchode z funkcie potrebné začať odznovu. Po Tomanovom úteku sa navyše muselo pristúpiť k novému budovaniu sietí v zahraničí. Dokument je zrejme výsledkom rozhovorov o budúcom postavení a úlohách rozviedky, ktoré prebiehali aj mimo rezortu vnútra, v rámci straníckych špičiek. Diskutovalo sa napríklad o otázkach, či má československé zahraničné spravodajstvo operovať aj na teritóriách, kde operoval Sovietsky zväz. Konsenzus napokon kládol dôraz na reálne možnosti Československa,<sup>49</sup> a preto pokiaľ ide o úlohy je na rozdiel od viacerých predchádzajúcich plánov a návrhov značne skromnejší. Poukazuje na potrebu zrealizovať možnosti zahraničného spravodajstva Československa na úrovni, ktorá je potrebná pre nie príliš veľký štát a sústrediť sa preto na z pohľadu štátu najdôležitejšie otázky, definované v šiestich bodoch: „1/ zjišťovat hlavní hybné síly světové politiky a jejich působení, pokud nejsou zřejmé z veřejně známých pramenů, odhadovat základ a prameny imperialistické politiky“<sup>50</sup> se zvláštním zřetelom jejího působení proti ČSR, 2/ věnovat hlavní pozornost především sousedům ČSR, Německu a Rakousku, odkud vycházelo a i dnes vychází bezprostřední ohrození naší republiky, 3/ sledovat bedlivě činnost všech emigračních skupin v západním světě, zejména uprchlíků českých a slovenských a snažit se bezodkladně zasahovat do této jejich protistátní činnosti, 4/ sledovat zvláštní podmínky hospodářských vztahů zahraničních s ČSR, aby bylo lze zabránit hospodářským škodám, 5/ kontrolovat činnost všech

46 Tamže, Seznam zastup. úřadů, dokument paginovaný ako s. 41.

47 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Návrh na účelné rozdelení zprav. úkolů na všechny bezpečnostní složky ve státě

48 Tamže, dokument bez názvu, paginovaný ako s. 71. V zväzku sa tento dokument nachádza aj v prepracovanej verzii s názvom „Všeobecné zásady“, s. 86 – 97. Ide o čiastočne zmenený text, v ktorom je doplnených viacero myšlienok (najmä všeobecného charakteru) a je taktiež na viacerých miestach doplnený o citáty z prejavov či kníh sovietskeho lídra Josifa Stalina.

49 KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnost, s. 18.

50 V prepracovanej verzii dokumentu je doplnené „zejména americké“. Tamže, Všeobecné zásady, s. 3 (paginovaná ako s. 88 zväzku). Inak sú obe verzie takmer totožné. Pri porovnaní oboch dokumentov sa však dá nájsť chyba, ktorá zrejme vznikla pri prepisovaní pôvodného textu, v ktorom boli rukou rozpisované niektoré skratky.

čsl. zastupitelských úřadů, oficiálních zastoupení a čsl. občanů vůbec v zahraničí, 6/ udržet přátelské styky se zpravodajskými službami spřátelených a spojeneckých států.“<sup>51</sup> Nedostatok schopných a osvedčených pracovníkov v centrále však nabádal k užšiemu výberu aj z týchto šiestich základných bodov, pričom hlavným záujmom bolo Nemecko. Zaujímavé je aj ideologické zdôvodnenie tohto záujmu, v ktorom sa konštatuje, že za západnými hranicami ČSR nie je Bavarsko, ale v podstate USA a nejde tu len o Nemecko, ale jeho prostredníctvom o celý západný svet. Konkrétne si tak tajná služba kládla za cieľ preniknúť do vedúcich miest americkej okupačnej správy, kontrolovať tok informácií smerom z USA do Nemecka a napokon sledovať rozpory vo vnútri okupačnej správy.<sup>52</sup> Ďalšími podstatnými úlohami bolo zisťovanie rozporov medzi západnými okupačnými mocnosťami v Nemecku a údaje o ich reprezentantoch, sledovať vývoj politickej scény v Nemecku (osoby, strany, ambície, slabiny atď.), pôsobiť medzi odsunutými sudetskými Nemcami a prenikanie do spravodajských služieb, ktoré v západnej časti Nemecka pôsobili. Skrátka, Nemecko bolo primárnym objektom záujmu, na ktoré sa mala zamerať väčšina energie pracovníkov služby.

Základom práce zahraničnopolitického spravodajstva mala byť znalosť a štúdium medzinárodnej politiky,

ktoré sa vykonávalo jednak z verejne prístupných dokumentov, ale aj správ rezortu zahraničia či ďalších relevantných inštitúcií, náhodných správ od osôb, ktoré cestovali do zahraničia a napokon správ získaných vlastnou agentúrnou činnosťou. Pri pohľade na usporiadanie vidíme, že vlastné agentúrne správy sú spomínané až na poslednom mieste, z čoho by sa dali usudzovať skúsenosti autora dokumentu s praxou, pretože získavanie správ od agentov bez znalostí súvislostí môže byť skôr na škodu. Z viacerých citovaných dokumentov sa zdá, že ani takéto situácie neboli úplne výnimočné. Prepracovaná verzia dokumentu predpokladá, že hlavným zdrojom správ bude agentúrna činnosť rozdelená do štyroch hlavných zdrojov: 1) činnosť spravodajských sietí v jednotlivých krajinách, 2) činnosť so špeciálnymi úlohami vyslaných agentov, 3) činnosť dôverníkov zapojených na sieť a napokon 4) činnosť VAS-ov.<sup>53</sup>

Pritom však dokument predpokladá vybudovanie veľkej siete spoluprácovníkov v zahraničí mimo štruktúr zastupiteľských úradov. Konštatuje sa tu, že v čase mieru sa zahraničnopolitické spravodajstvo nedá vykonávať bez opretia sa o zastupiteľské úrady a na každej ambasáde mal ako schránka a sprostredkovateľ správ pôsobiť jeden dôverník Sektoru III/Ab. Prepracovaný dokument už okrem nich uvádza aj styčný orgán priamo na MZV,<sup>54</sup>

Ministerstve zahraničného obchodu,<sup>55</sup> ako aj dôverníkov rozvedky na zastupiteľských úradoch, pri obzvlášť dôležitej ambasáde kádrového pracovníka Sektoru III/Ab.

Vedúci (riadiaci orgán) každej siete nemal pôsobiť priamo na ambasáde, ak by pôsobil, mal sa so svojimi agentmi stretávať prostredníctvom prostredníkov. Ide teda o vcelku zaujímavý konštrukt. Prepracovaná verzia dokumentu už spomína rezidentúru mimo zastupiteľský úrad, pričom rezidenti a agenti sa mali v zásade vyberať z troch kategórií osôb: 1) z československých občanov či krajanov, ktorí sú natoľko „politicky vyspelí“, aby mohli vykonávať spravodajskú činnosť, 2) z cudzích štátnych príslušníkov, ktorí sympatizovali s „politickou líniou“ Československa a 3) z platených agentov bez ohľadu na ich politické presvedčenie, pričom z takýchto osôb nemala byť vybudovaná celá sieť a nemali ani v žiadnej sieti tvoriť väčšinu.<sup>56</sup> V dôležitých krajinách sa predpokladalo vybudovanie viacerých špecializovaných sietí, vrátane spiachich (nazvaných rezervné) pre prípad krízy.

Dokument ďalej predpokladá ďalšiu zmenu v organizačnej štruktúre rozvedky, z ktorej časť sa uskutočnila. Sektor III/Ab sa tak mal nanovo preorganizovať a vnútorne rozčleniť na I. politickú sekciu, II. hospodárske oddelenie, III. organizačné oddelenie a napokon IV. styčný referát, v praxi

51 Tamže, s. 74.

52 „... rozpory, které jsou mezi křídlem Clayovým /agresivní klika, která chce válku co možná hned/ a křídlem Murphého /agresivní skupina, která chce válku až po důkladné přípravě a vybudování západoněmecké agrese.“ Tamže, s. 73. V druhej verzii je táto veta štylisticky „učesaná“ s rovnakým významom. Generál Lucius D. Clay (1897 – 1978) zastával v rokoch 1947 – 1949 funkciu vojenského správcu americkej okupačnej zóny Nemecka, Robert D. Murphy (1894 – 1978) zastával v rokoch 1944 – 1949 funkciu amerického politického poradcu v Nemecku.

53 Tamže, Všeobecné zásady, s. 5 (paginovaná ako s. 90 zväzku). VASy pritom mali byť malé (1 – 2 pracovníci) zakonšpirované útvary, fungujúce mimo Prahu v Karlových Varoch, Plzni a Českých Budějoviach, Brne a Bratislave, s úlohami zameranými proti Nemecku a Rakúsku.

54 V dopracovanom dokumente sú úlohy tohto podľa všetkého trojčlenného telesa prepracované do pomerne veľkých podrobností: mal vo svojich rukách sústreďovať všetku poštu určenú pre Sektor III/Ab (pričom túto úlohu mohol pre začiatok vykonávať aj prednosta pasového oddelenia MZV, určený zo zamestnancov MV), starať sa o všetky personálne otázky „oficiálnych exponentov“ Sektoru III/Ab (počítalo sa so zamestnancom MZV) a napokon vyberať a sústreďovať správy získané politickou a spravodajskou sekciou MZV, ktoré mali význam pre zahraničné spravodajstvo, čo mal zabezpečovať zvláštny styčný úradník, zadený buď do politickej sekcie MZV, alebo priamo do kabinetu ministra. Tamže, Všeobecné zásady, s. 6 (paginovaná ako s. 91 zväzku).

55 Mal umožniť získať a inštruovať obchodných pridelených a stálych zástupcov československého hospodárstva v zahraničí pre úlohy politického spravodajstva a udržiavať s nimi styk. Tamže.

napokon do veľkej reorganizácie rozviedky v novembri 1948 štruktúra vyzerala nasledovne: I. organizačné oddelenie, II. politické oddelenie, III. hospodárske oddelenie a napokon IV. styčný referát.<sup>57</sup> Politické oddelenie sa delilo na tri referáty (v citovanom návrhu sa hovorí o oddeleniach), konkrétne referát Západ, stredoeurópsky referát a referát „emigrácia“.

Organizačné oddelenie malo za úlohu riadiť a viesť prácu celého sektoru. Zabezpečoval relevantné (personálne, technické, školenia) úlohy v spolupráci so sektorom III/Ad (administratíva), III/At (spravodajská technika) a III/Aš (školenia). Pracovníci oddelenia tiež mali za úlohu viesť evidenciu agentúrnych sietí a starať sa o školenie a výbavu spolupracovníkov, ale aj preverovanie osôb odchádzajúcich do zahraničia (v zmysle vládneho nariadenia z 13. 4. 1948<sup>58</sup>), kontrol vydávania pasov a cestovných doložiek a tipovanie, styk s ústrednými orgánmi a ďalšími organizáciami, pomocné úlohy (evidencie, spisovňa, písáreň), pričom plánovaný nárast bol z aktuálnych 10 na 19 zamestnancov.

Keďže v ďalšom texte sú prinesené informácie o činnosti stredoeurópskeho referátu a referátu „Západ“ na základe konkrétnejších plánov, nebudem sa na tomto mieste zaoberať popisom úloh, ktoré referátom ukladá tento dokument. Síce sú medzi ním a dole citovanými dokumentmi isté rozdiely, nie sú až také dôležité a obsiahle citovanie by značne zaťažilo text, už aj tak plný popisov organizačných a vecných zmien. Na tomto mieste postačí ak uvediem, že citovaný plán predpokladal, že na referáte „Západ“ bude pracovať 15

zamestnancov (aktuálny stav bol 7 ľudí – prednosta, traja referenti, jeden pomocný referent a dve pisárky) a na stredoeurópskom 10 (aktuálny stav bol štyria pracovníci – prednosta, dvaja referenti a pisárka). Pretože som však v dokumentácii nenašiel podrobný plán pre referát emigrácia, priblížim jeho úlohy na základe tohto plánu činnosti. Hlavnou úlohou pracovníkov referátu bolo sledovať protisocialistickú a protisovietskú emigráciu na celom svete, so zvláštnym dôrazom na Čechov a Slovákov v zahraničí, organizovať obranu proti snahám skupín emigrantov či jednotlivcov a pôsobiť rozkladne na zoskupenia týchto ľudí. Vecne bola práca referátu rozdelená na 1) protisocialistickú emigráciu všeobecne (Poľiaci, Ukrajinci, Juhoslovania, Maďari atď., vrátane zelenej internacionály), 2) slovenskú emigráciu (skupiny okolo Karola Sidora a Ferdinanda Ďurčanského), 3) českú emigráciu (okolo Leva Prchalu) a 4) poľsku emigráciu. Z pohľadu geografického boli vytipované tieto oblasti: 1) emigrácia v Nemecku a Rakúsku, 2) v západnej Európe a 3) v zámorí.<sup>59</sup> Na základe toho bolo navrhnuté vnútorné členenie referátu na 1) emigrácia všeobecne a zvlášť slovenská, 2) emigrácia česko-slovenská na západe a 3) emigrácia česko-slovenská v Nemecku a Rakúsku. Aj tu sa predpokladalo personálne posilnenie, keď v porovnaní s dovtedajšími štyrmi pracovníkmi (dvaja referenti, pisárka a pomocná sila) sa mal ich počet zdvihnúť na šesť.

Ako som uviedol, zaujímavými dokumentmi sú aj konkrétnejšie organizačné návrhy jednotlivých oddelení, resp. referátov, ktoré sa zachova-

li pre stredoeurópsky referát a referát „Západ“ Sektoru III/Ab Ministerstva vnútra. Poskytujú totiž prehľad nielen o členení, ale čo je zaujímavejšie, aj o konkrétnych ambíciách a pracovnej náplni referátov. Aj keď ide len o plány a bude potrebné doskúmať či a do akej miery sa realizovali, ukazujú na povedzme strategické koncepty úloh dôležitých súčastí rozviedky v priebehu roku 1948 a odzrkadľujú aj vývoj, ambície či postavenie tejto časti tajnej služby v Československu. V mnou doteraz preskúmaných podkladoch som našiel takéto návrhy reorganizácie dvoch oddelení – západného a stredoeurópskeho. Dôvodom na prehodnotenie činnosti referátu „Západ“<sup>60</sup> bolo vytvorenie zvláštného oddelenia, ktoré sa zaoberalo len emigráciou. Dokument v úvode konštatuje, že základným východiskom pre prácu oddelenia je zahraničná politika ČSR, Sovietskeho zväzu a jeho spojencov a to nielen v oblasti politiky, ale aj hospodárskej a vojenskej politiky.<sup>61</sup> Referát zameriaval svoju pozornosť na tri základné okruhy cieľov. Jednak išlo o štáty považované za protivníkov, pričom konkrétne sú menované Spojené štáty americké, ale aj americký kontinent ako celok, Veľká Británie aj britský Commonwealth, Španielsko, Francúzsko so svojou úniou a kolóniami, Taliansko, Švajčiarsko, krajiny Beneluxu, Vatikán, krajiny severnej Európy, blízky východ, ďaleký východ a tichomorská oblasť. Rovnako sa prikladala dôležitosť aj získavaniu poznatkov o socialistickej a zelenej internacionále<sup>62</sup>, Svetovej federácii odborov, v tomto čase intenzívne diskutovaným federalizačným plánom v Európe, Programu

56 Takáto logika budovaní sietí sa už o krátky čas stala terčom kritiky sovietskych poradcov. Pozri: KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnosť, s. 19.

57 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Hlásení o činnosti, november 1948. Porovnaj návrh: Tamže, Všeobecné zásady, s. 7 (paginovaná ako s. 92 zväzku).

58 Išlo zrejme o vládne nariadenie č. 76/1948 o vrátení štátneho občianstva osobám nemeckej a maďarskej národnosti.

59 Tamže, dokument bez názvu, paginovaný ako s. 82.

60 Táto poznámka sa vzťahuje aj k stredoeurópskemu oddeleniu. Pri oboch návrhoch sa síce hovorí o oddeleniach, ako však vidno z neskorších dokumentov v praxi nakoniec v sektore III/Ab neboli ani stredoeurópske oddelenie, ani oddelenie Západ, išlo o referáty v rámci II. politického oddelenia.

61 Tamže, Návrh organizácie oddelení „Západ“.

62 Tá je spomínaná aj pri oddelení „emigrácia“.





Klára Ostová (Zdroj: ABS)

európskej obnovy (European Recovery Program – ERP, tzv. Marshallov plán), existujúcim blokom štátov a alianciám, Organizácii spojených národov, ako aj ďalším medzinárodným inštitúciám, zjazdom a konferenciám. Samostatnou cieľovou skupinou boli československé zastupiteľské úrady v zahraničí, zastúpenia československého priemyslu v zahraničí a krajanské záležitosti. Posledná skupina úloh je najmenej jasná, keď sa tu uvádzajú agentúrne záležitosti, intervencie a zvláštne úlohy. V rám-

ci každej skupiny cieľov boli jednotlivé body zoradené podľa významu. Z teritoriálneho pohľadu tak už v polovici roku 1948 boli ako najdôležitejší cieľ určené USA, v bode 2 je uvedená Británia, Francúzsko, Benelux, Taliansko a Vatikán a posledný bod zahrňoval všetky ostatné predtým uvedené oblasti. Z pohľadu medzinárodných akcií bol prioritou Marshallov plán, v bode 2 sú uvedené bloky, aliancie, socialistická a zelená internacionála a napokon ako najmenej dôležité priority sú uvedené

federalizačné snahy, vrátane federácie odborov, OSN<sup>63</sup> a rôzne medzinárodné konferencie a zjazdy. V ďalšej skupine úloh boli najvyššou prioritou československé zastupiteľské úrady a zastúpenia našich podnikov v zahraničí. Bod 2 uvádza cudzie zastupiteľské úrady v ČSR, tento bod však bol v predchádzajúcom texte škrtnutý a úloha pripadla kontrarozviednym útvarom Štátnej bezpečnosti. Dokument ďalej rozvíja spôsob spisovej služby, ktorý tu nie je potrebné reprodukovat', je však jeho zaujímavosťou, že pre označenie tém správ používa číselné kódy, keď z konkrétnych kombinácií použitých čísel bolo príjemcovi zrejmé, akej oblasti a témy sa správa týka.

Ďalšia časť dokumentu zdôrazňuje, že úlohy súvisiace s vyššie uvedeným rozdelením je potrebné spracúvať v troch rovinách. Agentúrna rovina predpokladala stanovenie organizačných štruktúr, zisťovanie tipov, ich prešetrovanie, získanie, vyškolenie a zapojenie do práce a napokon evidovanie. Operatívna rovina sa skladala z prípravy a rozvinutia úlohy, zabezpečenia vybavenia a napokon spracovania a použitia. Študijná rovina predpokladala riadne preštudovanie prameňov (základných aj spracovaných úloh, oficiálnych prameňov – napr. tlač, vydané dokumenty atď. – aj neoficiálnych, napr. agentúrnych správ). Pracovníci mali z týchto informácií spracúvať prehľady jednak východiskové, jednak periodické správy. Ďalej sa vyžadovalo evidovanie správ, faktov, údajov o osobách, inštitúciách a podobne. Samotné oddelenie sa malo deliť na 3 (pod)referáty (1: USA, ERP, OSN a bloky; 2: britský Commonwealth, blízky a ďaleký východ a socialistická internacionála; 3: západná Európa, zvyšok sveta a federácia) a evidenciu a písareň.

O niečo obsiahlejší je dokument s názvom *Krátkodobý návrh na reorganizaci středoevropského oddělení při sektoru III/Ab*.<sup>64</sup> Hneď v úvode jasne deklaruje, že úlohou referátu<sup>65</sup>

63 V origináli je používaná anglická skratka UNO (United Nation's Organization).

64 ABS, f. Hlavná správa rozvědky, r. č. 20959, Krátkodobý návrh na reorganizaci středoevropského oddělení při sektoru III/Ab.

je získavanie správ o politickom, hospodárskom a ostatnom dianí v Nemecku a Rakúsku a uskutočňovanie úloh ofenzívneho a obranného spravodajstva v tomto priestore. Konkrétne oblasti záujmu boli definované nasledovne: v prípade Nemecka išlo v prvom rade o činnosť okupačných mocností a vplyv zahraničných cirkevných kruhov, čo sa ďalej špecifikovalo ako a) všeobecné zásady a vývoj politiky okupačných mocností v Nemecku, okupačné úrady ako také a vplyv (nepriamy) okupačných síl na verejný život). Bod b) sa týkal spravodajských služieb – amerických, britských aj francúzskych. A napokon v bode c) je uvedená potreba sledovania činnosti Vatikánu a katolíckej cirkvi v Nemecku. Pokiaľ ide o vnútropolitický vývoj Nemecka, rozdeľovala tajná služba dianie na dve časti – západné okupačné zóny a sovietsku okupačnú zónu a podľa toho sa rôznili aj úlohy. V západnej časti Nemecka boli predmetom záujmu centrálna vláda a zvlášť Bavorsko so svojím správnym aparátom, bezpečnosťou, justíciou, politickým životom a dokonca aj pomerom k ČSR, až potom nasledovali ostatné spolkové krajiny, politické strany (ich zásady, vývoj, organizácia a osobnosti, politické uplatnenie, styky so sovietskou zónou a napokon medzinárodné ukotvenie), hospodárstvo a priemysel (stav a vývoj, zahraničné investície a záujmy, vplyv Marshallovo plánu) a samostatný objekt záujmu predstavovali aj odbory. Úplne iné úlohy stáli pred rozviedkou v sovietskej okupačnej zóne Nemecka, kde sa monitorovala hospodárska situácia (len otvorených zdrojov), politické strany a ich osobnosti, nadstranícke organizácie, menšiny a napokon možnosti vzťahov medzi Československom a sovietskou okupačnou zónou v Nemecku. V rámci Berlína dokument uvádza západné mocnosti, Sovietsky zväz, SKR<sup>66</sup> a politický a hospodársky stav. Napokon sa



Vlastimil Rollo (Zdroj: ABS)

správy mali týkať tzv. pokrokových (t. j. prokomunistických) síl v Nemecku. Ako tretí bod záujmu dokument uvádza sudetských Nemcov, pričom správy sa mali týkať ako problematiky všeobecne, tak aj konkrétnych otázok, ktoré boli definované nasledovne: Jak-schovci,<sup>67</sup> kresťanskí socialisti, ďalšie skupiny, sudetskí Nemci v Rakúsku, v cudzine a ČSR, sudetskí novinári, priemysel a napokon všetky ostatné relevantné informácie. Ďalší okruh bol nazvaný „Nemecké veci vojenské, polícia a spravodajstvo“, ďalej novinárska obec a kultúra, československí zástupcovia v Nemecku (politické a obchodné zastupiteľské úrady, priemysel a ob-

chod, dopisovatelia), inonárodnostné skupiny, organizácie, ktoré sa zaoberajú Nemeckom v zahraničí a napokon ďalšie zaujímavé okolnosti (nazvané pochopiteľne ako bod rôzne).

V prípade Rakúska bolo úloh či oblastí záujmu o poznanie menej. Na prvom mieste aj v tomto prípade ostávali okupačné úrady (západné pásmo a Viedeň s rovnakými úlohami, ako v prípade Nemecka), z pohľadu vnútropolitického vývoja sa mali zisťovať poznatky týkajúce sa správ, bezpečnosti a justície, politického života, cirkví, odborov a ďalších relevantných úsekov, ďalej správy ohľadom českej a slovenskej menšiny v Rakúsku, hos-

65 Vid' poznámka 56.

66 Čo je myslené touto skratkou sa mi nepodarilo identifikovať.

67 T. j. prívrženci československého a nemeckého sociálnodemokratického politika Wenzela Jakscha (1896 – 1966).

podárstva a napokon pomeru k ČSR a spojencom.

Ďalšia časť dokumentu, podobne ako v prípade oddelenia „Západ“, uvádza tri roviny práce (agentúrnú, operatívnu a študijnú), pričom ide o podobné, často úplne totožné definície a nie je teda potrebné ich opakovať. O niečo košatejšia však bola navrhnutá vnútorná štruktúra oddelenia s piatimi referátmi: 1 – činnosť okupačných úradov v Nemecku, 2 – vnútropolitický vývoj v Nemecku, 3 – sudetskí Nemci, 4 – Rakúsko a 5 – československí zástupcovia v Nemecku, žurnalistika a kultúra, vojenské veci, polícia a spravodajstvo v Nemecku, Nemci v zahraničí a inonárodné skupiny v Nemecku.

Predpokladom práce oddelenia bola organizácia spravodajskej činnosti z územia ČSR, priamo na území západných častí Nemecka a Rakúska a napokon aj na území iných susedných štátov. Z územia Československa išlo pochopiteľne primárne o stredoeurópske oddelenie Sektoru III/Ab Ministerstva vnútra, ďalej o vysunuté agentúrne strediská v Prahe a Plzni. Pritom však úlohou pražskej VAS-ky bolo tipovanie potenciálnych agentov, ich vysielanie do západného Nemecka a Rakúska a udržiavanie kontaktov s nimi, tipovanie a verbovanie medzi v Prahe sa pohybujúcimi cudzincami, udržiavanie vlastnej agentúrnej siete v oboch krajinách a vytváranie spravodajských rezerv. Činnosť plzenskej VAS-ky mala byť zameraná na získavanie správ agentúrnymi sieťami, pričom sa zrejme počítalo najmä s pôsobením na území ČSR a v zóne za hranicami, nebolo však špecifikované, do akej hĺbky a či vôbec takéto obmedzenie existovalo. Počítalo sa s vytvorením štyroch agentúrnych sietí: prihraničnej, medzi sudetskými Nemcami, medzi utečencami z ČSR a „politickú nemeckú sieť“. Pri obsluhu týchto sietí sa počítalo napr.

s využitím personálu medzinárodných vlakov. Značný dôraz bol kladený práve na v okolí hraníc pracujúcej siete, s ktorou mali udržiavať kontakt aj poverenci Štátnej bezpečnosti. Pre zlepšenie možností operovania proti Rakúsku dokument uvažuje o vhodnosti zriadenia Vysunutého agentúrneho strediska v Bratislave.

Práci rozvedky mali byť podľa citovaného plánu na území Nemecka a Rakúska najviac nápomocné zastupiteľské úrady, pričom dokument predpokladá nutnosť pri každom zastupiteľskom úrade v Rakúsku a Nemecku (v čase návrhu išlo o mestá Berlín, Frankfurt, Mníchov a Hamburg) pôsobenie minimálne jedného poverenca pre spravodajskú službu, nezávislých na sieťach riadených priamo Sektorom III/Ab resp. VAS-mi. Ich kontakt s agentmi mal byť len nepriamy, získané správy mali byť zasielané domov výhradne prostredníctvom kuriéra. Úlohy týchto poverencov boli definované v ôsmych bodoch: 1 – získavanie poznatkov o politickej a hospodárskej situácii, 2 – získavanie poznatkov o českej a slovenskej emigrácii a sudetských Nemcoch, 3 – sledovanie otázok reštitúcií, reparácií, demilitarizácie a demontáže, 4 – prenikanie do nemeckých politických a hospodárskych kruhov a po jej ustanovení sledovanie činnosti vlády západného Nemecka<sup>68</sup>, 5 – preniknutie do hospodárskych a politických kruhov okupačných mocností, 6 – sledovanie spravodajských aktivít smerujúcich proti ČSR, 7 – sledovanie činností a osôb daného zastupiteľského úradu a československých občanov vo svojom okruhu a napokon 8 – organizovať prácu tak, aby bežala aj v prípade neprítomnosti poverenca či dokonca celého zastupiteľského úradu. Tieto všeobecné úlohy boli pre jednotlivé mestá doplnené konkrétnymi. Ber-

línsky poverenec tak mal získavať správy o uzneseniach kontrolnej rady a komandatúry, ako aj zisťovať informácie o pomeroch v amerických, britských a francúzskych okupačných úradoch, zisťovať mená a povahové črty ich vedúcich a sledovať ich aktivity. Poverenec vo Frankfurte mal zisťovať poznatky o osobách a činnosti ústredných západonemeckých úradov. Poverenec v Mníchove sa mal zamerať na pôsobenie predstaviteľov katolíckej cirkvi a ich spojenia v zahraničí, ako aj na otázky demilitarizácie a vytvárania polovojenských zborov. A napokon poverenec v Hamburgu mal za úlohu získavať politické a hospodárske správy z britskej okupačnej zóny, vybudovať spravodajstvo o hospodárskom výbere aj porúrskej a porýnskej priemyselnej oblasti, získavať správy o nemeckom exporte a importe, sledovať pozíciu ČSR v Hamburgu, sledovať činnosť C.S.L.P.S.,<sup>69</sup> sledovať činnosť SPD<sup>70</sup> v Hannoveri. Plánovalo sa tiež vybudovať sieť rezidentov s vysielачkami vo všetkých troch západných zónach Nemecka a Rakúska. Ďalej sa predpokladalo zriadenie siete informátorov pri podnikoch zahraničného obchodu, v rámci niektorých špedičných podnikov a napokon dosadenie vhodných osôb do spoločností, kde malo Československo podiel. Napokon sa predpokladalo vybudovanie siete spojok medzi námorníkmi z Československej paroplavebnej labskej spoločnosti v Hamburgu.<sup>71</sup>

Čo sa týka spravodajských aktivít organizovaných proti Nemecku a Rakúsku z územia iných štátov, prichádzalo do úvahy najmä Holandsko (čulý obchodný styk, využitie napr. lodí), Dánsko (detto), Švajčiarsko (uvažovalo sa napr. o využití tamjšej ľavicovo orientovanej českej menšiny, prekážkou boli prísne strážené hranice), Francúzsko (možnosti spojenia prostredníctvom

68 Pripomeňme vznik trizóny v roku 1948, Nemecká spolková republika vznikla až v roku 1949.

69 Ani v tomto prípade nie je jasné, čo sa za uvedenou skratkou skrýva. Zrejme však pôjde spoločnosť zabezpečujúcu lodnú prepravu po Labe, neskoršia Československá plavba labská.

70 Sociáldemokratická strana Nemecka (Sozialdemokratische Partei Deutschlands).

71 ABS, f. Hlavná správa rozvedky, r. č. 20959, Krátkodobý návrh na reorganizaci středoevropského oddělení při sektoru III/Ab.



obchodu, francúzskych okupačných jednotiek či nemeckých robotníkov) a napokon Belgicko (napojenie možné prostredníctvom okupačných jednotiek či lodníkov). Kontakty so spojkami z uvedených kruhov sa mali udržiavať zo zastupiteľských úradov. Dokument na záver zdôrazňuje význam vytvárania rezervy a vytvorenia siete tipérov.

Na tento plán zrejme nadväzoval aj *Plán organizácie spravodajskej činnosti v Nemecku*,<sup>72</sup> ktorý opäť potvrdzuje zameranie na západné okupačné zóny krajiny. Získané poznatky sa mali týkať všeobecných správ o hospodárskych a politických pomeroch v oblasti, organizácii, sile, dislokácii, ako aj o politických aktivitách okupačných síl, otázkach spojených s príchodom sudetských a poľských Nemcov, situácie okolo cudzincov, ktorí sa v Nemecku nachádzali (nielen tí so štatútom *Displaced person*, ale aj emigrantov a samozrejme najmä tých, ktorí sa dostali do služieb okupačných mocností). Rukou dopísaný je piaty bod *obrana*, keď sa mali získavať informácie o spojeniach z americkej oblasti do ČSR (myslené proti Československu operujúci agenti, oporné body atď.). Žiadané informácie sa mali získavať najmä z nemeckej tlače či novín vydávaných okupačnými armádami, počúvaním nemeckého rozhlasu a agentúrnou cestou. Plán predpokladal, že v americkej zóne Nemecka by pôsobila sieť agentov napojených na jedného alebo dvoch dôverníkov, pričom pri zabezpečení spojenia sa uvažovalo o využití vojenskej misie či komisie pre stíhanie vojnových zločincov. V britskej a francúzskej zóne mali pôsobiť jeden až dvaja dôverníci.<sup>73</sup>

V tomto dokumente sa už spomína aj novovzniknuté oddelenie hospodárskeho spravodajstva, ktoré dostalo do vienka úlohu bdieť nad československými hospodárskymi záujmami v zahraničí, sledovať činnosť zástupcov a brániť rušivým vplyvom proti česko-



Oskar Valeš (Zdroj: ABS)

slovenským hospodárskym záujmom v zahraničí. Na rozdiel od referátov politického oddelenia, ktoré vypracúvali všeobecné hospodárske prehľady, sa mali pracovníci oddelenia hospodárskeho spravodajstva zaoberať otázkami s priamym dosahom na československé hospodárstvo a akýkoľvek čierny obchod, ktorý sa ČSR dotýkal. Mal udržiavať kontakty so všetkými relevantnými československými úradmi (ministerstvami zahraničného obchodu, priemyslu, financií, ako aj generálnym riaditeľstvom znárodneného priemyslu a oddelením hospodárskeho spravodajstva Sektoru III/Aa, ktorého malo toto oddelenie byť zahraničnou obdobou).<sup>74</sup> Oddelenie sa malo skladať z dvoch re-

ferátov, z ktorých prvý mal za úlohu sa venovať zahraničnému obchodu a obchodným zastúpeniam a druhý šmeline v zahraničí. V tomto oddelení, ktoré v dovtedajších štruktúrach rozvedky nefungovalo, tak bol pochopiteľne plánovaný aj najväčší personálny nárast z dovtedajšieho jedného pracovníka na sedem. Napokon styčný referát mal za úlohu udržiavať styky so spriatelenými štátmi a ich tajnými službami a sledovanie československých občanov v nich. Aj tu sa predpokladal personálny nárast z jedného pracovníka na dvoch.

Ďalšie dokumenty ukazujú plány a návrhy na nárast personálneho a materiálneho vybavenia úradu. Sú zaujímavé tiež preto, že popisujú aj aktuálny

72 ABS, f. Hlavná správa rozvedky, r. č. 20958, Plán organizácie spravodajskej činnosti v Nemecku.

73 Tamže.

74 Tamže, dokument bez názvu, paginovaný ako s. 83.

stav z konca jesene 1948. Rozviedka predovšetkým žiadala o značný personálny nárast. V čase spísania požiadavky v Sektore III/Ab pracovalo 42 ľudí,<sup>75</sup> čo už bol aj tak od začiatku roku nárast v porovnaní s pôvodnými 24 zamestnancami o takmer 100 %. Požiadavky sektoru obsahovali ďalších 46 pracovných miest<sup>76</sup>, čím by sa dosiahol stav 88 zamestnancov. Sektor si okrem toho vyhradzoval neobmedzený nábor ďalších ľudí pre službu v zahraničí, či už v priamych službách sektoru alebo vo zvýšenej miere v službách iných rezortov či podnikov s poverením pre prácu pre sektor.<sup>77</sup> Rovnako masívny bol aj plán pre nárast materiálneho zabezpečenia tejto súčasti tajnej služby, ktorá tak mala získať o 100 % viac miestností a kancelárií (k dvadsiatim dovtedajším ešte raz toľko), značný počet skríň, písacích strojov, telefónnych liniek, trezorov a automobilov.<sup>78</sup>

Zaujímavým doplnkom prebiehajúcej reorganizácie na Ministerstve vnútra bolo aj zavedenie mesačných hlásení, ktoré mali predkladať jednotlivé sektory skupiny III/A. Ich účelom bolo jednak informovať prednostu skupiny o najdôležitejších akciách a jednak vytvoriť mesačnú bilanciu činnosti jednotlivých sektorov a tým pádom podklad pre plány práce, „sebakontrolu a sebakritiku“. Podľa tohto návrhu, ktorý bol pripomienkovaný okolo polovice novembra 1948, sa mali hlásenia predkladať do 5. dňa nasledujúceho mesiaca, mali obsahovať nielen popis, ale aj kritické zhodnotenie práce a napokon hlásenia sektorov III/Aa a III/Ab nemali byť popismi problematik, skôr popisom činnosti v daných akciách s uvedením vynaloženého pracovného úsilia.<sup>79</sup> V zachovanej dokumentácii

som nenašiel k tomuto návrhu žiadne pripomienky, zachovali sa však výkazy práce až za november 1948, ktoré poskytujú istý obraz o činnosti československej rozviedky tesne pred reorganizáciou z konca roku 1948. Zachovala sa nielen finálna správa sektora III/Ab, ale aj čiastkové správy viacerých referátov, ktoré slúžili ako podklad pre prípravu finálnej správy. Tá je v niektorých prípadoch obsiahlejšia, preto budem v tejto štúdii vychádzať len z nej.

Podľa tejto správy prebiehal mesiac november v sektore III/Ab Ministerstva vnútra pochopiteľne primárne v znamení reorganizácie, pričom hlavný dôraz bol kladený na nábor nových pracovníkov. Toto bola úloha primárne pre organizačné oddelenie, ktoré vlastnými silami preverilo v priebehu mesiaca približne 30 potenciálnych nových pracovníkov. Okrem toho Jiří Šindelář s Josefom Sedlářom uskutočňovali pohovory s potenciálnymi pracovníkmi navrhovanými regionálnymi straníckymi sekretariátmi a ďalšími zdrojmi. Výsledkom náboru bolo prijatie ôsmich nových pracovníkov, vrátane budúceho náčelníka Oskara Valeša, ktorý dovtedy pracoval ako krajský tajomník komunistickej strany<sup>80</sup> a neskôr počas výkonu funkcie používal krycie meno KOVÁŘ. Ďalšími novými pracovníkmi boli Drozd (organizačné oddelenie), Jiří Cetl (Amerika), nový zriadenec a pisárka. Od 1. decembra 1948 nastúpili Jan Stadler a Benda, pracovník Hrozek nenastúpil. Ďalšou zmenou bolo sprísnenie disciplíny na pracovisku (služba pri vchode, kontrola a obmedzenie návštev) a novinkou bolo aj zavedenie krycích mien pre pracovníkov. Oddelenie sa okrem toho zaoberalo kontrolou pasovej a vízovej

agendy, iniciovalo prípravu výmeny pasov, robilo náhodné aj systematické kontroly pasov, kontrolu zahraničných novinárov a ďalšie úkony.<sup>81</sup>

V rámci politického oddelenia sa referát „Západ“ so svojimi siedmimi úradníkmi boril pre chorobu dvoch pracovníkov s komplikáciami. Ďalšími retardujúcimi faktormi podľa správy bolo to, že pre nedostatok personálu museli referenti vykonávať operatívnu činnosť a súčasne aj analytické (študijné) úlohy, a preto, podľa hlásenia, nemohli riadne školiť novozískaných agentov. Okrem toho sa po odchode Dr. Karla Zemana z Veľkej Británie tamojšia sieť agentov rozpadla a napokon problémom bol aj fakt, že referát nemal schopný riadiaci orgán v Spojených štátoch amerických. Pracovníci za uvedený mesiac vybavili vlastných takmer 470 spisov a 250 na nahliadnutie, ktoré zväčša súviseli so spolupracou so Sektorom III/Aa a spravodajským oddelením hlavného štábu. Táto časť hlásenia tiež kvantifikuje siete oddelenia v zahraničí a ich produktivitu, keď 6 hlavných spolupracovníkov z Veľkej Británie dodalo 107 správ, dvaja z USA 20 správ, šiesti z Francúzska 149 správ, jeden z Talianska 64 správ, jeden zo Švajčiarska 14 správ a referát mal po jednom hlavnom spolupracovníkovi aj v Holandsku a Argentíne, obaja dodali po 4 správy. Na pohľad sa to zdá byť impozantné číslo, otázkou však ostáva, aké bolo ich využitie. V každom prípade limity svojej práce si uvedomovali aj samotní pracovníci referátu, keď hlásenie konštatuje, že USA sú hlavnou slabinou nielen pre slabé obsadenie, ale aj pre nedostatočné kuriérne spojenie. Vo Francúzsku tiež nebola práve ružová situácia, keď prišlo k odhaleniu dvoch

75 Prednosta, zástupca, 18 referentov v ústredí, 4 referenti v zahraničí, 3 pomocní referenti, 6 pisárov, 5 kancelárskych síl v spisovni, 1 výkonný orgán, 2 šoféri a zriadenec.

76 Jeden zástupca, 4 prednostovia oddelení, 20 referentov, 8 referentov pre cudzinu, 6 pisárov, jedna kancelárska sila pre spisovňu, 3 výkonné orgány, 2 šoféri a jeden zriadenec.

77 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Sestavení personálních požadavků sektoru III/Ab.

78 Tamže, Sestavení materiálních požadavků sektoru III/Ab, 12. 11. 1948.

79 Tamže, Návrh na měsíční hlášení sektorů skupiny III/A.

80 KAPLAN, K.: Nebezpečná bezpečnost, s. 18.

81 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Hlášení o činnosti, Listopad 1948, Sektor III/Ab, 5. 12. 1948.

spolupracovníkov, o výmene dvoch ďalších sa uvažovalo, piaty bol skompromitovaný a ďalší bol prenasledovaný. Vo Veľkej Británii sa prebudovávala sieť a situácia podľa hlásenia nevyzerala beznádejne, plná funkčnosť siete sa však očakávala až v horizonte 2 – 3 mesiacov. Ako potrebné sa hodnotilo aj preobsadenie postu v Taliansku pretože: „... *poměrná snadnost práce v této zemi a přímý styk na Američany činí aktivnější využití velmi žádoucí.*“<sup>82</sup> Zlepšenie sa čakalo vo Švajčiarsku, kde však obsadenosť bola nedostatočná. Hlásenie však konštatuje kroky smerom k systematizácii práce. So situáciou v Holandsku panovala spokojnosť, v prípade agenta z Argentíny však išlo len o príležitostnú a bezvýznamnú spoluprácu. Zo získaných správ rozviedka spracovala vo viacerých prípadoch denné správy pre ministra, z najvýznamnejších išlo o správy spojené so zasadaním OSN, uskutočňovaním Marshallovho plánu a formovaním západného bloku. Hlásenie tiež zhodnocuje, že asi 5 % získaných správ bolo skutočne cenných a približne 30 % úplne bezcenných. Úplné hodnotenie správ však na referáte pre pracovnú vytáženosť neprebehlo, aj napriek tomu hlásenie konštatuje, že väčšinu správ získali náhodne. Z uvedeného počtu bolo len približne 10 % takých správ, ktoré boli získané na základe zadania pracovníkmi služby. Ako nedostatočná bola hodnotená aj výchova spolupracovníkov v zahraničí.

Aj stredoeurópsky referát musel čeliť podobným problémom. Piaty referenti museli viesť operatívnu a súčasne aj spracovávať analytické úlohy. V priebehu mesiaca však bol stav posilnený o dvoch nových referentov. Referát mal pre plnenie úloh zaviazaných 7 spolupracovníkov v Nemecku (dodali 92 správ) a troch v Rakúsku (40 správ).

Väčšina získaných správ pochádzala z Bavorska, Rakúska a čiastočne z Berlína, s ostatnými časťami Nemecka nemali nadviazaný dobrý styk. Ako najcennejší úlovok získaný od agenta bol hodnotený elaborát stuttgartského úradu Büro für Friedensfragen<sup>83</sup>, ktorý hovoril o americkej informačnej kontrolnej službe (ICD)<sup>84</sup>. Referát spracoval tri prehľady, jednak o ICD, o vnútropolitickú situáciu v Rakúsku a napokon o činnosti ukrajinských nacionalistov na území Nemecka a Rakúska. Okrem toho pracovníci začali s prácou na elaborátoch o vnútornej situácii v Bavorsku a polročnou správou o činnosti vyhnaných Nemcov. Prebehlo inštruovanie agentov v Mníchove, Berlína a čiastočne vo Frankfurte. S pomocou oddelenia hospodárskeho spravodajstva vyslali do Nemecka niekoľko nových pracovníkov, ktorí pôsobili v rámci československých reparačných a reštitučných misií. V novembri 1948 mali podľa tejto správy prebehnúť prvé prípravné kroky smerujúce k založeniu „spravodajskej ústredne“ vo Švajčiarsku, ktorej činnosť mala byť zameraná na Nemecko. Hlásenie podrobilo kritike plzenský VAS, kde sa malo dokázať používanie dvojitych agentov – v dôsledku toho sa uvažovalo o výmene riadiaceho orgánu a mala sa vybudovať nová sieť. Referát tiež pre školský sektor vypracoval štúdiu o politickom vývoji W. Jakscha a jeho skupiny a ich aktivitách pred, počas a po skončení 2. svetovej vojny. Okrem toho na referáte vznikli aj ďalšie sumáre, ktoré sa týkali témy odsunutých Nemcov.

Značnú administratívnu záťaž absolvoval aj referát „Emigrácia“. Traja referenti a jeden pomocný referent hlásili za mesiac vybavenie 545 spisov, pričom išlo najmä o agentúrne správy o jednotlivcoch či činnosti emigrácie na území jednotlivých krajín, najmä

z Nemecka, Rakúska a Francúzska, menej z Talianska a Veľkej Británie a najmenej z USA. Spomínajú sa tu tiež tri mimoriadne prípady a to začiatok vysielania „slobodného vysielateľa demokratického Slovenska“, pričom službe sa prostredníctvom agentov podarilo zistiť, že vysielateľka sa nachádza v Aulolzmunsteri v Rakúsku, v budove, ktorú predtým používali príslušníci CIC. Vysielateľ mal obsluhovať Dr. Braunecker. Ďalším úspechom bolo agentúrne preniknutie do skupiny Josefa Vávru Staříka v Paríži a získanie fotokópií jeho korešpondencie s viacerými ľuďmi v Československu. Tieto poznatky boli odovzdané Sektoru III/Aa. Tretím úspechom bolo získanie adres utečencov vo Francúzsku a to priamo z kartotéky parížskeho komitétu. Hlavným zdrojom správ však boli rezidenti. Referát sa snažil bez značnejšieho úspechu ako agentov využívať navrátilcov, ale: „... *tato metoda se neosvědčila hlavně pro nedostatečné možnosti školení a instruktáže. Dva spolupracovníci byli v cizině zatčeni, jeden v Německu, jeden v Rakousku, u jiných bylo zjištěno, že pracují na obě strany.*“<sup>85</sup> Najhoršia situácia bola aj v prípade tohto referátu v USA, kde tamojší rezident podľa názoru pracovníkov referátu venoval utečencom príliš málo pozornosti, pritom sa však táto krajina stávala dôležitým centrom pre skupiny exulantov (napr. v súvislosti so vznikom Rady slobodného Československa). Referát mal teda ambíciu mať v Spojených štátoch akéhosi vlastného rezidenta, ktorý by sa venoval len problematike emigrácie.

Oddelenie hospodárskeho spravodajstva pozostávalo len z jedného pracovníka, ktorý mohol pre svoje potreby používať len príležitostných informátorov. Podieľal sa však v spolupráci s oddelením hospodárskeho

82 Tamže.

83 Správne Deutsches Büro für Friedensfragen existoval od 15. 4. 1947 do 1. 12. 1949. Išlo o úrad pod gesciou premiérov Bavorska, Hesenska, Württemberska-Bádenska a Brém, ktorého úlohou bolo zbieranie dokumentácie pre mierové rokovania a starostlivosť o vojnových zajatcov.

84 Information Control Division (vznik v roku 1945) bolo zvláštnym oddelením americkej armády v okupovanom Nemecku, ktorého hlavnou úlohou bola tzv. redemokratizácia Nemecka, teda denacifikácia, demilitarizácia a decentralizácia.

85 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Hlásení o činnosti, Listopad 1948, Sektor III/Ab, 5. 12. 1948. Pozri pozn. pod čiarou č. 30.





Marta Černá (Zdroj: ABS)

spravodajstva Sektoru III/Aa na dvoch prípadoch (Hejtmánek a spol. Boka a spol.), z menších akcií sa oddelenie podieľalo na šetrení exportu rukavíc do USA (nebezpečenstvo úplatku), rokovaní Škodovky so švajčiarskymi firmami ohľadom licencií, činnosti reštitučných misií v Nemecku a vystriedanie ich expertov a napokon ešte jeden prípad spojený s Ministerstvom zahraničného obchodu. Referent tiež zbieral informácie o riaditeľoch niektorých podnikov a podnikoch ako takých. Dotyčný pracovník za november 1948 stihol ešte aj inštruovať do Nemec-ka vysielaných reštitučných expertov a dokonca aj príležitostných spolupracovníkov, ktorí odchádzali do Brazílie, Argentíny, Indie a Iránu.

Napokon styčný referát (1 pracovník) vybavil za mesiac 99 spisov, z najdôležitejších otázok išlo o riešenie vydania istého zločincina do Poľska, záležitosť úradnícky rumunskej ambasá-

dy, ktorá spolu so šoférom utiekla na západ, záležitosť Jána Baďurika, lídra Slovákov na Orave a Spiši, ktorému tajná služba dávala za vinu rozduchovanie rozporov medzi Poliakmi a Slovákami v oboch regiónoch, ako aj preverovanie učiteľov, ktorí do tejto oblasti odchádzali pracovať. Ďalšími úlohami bolo získanie plánu istej nemeckej priehrady na Dunaji, o ktorý mali záujem kolegovia z Rumunska, riešenie otázky členov repatriácie komisie v Rumunsku, pretože jeden jej člen emigroval do Rakúska, záležitosť istého na Slovensku žijúceho vojnového zločincina, ktorého žiadali vydať do ZSSR a záležitosť istého československého občana, ktorý sa v Poľsku „vypracoval“ na veľkošmelinára a údajne bol zapojený do špiónážnych aktivít.<sup>86</sup>

Z výkazu práce spisovne sa možno dozvedieť, že rozvědka v danom období mala mennú a vecnú kartotéku a okrem tejto evidencie boli zriadené

ďalšie dve kartotéky: v organizačnom oddelení bola vedená kartotéka československých občanov, ktorí zastupovali ČSR v zahraničí (bez ohľadu na funkciu) a kartotéka emigrácie (začiatkom decembra 1948 s tromi tisícami kariet), ktorá bola pochopiteľne vedená v referáte emigrácie.

Z uvedeného textu sa teda dá usudzovať, že zahraničnopolitická tajná služba v roku 1948 prežívala len akési intermezzo vo svojom vývoji, akoby z veľkej časti hľadala svoju tvár a postavenie v spravodajskom a bezpečnostnom aparáte Československa. Od decembra 1948 prestal existovať Sektor III/Ab a novou organizačnou metamorfózou rozvedky sa stal sektor BAb.<sup>87</sup> Na záver mojej štúdie by som chcel ešte uviesť zopár informácií aj z decembra 1948. Aj napriek novej organizačnej schéme totiž procesy naštartované v novembri 1948 prebiehali a dobíjali aj v tomto období. Hlásenie o činnosti sektoru BAb za december 1948 uvádza, že hlavnou náplňou činnosti sektoru bola predovšetkým príprava úplnej reorganizácie pre začiatok roku 1949. Dôraz práce bol položený na nábor nových pracovníkov a prípravu ich školenia, aktivita smerom navonok poklesla.

Organizačné oddelenie sa venovalo najmä preverovaniu nových pracovníkov a urýchleniu ich prijímania a organizačného zabezpečenia spravodajskej školy pre nových zamestnancov. Okrem toho robilo kontrolu pasovej a vízovej agendy. Okrem toho: „*Dodáním šéfa pro pasové oddělení ministerstva zahraničních věcí byl navázán užší kontakt s tímto oddělením a umožněna lepší kontrola. Byl dán popud, aby byly staženy všechny diplomatické pasy, jak prošlé, tak dosud platné, s výjimkou členů vlády a některých významných osobností a aby diplomatické a služební pasy úředníků MZV a ministerstva*

86 Tamže.

87 Pripomeňme, že na základe výnosu prezídia MV zo 17. 11. 1948 bolo ministerstvo rozdelené na dve skupiny, pričom skupina I „Bezpečnost“ v sebe koncentrovala všetky bezpečnostné a spravodajské útvary rezortu. V rámci tejto skupiny vznikol odbor BA – Veliteľstvo Štátnej bezpečnosti, ktorého súčasťou bol okrem iných organizačných jednotiek aj sektor BAb. Pre podrobnejšie informácie pozri: DVOŘÁKOVÁ, J.: Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953, s. 114 – 119.

*zahraničního obchodu, resp. jiných centrálních úřadů, byly uloženy na ministerstvu zahraničních věcí a vydány pouze ke služebním cestám.*“<sup>88</sup>

Reorganizácia podľa hlásenia najviac postihla činnosť politického oddelenia, aj napriek tomu však malo postupné prebudovávanie niektorých sietí postupne začať prinášať plody. Základné východiská práce boli definované nasledovne: USA ostávali naďalej najväčšou slabinou činnosti, podarilo sa však získať niekoľko zaujímavých správ. Vo Francúzsku sa napriek vyradeniu dvoch spolupracovníkov situácia nezhoršila, naopak, podarilo sa preniknúť do kruhov francúzskej tajnej služby a získať odtiaľ originálne správy. Vo Veľkej Británii sa ukončilo prebudovávanie siete, ktorá začala prinášať prvé správy. V Nemecku a Rakúsku bola situácia stabilná, podarilo sa však získať nových spolupracovníkov v západnej časti Nemecka. Súčasne sa značná pozornosť venovala sudetským Nemcom. Najlepšie informácie

sa darilo získať po línii emigrácia. V oblasti hospodárskeho spravodajstva hlásenie uvádza získanie viacerých dôležitých správ z okruhu administrovania Marshallovho plánu a ďalšie dokumenty súvisiace s Európou, ako niekoľko amerických hospodárskych prehľadov (napr. ťažba medi), ktoré Ministerstvo priemyslu zhodnotilo ako veľmi cenné a ktoré si vyžiadala aj kancelária prezidenta. Ostatné súčasti služby pokračovali v úlohách z predchádzajúceho mesiaca.

Všetky uvedené zmeny, či už uskutočnené alebo len diskutované a pripomienkované, sú zaujímavým prameňom k dejinám československej rozviedky. Jednak pomerne detailne popisujú jednu jej fázu, približne rok trvajúce obdobie existencie sektora III/Ab ministerstva vnútra, sú tiež súčasne dokladom vývoja uvažovania, možností, skúseností a politického rámca československej zahraničnopolitickej spravodajskej služby. Môžem konštatovať, že je to súčasne obdobie, keď

prestáva byť dominancia vnútorného spravodajstva až taká dominantná – nakoniec hlavný cieľ, t. j. uchopenie moci, bol už dosiahnutý. Samozrejme časy, keď bola rozviedka výkladnou skriňou Štátnej bezpečnosti, ešte len mali prísť a väčšia časť energie bezpečnostného a spravodajského aparátu ČSR bola stále orientovaná smerom do vnútra štátu, na boj proti „reakcii“ a podobne. Na druhej strane však československá tajná služba mala ambíciu vstúpiť na kolbište studenej vojny a bojovať za farby bloku komunistických štátov. V priebehu roku 1948, keď sa zrejme veľká časť energie venovala skôr hľadaniu podoby, v ktorej by služba fungovala, sa však značne personálne posilnila. Mnohí z jej nových pracovníkov boli nielen presvedčení komunisti, ale aj ľudia, ktorí mali za sebou niekoľkoročný pobyt v zahraničí (napr. počas vojny vo Veľkej Británii). Zrejme sa tak podarilo splniť viacero z predpokladov, aby služba začala prinášať zásadnejšie výsledky.

### Matej Medvecký • On a Threshold of the Totalitarian Era – Czechoslovak Intelligence Service after the Communist Coup

The Communist Coup in Czechoslovakia had significant consequences also on the secret service of the country. Although it used to be under the control of Communist oriented officials in the previous period too, the new regime should have not only to strengthen its character, but also bring number of new features. There were dramatic events and changes to have future impact on part of the secret service active in gathering information from abroad. This part of the service was in the shadow of the internal intelligence service to a significant extend in first post war years and the time when the intelligence service would become a pride of the Secret Service was only expected to come. Its representatives however demanded more importance and they assumed the time after the Coup was the right one for the foreign policy intelligence service to become a better position. On the other hand, the Czechoslovak secret service was ambitious to become part of the Cold War and fight on behalf of the Communist countries. In 1948, when apparently major part of the efforts was dedicated to identify the character of the service, the personnel of the service was enlarged. Lot of new employees were not only confident Communists, but also people who spent several years abroad. Possibly many conditions were met in this way, so that the service could start to bring positive results.

#### Mgr. Matej Medvecký, PhD. (1977)

Vyštudoval históriu a anglický jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde absolvoval aj doktorandské štúdium zo slovenských dejín. Je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, pričom sa zaoberá najnovšími slovenskými dejinami a pôsobením spravodajských služieb. Je autorom monografií *Spravodajské eso slovenského štátu: kauza Imrich Sucký* (2007), *Za červené Slovensko* (2011) a zostavovateľom zborníka *Posledné a prvé slobodné (?) voľby na Slovensku 1946, 1990* (2006). V rokoch 2007 – 2009 bol šéfredaktorom časopisu *Pamäť národa*. Je autorom takmer troch desiatok štúdií a článkov, ktoré boli publikované doma a v zahraničí.

88 ABS, f. Hlavná správa rozviedky, r. č. 20958, Hlášení o činnosti, Sektor BAB, prosinec 1948, 5. 1. 1949.

# ŠPORT V TIENI ŠTB

JÁN GREXA

Začínať príspevok takéhoto druhu odvolaním sa na verše básnika nie je práve typické. Lenže pri čítaní oficiálne zverejnených registračných protokolov agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti (ŠtB) sa mnohým automaticky vybaví báseň Janka Kráľa Zverbovaný. Náš „divný Janko“ je naozaj národným vizionárom, keď veršuje o tucte muzikantov, čo „na krčme hrajú“ a kde „v tanci si pokreskávajú siedmi verbovanci“. Pritom veselo rúčkami tlačkajú a na pekných chlapcov zboka zazerajú. Zbytočne však varuje Janička, aby sa nedal zverbovať medzi tých husárov. V krčme, v tomto slovenskom mikrosвете, „ostrôžky brnkajú, skleničky cengajú a komus' na zdravia všetci pripíjajú: všetci pripíjajú – a rúčku dvíhajú – „Už si náš, Janiček!“ – radostne volajú.“

## PRE A PROTI

Patrím k väčšine, ktorú oveľa väčšími rozhorčujú verbujúci husári než zverbovaní Janičkovia. Tí si Janičkov dôkladne načiarali do svojich lajstier a v prípade potreby ich aj stihli vyskartovať. A keď prišiel čas rátania, pohotovo zlikvidovali kompromitujúce materiály o sebe a o spôsoboch svojich verbungov. Pritom dobre vedeli, akému režimu vedome slúžia a aké protizákonné prostriedky používajú. Cielene budovali sieť tajných spolupracovníkov, a to nielen proti vonkajšiemu nepriateľovi, ale aj proti vlastným spoluobčanom, vrátane najmiernejších odporcov totalitného komunistického režimu. Dodnes však zostávajú nedotknutí a môžu sa nám vysmievať do očí. Pád režimu ich nezastihol nepripravených, v nejednom prípade sa stali z nich úctyhodní podnikatelia a sponzori politicky prospešných subjektov.

Aj vo sfére športu máme ukážkový príklad, ako chytráctvo a veľké peniaze dokážu robiť priamo zázraky, napríklad vymazať minulosť bývalého dôstojníka rozvedky ŠtB, ktorý sa tak-

povediac z noci na deň dokázal z formy eštebáka prezliecť do kostýmu úspešného veľkopodnikateľa a športového funkcionára medzinárodnej úrovne. Zväzok Juraja Širokého, načo tajiť toto všeobecne známe meno, z archívov Ústavu pamäti národa (ÚPN) jednoducho zmizol. Podľa novinárky Moniky Žemlovej Širokého spis mohol niekto vziať.<sup>1</sup> Peter Žatko zase napísal: „Po smrti Jána Langoša sa zistilo, že z jeho kancelárie v ÚPN zmizol spis niekdajšieho dôstojníka rozvedky ŠtB Juraja Širokého, známeho podnikateľa a športového funkcionára. Či sa spis stratil za života Jána Langoša, alebo ho niekto odcudzil z kancelárie až po jeho smrti, nie je známe. Polícijné vyšetrovanie nebolo úspešné a trestné stíhanie bolo prerušené.“<sup>2</sup> Lenže stačí nahliadnuť do zverejnených záznamov Ústavu pro studium totalitních režimů Českej republiky. Tam stojí čierne na bielom, že kpt. ing. Juraj Široký pod krycím menom BELAN (zrejme upravené rodné priezvisko manželky Zlaticy Beľanovej), osobné evidenčné číslo (č.) 196592, pracoval na 52. odbore v rámci odboru politickej rozvedky –

Odbor USA a Latinskej Ameriky ako starší referent špecialista.<sup>3</sup> Personálny zväzok Juraja Širokého je k dispozícii v digitálnej kópii.<sup>4</sup>

Zverbovaných Janičkov si však netrúfam jednoznačne odsudzovať. Veď ktovie, ako by som sa v prípade požiadania o spoluprácu zachoval ja sám, či by som dokázal odolať nátlaku a vydieraniu, trebárs cez možnosť neprijatia mojich synov na vysokú školu. Patrím však k šťastlivcom, ktorí zákernú ponuku na spoluprácu so Štátnou bezpečnosťou nedostali. Preto sa nechcem hrať na principiálneho hrdinu a apriórne odsudzovať zverbovaných, nestaviam sa do úlohy sudcu, ale kronikára. Akurát súhlasím s publicistom Martinom Šimečkom: „Tí, čo takej ponuke odolali, si zaslúžia hlbokú úctu. Tí, čo ju podpísali, si zaslúžia prinajmenšom to, aby sme sa ich pokúsili pochopiť a odpustiť im, ak o to požiadajú.“ A akceptujem aj ďalší argument od českého autora Karla Hvižďalu: „Potrestaný by měl být jen ten, komu lze dokázat, že kvůli svým výhodám poškozoval životy druhých. To nikdo dělat nemusel.“<sup>5</sup> Neviem, či

1 SME, 27. 9. 2006.

2 Hospodárske noviny, 26. 6. 2007.

3 <http://www.ustrcr.cz/hlavni-sprava-rozvedky>.

4 <http://www.sme.sk/c/3367346/dokument-to-najlepsie-zo-spisu-rozvedcika-sirokeho.html>.

5 Citované z publikácie ONDRUŠ, V.: Atentát na nežnú revolúciu. Bratislava 2009, strana (s.) 277.



niekto z postihnutých požiadal o odpustenie, mnohí tak neurobili zrejme preto, že nevidia dôvod. Mnohí nemuseli vedieť o tom, že boli príslušníkmi ŠtB zapísanými v registri zväzkov, lebo o obsahu a forme zápisu neraz rozhodla svojvôľa pracovníkov bezpečnosti. Treba si aj uvedomiť, že jednotlivci zaradení do kategórie dôverníci a kandidát tajnej spolupráce (a takých je medzi osobami z oblasti športu väčšina) nie sú považovaní za vedomých spolupracovníkov. Na rozdiel od týchto kategórií napríklad agent úlohy ŠtB plniť musel. Lenže z niektorých dokumentov sa dozvedáme, že viacerí z evidovaných agentov úlohy neplnili a aj po podpise so súhlasnom spolupráce túto odmietali. Po čase ŠtB kontakt s nimi ukončila, no v registroch zväzkov zostali mená nespokupujúcich agentov naďalej zaznamenané. Kým na jednej strane komunistickí funkcionári vyššieho rangu v žiadnom zázname ŠtB byť nesmeli, na druhej strane boli za spolupracovníkov označení aj tí, ktorí nikdy nespokupovali. Priznal to samotný minister vnútra z rokov 1953 – 1961 Rudolf Barák: „Znám prípady, kedy se takový člověk ocitl v registru jen proto a pro nic jiného, že pracovník operativy na něho založil svazek – a tím ho taky zapsal i v registru – aby mohl náčelníkům vykázat nějakou činnost, neboť podle toho byl hodnocen a také odměňován...“<sup>6</sup>

Skartácie tvorili prirodzenú súčasť administratívnej práce ŠtB po celé obdobie jej fungovania. Ale ako je známe, okrem obvyklých skartácií sa udiala aj mimoriadna veľkoplošná skartácia, ktorá sa odohrala od 1. do 6. decembra 1989 na príkaz šéfa ŠtB Alojza Lorenca, ktorý riadil Federálne ministerstvo vnútra ako jeho prvý námestník takmer dva mesiace po páde totality – až do januára 1990. Počas skartácií boli zničené najmä zväzky a spisy útvarov tzv. vnútorného spravodajstva, teda zväzky o sledovaní a prenasledovaní čs. ob-

Prohlášení

Prohláším tímto, že jsem osobou spolupracující s pracovníky MV při odhalování trestných činů proti republice, soukromí a svobodě.

Závazek se zavazuji, že o této spolupráci nebudem hovořit před osobami příbuznými, známými.

Při spolupráci s pracovníky MV si volím křestní jméno: FRANCEK

František Chmelář

Jsem osobou spolupracující s pracovníky MV

Prehlásenie Františka Chmelára, športového funkcionára a súčasného prezidenta Slovenského olympijského výboru, o spolupráci s ŠtB (Zdroj: AÚPN)

čanov. Cieľom decembrovej skartácie bolo samozrejme zahľadovanie stôp. No aj po zákaze skartácií samotným Lorencom niektoré útvary ŠtB so skartáciou neprestali.<sup>7</sup>

Ponovembrový minister vnútra Československej federatívnej republiky (ČSFR) Richard Sacher zrušil útvary ŠtB 15. februára 1990 a oznámil, že v novembri a v decembri 1989 zmizlo z ministerstva vnútra okolo desaťtisíc spisovných materiálov Štátnej bezpečnosti. Podľa novších údajov českých historikov „spisy asi 15 tisíc nejdůležitějších konfidentů byly na počátku revoluce zničeny či odstraněny.“ Podľa bývalého predsedu Správnej rady ÚPN Ivana Petranského „v podstate až 90 percent živých spisov bolo zničených v období pádu komunistického režimu.“<sup>8</sup>

Takže zhrnuté a podčiarknuté – zachovala sa len časť údajov o tajných a ich spolupracovníkoch, spisov nie vždy hodnoverných, pričom hlavné

vinníci zostávajú „verejne anonymní“. Načo teda dnes riskovať, že aj nevinných označíme za udavačov? A pritom sa spravodlivému trestu vyhýbajú „vyzmižikovaní“ pomáhači režimu, príslušníci tajnej polície a tí, na ktorých sa vzhľadom na ich úrad, postavenie alebo stranícku funkciu nikdy žiadne spisy nezakladali. Načo a prečo vyvolávať duchov doby neslobody, navyše doby, ktorá sa k športu, prinajmenšom vrcholovému, nestavala macošsky?

Osobné dôvody, prečo „otvárať skrine s kostlivcami“ môžeme nechať bokom. Nikto z evidovaných spolupracovníkov (čo automaticky neznamená skutočných spolupracovníkov) mi nikdy neublížil a s mnohými dodnes udržiavam ak nie priateľské, tak aspoň korektné vzťahy, takže teraz riskujem, že si vyrobím z nich dodatočných nepriateľov. Teda prečo kopat' do socialistickej mŕtvol? Ak nebolo v silách spoločnosti vyvolať proti zločineckej

6 Tamže, s. 210.

7 MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. Bratislava 2012, s. 168.

8 Citované z publikácie ONDRUŠ, V.: Atentát na nežnú revolúciu, s. 87.

organizácii dôsledky hneď po páde režimu, tak načo mrhať silami po dvoch desaťročiach? Navyše v atmosfére nezájmu a pasivity spoločnosti, kde dominuje „zdravá“ väčšina, čo dáva pred slobodou prednosť životu v klietke, pretože je tam zaručený pravidelný čas kŕmenia? Ved' načo nám je slobodný let, keď nás nemá kto kŕmiť? Predsa slobody sa človek nenaje...

Potiaľto platí v podnadtise avizované „proti“. Tu je argumentov plná náruč, čo však hovorí pre „pre“? Podľa mňa je na ozrejmovanie neblahej minulosti viacero dôvodov. Z môjho subjektívneho hľadiska ma ako historika športu a olympizmu láka prirodzená profesionálna túžba „mapovať“ biele miesta, pomáhať pri kompletizovaní historického poznania, pri precizovaní a objektivizovaní málo poznaného,

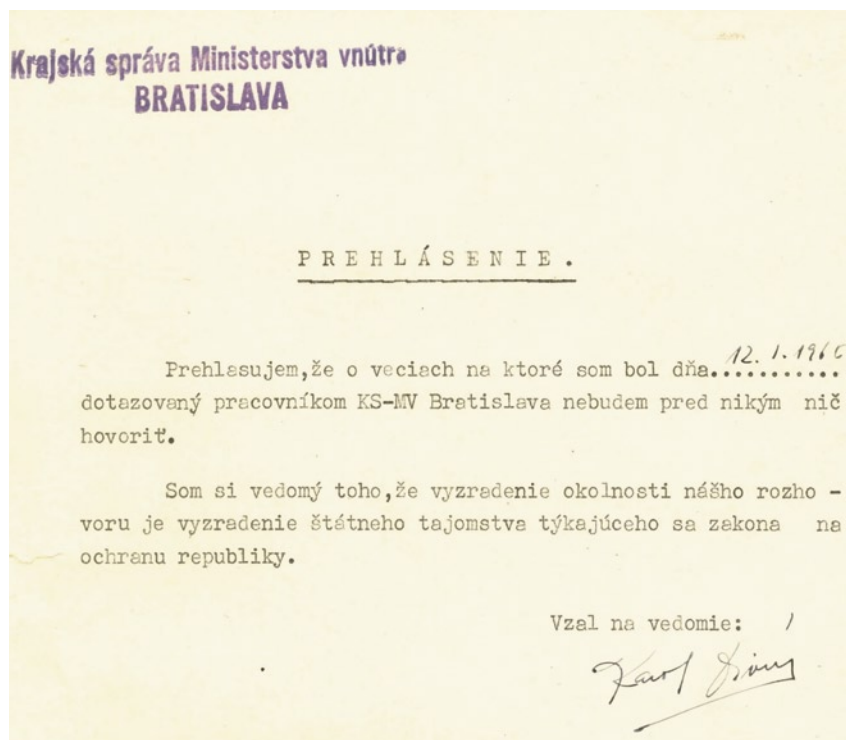
deformovaného a ignorovaného. Aj neúplné poznatky, ako je to v tomto prípade, môžu pomôcť poodhaliť veci, ktoré hýbali našimi dejinami a poznali naše spôsoby správania sa.

Samozrejme, oveľa vážnejšie sú objektívne a nadosobné dôvody. Je to potreba spoznávania minulosti nie kvôli akejsi pomstychtivej neochote odpúšťať, ale kvôli eliminácii alibistickej ochoty zabúdať. Riziko zabúdania je v našej krajine aktuálne, platí nepísaný zákon, že nemáme zabúdať na zabúdanie a pred objektívnym poznaním načas uprednostňovať utilitárne fabulovanie. Ved' načo nám je história, keď nám stačia mýty, prispôbované podľa podenkovskej potreby?

Volanie po poznaní a spravodlivosti nie je volaním po pomste. Takéto volanie si prinajmenšom zaslúžia obe

minulého režimu, k výrobe ktorých krvavo i menej krvavo napomáhala ŠtB a jej poskokovia. Pritom nejde iba o popravených, žalárovaných a týraných, ale aj o obe nekrvavej husákovsko-biľakovskej normalizácie, keď tisíce ľudí stratili postavenie, museli sa kajať ponižujúcou sebakritikou, boli nútení emigrovať do zahraničia, či nosiť v schizofrenickom prostredí dve tváre. Toto všetko sa nemohlo nepodpísať na genetike národa, na deformovaní hodnôt a morálnej dehonestácii, ktorú pociťujeme dodnes, vydávajúc ju za produkt súčasného kapitalizmu, presnejšie jeho zdeformovanej slovenskej podoby, keď opäť „krivda za stôl sadla“ a „pravda u dvier žobre“. Práve preto si musíme pripomínať násilie, odhaľovať jeho príčiny, mechanizmy, pokúšať sa presne pomenovať skutočných vinníkov tej smutnej doby a nedovoliť ich reinkarnáciu.

Pri dnešnej nostalgii za socializmom treba znovu hlasno hovoriť, že komunistická ideológia zdeformovala „idealismus na barbarskou nelidskost a na institucionalizovanou pretváрку.“<sup>9</sup> Pre diktátorský režim je symptomatické, že sa mal „... upevňovať cieľavedomým využívaním lidských slabostí, zvláště schopnosti člověka zdůvodnit nemorální pokrytectví jako potřebné, nezbytné a dokonce omluvitelné [...] jak nacisté tak komunisté [...] podporovali vzájemnou bdělost a hromadné udávání. Cílem bylo, aby se dokonce i vnitřní odpor člověka stal pramenem vlastních pochybností o sobě samém, aby se stal úchylnkou, kterou by byl i ten poslední disident v pokušení se napravit [...] velký podíl na masovém zatýkání a na mnohých popravách lze připsat na vrub opravdových orgií udavačství... [Archívy] obsahují doslova milióny písemných udání sousedů na sousedy a dokonce příbuzných na své blízké [...] jak nacisté, tak komunisté cílevědomě podporovali mravní deformaci člověka.“<sup>10</sup>



V súvislosti s podozrivými osobami boli vyšetrované ďalšie osoby, ktoré museli podpísať prehlásenie mlčanlivosti, v prípade Emila Skákalu napríklad dvojnásobný majster Európy (1958, 1959) a držiteľ striebornej olympijskej medaily (ZOH 1960) krasokorčuliar Karol Divín (Zdroj: AÚPN)

9 BRZEZINSKY, Z.: Bez kontroly. Praha 1993, s. 65.

10 Tamže, s. 44.

## JEJ VELIČENSTVO ŠTĽB

Zorientovať sa v zložitej organizačnej (často sa meniacej) štruktúre ŠtB, jej predpisoch a metódach práce nie je jednoduché. Aj zdanlivá maličkosť, napríklad rozlúskat' eštebácky špecifický jazyk, novodobý variant orwelovského newspeaku, vyžaduje námahu. Pojem *verbovka* je zrozumiteľný. Ale je oveľa menej známe, že *vyťaženie* znamená spravodajský výsluch zameraný na získanie informácií, *podstava* umiestnenie agenta ŠtB do záujmového prostredia s cieľom spravodajskej hry, *blokácia* je zabránenie rozpracovania podchytenej záujmovej osoby inými bezpečnostnými orgánmi prostredníctvom blokovacej karty, *styková báza* predstavuje okruh osôb k určitej problematike, s ktorými príslušník ŠtB alebo spolupracovník ŠtB udržiava kontakty a *typár* je typ spolupracovníka rozviedky, ktorý vyhľadáva budúcich tajných spolupracovníkov rozviedky. Isteže, v súčasnosti existuje už dostatok relevantných prameňov a literatúry, ale na tomto mieste by som sa chcel za konkrétnu pomoc a cenné rady poďakovať pracovníkovi ÚPN Mgr. Jergušovi Sivošovi, PhD.

Predpokladom pre činnosť ŠtB ako politickej polície bol triedny prístup a rešpektovanie vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa (KSČ) v spoločnosti. Pôsobenie ŠtB je ohraničené niekoľkými etapami. V období 1945 do februára 1948 jej činnosť ovplyvňovali dva základné javy: snaha ovládnuť zložky štátneho aparátu a pomôcť pri príprave komunistického prevratu.<sup>11</sup> Po nastolení komunistickej diktatúry sa hierarchia hlavných úloh modifikovala podľa aktuálnych potrieb. Najprv sa úsilie ŠtB zameralo na boj proti takzvanej domácej reakcii (ľudákom, členom Demokratickej strany, kléru a tzv. bývalým ľuďom z radov

buržoázie), ako aj proti takzvanej zahraničnej reakcii (t. j. prakticky proti všetkému, čo prichádzalo zo Západu).<sup>12</sup> V čase normalizácie (1969 – 1989) sa rozšírila paleta činnosti ŠtB o boj proti takzvanému pravicovému oportunizmu a údajnej kontrarevolúcii.

Po páde komunistického režimu ŠtB robila všetko pre svoju záchranu. Zneužívaním dokumentácie ŠtB v rokoch 1989 – 1992 výrazne ovplyvnila politický vývoj na Slovensku. Okrem toho sa špičky ŠtB stačili pripraviť na život v novom politickom systéme. Elita socialistickej politickej mafie sa zmenila na kapitalistickú súkromno-podnikateľskú ekonomickú mafiu s výrazným dosahom na manipuláciu politiky a politických strán. Že dodnes politickú moc na Slovensku kormidlujú finančné podnikateľské kruhy, to je verejným tajomstvom.

Aj športové hnutie na Slovensku ostáva pod vplyvom ŠtB. Nejde len o udržiavanie starých dobrých kamarátstiev a z nich prameniacych nových vedúcich pozícií. Športová obec je stále výrazne polarizovaná. Namiesto potrebnej spolupráce medzi početnými športovými subjektmi panuje nedôvera, podozrievanie, neúprimnosť a ignorantstvo. Namiesto argumentov sa používajú pseudoargumenty a na „odstreľ“ názorových odporcov slúži aj nepodložená dehonestácia o spolupráci s tajnou políciou. Práve preto považujem prácu o zasahovaní ŠtB do oblasti športu stále za aktuálnu – aby sme na základe aj kusých prameňov dokázali oddeliť kúkoľ od pšenice a vyrazili z rúk tromf tým, ktorí „eštebácku“ minulosť zneužívajú na osobné ciele a elimináciu ľudí, ktorí nevyhovujú ich koncepciám a zámerom.

Z relevantných prameňov a literatúry už vieme, že oblasť telovýchovy a športu spadala pri krajských správ-

vach ministerstva vnútra (KS MV) pod II. odbor, ktorý mal o. i. na starosti aj sledovanie zahraničných delegácií, vrátane športových. Pod III. odbor KS MV, ktorý sledoval vnútorného nepriateľa, tzv. „bývalých ľudí“, patrili tiež predstavitelia zrušených športových klubov a spolkov predsociálneho éry. Šport mal svojich tútorov aj v ďalších odboroch a oddeleniach ŠtB, čo súviselo s organizačnými zmenami, no túto tematiku nie je potrebné ďalej rozvádzať. Zo spisov hokejistu D. Paška vyplýva, že existovali metodické pokyny „X. správy ZNB o ochrane čsl. vrcholového športu a čsl. reprezentácie“.<sup>13</sup>

ŠtB vykonávala voči oponentom viaceré činnosti - represívnu, informačnú, najrozšírenejšia bola preventívna (druh „pohovoru“ vrátane vyhrážania sa ohľadne straty zamestnania, neprijatia detí na školu, predvolávanie na výsluchy, sledovania, uväznenia). Robilo sa to pred významnými udalosťami, vrátane športových podujatí, s cieľom varovať podozrivé osoby pred nepovolenými kontaktmi.<sup>14</sup>

Sieť civilných spolupracovníkov bola najdôležitejším a nenahradiateľným zdrojom poznatkov z tzv. záujmového prostredia.<sup>15</sup> Činnosť získaných spolupracovníkov riadil a usmerňoval príslušník ŠtB, nazývaný *riadiaci orgán* (RO), predtým *operatívny pracovník* (OP). Metódy získavania *tajných spolupracovníkov* (TS) boli rôzne: poskytnutie materiálnych výhod, odmen a darov, ponuka možnosti štúdia detí na vysokej škole, fyzický nátlak, vydieranie. Najviac cenení však boli dobrovoľníci na základe osobného presvedčenia (medzi ľuďmi zo športového prostredia som zatiaľ taký prípad nenašiel, nanajvýš uviedli frázu, že spoluprácu považujú za svoju vlasteneckú povinnosť). RO

11 MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: V stopách železného Felixa, s. 11.

12 Tamže, s. 35.

13 Archív Ústavu pamäti národa Bratislava (AÚPN), fond (f) Krajská správa ZNB Správa ŠtB (KS ZNB S-ŠtB) Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-131583. Memorandum z 1. 2. 1982.

14 MEDVECKÝ, M. – SIVOŠ, J. – JAŠEK, P.: V stopách železného Felixa, s. 120.

15 Tamže, s. 95.



sa s TS stretával buď vo verejných zariadeniach, alebo v konšpiračných bytoch (boli vo vlastníctve ministerstva vnútra) či v prepožičaných bytoch, ktoré na dohodu poskytovali civilné osoby.<sup>16</sup>

TS predstavovali *agentúrnu sieť* ako prostriedok občianskej kontroly. Kategórie TS boli nasledovné:

*Rezident* (R) z pohľadu ŠtB stál najvyššie ako špeciálne vybraný, úplne spoľahlivý, skúsený, riadil pod vedením OP prácu jemu pridelených agentov.

*Informátor* (I) pôsobil spravidla na vlasteneckom základe, podával informácie o nepriateľských skutočnostiach zo svojho okolia, kde musel mať jeho dôveru (táto kategória sa prestala využívať r. 1972).

*Agent* (A) pomáhal pri odhaľovaní, rozpracúvaní a dokumentovaní protištátnej činnosti a plnil úlohy, ktoré mali zabrániť takejto trestnej činnosti.

*Prepožičaný byt* (PB) mal v držbe TS, ktorý tento byt alebo miestnosť prepožičiaval na tajné schôdzky.<sup>17</sup>

Tajní spolupracovníci podpísali na znak súhlasu sľub mlčanlivosti a sľub spolupráce, čiže išlo o vedomých spolupracovníkov. Nepodávali len informácie o sledovaných osobách, ale mali ich aj podľa pokynov OP usmerňovať. Je však pravda, že smernice umožňovali evidovať spolupracovníka, aj keď podpís sľubu odmietol.

K ďalším spolupracovníkom patrili aj kategórie „nižšieho“ rangu. *Dôverník* (D) nebol tajný spolupracovník, pomáhal plniť previerkové, pomocné a orientačné úlohy štátnobezpečnostnej povahy v súvislosti s odhaľovaním alebo objasňovaním protištátnej činnosti. *Kandidát tajnej spolupráce* (KTS) mal byť v rámci úloh previerkového charakteru získaný na spoluprácu. Na túto úroveň patrili aj *kandidát agenta* (KA) a *kandidát informátora* (KI).

Predmetom záujmu ŠtB boli tiež osoby, ktoré po preverení mohli byť

zaradené k TS, ako aj ľudia, ktorých bolo treba pozorne sledovať ako potenciálnych nepriateľov režimu.

Značná časť vytipovaných osôb zo športového prostredia bola registrovaná ako *preverovaná osoba* (PO). Spis o nej sústreďoval písomnosti previerkového charakteru z hľadiska ich využiteľnosti alebo nebezpečnosti.

*Osobný zväzok* (OZ) bol zavedený na osobu, ktorá na základe preverených poznatkov vykonávala „protištátnu“ činnosť, alebo bola z takejto činnosti podozrivá.

*Signálny zväzok* (SZ) bol vedený na osoby podozrivé z trestnej činnosti (preverenie signálu), t. j. na potvrdenie alebo vyvrátenie podozrenia.

*Evidenčný zväzok* (EZ) bol zavedený na osoby, u ktorých existovali náznaky protištátnej činnosti, ktoré si však vyžadovali dôkladné preverenie. Evidenčné zväzky boli zavádzané ako predbežné opatrenie. Neskôr tento druh zväzku nahradil *pozorovací zväzok* (PZ).

*Vecný operatívny zväzok* (VOZ) bol zavedený na spáchaný trestný čin, ak nebol zistený páchatel'. Slúžil na zhromažďovanie dôkazov získaných neoficiálnou cestou jednotlivými zložkami ŠtB. Od roku 1961 bol tento typ zväzku nahrádzaný *agentúrne-pátracím zväzkom*. Ten bol zavedený na ľudí, ktorí vykonávali na území Československa kontrarevolučnú činnosť a utiekli do zahraničia. Obyčajne bolo po nich vyhlásené celoštátne pátranie.

K frekventovaným skratkám v spisoch ŠtB patria SKZ (skupinový zväzok), K (kontrolný zväzok), NO (spis nepriateľskej osoby), DS (dôverný styk), IS (ideový spolupracovník I. správy ZNB, ideovo vyspelý a oddaný občan ČSSR), KA (krycia adresa), VC (vízový cudzinec), ŠEO (štatisticko-evidenčný odbor), OAO (organizačno-analytický odbor), VKR (vojenská kontrarozvedka), SR zväzku (väčšinou starší referent).

## ŠPORT AKO OBJEKT ŠTĽ

Atmosféra donášania, udávania, strachu a lámania ľudských charakterov sa vznášala aj nad oblasťou športu socialistickej éry. Na prvý pohľad sa to zdá prekvapujúce, lebo šport, najmä vrcholový, bol „rozmaznaným dieťaťom“ socializmu. V súčasnej ekonomickej mizérii, v akej sa nachádza šport na Slovensku, sa nostalgicky spomína na zlatú socialistickú éru (vrátane mnohých súčasných topfunkcionárov), keď športu nechýbala štedrá štátna podpora. Je banálne pripomínať, že peniaze do športu nevkladal dobrý strýčko, socialistický štát, ale ho platili občania zo svojich daní. Vyvolení predstavitelia štátu len rozhodovali, ako peniaze ľudí prerozdedia a treba povedať, že k športu bola štátna kasa štedrejšia ako dnes. Nebolo to však z platonickej lásky k športu, ale v prvom rade v „štátnom záujme“, de facto z egoistickej lásky k sebe, k „majiteľom a reprezentantom socialistického štátu“. Len málokedy dokáže skratka tak výstižne vyjadriť podstatu veci, ako v prípade názvu bývalého odznaku zdatnosti – PPOV či BPPOV: „(Buď) pripravený k práci a obrane vlasti.“ Občania mali v prvom rade športovať kvôli dobrej pracovnej výkonnosti a zdatnosti obháňovať štát, pre istotu obohatý ostnatým drôtom. Inak povedané, šport ako prirodzená individuálna ľudská dobrovoľná aktivita stratil v socialistickej ére svoju autenticitu a bol poverený v prvom rade budovateľskými a vojenskými úlohami, podobne ako v nacistickom Nemecku alebo boľševickom Sovietskom zväze. Šport bol totálne spolitizovaný a najmä ten vrcholový mal byť výkladnou skriňou nedemokratického režimu, čiže aj jeho verchušky. Úspechy na medzinárodnom športovom fóre a počty medailí z vrcholných športových podujatí sa totiž stali jednou z mála oblastí, kde socializmus mohol predstihnúť vyspelé krajiny kapitalistického sveta. Hľadať za relatívne veľkou materiálnou

16 Tamže, s. 102.

17 Tamže, s. 125.

podporou športu nejaké humanistické ideály v zmysle okrídlenej frázy „všetko pro člověka“ by bolo naozaj scestné. Tým samozrejme nechcem povedať, že dnešný štát by nemal šport primerane a adresne podporovať, ale to je už iná téma.

Účel dokazovania predností socializmu prostredníctvom športu posväcovali všetky prostriedky. Preto stál socialistický šport na pilieroch dvoch cynicky pokryteckých klamstiev – na tzv. štátnom amaterizme a na cieľavedomom využívaní dopingu. Až do 80. rokov minulého storočia sa podľa sovietskeho vzoru profesionalizmus pokrytecky odmietal ako svojrázna forma vykorisťovania športovca majiteľmi klubov a nástroj nedôstojnej podnikateľskej činnosti. Preto naši vrcholoví športovci boli vydávaní za ušľachtilých amatérov, ktorí sa popri normálnom zamestnaní iba vďaka talentu a usilovnosti dokázali prepracovať k vrcholným športovým výkonom, zaručujúcim zber cenných medailí a víťazstvá nad športovcami (vrátane profesionálov) západného sveta. Že v prípade našich vrcholových športovcov išlo iba o formálnych zamestnancov štátnych podnikov, armády, bezpečnosti alebo študentov, o tom čvirikali aj vrabce na streche.

Podobná dvojtvárnosť panovala aj v oblasti dopingu. Oficiálne sa boj proti nemu podporoval, ale v skutočnosti priamo štátne orgány riadili tzv. „regeneráciu s použitím podporných prostriedkov“, ktorá bola v podstate organizovaným odborne vedeným užívaním dopingu. V oficiálnej hodnotiacej správe o čs. účasti na OH 1980 v Moskve sa otvorene píše, že v cykle olympijskej prípravy došlo v jednotlivých športových odvetviach „k zdokonalovaniu zdravotní péče a k širšiemu využívaniu regenerácie sil a ďalších podporných prostriedkov...“<sup>18</sup>

ČSSR už v decembri 1970 disponovala moderne vybaveným laboratóriom dopingovej kontroly, ktoré sa malo stať ústredným pracoviskom pre

KS SŠB Správa štátnej bezpečnosti  
KOŠICE

I. odbor, 2. oddelenie V Košiciach dňa 19. januára 1984

**Prísne tajné**

Správa štátnej bezpečnosti  
I. odbor, 2. oddelenie

T\_\_U

Vec : Ing. ONDRIS Ľubomír - žiadosť o agentúrne obsadenie.

V akcii "TECHNIK", reg. číslo zväzku 10431 je rozpracovaný čs. štátny občan Ing. ONDRIS Ľubomír, [REDAKOVANÉ]

Nakoľko na vašom oddelení TS "JULO" má priamy dosah na objektu, žiadam o jeho operatívne obsadenie.

Pri získavaní poznatkov k objektovi postupujte konšpiratívne.

Konkrétne body preverovania budú osobne prejednané s riadiacim orgánom TS "JULO".

Náčelník I. odboru S-ŠtB  
pplk. Ján Koman

Jednou z úloh tajných spolupracovníkov bolo sledovanie spolupracovníkov (Zdroj: AÚPN)

celý východný blok. V skutočnosti sa využívalo na to, aby sa reprezentanti pred cestami do zahraničia preventívne testovali, či sú „čistí“ a či môžu bez obáv z diskvalifikácie absolvovať športové súťaže. Riadená regenerácia sa opierala predovšetkým o anabolické steroidy (ich dominantným účinkom bol nárast svalovej hmoty a urýchlenie regenerácie, čo umožnilo absolvovať väčšie tréningové dávky). O výbere športovcov zaradených do takejto špecializovanej starostlivosti rozhodovali tréneri a funkcionári jednotlivých športových zväzov, vybratí športovci boli potom schválení oddelením vrcholového športu Ústredného výboru Československého zvä-

zu telesnej výchovy (ÚV ČSZTV). Celý proces bol zavŕšený spoločným jednaním športovca, zodpovedného lekára a trénera, za účasti pracovníka zvláštneho oddelenia Ústavu národného zdravia a podpisom súhlasu spolu so sľubom mlčanlivosti o služobnom tajomstve (to podpisoval tiež príslušný lekár). Nikto nebol k účasti na programe nútený, ale prípadné odmietnutie znamenalo pre športovca ukončenie vrcholovej kariéry, v prípade lekára odvolanie z funkcie lekára reprezentácie. Organizované podávanie dopingu pod lekársym dohľadom sa skončilo v ČSSR v roku 1988. Dokumenty o takomto riadení užívaní dopingu samozrejme zmizli...

Prirodzene, že najmä vrcholový šport a čelní športoví činitelia boli dôležitým objektom záujmu ŠtB, prinajmenšom z dvoch dôvodov. Išlo osoby, od ktorých sa za možnosť pravidelne cestovať na západ očakávali solidárne protislužby v podobe spolupráce. V tomto prípade na „verbovku“ stačilo málo: hrozba zákazu vycestovať do kapitalistického zahraničia (KZ). To sa prakticky rovnalo zrušeniu vrcholovej športovej, trénerskej, rozhodcovskej či funkcionárskej medzinárodnej činnosti. Ľudia z oblasti športu patrili do málopočetnej privilegovanej skupiny občanov, ktorí mali cestu do KZ otvorenú – medzinárodné športové a diplomatické úspechy sa nemohli dosahovať iba na vykolikovanom území socialistického tábora. Preto sa predstavitelia športovej sféry zákonite ocitli v hľadáčku ŠtB. Po zverbovaní obyčajne podávali informácie o čs. emigrantoch, ktorí v zahraničí vyvíjali takzvanú protičeskoslovenskú činnosť, takže na ich osudy nemala ŠtB žiadne páky, maximálne na ich príbuzných, ktorí zostali v Československu. Z tohto hľadiska možno akceptovať vyjadrenia viacerých tajných spolupracovníkov, že svojou spolupracou vlastne nikomu konkrétne neublížili. Neskôršie, od konca 70. rokov minulého storočia pribudol ďalší verbovací prostriedok – ak budeš spolupracovať, tak ťa na záver tvojej športovej kariéry pustíme do nepriateľskej cudziny zarobiť si nejaké tie imperialistické valuty, či už ako aktívny športovec, alebo tréner (značnú časť valút pritom zinkasoval štátny podnik PRAGO-SPORT).

Objektom „športového“ záujmu ŠtB však neboli len individuálne osoby, ale aj významné športové podujatia, najmä tie s medzinárodnou účasťou, športové zariadenia, čs. športová emigrácia, návštevy valutových cudzincov (VC)

v rámci športových akcií a ich podozrievanie z kontrarozviednej práce.

Cieľom spravodajského zabezpečenia športových podujatí bolo zabrániť narušeniu ich pokojného priebehu a zabezpečiť ochranu pred ideovým pôsobením zo strany protivníka. Pravidelne boli kontrolované, sledované a zabezpečované Celoštátne (neskôr Československé) spartakiády (konali sa v r. 1955, 1960, 1965, 1975, 1980, 1985). V materiáli „Rozpracovanie hlavných úloh a zameranie kontrarozviednej činnosti jednotlivých odborov XII. správy FMV na rok 1975“ sa píše: „V úzkej súčinnosti so stranickými a štátnymi orgánmi plniť kontrarozviedne úlohy spojené so zabezpečením celoštátnej spartakiády a ďalších významných domácich medzinárodných športových podujatí.“<sup>19</sup> K pravidelne sledovaným podujatiam patrili cyklistické preteky Okolo Slovenska, atletický míting Pravda – Televízia – Slovnaft, Tatranský pohár v severských disciplínach, Medzinárodný výstup mládeže na Rysy, ako aj jednorazové podujatia – Majstrovstvá sveta v hádzanej žien (1979) alebo Majstrovstvá sveta v parašutizme v Bratislave (1958) a v Lučenci (1982).<sup>20</sup>

V podstate sumárny pohľad na aktivity ŠtB podáva dokument „Rozpracovanie hlavných úloh a zameranie kontrarozviednej činnosti I. odboru XII. správy ZNB na rok 1989“ zo 14. decembra 1988. V pasáži „Školstvo, mládež, šport“ je stanovené: „Vyhľadávať a odhaľovať vo vyčlenených objektoch MŠM a Tv SSR [Ministerstva školstva, mládeže a telesnej výchovy Slovenskej socialistickej republiky], SÚV SZM [Slovenský ústredný výbor Socialistického zväzu mládeže], Zväzarmu [Zväz pre spoluprácu s armádou] a SÚV ČSZTV [Slovenský ústredný výbor Československého zväzu telesnej výchovy] záujmy protivníka smerujúce k zneužitiu jednotlivých

inštitúcií a osôb k protispoločenským postojom, vystupovaniu a oslabovaniu vplyvu vedúcej úlohy strany. Za tým účelom: – kontrolovať činnosť stážistov, štipendistov, diplomatov a VC majúcich vzťah k uvedeným objektom, ako i činnosť vyčlenenej báze a odhaľovať tak zábery protivníka a získavania prehľadu o možnostiach ich spravodajského využitia v prostredí.“<sup>21</sup>

Pre rok 1982 to konkrétne znamenalo v organizáciách SÚV ČSZTV a branno-technického Zväzarmu „venovať aktívnu pozornosť vyčlenenej záujmovej báze osôb z radov býv. exponentov pravice a antisocialistických síl. Za tým účelom [...] pod aktívnu agentúrnu kontrolu vziať MACHÁČEKA, MICHALAČA, NOVÁKA, PODOLSKÉHO, ZELENÉHO a POČINEKA, ku ktorým boli už doteraz získané poznatky o ich negatívnych postojoch. Ich kontrolu zabezpečovať cez TS VASIL, ONDREJ, PODHORSKÝ a VRKOČ.“<sup>22</sup> Ako som zistil, pod týmito kryciami menami figurovali agenti Vavrínek Slovák, Štefan Medvecký, hádzanársky tréner a publicista Zdeno Jašek a funkcionár športového gymnastického zväzu Juraj Kniežo.

Permanentné obavy z permanentnej emigrácie diktovali „Zvýšenú pozornosť venovať zamedzovaniu emigrácii, najmä v radoch reprezentantov vrcholového športu ovplyvňovaním výberu k reprezentácii v kapitalistickom zahraničí. Zistené náznaky emigrácii urýchlene preverovať, dokumentovať a podľa výsledku prijímať príslušné opatrenia.“<sup>23</sup> V tomto zameraní bolo treba získať prehľady o pripravovaných cestách pracovníkov SÚV ČSZTV do kapitalistického zahraničia a Poľska (v tom čase tam vznikla silná protikomunistická opozícia v podobe nezávislých odborov Solidarita). Aktuálne bolo „Ovplyvňovať výber, vhodné osoby spravodajsky využiť k zisťovaniu

19 SIVOŠ, J.: XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989. Bratislava 2008, s. 146.

20 Tamže, s. 292, 322.

21 Tamže, s. 218.

22 Tamže, s. 322.

23 Tamže.



*zámerov prenikania ideologického pôsobenia do oblasti športu.*“ K ďalším úlohám patrilo prostredníctvom agentúry a dôverníckej siete venovať spravodajskú kontrolu športovým delegáciám z KZ a z Poľska „z hľadiska zisťovania zámerov prenikania negatívnych vplyvov“. Mali sa dobudovať agentúrne prostriedky v redakcii denníka ŠPORT a ich prostredníctvom preverovať činnosť a zábery záujmových osôb (ich politických postojov a stykov na KZ). Vo Zväzarme bolo úlohou cez agentúrno-operatívne opatrenia zabrániť stratám a krádežiam zbraní, výbušnín a jedov. Z tohto hľadiska bolo žiaduce venovať „zvýšenú kontrarozviednu pozornosť úsekom MOTORIZMU, STRELECTVU, RÁDIOAMATÉRSTVU, HIFI.“<sup>24</sup> K plneniu čiastkových úloh (riziko emigrácie) mala byť „využitá agentúra pri krátkodobých služobných a súkromných cestách a to TS, JULO, OLIVER, PATRIK, MUZIKANT, NIČKO, ŠPANKO, POTOCKÝ, pracovníkov z oblasti kultúry, vedy, sionizmu, športu, hromadných oznamovacích prostriedkov.“<sup>25</sup>

Počet ľudí z oblasti športu, ktorí sa ocitli v kráľoch ŠtB, si netrúfam odhadnúť, je nepochybne veľký a komplexnejšie zmapovanie tejto problematiky by si vyžiadalo tímovú prácu. Preto som sa sústredil len na prieskumnú sondáž do sféry olympijského športu. Predovšetkým preto, že v olympijskom hnutí pôsobil od roku 1987 a čiastočne poznám ľudí a pomery v ňom. Olympijskú pôdu som si zvolil aj preto, že tu ešte vypuklejšie do popredia vystupuje konflikt športu a morálky. Olympijský šport je viac ako len šport, hoci ten tvorí takpovediac materiálny základ olympizmu. Olympizmus je definovaný olympijskou chartou ako životná filozofia, ktorá spájaním telesnej zdatnosti, vôle a ducha v jeden celok chce zapojiť

šport do procesu harmonického rozvoja človeka, chce pomáhať pri utváraní celosvetovej mierovej spoločnosti zachovávajúcej ľudskú dôstojnosť (práve tú dôstojnosť, ktorú ŠtB tak systematicky lámala a devalvovala). Preto olympijské hry nie sú len obyčajným súčtom svetových šampionátov, lebo majú špecifický duchovný obsah, hlbšie prepájajú šport s výchovou, kultúrou a umením, sú internacionálne a univerzálne.<sup>26</sup>

Preveril som si údaje o účastníkoch olympijských hier zo Slovenska, ktorí vekovo zodpovedajú možnostiam totalitného zneužitia a údaje o nich mi boli dostupné. Prirodzene, ide len o torzo potenciálnych tajných spolupracovníkov, pretože k presným údajom o funkcionároch vyššieho rangu zo staršieho obdobia som sa zatiaľ nedostal. S veľkou pravdepodobnosťou mnohí z nich spolupracovali z titulu svojej funkcie, preto ani neboli na nich založené spisy. Napriek absencii početných materiálov a môjmu „miniprieskumu“ možno konštatovať, že až na jednu výnimku nebolo od roku 1948 olympijských hier, kde by nebrali účasť zverbovaní, dokonca aj verbujúci.

Na moje potešenie vo väčšine prípadov išlo ak nie o nevedomých, tak určite o neškodných spolupracovníkov „nižšieho rangu“ – dôverníkov, kandidátov tajnej spolupráce, ako aj o preverované osoby, potom o ľudí, na ktorých boli založené zväzky osobné, signálne, evidenčné či vecné operatívne zväzky. No aj „väčší hriešnici“, čo spolupracovali vedomo, pristupovali na vynútenú spoluprácu prevažne formálne, s horlivosťou iba predstieranou a podávali len všeobecné, čiže nevyužiteľné informácie.

Napríklad Ladislav Brežný, člen vedenia čs. výpravy na ZOH 1948, predsed Slovenského hokejového zväzu (1945 – 1947) a podpredseda Českoslo-

venského olympijského výboru (1947 – 1949), podával informácie neškodné do takej miery, že ŠtB s ním prerušila spoluprácu a uložila jeho spis do archívu. Odôvodnenie znelo, že napriek údajnej dobrovoľnosti k spolupráci „s cieľom rozpracovávať osoby z báze Rakúsko a utečenci“ sa očakávaná efektívnosť nedostavila. Hoci Brežný dochádzal na schôdzky „pomerne pravidelne, úkoly, ktoré mu boli dávane, sa snažil plniť, avšak nejakých významnejších poznatkov po dobu jeho spolupráce s orgánmi MV získaných nebolo. Správy ním podávané z hľadiska jeho možností boli dosť povrchné. Tieto boli podávané iba ústnou formou. Na základe jeho poznatkov nedošlo k realizácii žiadnych osôb. Zväčša to boli iba charakteristiky osôb [...] Keďže sa nejedná o spolupracovníka, ktorý by s ochotou pristupoval k spolupráci a taktiež nie je do takej miery kompromitovaný, že by bolo toto možné proti jeho osobe využiť, navrhujem zväzok menovaného uložiť do archívu na dobu 10 rokov.“<sup>27</sup> Podobné formulácie obsahujú aj spisy futbalového rozhodcu Karola Galbu (OH 1968), či viacnásobného účastníka hier, televízneho komentátora Karola Poláka, ale aj ďalších. Pokrytectvo určite nie je pekná charakterová vlastnosť, no menovaní v pokryteckom režime používali adekvátne metódy.

Zatiaľ som sa nestretol ani s jedným prípadom dobrovoľnej iniciatívy spolupracovať s ŠtB. Pravda, je možné, že niektorí z funkcionárskej špičky tak urobili, lenže ako je známe, „papalášska elita“ v zoznamoch nesmela figurovať – vedomú a iniciatívnu spoluprácu mala priamo v popise práce.

Ešte raz zdôrazňujem, že osobou evidovanou ako spolupracovník ŠtB je osoba, ku ktorej bol kedykoľvek v období od 25. februára 1948 do 31. decembra 1989 Štátnou bezpečnosťou

24 Tamže.

25 Tamže, s. 331. Krycie meno JULO bolo pridelené viacerým TS, je možné, že ide o lyžiara a funkcionára Juraja Sinaya, agenta a ideového spolupracovníka (IS) ŠtB.

26 GREXA, J. a kol: Olympijská výchova. Bratislava 2006, s. 9.

27 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-25694. Návrh na uloženie osobného agentúrneho zväzku č. 9717 pod krycím menom „DOKTOR“ do archívu.

89  
24.10.1989

Pracovisko odborem 55

Rezydentura Bonn

20.10.1989 BC 2.15/89-21

V Bonnu dňa 24.10.1989

PRISNE TAJNÉ! (Po vyplnení)

PRVOPISEM:

Počet listů:

Přílohy:

### Záznam o schůzce

Majitel svazku — jméno (krycí) *Judaš* OEC 14615

1. Rezydentura Bonn odbor
2. TS — krycí jméno JULA kategorie IS OEC 433870
3. RO — jméno (krycí) Kvapil OEC 196656
4. Datum schůzky 11.10.1989 od — do 10.30 — 12.45hod.
5. Místo schůzky zajišťovací místnost rezydentury  
obec stát zn. auta a SPZ
6. Druh schůzky: a) kontaktní; ☒ b) řádná; c) pevná; d) mimořádná; e) předávací; f) kontrolní
7. Mimořádná schůzka byla vyvolána: a) RO; b) TS (ZAKROUŽKUJ)  
důvod  
jakým způsobem
8. Legenda styku RO s TS
9. Způsob zabezpečení schůzky
10. Zjištěno sledování: a) RO; b) TS (ZAKROUŽKUJ)  
uvedl kdy
11. Závadové a rušivé okolnosti
12. Nejasnosti, podezřelé okolnosti
13. Neobvyklé chování TS před, v průběhu, po schůzce klidné
14. Plnění uložených úkolů — TS: a) splnil úplně; b) splnil částečně; c) nesplnil; d) nebyly; e) činnost i mimo uložené úkoly
15. Úkoly na schůzce: a) zadány nové; b) nové a přetrvávající předchozí; c) pouze předchozí úkoly; d) nebyly
16. Nové úkoly zaměřeny k problematice: a) budování nové agentury; b) prověrka v agenturní síti; c) poznatky k zájmovému objektu; d) politická informace; e) vojenské informace; f) ekonomické informace; g) vědeckotechnické informace; h) realizace AO, dezinformace, zpravodajské hry; i) práce s operativní technikou; j) operativní práce na úseku spojení; k) rozšíření a ověření poznatků k jeho osobě; l) k jiné problematice

Pracovníci ŠtB vedli přesné záznamy o schůdkách s tajnými spolupracovníkmi. Krycie meno Julia patrilo J. Sinayovi, bývalému aktívnemu lyžiarovi, funkcionárovi a čelnému predstaviteľovi akademickej obce (Zdroj: AÚPN)

evidovaný zväzok v kategóriách rezydent, agent, informátor a držiteľ prepožičaného bytu. Pritom netvrdíme, že ľudia týchto kategórií určite spolupracovali, isté je len, že presne takto sú evidovaní v podaní ŠtB. Mnohí dôvodia, že o svojej registrácii nemali tušenia, dokonca ani v prípade pozície

agenta, ako to napríklad tvrdí hokejista Dárius Rusnák. Uvádza, že po návrate z Kanadského pohára 1981 „nemal som pokoj. Pracovníci ŠtB ma stále sledovali [...] Zorganizovali stretnutie, na ktorom ma žiadali, aby som im dal k dispozícii zmluvu, ktorú mi ponúkajú z NHL. Najmä v tom čase sa ešte veľa

nevedelo, ako taký dokument vyzerá, aká je bežná prax pri uzatváraní podobných dohôd, chceli o tom vedieť čo najviac. Nakoniec návrh zmluvy dostali.“<sup>28</sup> Ďalej spomína, že v roku 1983, počas turnaja v NSR v Rosenheime, bolo už všetko pripravené na jeho emigráciu. „Nechcem to urobiť, povedal som Bukačovi (trénerovi čs. tímu), ale podmienkou je, aby si ma naša bezpečnosť prestala všimnúť a obťažovať ma. Odvtedy som mal definitívne pokoj.“<sup>29</sup>

Kontakty Rusnák so Štátnou bezpečnosťou sa naozaj v roku 1983 skončili, ale dokumenty ŠtB uvádzajú iný priebeh. Dňa 20. februára 1981 bol Rusnák zaregistrovaný pod krycím menom „DARO“, reg. č. 25337, jeho spis bol ukončený 28. marca 1983, arch. č. 70327. Rusnák bol najprv vedený ako preverovaná osoba, od 28. októbra 1981 ako kandidát tajnej spolupráce a napokon od 16. februára 1982 ako agent. Na inom mieste sa o Rusnákovi píše: „KTS nebol doposiaľ zameriavaný ku konkrétnym osobám. Poznatky, ktoré podal, podal z vlastnej iniciatívy a týkali sa situácie v ľadovom hokeji [...] Do budúcnosti bude KTS vedený k tomu, aby nadväzoval a udržiaval styky najmä s tými osobami, ktoré sa snažia získavať čsl. hokejistov pre emigráciu do KZ [...] Ďalej bude vedený k tomu, aby získaval styky čsl. hokejistov so zástupcami NHL, s cieľom zabrániť takejto činnosti a predchádzať prípadným emigráciám čsl. hokejistov do KZ.“<sup>30</sup>

K spolupráci bol získaný „po problematike TELOVÝCHOVA“, viazací akt vykonal st. referent 3. oddelenia II. odboru správy ŠtB por. Peter Vaník za prítomnosti náčelníka npor. Jozefa Martinovského. Pri verbovke „bola prevedená opätovná inštrukcia [to dokazuje predchádzajúce kontakty] a dohodnutá línia chovania kandidáta v uvedenej akcii“. V ďalšej časti bola okrem iného kladne hodnotená

28 ZEMAN, M. – ŠIMO, M.: Športové legendy spomínajú. Bratislava 2005, s. 154 – 156.

29 Tamže.

30 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, a. č. A-70327. Memorandum 19. 1. 1982.

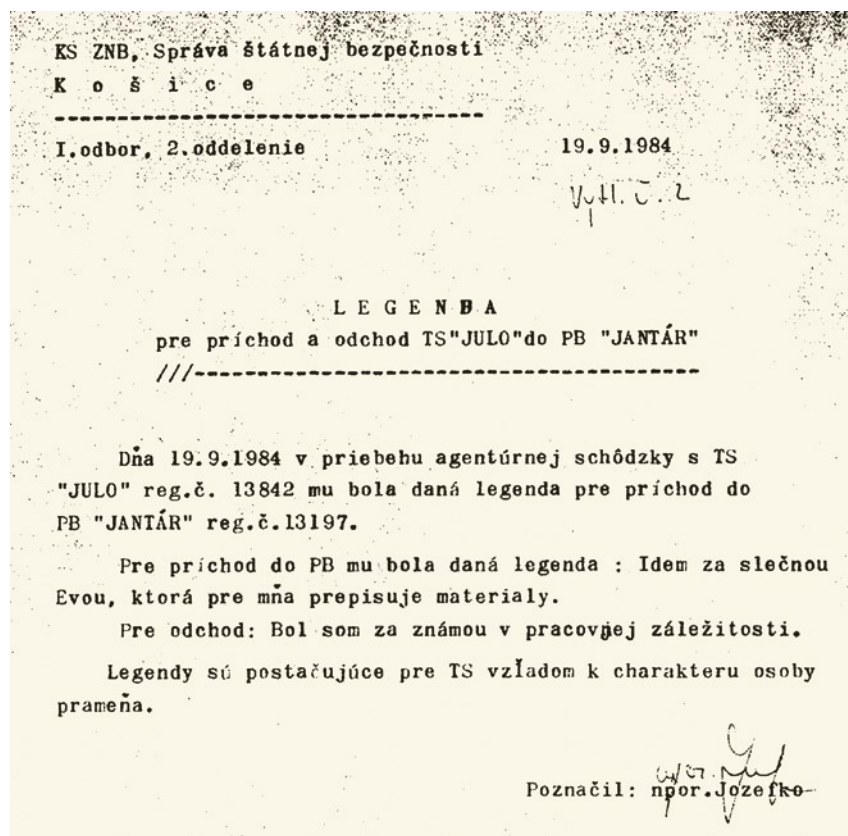


doterajšia spolupráca, jeho ochota naďalej spolupracovať, čo potvrdilo vlastnoručne napísané prehlásenie o spolupráci. Tu Rusnák požadoval, aby spolupráca nebola trvalá, lebo „myslel tým prípadné legálne pôsobenie v zahraničí ako hokejista, kde by nechcel byť prípadným odhalením kompromitovaný.“ V rámci verbovky dostal konkrétne úlohy: pokračovať podľa inštrukcie v rozpracovaní akcie „PROFESIONÁL“, získavať poznatky k činnosti a pôsobeniu emigrantov bratov Šťastných a Fryčera v Kanade, ako aj informovať o situácii a prípadných negatívnych javoch v hokejovom oddiele TJ Slovan Bratislava. V závere boli prebraté zásady dodržiavania prísnej konšpirácie, forma odovzdávania správ (písomných len pri priamych stretnutiach s riadiacim orgánom) a dohodnutá legenda (heslá pri predstavovaní, dohovárani schôdzok a pod.).<sup>31</sup> Konkrétne údaje o jednotlivých činnostiach spolupráce archivovaný spis neobsahuje. V prílohe k memorandu z marca 1982 sa však uvádza, že Rusnák plnil úlohy v zahraničí v akciách „PROFESIONÁL“, „HARRY“, „JOFA“, menovite v NSR a vo Fínsku v roku 1982.<sup>32</sup> Koncom roka 1982 však došlo „z vlastnej viny k dekonspirácii činnosti TS „DARO“ v zájmovom prostredí čsl. ľadního hokeje. V súčasnej dobe jsou i mezi pracovníky ÚV ČSTV získávány poznatky svědčící o tom, že spolupráce TS „DARO“ s orgány StB je všeobecně známa.“<sup>33</sup> V čom spočívala Rusnáková vlastná vina, to sa neuvádza, možnosť vedomej dekonšpirácie sa mi však nezdá pravdepodobná. O dekonšpirácii hovorí dôvodová správa uloženia Rusnákovho spisu do archívu. Počas sústredenia čs. reprezentantov v auguste 1982 vtedajší tréner L. Bukač zistil

Rusnákovu styky so Štátnou bezpečnosťou a chcel ho vylúčiť z tímu. „Na základe postupu Bukača bol TS nútený tohto informovať o svojich stykoch s orgánmi MV s tým, že jeho styky s Baloghom a Friedom [manažérmi kanadských klubov] sú prevádzané s vedomím orgánom MV. Bukač o uvedených skutočnostiach informoval aj ďalších členov čsl. reprezentačného družstva, čím došlo k dekonšpirácii prameňa v jeho prostredí a bolo zapríčinené, že nemohol byť naďalej konkrétne úkolovaný bez predpokladu odhalenia našich záujmov.“<sup>34</sup> Zostáva otázne, ktorá verzia je pravdivá a prečo

tréner Bukač z hráča, ktorého chcel vylúčiť z družstva, v roku 1985 urobil kapitána reprezentačného tímu.

Z doteraz preštudovaných zápisov a spisov evidovaných TS, ktorí sa zúčastnili na OH a ZOH, vyplýva viacero poznatkov. Zatiaľ jediným „verbovancom“ spomedzi olympijských športovcov je futbalista Štefan Matlák (6. 2. 1934 – 12. 4. 2003), ktorý to v ŠtB dotiahol až na hodnotu podplukovníka a na funkciu náčelníka vnútorného odboru XII. správy ZNB, čo ho radí k funkcionárskej špičke ŠtB.<sup>35</sup> Juraj Široký sa zúčastnil ZOH 2002 ako funkcionár – vedúci tímu ľadového hokeja.<sup>36</sup>



Povestná „Legenda“, ktorá mala tajným spolupracovníkom slúžiť pri neočakávaných situáciách (Zdroj: AÚPN)

31 Tamže.

32 Tamže. Príloha k Memorandu 24. 3. 1982.

33 Tamže. Stanovisko k návrhu na výjazd TS „DARO“ sv. č. 25337 do zahraničí, Praha 1. 3. 1983.

34 Tamže. Dôvodová správa o uložení zväzku TS „DARO“, č. zv. 25337 po problematike TELOVÝCHOVA, do archívu XII. Správy ZNB Bratislava, 16. 3. 1983.

35 SIVOŠ, J.: XII. správa ZNB, s. 20.

36 GREXA, J. – SOUČEK, L.: Slovensko v znamení piatich kruhov. Bratislava 2007, s. 157.



Jediným „zverbovaným“ olympionikom z medzivojnového obdobia je vodný pólista Michal Schmuck (9. 1. 1909 – 11. 6. 1980), dvojnásobný účastník OH 1928 a 1936.<sup>37</sup> ŠtB ho evidovala od 15. novembra 1954 do 17. decembra 1956, jeho zväzok bol obnovený 11. februára 1959 a zrušený 2. mája 1968. Najprv ho zverbovala ako informátora a potom ako agenta pod krycím menom „MILAN“ či „BYSTRICKÝ“, reg. č. 985.<sup>38</sup> K štúdiu jeho zväzku som sa zatiaľ nedostal, takže nemám právo vysloviť hodnotiaci komentár.

K najstaršie zaevidovaným osobám možno zaradiť medzinárodného futbalového rozhodcu Karola Galbu (od 8. 8. 1959 – A) a básnika Mira Procházku, autora publikácie o ZOH 1964 v Innsbrucku (od 24. 2. 1959 – len ako PO). Niektorí – M. Procházka, Pavol Schmidt (EZ), Dušan Pašek (A), Vladimír Černý (A – až ako funkcionár moderného päťboja), Dušan Prieložný (A), František Chmelár (A) boli v čase evidovania účastníkmi hier. Ostatní boli zaevidovaní buď pred svojou osobnou účasťou na hrách, alebo väčšinou až po nej.

Naopak, medzi poslednými zaevidovanými z roku 1989 čítame mená čestného člena Medzinárodného olympijského výboru (MOV) a čestného predsedu Slovenského olympijského výboru (SOV) prof. Vladimíra Černušáka (od 20. septembra ako D) a volejbalistu Igora Prieložného (od 29. augusta ako KTS). Je pozoruhodné, že I. Prieložný bol „štafetovite“ zaevidovaný len pár dní po tom, čo z evidencie vyradili jeho otca, známeho medzinárodného funkcionára a rozhodcu vo volejbale D. Prieložného v dôsledku jeho smrteľnej autohavárie (24. 8. 1989). Ďalšou pozoruhodnou skutočnosťou je fakt, že prvá osobnosť slovenského olympijského hnutia prof. V. Černušák bol asi najkratšie evidovaným spolupracovníkom ŠtB – do 30. novembra 1989, teda niečo vyššie dvoch mesiacov.

**Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Zs kraja  
Správa štátnej bezpečnosti**

Součást: .....  
Odbor: ..... I. odd. 7. 2. ....  
Operat. pracovník: ..... VICEN  
Získal: \* rezident, agent, informátor, důvěrník, kandidát, styk, oper. prac., \*\* cizinec  
Č. svazku: 28935 kr. jméno "CHMEL"  
Číslo jednací: 63-10242/20-KR-24  
(Pouze při odeslání mimo odbor)

Výtisk č.: 2  
Počet listů: 2  
Přílohy:  
Rozdělovník: AS  
Zv. "CHMEL"

48  
60

Bratislava dne 24. 9. 1984

**ZÁZNAM číslo 382/84**

navazuje na záznam č. ....

Stručně podstatu poznatku:

KTS "CHMEL" – poznatky k LOH v Los Angeles.

Schůzka konána dne 20. 9. 1984

Místo schůzky: \*  
KB, PB, služební místnost, veřejná místnost, terén

Serióznost spolupracovníka: \*  
prověřený, je prověřován, neprověř., podezřelý z neserióznosti

Pramen zprávy: \*  
Získal spoluprac. (pracovník)  
a) rozhovorem s osobou, která  
- se popis. události zúčastnila  
- se o události dočetla

Popis. událost se stala dne počas LOH

Spoluprac. zprávu získal: \*  
po úkolování, z vlastní iniciativy, náhodně

Zpráva se vztahuje: \*  
k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo problematiku, k ohlasům

b) předáním dokumentu  
c) byl u popisované události  
d) popis. události se aktivně účastnil  
e) náhodně vyslechl

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu  
6. Názor operativního pracovníka na zjištěný poznatek

I/ Dňa 20.9.1984 podal KTS "CHMEL" poznatky k LOH, ktoré sa konali v Los Angeles.

Poznatky získal od našich funkcionárov, ktorí tam boli vyslaní medzinárodným olympijským výborom. Organizátori týchto hier sa mimoriadne zaujímali o výpravy zo soc. krajín. Mimo toho, že ich zastrážovali podávať lepšie výkony ako pretekári USA, sa ich snažili ešte pomocou peňazí donútiť k emigrácii v USA. Ponúkali 20 000, US dolárov tomu športovcovi, ktorý zostane v USA. Chceli tak získavať vhodný propagačný materiál proti soc. táboru a postaviť LOH do lepšieho postavenia, než v akom boli. Rumunským pretekárom však

Poznámka: Každý poznatek (údalosť, jav) piš na samostatný záznam  
\* = podtrhni platný údaj  
\*\* = rovněž zatrhní týká-li se vředu uvedená kategorie cizho st. přísl.

MV č. skl. 751

Poznatky, ktoré ŠtB poskytol F. Chmelár o OH v Los Angeles, bojkotovaných krajinami socialistického bloku (s výnimkou Rumunska, Juhoslávie a Číny) (Zdroj: AÚPN)

K dĺžke evidovania treba poznamenať, že vo väčšine prípadov evidencia hovorí o krátkom období spolupráce. Beh „na dlhé trate“ podľa doteraz získaných poznatkov absolvovali iba niektorí funkcionári – V. Černý (moderný päťboj), F. Chmelár (terajší prezident SOV), Juraj Sinay (zjazdové lyžovanie),

z trénerov Ján Kecskeméthy (hádzaná), z rozhodcov spomínaný D. Prieložný a Bohumil Kobza (box).

Tesne po páde totalitného režimu sa stratili, alebo boli legálne či úmyselne zo strany ŠtB skartované, prípadne do archívu uložené spisy lyžiarky Jany Šoltýsovej-Gandtnerovej (D), už

37 Bližšie o ňom GREXA, J. – NOVÁK, M.: Naši olympionici. Bratislava 1978, s. 58.

38 <http://www.upn.gov.sk/regpro/> (Registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti).

spomínaného hokejistu D. Paška (A), futbalistu Ladislava Petráša (D), hádzanárskeho trénera a publicistu Zdena Jaška (A), a hádzanárskeho brankára a úspešného športového fotografa Petra Pospíšila (KTS).

Medzi účastníkmi OH a ZOH, evidovanými zo strany ŠtB patrili aj osoby, na ktoré boli vedené špeciálne zväzky. Na trénera šermu Aladára Köglera (od 22. 10. 1956) a olympijského víťaza v dvojskife Pavla Schmidta (od 22. 12. 1959) bol vedený evidenčný zväzok zavedený na osoby, u ktorých existovali náznaky protištátnej činnosti, ale ktoré si ešte vyžadovali dôkladné preverenie. Na krasokorčuľarskeho rozhodcu a funkcionára Emila Skákalu bol (od 19. 3. 1959) vedený osobný zväzok – zavedený na osobu, ktorá na základe preverených poznatkov vykonávala „protištatnú“ činnosť, alebo bola z takejto činnosti podozrivá. Pozorovací zväzok, ktorým bol nahradený evidenčný zväzok, viedla ŠtB na olympijského víťaza Júliusa Tormu (od 30. 10. 1959).

Doteraz preštudované spisy priamo neuvádzajú, aké formy nátlaku voči vyhladeným „objektom“ volili pracovníci ŠtB, domnienky vyplývajú iba z kontextu. Mohlo ísť o príslušníkov rodiny, ktorí „zradne“ emigrovali (Brežný, Chmelár, Sinay), o „pokánie“ v dôsledku vylúčenia zo strany, o vykonštruovanú alebo reálnu trestnú činnosť rodinných príslušníkov (Polák, Prieložný, Sinay), o ďalšie povolenie služobných ciest do zahraničia (Galba), o kadrové hriechy a nežiaducu minulosť rodinných príslušníkov – napr. členstvo v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, Hlinkovej mládeži (Chmelár), či v nekomunistických politických stranách obdobia 1945 – 1948. Ale opakujem, prevažne stačila hrozba zákažu vycestovania na západ za svojimi športovými úlohami či pracovnými povinnosťami.

V tabuľke uvádzam abecedný zoznam doteraz zistených agentov – „olympionikov“, evidovaných ŠtB (o ďalších potenciálnych agentoch zatiaľ nemám úplné údaje, preto ich mená neuvádzam).

#### Zoznam doteraz zistených agentov – „olympionikov“, evidovaných ŠtB

| Č. | Meno               | Krycie meno          | Reg. číslo    | Doba evidencie                                             | Post v športe            |
|----|--------------------|----------------------|---------------|------------------------------------------------------------|--------------------------|
| 1  | BERČÍK, Peter      | PAĽO                 | 4666          | 30. 11. 1965 – 18. 04. 1968                                | funkcionár f. atletiky   |
| 2  | BREŽNÝ, Ladislav   | DOKTOR               | 9717          | 23. 07. 1965 – 07. 07. 1970                                | funkcionár f. hokeja     |
| 3  | ČERNÝ, Vladimír    | VLADO                | 4478          | 21. 08. 1973 – neukončené                                  | moderný päťboj           |
| 4  | GALBA, Karol       | DALIBOR              | 5053          | 08. 08. 1959 – 19. 12. 1963                                | futbalový rozhodca       |
| 5  | HLAVATÝ, Ladislav  | PLAVEC               | 24462         | 20. 09. 1980 – 25. 11. 1985                                | tréner plávania          |
| 6  | CHMELÁR, František | CHMEL/<br>FRANCEK    | 28935         | 11. 12. 1984 – neukončené                                  | športový funkcionár      |
| 7  | JAŠEK, Zdeno       | PODHORSKÝ            | 24357         | 24. 06. 1980 – 12. 12. 1989                                | tréner hádzanej          |
| 8  | KECSKEMÉTHY, Ján   | BÉLA                 | 5400          | 27. 02. 1960 – 28. 11. 1975                                | tréner hádzanej          |
| 9  | KOBZA, Bohumil     | OCHOTNÍK<br>OCHOTNÍK | 7072<br>13961 | 12. 01. 1961 – 02. 04. 1968<br>06. 06. 1973 – 03. 12. 1985 | rozhodca boxu            |
| 10 | OSUSKÝ, Ján        | DUNAJ                | 7858          | 25. 08. 1962 – 29. 03. 1968                                | rozhodca basketbalu      |
| 11 | PAŠEK, Dušan       | HOKEJISTA            | 25336         | 23. 02. 1982 – 21. 12. 1989                                | hráč f. hokeja           |
| 12 | POLÓNI, Michal     | SAMOTÁR              | 7378          | 09. 08. 1961 – 22. 04. 1968                                | funkcionár f. hokeja     |
| 13 | PRIELOŽNÝ, Dušan   | ADAM/<br>ROZHODCA    | 13072         | 02. 11. 1978 – 24. 08. 1989                                | rozhodca volejbalu       |
| 14 | ROSA, Pavol        | VODA                 | 5763          | 24. 08. 1960 – 01. 03. 1963                                | tréner poz. hokeja       |
| 15 | RUSNÁK, Dárius     | DARO                 | 25337         | 16. 02. 1982 – 28. 03. 1983                                | hráč f. hokeja           |
| 16 | SCHMUCK, Michal    | MILAN<br>BYSTRICKÝ   | 985<br>985    | 15. 11. 1954 – 17. 12. 1956<br>11. 02. 1959 – 02. 05. 1968 | hráč vod. póla           |
| 17 | SINAY, Juraj       | JULO                 | 13842         | 30. 05. 1983 – neukončené                                  | funkcionár zj. lyžovania |
| 18 | ZERER, Anton       | PREŠBURSKÝ           | 22143         | 30. 03. 1979 – neukončené                                  | člen vedenia SOV         |

**Pracovníci médií – viacnásobní účastníci OH alebo ZOH – figurujúci medzi evidovanými tajnými spolupracovníkmi**

| Č. | Meno              | Krycie meno           | Reg. číslo | Doba evidencie              |
|----|-------------------|-----------------------|------------|-----------------------------|
| 1  | LACKO, Ján        | HLÁSATEĽ/<br>JANOVSKÝ | 21103      | 28. 12. 1977 – neukončené   |
| 2  | NIŇAJ, Ivan       | IVAN/<br>PORUBSKÝ     | 24365      | 25. 06. 1980 – neukončené   |
| 3  | POLÁK, Karol      | EVA                   | 9917       | 31. 08. 1966 – 23. 06. 1972 |
| 4  | SIVÁČEK, Radoslav | REDAKTOR              | 10310      | 11. 11. 1966 – 09. 02. 1972 |

**ŠTEFAN MATLÁK –  
JEDEN NA VŠETKÝCH**

Štefan Matlák (6. 2. 1934 – 12. 4. 2003) je známou osobnosťou slovenského futbalu. Na OH 1964 v Tokiu, kde čs. futbalisti získali striebornú medailu, odohral za ČSSR jeden zápas (v skupine proti Brazílii).<sup>39</sup> V tom čase mal už za sebou 12 reprezentačných štartov (v A – družstve ČSSR reprezentoval trikrát) a dlhoročné účinkovanie v Červenej hviezde Bratislava (ČH). Kluby s týmto názvom (po česky RH) patrili pod rezort ministerstva vnútra (MV). Matlák svojmu klubu v roku 1959 pomohol k titulu majstra Československa. S futbalom začínal v doraste Slovana Bratislava, v roku 1953 prešiel do novoutvorenej ČH a s ligovou kariérou skončil v roku 1966 v TJ Internacionál Slovnaf Bratislava (nástupca ČH).<sup>40</sup> Matláka ako futbalistu výstižne charakterizuje športový novinár Igor Mráz: „Jeho prednosti boli známe. Obetavý obranný typ, ktorý dokázal zneškodniť rozlet hociktorého súpera. Robil tak

*síce na hranici pravidiel, nie zákerne. Aj víťaziace mužstvo potrebuje typ takého futbalistu. On ním bol – v ČH Bratislava aj v reprezentácii.*“<sup>41</sup> Fanúškovania „nezmieriteľného“ Slovana nazývali Pištu „faulmajstrom“...

Ale Štefan Matlák mal aj inú, oveľa menej známu tvár, hoci sa jeho fotografia ocitla na obálke knihy o XII. správe ZNB – bol totiž čelným funkcionárom ŠtB. Správa kontrarozvedky v Bratislave sa členila na funkčné a výkonné útvary. K funkčným útvarom patrili vnútorný odbor, kádrová skupina, inšpekcia náčelníka XII. správy a odbor analyticko-informačný a štatisticko-evidenčný. K výkonným útvarom patrili: I. odbor – odbor pre boj proti vonkajšiemu nepriateľovi, II. odbor – pre boj proti vnútornému nepriateľovi, III. odbor – na ochranu ekonomiky, IV. odbor – sledovania, VI. odbor – spravodajskej techniky.<sup>42</sup>

Spisovú a archívnu službu pre zložky ŠtB registrujúce zväzkovú agendu v registračných protokoloch správy ŠtB

Bratislava, obeh spisov, úlohy mobilizačnej a bojovej pripravenosti príslušníkov XII. správy, prekladateľskú a tlmočnickú činnosť, dopravnú službu pre potreby správy, rekreačnú a rehabilitačnú starostlivosť o pracovníkov XII. správy zabezpečoval vnútorný odbor. Vykonával aj opatrenia súvisiace s ochranou utajovaných skutočností v rámci XII. správy, zabezpečoval marxisticko-leninskú, bojovú a telesnú prípravu a výkon stálej služby na XII. správe. Podieľal sa na príprave interných noriem náčelníka správy a viedol dokumentáciu zákonov, nariadení, rozkazov a interných predpisov. Plnil úlohy v oblasti materiálneho a finančného zabezpečenia XII. správy a jej pracovníkov a viedol evidenciu žiadateľov o služobné byty. K 1. júlu 1974 mal vnútorný odbor 27 pracovníkov. Jeho náčelníkom bol pplk. Gustáv Grom, ktorého v marci 1976 vystriedal mjr. Štefan Matlák.<sup>43</sup>

Matlák vstúpil do služieb ZNB ešte ako aktívny prvotligový futbalista (samozrejme po dôslednom prekádovaní, ktoré sa cyklicky opakovalo). V januári 1953 požiadal „o prijatie do služieb NB ako civilný zamestnanec“.<sup>44</sup> Absolvoval vojenskú službu, od roku 1956 pôsobil ako účtovník KS MV Bratislava a 1. januára 1957 nastúpil na okresné oddelenie MV Bratislava-vidiek.

Po zriadení XII. správy FMV pracoval Matlák ako zástupca náčelníka 2. oddelenia odboru spravodajskej techniky. Od marca 1976 do apríla 1987 viedol vnútorný odbor XII. správy ZNB. V máji 1980 bol povýšený do hodnosti podplukovníka. Kauza neoprávneného nakladania so zvláštnymi finančnými prostriedkami v roku 1986 sa dotkla aj Štefana Matláka, do ktorého odboru agenda zvláštnych finančných prostriedkov spadala. V máji 1987 bol (na vlastnú žiadosť!)

39 GREXA, J. – NOVÁK, M.: Naši olympionici, s. 123.

40 Tamže, s. 125 – 126.

41 MRÁZ, I.: Preslávili Slovensko. Bratislava 1991, s. 79.

42 SIVOŠ, J.: XII. správa ZNB, s. 20.

43 Tamže, s. 20.

44 AÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Štefan Matlák. Žiadosť, 2. 1. 1953.



preradený na nižšiu funkciu staršieho referenta špecialistu na 2. oddelenie odboru previerky korešpondencie a expertízy.<sup>45</sup> Vo februári 1989 odišiel do dôchodku,<sup>46</sup> potom sa ešte venoval futbalu ako tréner mládeže v TJ Inter Bratislava. Zomrel v Bratislave v apríli 2003.

Jeho osobná evidenčná karta okrem vyššie uvedených skutočností uvádza, že do ZNB prišiel ako úradník so stredoškolským vzdelaním a bol zaradený na Krajskú správu MV Bratislava ako referent, č. služobného preukazu 120081. Služobnú prísahu zložil 13. februára 1957. V roku 1976 absolvoval trojročný rezortný právnický kurz MV. Ako typický „Prešpurák“ okrem slovenčiny ovládal aj maďarčinu a nemčinu. Členom KSČ bol od 27. júna 1962 a prešiel hodnosťami staršina (od 1. 1. 1957), podporučík (od 1. 11. 1959), poručík (od 1. 12. 1961), nadporučík (od 1. 3. 1965), kapitán (od 1. 3. 1969), major (od 1. 7. 1975), podplukovník (od 1. 5. 1980). Karta uvádza aj početný zoznam významných.<sup>47</sup>

Z kádrového vyhodnotenia (bez udania presného dátumu, zrejme pri odchode do dôchodku) sa dozvedáme, že Matlák funkčne prešiel od referenta okresného oddelenia MV Bratislava vidiek cez miesta: referent ostrahy vládných budov Krajskej správy (KS) MV Bratislava, prekladateľ 6. odboru KS MV Bratislava, starší referent 6. odboru KS ZNB Bratislava, zástupca náčelníka 2. oddelenia 6. odboru XII. správy Federálneho ministerstva vnútra (FMV) Bratislava, náčelník vnútorného odboru XII. správy FMV Bratislava, náčelník organizačného odboru správy FMV Bratislava, starší referent špecialista 5. odboru správy FMV Bratislava, starší referent špecialista 3. odboru XII. správy FMV Bratislava. Vyhodnotenie sa končí vetou „Navrhujem

- 3 -

Doplňujúci údaje k rubrikám č. 1.-35.

Vedľa NOR "za príkladné služby hraníc" - 1981

Čestný odznak ZNB "DR MV" 12/12

Čestné uznanie "Medaila ZNB-RMV" 62/183

foto 4x4

Z roku 1964

Z roku 19

1.1.1957 do 31.12.1957 of. armist. } medaila ty. voj. z 1.1.1957  
1.1.1958 do 31.12.1958 - - - - - }  
od 1.7.1958 do 20.7.1958 neplatené prec. voľno v Kr. 73/68. KR NPS ZNB 74/68

| Od kedy<br>den, mes, rok | Do kedy<br>den, mes, rok | 36. Průběh služby v MV                                                                                                                               |                            | Doklad<br>Kádrový<br>rozkaz |
|--------------------------|--------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|-----------------------------|
|                          |                          | Popis činnosti - funkce a další údaje                                                                                                                | Název současti             |                             |
| 1. 1. 1957               |                          | P r i j a t ý k MV - referent OQ/MV Bratislava vidiek                                                                                                | KS-MV Bratislava           | KRNKSMV č. 53/57            |
| 1.10.1964                |                          | Referent na sk. ostrahy polit. a vládných budov, V. odbor                                                                                            | " - "                      | Kr. č. 54/64                |
| 1.1.1965                 |                          | Prekladateľ III. stupňa - 2. oddelenie VI. odboru                                                                                                    | KS MV Bratislava           | KRNKSMV 1/65                |
| 1.8.1966                 |                          | Prekladateľ III. stupňa - 2. oddelenie VI. odboru S ŠtB Bratislava                                                                                   | KS SNB Bratislava          | KR 36/66                    |
| 1.7.1969                 |                          | starším referentom - skupiny vyhľadávania, 2. odd., VI. odboru SŠtB Bratislava                                                                       | " - "                      | KRNŠŠtB 41/69               |
| 4.9.1973                 |                          | Poslucháč 7. behu trojročného rezortného právnického kurzu MV - diaľkové štúdium pŕí MV SSR Bratislava                                               | " - "                      | KRMV 70/73                  |
| 1.7.1974                 |                          | Zástupca náčelníka 2. oddelenia, VI. odboru, XII. správy FMV Bratislava - dočasne.                                                                   | XII. správa FMV Bratislava | KRNKXII.sFMV 12/74          |
| 1.3.1976                 | 30.4.1976                | Dočasne poverený výkonom funkcie náčelníka vnútorného odboru XII. správy F MV Bratislava                                                             | " - "                      | KRMV ČSSR 109/76            |
| 1.5.1976                 |                          | Náčelník - vnútorného odboru XII. správy FMV Bratislava.                                                                                             | " - "                      | KRMV ČSSR 145/76            |
| 1.9.1977                 |                          | Poslucháč externého štúdia fakulty ŠtB VŠ ZNB.                                                                                                       | " - "                      | KR MV ČSSR 217/77           |
| 1. 2. 1978               |                          | Odvolaný z externého štúdia VŠ ZNB.                                                                                                                  | " - "                      | KR MV ČSSR 217/78           |
| 1. 1. 1986               |                          | NÁČELNÍK Organizačného a operačného odboru.                                                                                                          | "                          | 32/86                       |
| 1. 5. 1987               |                          | STARŠÍ REFERENT ŠPECIALISTA 2. oddelenia V. odboru.                                                                                                  | "                          | 26/87                       |
| 1. 6. 1987               |                          | Jazykový príplatok vo výške 120,- Kčs za jazyk nemecký.                                                                                              | "                          | 28/87                       |
| 1.10.1988                |                          | STARŠÍ REFERENT ŠPECIALISTA 2. odd. III. odboru.                                                                                                     | "                          | 36/88                       |
| 28. 2. 1989              |                          | Jazyk nemecký 120,- Kčs. Uvoľnený zo služobného pomeru príslušníka ZNB zo závažných osobných dôvodov - splnil podmienky nároku na starobný dôchodok. | "                          | 39/88<br>58/88              |

Služobný záznam pracovníka ŠtB Štefana Matláka, futbalového reprezentanta a ligového hráča Červenej hviezdy a Interu Bratislava (Zdroj: AÚPN)

*priznať súdruhovi Matlákovu hodnotu PODPLUKOVNÍK v službe ZNB ako hodnotu vojenskú.*<sup>48</sup>

Cyklicky sa opakovali nielen kádrové, ale aj služobné hodnotenia, napospol pozitívne – je (alebo bol) výborným futbalistom, angažuje sa

v SZM, potom v KSČ, úspešne zastáva pridelené funkcie, je rozvážny, ochotný pomôcť. Socialistickému zriadeniu a robotníckej triede „je naprosto oddaný [...] Ako ženatý vedie riadne súkromný život. Po charakterovej stránke nemá žiadnych závad.“<sup>49</sup>

45 SIVOŠ, J.: XII. správa ZNB, s. 36.

46 Tamže, s. 20.

47 AÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Štefan Matlák. Osobní evidenční karta.

48 Tamže. Kádrové vyhodnotenie.

49 Tamže. Služebný hodnocení za dobu od 1. 1. 1957 do 1. 10. 1959, 30. 9. 1959.

Pomerne stereotypne boli formulované tiež návrhy na funkčné či hodnotné povýšenia. V odôvodnení návrhu na preradenie z funkcie prekladateľa 3. stupňa do funkcie staršieho referenta na 2. oddelení 6. odboru z mája 1969 čítame, že kpt. Matlák na doterajšom pracovisku „dosahoval dobrých výsledkov pri vyťažovaní materiálu prichádzajúcim do úkonov K-3“. V tejto práci prejavil požadovanú samostatnosť a operatívnu schopnosť. Pre novú funkciu spĺňa i potrebnú znalosť cudzích jazykov.<sup>50</sup>

Kritický rok 1969, rok nástupu husákovskej normalizácie, Matlákovu kádrovú ťažkosť nepriniesol. Jeho politicko-služobné hodnotenie udávalo, že je vyspelým členom strany, hoci pôvodne hlasoval za nesprávnu rezolúciu, odsudzujúcu vstup vojsk v auguste 1968. Ale po príchode čs. straníckej a vládnej delegácie z Moskvy a najmä po rezolúciách Ústredného výboru (ÚV) KSČ z novembra 1968 a z mája 1969 pochopil, že nešlo o inváziu, ale bratskú internacionálnu pomoc v boji proti kontrarevolúcii (tak to napokon urobili stovky občanov ČSSR). Prácu staršieho referenta na skupine vyhodnocovania „vykonáva s prehľadom, iniciatívne a dôsledne“, takže ide v každom prípade o schopného pracovníka.<sup>51</sup>

Ani služobné hodnotenie z januára 1974 neprinieslo podstatnejšie zmeny. Plní si nielen pracovné, ale aj stranícke úlohy ako člen výboru 19. základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska (ZO KSS). V rámci 2. oddelenia 6. odboru „zabezpečuje operatívne úlohy a sám riadi 8 tajných spolupracovníkov. Aktívne si počiná tiež pri budovaní ďalšej agentúrnej a operatívnej siete [...] Je využívaný tiež ako

prekladateľ [...] má dobré organizačné schopnosti, je presný a dôsledný.“ Preto ho náčelník 6. odboru mjr. Odran hodnotil stupňom „výborný“.<sup>52</sup>

V roku 1974 bol ustanovený do funkcie náčelníka oddelenia. V odôvodnení, podpísanom náčelníkom odboru spravodajskej techniky (OST) XII. správy FMV mjr. Emilom Michalkom sa opakujú známe hodnotenia a oceňuje sa skutočnosť, že má prehľad o práci oddelenia, vrátane činnosti prevádzky PK (previerka korešpondencie).<sup>53</sup> Súhlasné stanovisko s ustanovením Matláka do funkcie vyslovila aj ZO KSS, ktorá opätovne konštatovala, že je zodpovedný člen strany, až na prípad nesprávneho schválenia rezolúcie z augusta 1968, proti ktorej zaujal neskôr správne stanovisko a hlasoval za jej zrušenie.<sup>54</sup>

Kladné služobné hodnotenie je takisto z roku 1975 vo všetkých požadovaných predpísaných položkách – politický profil, odborný profil, morálny profil a stručná celková charakteristika: „Kpt. Matlák Štefan je schopný a zodpovedný pracovník. Kvalifikačné predpoklady pre doteraz zastávanú funkciu splňuje. Inak doporučujem i naďalej vytvárať podmienky, aby menovaný mohol úspešne dokončiť štúdium na 3-roč. právnickom kurze. Perspektívne doporučujem zaradiť menovaného do kádrových rezerv na funkciu náč. odd. Iné opatrenia k menovanému nenavrhujem a hodnotím ho klasifikačným stupňom *„VELMI DOBRÝ“*.“ Hodnotenie podpísal náčelník 2. oddelenia 6. odboru XII. správy FMV mjr. Peter Mlej.<sup>55</sup>

Služobný postup sa preto dal očakávať. V januári 1976 bol poverený funkciou dočasného náčelníka vnú-

torného odboru. „Vzhľadom na jeho schopnosti, iniciatívu a pevné morálne zásady, sú dané všetky predpoklady, že funkciu náčelníka vnútorného odboru na XII. správe FMV Bratislava úspešne zvládne.“ Návrh na vymenovanie tentoraz podpísal vedúci kádrovej skupiny pplk. Ján Gábor.<sup>56</sup>

Nevyhnutnou súčasťou preverovania a overovania pracovníkov ŠtB boli písomné vyhlásenia o doplnkoch k životopisu, zmenách a kontaktoch s relevantnými osobami či inštitúciami. Ako príklad môžeme uviesť „Prehlásenie o súkromných stykoch príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti, príslušníkov Pohraničnej stráže a vojakov z povolania vojsk ministerstva vnútra“. Aj Štefan Matlák konkrétne vyhlásil, že „neudrzuje ani priame ani nepriame súkromné styky s osobami“, ktoré sú odporcami socialistického zriadenia, taktiež ktoré spáchali úmyselný trestný čin, za ktorý boli právoplatne odsúdené „a nevedú riadny život pracujúceho človeka“.<sup>57</sup> Samozrejme, k takým prípadom, čo nevedú riadny život, patrili všetci odporcovia režimu, aj keď poctivo pracovali s lopatou niekde v kotolni.

V roku 1980 prišlo mimoriadne povýšenie na podplukovníka. Poslal ho náčelník XII. správy ZNB Bratislava plk. Jozef Vavro I. námestníkovi MV ČSSR plk. JUDr. Jánovi Kováčovi do Prahy. V prílohe uviedol komplexné hodnotenie mjr. Matláka, náčelníka vnútorného odboru. „Mimoriadnym povýšením menovaného do navrhovanej hodnosti bude ocenená jeho [...] sústavná angažovanosť za politiku Komunistickej strany Československa, ako aj dlhodobá a obetavá služba v Zbore národnej bezpečnosti pri príležitosti 35. výročia vzniku ZNB.“<sup>58</sup>

50 Tamže. Matlák Štefan, kpt. – návrh na preradenie, 29. 5. 1969.

51 Tamže. Politicko služobné hodnotenie, 25. 11. 1969.

52 Tamže. Služebný hodnocení, 7. 1. 1974.

53 Tamže. Matlák Štefan, kpt. – návrh na ustanovenie do funkcie náčelníka oddelenia, 26. 7. 1974.

54 Tamže. Stanovisko výboru 19. ZO KSS k návrhu na ustanovenie do funkcie náčelníka 2. oddelenia, 29. 7. 1974.

55 Tamže. Služobné hodnotenie zo 4. 6. 1975.

56 Tamže. Návrh na dočasné poverenie výkonu funkcie náčelníka vnútorného odboru, 27. 1. 1976.

57 Tamže. Prehlásenie o súkromných stykoch príslušníkov ZNB, príslušníkov PS a vojakov z povolania vojsk ministerstva vnútra, 24. 1. 1979.

58 Tamže, List náčelníka XII. správy ZNB J. Vavra 1. námestníkovi MV ČSSR J. Kováčovi, 25. 2. 1980.

81

**Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Zs kraja**  
**Správa štátnej bezpečnosti**

I. odbor - 2. oddelenie Bratislava 15.7.1985

Schvaľujem: Prvopis!

Náč. I. odboru S-ŠtB

por. LAŠŠÁK Vladimír, referent 2. oddelenia I. odboru S-ŠtB Bratislava

predkladám

n á v r h na udelenie finančnej odmeny pre TS "FRANCEK", č.zv. 28935 v sume 500,- Kčs.

Odôvodnenie:

TS "FRANCEK" je v agentúrnej sieti od decembra 1984. Za toto krátke obdobie spolupráce sa prejavuje ako seriózný spolupracovník, ktorý sa plní zverené mu úlohy. K pracovníkom MV má kladný postoj. Pri plnení úloh často využíva svoj voľný čas a spolupráca nie je udržiavaná z dôvodu získavania nejakých osobných výhod pre TS.

V budúcnosti je sa možné na TS spoľahnúť a sú predpoklady, že zverené úlohy si bude plniť včas a v požadovanom rozsahu.

Doporučujem: predkladá: por. LAŠŠÁK

Náčelník 2. oddelenia

Návrh na udelenie finančnej odmeny F. Chmelárovi (Zdroj: AÚPN)

Hladký priebeh kádrového postupu nenarušila ani Matláková autonehoda. Bola naň podaná obžaloba, pretože 10. októbra 1983 v stave opilstva zaviniť autohaváriu. Nárazom do auta stojaceho pred priechodom pre chodcov spôsobil dvom osobám zranenie.<sup>59</sup>

Presné dôvody, prečo pplk. Matlák 20. januára 1987 podal ministromi

vnútra žiadosť o uvoľnenie z funkcie náčelníka organizačného a operačného odboru a žiadal o preradenie na nižšiu funkciu, sa v dokumentoch nenachádzajú. Zrejme išlo o spomínanú kauzu neoprávneného nakladania so zvláštnymi finančnými prostriedkami z r. 1986. Matlák ako dôvod uviedol prepracovanosť a zhoršenie zdravotného stavu.<sup>60</sup>

Matlákovu žiadosť podporil náčelník XII. správy ZNB pplk. RSDr. Štefan Homola. V hodnotení podriadeného bola jediná výčitka ohľadne autohavárie, „za čo bol odsúdený podmieneným trestom odňatia slobody a zákazom riadenia motorových vozidiel. Napriek tomuto závažnému porušeniu prísahy a služobných povinností príslušníka ZNB nebol prepustený zo služobného pomeru, bol ponechaný v riadiacej funkcii a dokonca krátko po uložení trestu mu bola udelená jubilejná finančná odmena v plnej výške. Za toto konanie bol stranícky potrestaný 2. stupňom stranického trestu [...] Súčasnú funkciu vykonáva už vyše desať rokov a cíti sa v nej prepracovaný. Preto požiadal o uvoľnenie zo zastávanej funkcie. S jeho žiadosťou súhlasím.“<sup>61</sup>

Žiadosť ako vždy prerokoval stranícky výbor a súhlasil s ňou.<sup>62</sup> Rovnako sa vyjadril aj vyšší stranícky orgán, Predsedníctvo Hlavného výboru KSS na MV SSR Bratislava na svojom 23. zasadnutí.<sup>63</sup>

Návrh na ustanovenie Matláka do funkcie st. referenta špecialistu 2. oddelenia 5. odboru, samozrejme potvrdený ZO KSS, predložil v máji 1987 náčelník 3. odboru XII. správy ZNB plk. Peter Mlej.<sup>64</sup>

Potom už nasledoval rad administratívnych krokov súvisiacich s odchodom do starobného dôchodku. Ako uvádza dôvodová správa, menovaný bol uvoľnený zo služobného pomeru príslušníka ZNB kádrovým rozkazom náč. XII. správy č. 58/88 dňom 28. 2. 1989.<sup>65</sup>

Pplk. Štefan Matlák odpracoval priamo v ZNB 32 rokov, 1 mesiac a 27 dní, doba služby a zamestnania v I. kategórii predstavovala 29 rokov.<sup>66</sup>

59 Tamže. Obžaloba, 7. 12. 1983.

60 Tamže. Žiadosť o uvoľnenie z funkcie, 20. 1. 1987.

61 Tamže. Návrh na uvoľnenie z funkcie náčelníka Organizačného a operačného odboru, 3. 2. 1987.

62 Tamže. Výpis zo zápisnice o zasadnutí výboru 7. ZO KSS, konaného dňa 3. 2. 1987.

63 Tamže. Uznesenie z 23. zasadnutia predsedníctva HV KSS konaného 26. 2. 1987.

64 Tamže. Návrh na ustanovenie do funkcie, 12. 5. 1987.

65 Tamže. Dôvodová správa o archivovaní kádrového materiálu bývalého príslušníka ZNB, 2. 3. 1989.

66 Tamže. Príloha k návrhu na uvoľnení ze služebného pomeru, 6. 12. 1988.



## IVAN NÉMETHY – JEDEN (PRÍKLAD) ZA VŠETKÝCH

Ako výstižný príklad na demonštrovanie odsúdeniahodnej práce ŠtB s vyhlíadanými obeťami som si zvolil zdanlivo banálny príbeh športovca, s ktorým sa priamo osobne nepoznám. V jeho príbehu „netiekla krv“ a vlastne mal „selankové“ zakončenie. V tomto prípade išlo iba o zdanlivé, ale početné maličkosti – o zhromažďovanie informácií o „objektovi“ (typický termín v ŠtB) a následné vyžadovanie informácií od neho, o lustrácie ako „objekta“, tak i jeho rodinných príslušníkov, o sústavnú kontrolu „objekta“ a overovanie jeho informácií inými tajnými spolupracovníkmi, o permanentnú nedôveru a neúmerne podozrievanie, ktoré vyústili do zákazu vycestovania do KZ, o upozorňovanie príslušných miest v novom bydlisku a na novom pracovisku, o vyhľadávanie dôvodov na prinútenie k spolupráci a pod. Takáto atmosféra vytvárala živnú pôdu pre premyslenú deštrukciu medzilidských vzťahov v užšom i širšom meradle – na šírenie vzájomnej nedôvery doma i na pracovisku, na podnecovanie primitívnej závislosti a nenávisť, v neposlednom rade viedla k zbytočnému mrhaniu časom a energiou značného počtu ľudí.

Športový strelec Ivan Némethy (10. 11. 1946) je štvornásobný účastník OH, dvakrát ako pretekár, dvakrát ako reprezentačný tréner. Ale aktívnemu športu zostáva naďalej verný, v roku 2012 získal svoj 69. titul majstra Slovenska, za ktoré štartoval ešte v roku 2010 na majstrovstvách sveta. Na MS 1974 získal dve strieborné medaily – v súťaži družstiev i v súťaži jednotlivcov (ľubovoľná pištoľ). O rok neskôr na majstrovstvách Európy bol „vystriebrený“ troma medailami ako člen čs. tímu.

Prvý štart na OH 1976 v Montreale absolvoval ako člen Armádného strediska vrcholového športu (ASVŠ) Dukla Banská Bystrica. Strelci však trénovali

Součást:  
Odbor: VVO Trenčín odd. KVS B. Bystrica

Operat. pracovník: mjr. Bartušek  
Získal: \* rezident, agent, informátor, důvěrník, kandidát, styk, oper. prac., \*\* cizinec  
Č. svazku: 70299 kr. jméno: ZABÍ KŮŇ

Číslo jednací:  
(Pouze při odeslání mimo odbor)

Výtisk č. 2  
Počet listů: 1  
Přílohy:  
Rozdělovník: č. 1 - pre zv. TSp  
č. 2 - pre OS ASVŠ F-1

B. Bystrici dne 29. 9. 1976

PRISNĚ TAJNĚ - TAJNĚ  
(po vyplnění)\*

### ZÁZNAM číslo

navazuje na záznam č. ....

Stručně podstatu poznatek:  
ppor. NÉMETHY Ivan, podezření z přípravy k emigraci - poznatek.

Schůzka konána dne 16. 9. 1976  
Místo schůzky: KB, PB, služební místnost, veřejná místnost, terén  
Serioznost spolupracovníka: prověřený, je prověřován, neprověř., podezřelý z neserioznosti  
Pramen zprávy: Ziskal spoluprac. (pracovník)  
o) rozhovorem s osobou, která  
- se popis, události zúčastnila  
- se o události došlo  
Popis, událost se stala dne 3. 9. 1976  
Spoluprac. zprávu získal: po úkolování, z vlastní iniciativy, náhodně  
Zpráva se vztahuje: k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo problematiku, k ohlasům  
b) přečtením dokumentu  
c) byl u popisované události  
d) popis, události se aktivně účastnil  
e) náhodně vyslechl

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu  
6. Název operativního pracovníka na zjištění poznatek

1./ Dne 3. 9. 1976 zúčastnil se pramen porady trenérů u ASVŠ mjr. Čierného Ivana na ASVŠ Dukla B. Bystrica. Při této příležitosti se změnil mjr. Čierný o priestupku ppor. NÉMETHYHO Ivana na OH v Montreale, podle toho menovaný se vzdalil z OH dediny bez upozornění nadřízených orgánů.  
Ze tomto zistení sa pramen informoval o tejto skutočnosti na ČSTV, konkrétne u zástupcu ved. pol. odd. s. Snášela. Tento túto vec potvrdil s dodaním, že starší tréner CH Plzeň s. Tobiašek sa vyjadril zoči voči NÉMETHYMU v Montreáli po jeho návrate do OH dediny, že neverí jeho dôvodom a že má pádne podozrenie, že menovaný chce emigrovat.

2./ Poznatek ukazuje na okolnosti a podozrenie voči ppor. NÉMETHYMU v súvislosti s opustením olympijskej dediny.

3./ Dokumentované nebolo

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) piš na samostatný záznam  
\* = podřídní platný údaj  
\*\* = rovněž zahrnutí týká se v předu uvedených kategorie cizího st. přísl.

**Neopodstatnené podozrenie o pokus športového strelca Ivana Némethyho emigrovať počas OH 1976 v Montreale (Zdroj: AÚPN)**

na detašovanom pracovisku v Dukle Liptovský Mikuláš, Okoličné.<sup>67</sup> Nositeľovi titulu „zaslúžilý majster športu“ sa premiéra nevydarila, od svetového a európskeho medailistu sa čakalo viac. Ale trápilo ho zranené koleno, takže v konkurencii 49 strelcov obsadil 14. miesto a dosť zaostal za svojím obvyklým

výkonom.<sup>68</sup> Umiestnenie si nevylepšil ani o štyri roky na OH v Moskve (tu už súťažil ako člen Zväzarmu Košice), skončil na 13. mieste.<sup>69</sup>

Popri vlastnej aktívnej činnosti začal v roku 1996 trénovať Pavla Koppa, s ktorým sa zúčastnil na OH v Pekingu 2008 a v Londýne 2012 ako oficiálny

67 FRONKO, M.: Olympionici Liptova. Liptovský Mikuláš 2003, s. 61.

68 GREXA, J. – NOVÁK, M.: Naši olympionici, s. 184.

69 GREXA, J. a kol.: Olympijské hnutie na Slovensku. Bratislava 2006, s. 48.

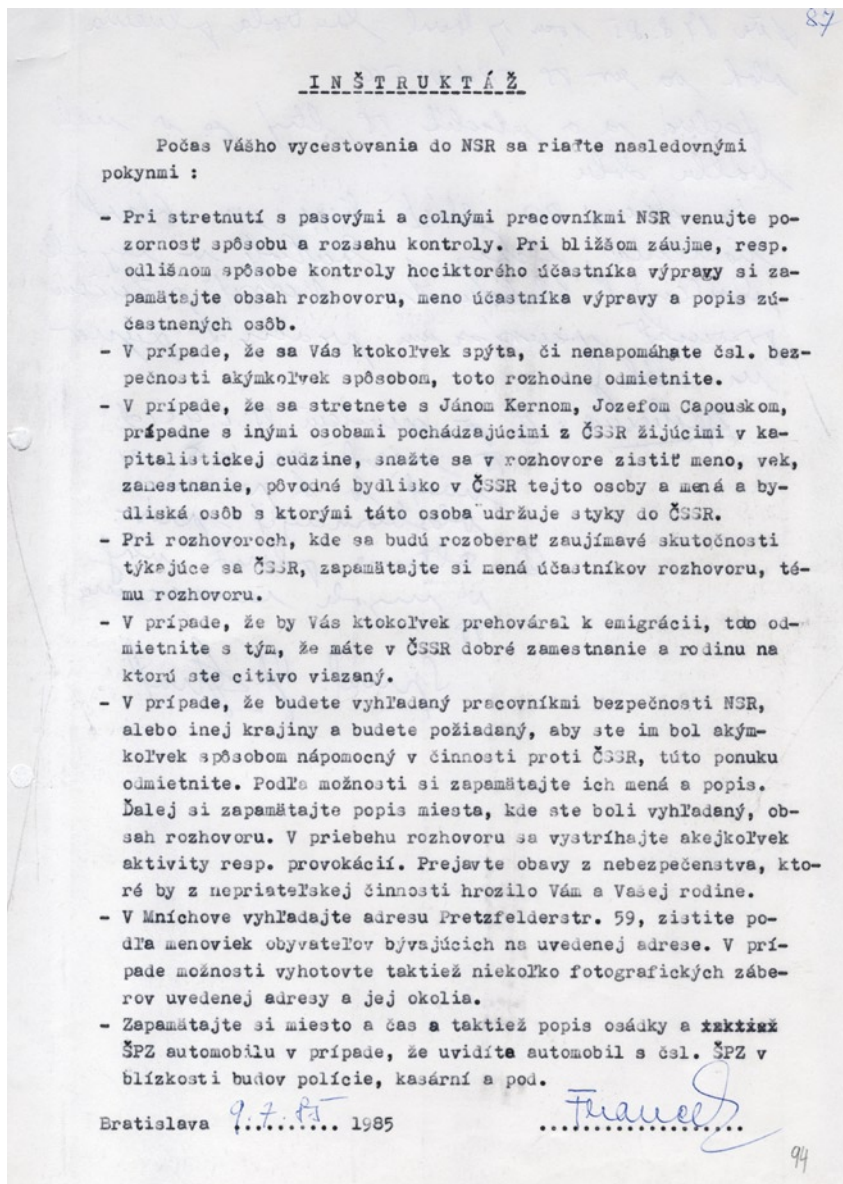
tréner. V roku 2006 dostal cenu rodného mesta Martin.<sup>70</sup>

ŠtB prvýkrát prejavila o Némethyho záujem v októbri 1972 a otestovala si ho pri ceste na preteky do Švédska. Némethy ako preverovaná osoba pod krycím menom „STRELEC“ však nepodal žiadne zaujímavé informácie, len v závere autor záznamu a operačný pracovník (OP), st. referent Vojenskej kontrarozvedky (VKR) mjr. Štefan Bartušek poznamenal, že rtm. Némethy bol zároveň pod kontrolou iného TS „FRANTIŠEK“.<sup>71</sup> Rovnako nulovú hodnotu mali Némethyho informácie z ďalších výjazdov do KZ.

Jedinú zaujímavejšiu informáciu vydoloval OP Bartušek z „vyťažovacieho“ zájazdu do Švajčiarska. Némethy v meste Thünn dostal náboženskú brožúru od neznámej osoby, pričom nevedel povedať, či ju dostali aj iní členovia výpravy. Zo záznamu vyplýva, že vo výprave bol aj „spomínaný dôverník“. Stanovisko náčelníka znelo, že je potrebné agentúrnymi prostriedkami preveriť, či si túto literatúru nepriniesli aj ďalší účastníci výpravy a či ju nerozširujú medzi armádnymi športovcami.<sup>72</sup>

Zaujímavý je údaj o tom, že pred cestou Némethyho do Anglicka (od 18. do 24. 2. 1975) sa naň zamerl TS „ŽABÍ KŇ“, č. zv. 70299. Ten okrem iného zistil, že menovaný z obavy prerušil styky s trénerom Valentom, ktorý bol ako pravicový oportunista vylúčený z KSČ a prepustený z armády. OP sa však domnieval, že ide iba o taktizovanie a treba sledovať, či po návrate z Anglicka nebudú styky obnovené.<sup>73</sup>

Némethy si kvality Mgr. Jozefa Valenta veľmi vážil, lebo mal značný podiel na jeho rýchлом výkonnostnom raste a zisku medailí na spomínaných MS a ME. Nebyť násilne prerušenej spolupráce v čase normalizácie, možno by



Pred každým vycestovaním do kapitalistického zahraničia dostali tajní spolupracovníci (tu F. Chmelár) presnú inštruktáž, ktorú museli podpísať (Zdroj: AÚPN)

úspešná spolupráca viedla aj k olympijským medailám.<sup>74</sup>

Hotová špiónománia však prepukla po OH 1976 v Montreale. Némethy totiž svojvoľne opustil olympijskú dedinu, čím narušil obvyklú disciplínu

socialistických športovcov v kapitalistickom zahraničí. Zdôvodnil to tvrdením, že sa pod vplyvom neúspechu na olympijskej strelnici chcel odreagovať menším flákom. Ale podľa informácií vedúcich mal stretnutie s kanadskou

70 <http://www.martin.sk/final/fotoshow.php?id=1>.

71 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Taktický fond, a. č. T-2156. Zázn. z vyťaženia, 31. 10. 1972.

72 Tamže. Vyťaženie ppor. Némethy Ivana po príchode zo Švajčiarska, 20. 1. 1975.

73 Tamže. Ppor. Némethy – poznatky k jeho osobe pred výjazdom do KZ (kapitalistického zahraničia), 28. 2. 1975.

74 FRONKO, M.: Olympionici Liptova, s. 61.



Krajská správa Ministerstva vnútra  
Bratislava.

2. odbor, 2. oddelenie. Dňa 28.12.1960.

SK BYL PŘEDÁN PŘES...  
Bratislava  
O ZMĚNA SE STAV...  
jan. 1961  
nepodrobné...  
Důvodová zpráva

o uloženie do archívu tunajšieho 1. zvláštného oddelenia KS-MV Bratislava, ev. pozorovací zväzok č. 2170 na meno inž. Emila SKÁKALU z Bratislavy.

Ev. pozorovací zväzok č. 2170 na meno inž. Emil SKÁKALA bol založený 19.3.1959 na základe získanej agentúrnej zprávy, že menovaný ako funkcionár krasokorčuľarskej sekcie "SLOVAN" a účastník MS v krasokorčuľarstve v Davose, mal byť získaný cudzou rozvedkou k spolupráci.

Jedna sa o inž. Emila SKÁKALU, zam. ako riaditeľ UNV Rekreačné služby mesta Blava-Zimný štadión, člen KSS a funkcionár krasokorčuľarskej sekcie "SLOVAN" UNV. Menovaný s titulu svojej športovej funkcie chodí často do zahraničia ako medzinárodný rozhodca. Pri svojich cestách v zahraničí je používaný ako aktív /spol.pracovník/ I správou MV Praha a tun. I. odborom Bratislava.

K rozpracovaniu menovaného a k zisťovaniu jeho činnosti bola použitá agentúra, úkon 77 a opštávka korešpondencie. V priebehu rozpracovania menovaného, neboli proti nemu zistené, žiadne štatobezpečnostné poznatky, ktoré by nasvedčovali tomu, že je v styku s cudzou rozvedkou. Na vonok vystupuje ako oddaný a uvedomely člen KSS.

Na základe uvedeného v dôvodovej zpráve  
n a v r h u j e m  
zväzok č. 2170 uložiť do archívu tun. I. zvl. oddelenia KS-MV Bratislava na dobu 10. rokov.

Náčelník 2. odboru: R.O. kpt. Dreisig A.  
Náčelník KS-MV Bratislava.

Na podozrivé osoby viedla ŠtB viaceré typy zväzkov, v tomto prípade na významného krasokorčuľarskeho funkcionára a rozhodcu Emila Skákalu (Zdroj: AÚPN)

novinárkou. Opustenie olympijskej dediny vraj vyvolalo v čs. výprave rozruch v presvedčení, že chce emigrovať. „I keď ppor. Némethy Ivan vec zľahčuje tým, že bol rozrušený po neúspechu, prípad bude mať určité následky v jeho neprospech,“ skonštatoval OP Bartušek, nakoľko všetky informácie

potvrdil aj dôverník D 40539 zo dňa 6. 9. 1976.<sup>75</sup>

Avizované následky sa dostavili. Némethy bol 13. septembra 1976 pozvaný na pohovor, kde uviedol dôvod opustenia olympijskej dediny – išlo o stretnutie s novinárkou Caroline Guay z novín *La Press*. Akékoľvek

politické pozadie tohto kontaktu však Némethy vylúčil, už len kvôli jazykovej bariére (hovoril iba trochu po nemec-ky) a menovaná navyše nejavila žiadny záujem o problematiku ČSSR. Z pohovoru vyplynul záver, že Némethymu bude venovaná agentúrna pozornosť a bude nutné preveriť a spresniť ďalšie okolnosti styku s dotýčnou novinárkou. Až do definitívneho objasnenia prípadu nedostane menovaný súhlas k cestám do KZ, vrátane Juhoslávie. Na záver OP doložil jedovatú poznámku plnú „spravodlivého rozhorčenia“: „Je zrejme, že ppor. Némethy ako ženatý človek skompromitoval sa v KZ.“<sup>76</sup> Už by sa žiadalo len dodať dobový výrok – „čím sme zasadili ďalšiu ranu západným imperialistom!“

Potom sa rozbehol kolotoč vyšetrovaní a sledovaní, vyjadrenie podala aj Hlavná správa vojenskej kontrarozviedky z Prahy. „Vytěžením agenta OLDA r. č. svazku 27328 [...] byly získány poznatky, které potvrzují vámi provázené проверки ppor. Nemethy.“ Agent OLDA 24. 7. 1976 pri kontrole ubytovacích priestorov našiel na posteli menovaného lístok s menom a telefónnym číslom nejakej novinárky.<sup>77</sup>

Prameň „ŽABÍ KŮŇ“ podporil názor, že Némethy chcel počas OH emigrovať. Informoval sa o Némethyho opustení dediny u zástupcu vedúceho politického oddelenia ČSZTV s. Snášela. Ten podozrenie potvrdil – údajne starší tréner strelcov Rudá hvězda Plzeň s. Tobášek Némethymu povedal, že neverí jeho dôvodom neohláseného opustenia olympijskej dediny a má pádne podozrenie, že chce emigrovať. Na základe systému „ten povedal, že ten tomu povedal“ bol TS „ŽABÍ KŮŇ“ poverený „vyťažovaním“ ku kontrole Némethyho.<sup>78</sup>

Vyťažovaní boli aj ďalší tajní spolupracovníci. Napríklad „DŮVERNÍK“ (č. zv. 40539) podal správu, že Némethy sa po príchode z OH úplne

75 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Taktický fond, a. č. T-2156. Záznam z pohovoru konaného dňa 8. 9. 1976.

76 Tamže. Ppor. Némethy Ivan, Odpútanie sa od olympijskej výpravy a styky s kanadskou štátnou občiankou – následná informácia (1a/16), 18. 9. 1976.

77 Tamže. Ppor. Némethy Ivan – poznatky z LOH, 23. 12. 1976.

78 Tamže. Záznam – ppor. Némethy Ivan, podozrenie z prípravy k emigrácii – poznatok, 29. 9. 1976.



uzavrel, prestal sa stýkať so známymi, nikomu nedôveruje a údajne si neplní dôsledne ani vojenské pracovné povinnosti. Vedenie ASVŠ Dukla Banská Bystrica však napriek všetkému urobilo opatrenia, aby Némethy mohol reprezentovať čs. ľudovú armádu na medzinárodnej súťaži spriatelenej armád na Kube. V závere bol obligátny pokyn RO „naďalej prevádzkať kontrolu por. Némethyho dávajúcimi prostriedkami“.<sup>79</sup>

Správa od dôverníka č. zv. 39652 prezrádza nielen podozrievanie Némethyho z trestného činu, ale aj znalosť pravopisu v prípade majora Bartuška. Podľa udania dôverníka Némethy na sústreďení športových strelcov pred Letnou spartakiádou spriatelenej armád (LSSA) na Kube povedal „vtyp [...] Ako je súlož po Kubánsky? Keď Fidel Castro pochutnáva na banáne [...] Prítomný sa zasmiali,“ a Némethy „týmto vtypom hanobil predstaviteľa Kuby.“<sup>80</sup>

Dalšie udanie prišlo v súvislosti s valutami. Spomínaný „DÔVERNÍK“ sa začiatkom augusta 1977 zúčastnil sústreďenia strelcov Dukly Banská Bystrica v Plzni. Zistil, že „výjazdár“ (teda ten, čo cestúva do KZ) Némethy pred odchodom na Kubu chce odkúpiť väčšie množstvo valút (doláre, marky a pod.). Hovoril vraj o tom s viacerými účastníkmi, dôverník však konkrétne mená viacerých účastníkov nezistil. Ale Némethy sa určite chystal nakúpiť nedostatkový tovar a za účelom zisku ho prepašovať na „ostrov slobody“. Poznanky z informácií boli zrejme – opäť naďalej sledovať osobu, s výjazdom ktorej na Kubu vojenská kontrarozviedka (VKR) nesúhlasí a jednak sa ukázalo zrejme, že menovaný zháňa valuty „za účelom nákupu a pod.“<sup>81</sup>

Pretože Némethy býval v Liptovskom Mikuláši a trénoval na strelnici Vojenskej vysokej školy technickej (VVŠT), vyžiadal si náčelník oddelenia vojenskej kontrarozviedky (OVKR)

**JUDr. PRELOŽNÝ Dušan**  
Jméno a příjmení osoby

Datum narození \_\_\_\_\_  
Rodné číslo \_\_\_\_\_

Název objektu: \_\_\_\_\_  
Druh trestného činu: \_\_\_\_\_

Adresa objektu: \_\_\_\_\_  
Místo trestného činu: \_\_\_\_\_

| Registrační číslo | Druh svazku - spisu | Útvar, odbor oddělení | Datum       |
|-------------------|---------------------|-----------------------|-------------|
| 13042             | AGENT               | XII. S-ZNB 4/2        | 2. 11. 1978 |

Záznamy o kontrole svazku - spisu nebo seznámení se s jeho obsahem

| Datum          | Útvar, odbor oddělení | Důvod seznámení, nebo č. rozhodnutí o kontrole | Podpis č. služ. průkazu |
|----------------|-----------------------|------------------------------------------------|-------------------------|
| 12. 1. 80      | Ústř. měř. XÚ. S-ZNB  | Průvídka                                       | Hub. Lehty              |
| 23. 10. 80     | - - -                 | následní průvídka                              | Hub. Lehty              |
| 26. 1. 82      | A1520 XII. S-ZNB      | Průvídka - rozhl. směr. Akce 2-1               | 194743 Agent            |
| 30. 3. 1982    | IN XII. S-ZNB         | Průvídka                                       | pprk. Dr. Zborad        |
| 7. 1. 84       | AIŠEO XII. S-ZNB      | Průvídka v zmysle Smerníc Akce II-1            | Hub.                    |
| 14. 1. 85      | AIŠEO XII. S-ZNB      | Průvídka v zmysle Smerníc Akce II-1            | Hub.                    |
| 16. 9. 1985    | II. S-MV              | Průvídka MV ASR                                | Prav. Mv. 202449        |
| 15. sept. 1987 | AIŠEO                 | Průvídka v zmysle Smerníc Akce II-1            | AIŠEO                   |

Obal spisu tajného spolupracovníka Dušana Prieložného, medzinárodného rozhodcu vo volejbale a funkcionára volejbalu (Zdroj: AÚPN)

pri KVS Banská Bystrica pplk. Vojtech Ďurík informácie na menovaného priamo z oddelenia VKR príslušnej školy. V prípade uviedol všetky známe prehršky, na základe čoho Némethymu nebolo povolené vycestovanie na Kubu. Požiadal „o prevedenie kontroly so za-

meraním na tieto otázky“: Aký má Némethy postoj k zamietnutiu účasti na LSSA na Kube a ako to zdôvodňuje; aký má rodinný život, či nevyhľadáva spoločnosť iných žien; aké sú jeho styky s príslušníkmi armády a ako zdôvodňuje získavanie valút. Okrem toho bude

79 Tamže. Por. Némethy Ivan, charakteristika osoby a poznanky k jeho osobe ako výjazdára – správa, 1. 6. 1977.

80 Tamže. Por. Némethy Ivan, urážajúci a hanobujúci vtip k osobe Fidela Castra – správa, 1. 8. 1977.

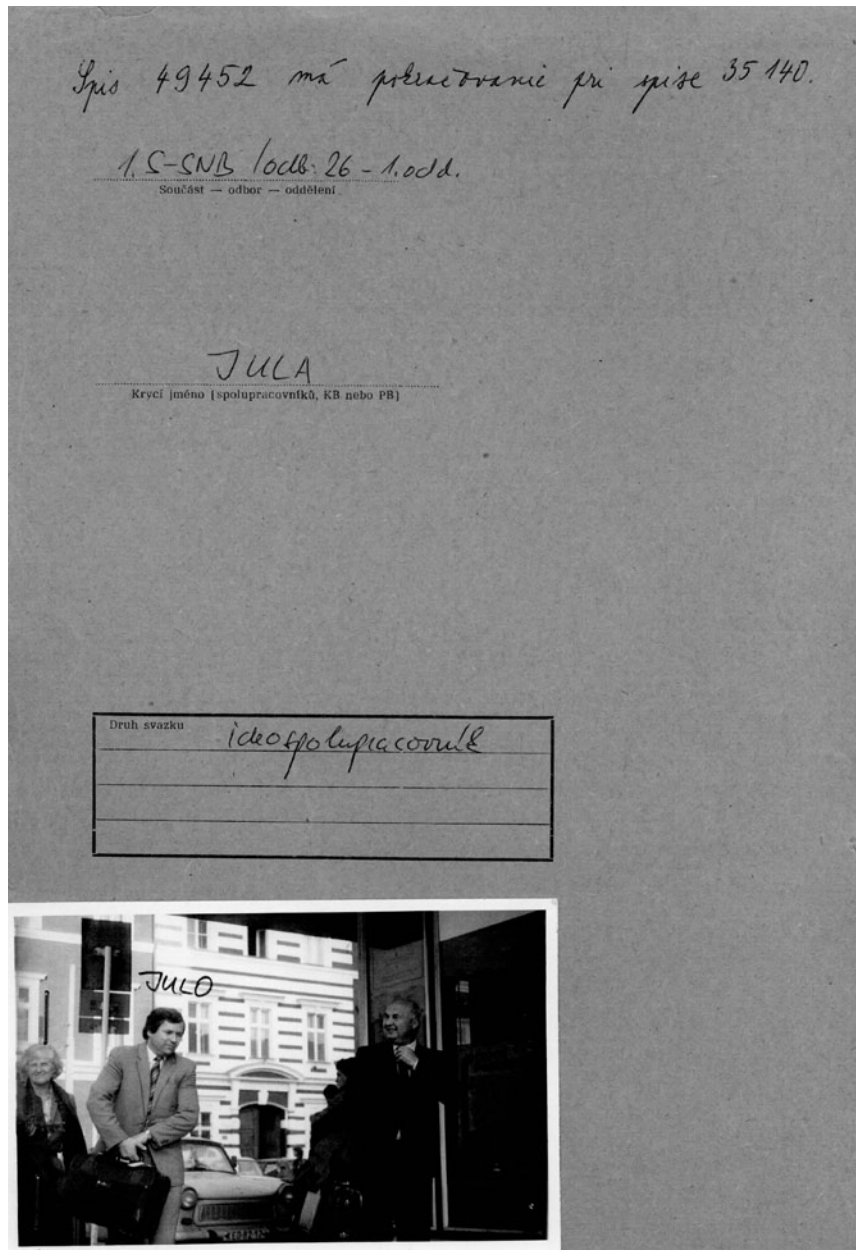
81 Tamže. Por. Némethy Ivan, záujem o valuty pred odchodom na Kubu, 26. 8. 1977.

žiaduce uviesť aj iné okolnosti, ktoré by menovaného bližšie charakterizovali.<sup>82</sup>

Odpoveď obsahuje informácie podané od TS „HUDEC“. Ten uviedol, že Némethy od skončenia OH 1976 do L. Mikuláša nedochádza, takže s ním nebol prakticky v kontakte a nemá o ňom dostatok údajov. Ale od mjr. Maxu z Prahy sa dozvedel, že s Némethym sa už v čs. reprezentácii nepočíta. Zopakoval, že menovaný je samotár, trénuje individuálne formou autogénneho tréningu, ale že žije striedmo a nepočul, že by vyhľadával iné ženy. Je veľmi ctižiadostivý, politicky sa neprejavuje, strelba je jeho hlavným záujmom a tej dáva prednosť aj pred vlastnou rodinou.<sup>83</sup>

Oveľa prísnejší však bol dôverník č. zv. 39652 (tu možno išlo o osobnú zášť), ktorý pripravil správu o názoroch príslušníkov ASVŠ banskobystrickej Dukly na prípadný výjazd Némethyho do KZ. Uviedol, že menovaný robí všetko pre návrat do reprezentácie, ktorá zaručuje možnosť vycestovania na západ (ako by prirodzené ambície uplatniť sa vo svetovej konkurencii vrcholovému športovcovi neboli vlastné) a táto jeho snaha údajne presahuje rámec bežného záujmu. Dôverník by osobne v žiadnom prípade s výjazdom nesúhlasil a tento názor vraj zdieľajú aj rtm. Zaťko a najnovšie aj tréner Dukly B. Bystrica Ferenc. Ale pošťožoval sa, že na druhej strane sa za Némethyho zasadzujú pplk. Čierny, npor. Vlčko i pplk. Marcínek, lebo im ide „len a len o medailu“, ktorú môže strelec získať. Vôbec ich nezaujímajú politické a charakterové vlastnosti Némethyho. Pritom je to človek sebecký, nekolektívny, podozrieva všetkých, že mu chcú škodiť, v ASVŠ nemá priateľa, lebo je sebecký samotár. Rovnaké poznatky o ňom majú aj TS „ŽABÍ KŮŇ“ a „NITRA“.<sup>84</sup>

Hneď po novom roku 1978 sa konal rozhovor s bývalým TS rtm. Pavlom Zaťkom. Ten bol k Némethymu naj-



Agent Juraj Sinay, krycím menom Julia, bol ideovým spolupracovníkom (ideovo vyspelým a oddaným občanom ČSSR) čs. rozviedky (Zdroj: AÚPN)

kritickejší. Zopakoval aféru na OH 1976, potvrdil jeho samotársku a vypočítavú povahu, formálne a pasívne členstvo v Socialistickom zväze mládeže (SZM), takže proti jeho vstupu do KSČ (vraj samotný Némethy o to

nemal záujem, len jeho tréner Ferenc s metodikom Vlčkom) sa postavila stranická skupina. Údajne má záujem o ženy, pričom zanedbáva vlastnú manželku, zaujímajú ho len peniaze, ktoré si môže „vystrieľať“. Némethy vyslovil

82 Tamže. Por. Némethy Ivan, kontrola – vyžiadanie, 6. 9. 1977.

83 Tamže. Odpoveď podpísaná pplk. Kožušom, náč. OVKR Vojenskej vysokej technickej školy, 5. 10. 1977.

84 Tamže. Súčasný názor príslušníkov ASVŠ Dukla na prípadný výjazd por. Némethy Ivana do KZ – správa, 29. 12. 1977.

Účastníci ZOH – osoby evidované ŠtB (tajní spolupracovníci sú zvýraznení červenou farbou) a príslušníci ŠtB

| Rok  | Meno                         | Kategória | Krycie meno        | Reg. číslo | Doba evidencie              |
|------|------------------------------|-----------|--------------------|------------|-----------------------------|
| 1948 | BREŽNÝ, Ladislav             | A         | DOKTOR             | 9717       | 23. 07. 1965 – 07. 07. 1970 |
|      |                              | PZ        | DOKTOR             | 11785      | 17. 03. 1971 – 23. 06. 1972 |
|      |                              | PO        | LACO               | 18086      | 05. 07. 1985 – 23. 11. 1985 |
|      | POLÓNI, Michal               | A         | SAMOTÁR            | 7378       | 09. 08. 1961 – 22. 04. 1968 |
|      | OKOLIČÁNY, Vojtech           | ?         | ?                  | 1622       | 16. 03. 1960 – 17. 03. 1961 |
|      |                              | OZ        | ?                  | 7009       | 24. 03. 1961 – 28. 02. 1962 |
| 1956 | DIVÍN, Karol                 | EZ/PZ     | ?                  | 6755       | 18. 01. 1961 – 01. 04. 1963 |
|      | SKÁKALA, Emil                | VOZ       | ?                  | 2197       | 19. 03. 1959 – 14. 01. 1961 |
| 1960 | GOLONKA, Jozef               | PO        | TRÉNER             | 22801      | 21. 02. 1979 – 12. 10. 1979 |
|      | STARŠÍ, Ján                  | I         | KAREL              | 3408       | 23. 02. 1957 – 08. 03. 1963 |
|      | HORSKÝ, Ladislav             | PO        | HORAL              | 11320      | 17. 05. 1976 – 08. 10. 1982 |
|      | DIVÍN, Karol                 |           |                    |            |                             |
| 1964 | PROCHÁZKA, Miroslav          | A         | CESTOVATEĽ/SLOBODA | 4669       | 24. 02. 1959 – 07. 02. 1968 |
|      | DIVÍN, Karol                 |           |                    |            |                             |
|      | GOLONKA, Jozef               |           |                    |            |                             |
|      | SKÁKALA, Emil                |           |                    |            |                             |
| 1968 | GOLONKA, Jozef               |           |                    |            |                             |
|      | SKÁKALA, Emil                |           |                    |            |                             |
| 1972 | ČERNUŠÁK, Vladimír           | D         | STARÝ              | 37782      | 20. 09. 1989 – 30. 11. 1989 |
|      | SKÁKALA, Emil                |           |                    |            |                             |
| 1976 | ŠOLTÝSOVÁ (GANTNEROVÁ), Jana | D         | KOSODREVINA        | 19323      | 06. 11. 1986 – 26. 01. 1990 |
|      | ČERNUŠÁK, Vladimír           |           |                    |            |                             |
|      | SKÁKALA, Emil                |           |                    |            |                             |
| 1980 | ŠTASTNÝ, Marián              | SZ        | PUK                | 20113      | 01. 04. 1977 – 28. 12. 1977 |
|      |                              | SZ        | NOE                | 38980      | 19. 05. 1989 – 12. 12. 1989 |
|      |                              | KZ        | NOE I              | 37808      | 26. 09. 1989 – 08. 12. 1989 |
|      | TEREZČÁK, Ján                | PO        | TRÉNER             | 10371      | 03. 12. 1974 – 08. 10. 1975 |
|      |                              | SZ        | TRÉNER             | 10371      | 08. 10. 1975 – 23. 03. 1976 |
|      | ŠOLTÝSOVÁ (GANTNEROVÁ), Jana |           |                    |            |                             |
| 1984 | PAŠEK, Dušan                 | PO        | HOKEJISTA          | 25336      | 20. 02. 1981 – 23. 09. 1981 |
|      |                              | KTS       | HOKEJISTA          | 25336      | 23. 09. 1981 – 23. 02. 1982 |
|      |                              | A         | HOKEJISTA          | 25336      | 23. 02. 1982 – 21. 12. 1989 |
|      | RUSNÁK, Dárius               | PO        | DARO               | 25337      | 20. 02. 1981 – 27. 10. 1981 |
|      |                              | KTS       | DARO               | 25336      | 27. 10. 1981 – 16. 02. 1982 |
|      |                              | A         | DARO               | 25336      | 16. 02. 1982 – 28. 03. 1983 |
|      | ČERNUŠÁK, Vladimír           |           |                    |            |                             |
|      | ŠOLTÝSOVÁ (GANTNEROVÁ), Jana |           |                    |            |                             |
| 1988 | BOŽÍK, Mojmir                | KTS       | MAJO               | 19575      | 13. 03. 1987 – 27. 12. 1987 |
|      | HARVAN, Ladislav             | D         | RAVAN              | 16508      | 19. 10. 1983 – 09. 06. 1986 |
|      | ČERNUŠÁK, Vladimír           |           |                    |            |                             |
|      | STARŠÍ, Ján                  |           |                    |            |                             |



## Účastníci ZOH – osoby evidované ŠtB (tajní spolupracovníci sú zvýraznení červenou farbou) a príslušníci ŠtB

| Rok  | Meno               | Kategória | Krycie meno        | Reg. číslo     | Doba evidencie                                           |
|------|--------------------|-----------|--------------------|----------------|----------------------------------------------------------|
| 1992 | GLESK, Pavol       | D         | PAVOL              | 31256          | 11. 04. 1985 – 12. 07. 1988                              |
|      | MARX, Walter       | PO        | VRATKO             | 16661          | 08. 12. 1983 – 05. 02. 1985                              |
|      | ČERNUŠÁK, Vladimír |           |                    |                |                                                          |
| 1994 | MARX, Walter       |           |                    |                |                                                          |
|      | PAŠEK, Dušan       |           |                    |                |                                                          |
| 1998 | GROSMANN, Tomáš    | D         | TOMI               | 33956          | 02. 12. 1986 – 24. 11. 1987                              |
|      | PAŠEK, Dušan       |           |                    |                |                                                          |
| 2002 | ŠIROKÝ, Juraj      | ŠtB       |                    |                |                                                          |
|      | ZERER, Anton       | D<br>A    | TONO<br>PREŠBURSKÝ | 22143<br>22143 | 08. 09. 1978 – 30. 03. 1979<br>30. 03. 1979 – neukončené |
|      | MARX, Walter       |           |                    |                |                                                          |
| 2006 | SINAY, Juraj       | A<br>IS   | JULO<br>JULA       | 13842<br>49452 | 30. 05. 1983 – 12. 02. 1988<br>09. 03. 1988 – neukončené |

tiež ochotu ísť ako tréner do niektorej rozvojovej krajiny.<sup>85</sup>

Po takýchto odsudkoch neprekvapuje, že oddelenie vojenskej kontrarozviedky nesúhlasilo s Némethyho výjazdom do Dánska (21. – 26. 2. 1978). Dôvodom boli skutočnosti súvisiace s jeho morálno-politickým profilom a poznatky, „*ktoré čiastočne ukazujú na nebezpečie zbehnutia*.“<sup>86</sup> Zákaz výjazdu do KZ bol potom rozšírený na celý rok 1978.<sup>87</sup>

Némethy sa rozhodol odísť z armády (zrejme kvôli šikanovaniu a zákazu vycestovania do KZ). K 31. decembru 1978 bol prepustený do zálohy a vyradený z ASVŠ Dukla Banská Bystrica. Preto jeho materiály poputovali na príslušné oddelenie bezpečnosti do L. Mikuláša s odôvodnením, že vzhľadom na dosahovanie dobrých športo-

vých výsledkov je možné opätovné zaradenie do štátnej reprezentácie (čo sa aj proti vôli viacerých neprajníkov stalo).<sup>88</sup>

V L. Mikuláši si Némethyho ako nespoľahlivú osobu i jeho najbližšiu rodinu ihneď prelustrovali. Prijali sa opatrenia – zistiť, kde sa menovaný zamestnal a do akého športu sa zapojil, ako aj zaviesť nad ním kontrolu na pracovisku.<sup>89</sup>

Némethy však bývalého OP Bartuška a dôverníka č. zv. 40539 neprestal zaujímať. Dôverník opäť zaútočil a uviedol, že na streleckých pretekoch v NDR sa Némethy dôverne zbližil s nejakým Dánom (čo sa neskôr nepotvrdilo) a okrem toho po odchode z armády a z Dukly vulgárne nadáva na armádu a ASVŠ, že sú „*všetci sprostí, darmožráči a pod*.“<sup>90</sup>

O návrate Némethyho do čs. reprezentácie rozhodla nielen jeho dobrá výkonnosť, ale aj oficiálne úsilie najvyšších politických a športových kruhov poslať do Moskvy na OH 1980 čo najväčšiu výpravu. Ako je známe, v Moskve kvôli bojkotu chýbali výpravy viacerých krajín (USA, Kanady, Japonska, NSR, Nórska, Južnej Kórey, Chile, Číny). Bol to protest proti vstupu sovietskych vojsk do Afganistanu v decembri 1979. Aby ČSSR pomohla Moskve kompenzovať absenciu športovcov z bojkotujúcich štátov, vyslala na hry rekordne veľkú výpravu v počte 211 športovcov.<sup>91</sup> Politickú významnosť čs. účasti na OH v Moskve podčiarkla skutočnosť, že našu športovú výpravu priamo v olympijskej dedine navštívili najvyšší stranícki a vládni predstavitelia na čele s generálnym

85 Tamže. Úradný záznam, 11. 1. 1978.

86 Tamže. Výjazd do KZ – stanovisko, 30. 1. 1978.

87 Tamže. Odôvodnenie nesúhlasu s výjazdom do KZ – predloženie, 1. 2. 1978.

88 Tamže. Por. v zálohe Némethy Ivan, materiály – odstúpenie, 16. 2. 1979.

89 Tamže. Záznam, 8. 2. 1979.

90 Tamže. Némethy Ivan, styky s VC z Dánska počas pobytu v NDR a nádavky na ČSLA – správa, 4. 6. 1979.

91 GREXA, J. a kol.: Olympijské hnutie na Slovensku, s. 47.

## Účastníci OH – osoby evidované ŠtB (tajní spolupracovníci sú zvýraznení červenou farbou) a príslušníci ŠtB

| Rok  | Meno               | Kategória     | Krycie meno                      | Reg. číslo              | Doba evidencie                                                                            |
|------|--------------------|---------------|----------------------------------|-------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1928 | SCHMUCK, Michal    | I<br>A        | MILAN<br>BYSTRICKÝ               | 985<br>985              | 15. 11. 1954 – 17. 12. 1956<br>11. 02. 1959 – 02. 05. 1968                                |
| 1936 | SCHMUCK, Michal    |               |                                  |                         |                                                                                           |
| 1948 | KOBZA, Bohumil     | A<br>A<br>D   | OCHOTNÍK<br>OCHOTNÍK<br>OCHOTNÍK | 7027<br>13961<br>32336  | 12. 01. 1961 – 02. 04. 1968<br>06. 06. 1973 – 03. 12. 1985<br>02. 01. 1986 – 26. 02. 1987 |
|      | OSUSKÝ, Ján        | A             | DUNAJ                            | 7858                    | 25. 08. 1962 – 29. 03. 1968                                                               |
|      | TORMA, Július      | PZ            | ?                                | 10591                   | 30. 10. 1959 – ?                                                                          |
| 1952 | GOSIOROVSKÝ, Jozef | PO            | FANÚŠEK                          | 18759                   | 30. 03. 1976 – 21. 09. 1981                                                               |
|      | NETUKA, Horymír    | PO<br>D       | ŠPORTOVEC<br>ŠPORTOVEC           | 11423<br>11423          | 03. 12. 1980 – 08. 06. 1982<br>08. 06. 1982 – 07. 12. 1986                                |
|      | REICH, František   | SZ            | ?                                | 8713                    | 02. 10. 1963 – 17. 03. 1964                                                               |
|      | ZACHARA, Ján       | D             | ?                                | 3375                    | 17. 05. 1972 – 05. 02. 1979                                                               |
|      | TORMA, Július      |               |                                  |                         |                                                                                           |
| 1956 | ČERNÝ, Vladimír    | D<br>A        | VLADO<br>VLADO                   | 4478<br>4478            | 13. 11. 1972 – 21. 08. 1973<br>21. 08. 1973 – neukončené                                  |
|      | MAREJKOVÁ, Anna    | TS            | ARCHITEKT                        | 5679                    | 16. 04. 1957 – 20. 02. 1960                                                               |
|      | REICH, František   |               |                                  |                         |                                                                                           |
|      | TORMA, Július      |               |                                  |                         |                                                                                           |
|      | ZACHARA, Ján       |               |                                  |                         |                                                                                           |
| 1960 | LUKÁŠIK, Boris     | D             | BORIS                            | 10867                   | 25. 03. 1980 – 02. 08. 1984                                                               |
|      | SCHMIDT, Pavel     | EZ<br>PZ      | BAČI<br>BAČI                     | 5585<br>5585            | 22. 12. 1959 – 03. 11. 1960<br>03. 11. 1960 – 20. 02. 1964                                |
|      | GLESK, Pavol       | D             | PAVOL                            | 31256                   | 11. 04. 1985 – 12. 07. 1988                                                               |
| 1964 | FERÁK, Ivan        | KTS<br>A      | PATOLÓG<br>PATOLÓG               | 25331<br>25331          | 17. 02. 1981 – 23. 09. 1981<br>23. 09. 1981 – 18. 03. 1986                                |
|      | MASNÝ, Vojtech     | PO<br>KTS     | FUTBALISTA<br>VOJTECH            | 16375<br>26408          | 11. 12. 1974 – 25. 09. 1975<br>03. 12. 1981 – 24. 11. 1982                                |
|      | MATLÁK, Štefan     | ŠtB           |                                  |                         |                                                                                           |
| 1968 | GALBA, Karol       | A             | DALIBOR                          | 5053                    | 08. 08. 1959 – 19. 12. 1963                                                               |
|      | KORMAŇÁK, Ivan     | PO            | TRÉNER                           | 15842                   | 16. 01. 1985 – 11. 08. 1986                                                               |
|      | KOZIČOVÁ, Oľga     | KTS           | ETELA                            | 29307                   | 06. 02. 1984 – 05. 03. 1986                                                               |
|      | MUTKOVIČ, Peter    | PO<br>D       | PUMA<br>IČO                      | 25107<br>28023          | 21. 11. 1980 – 28. 04. 1982<br>03. 03. 1983 – 10. 11. 1986                                |
|      | PETRÁŠ, Ladislav   | D             | HRÁČ                             | 36614                   | 27. 05. 1987 – 06. 12. 1989                                                               |
|      | PRIELOŽNÝ, Dušan   | D<br>KTS<br>A | ROZHODCA<br>ROZHODCA<br>ADAM     | 13072<br>13072<br>13072 | 27. 10. 1972 – 22. 06. 1978<br>22. 06. 1978 – 02. 11. 1978<br>02. 11. 1978 – úmrtie       |
|      | ČERNÝ, Vladimír    |               |                                  |                         |                                                                                           |
|      | GLESK, Pavol       |               |                                  |                         |                                                                                           |
| 1972 | BERČÍK, Peter      | A<br>D        | ?<br>PAĽO                        | 4666<br>13224           | 30. 11. 1965 – 18. 04. 1968<br>28. 07. 1982 – 06. 02. 1986                                |
|      | MARGITA, Ján       | D             | MARATÓNEC                        | 15807                   | 08. 11. 1982 – neukončené                                                                 |
|      | LAFKO, Vincent     | KTS<br>D      | TRÉNER<br>TRÉNER                 | 15341<br>15341          | 10. 03. 1982 – 29. 04. 1983<br>29. 04. 1983 – 25. 05. 1988                                |
|      | POSPÍŠIL, Peter    | KTS           | PEŤO                             | 37723                   | 01. 02. 1988 – 12. 12. 1989                                                               |

Účastníci OH – osoby evidované ŠtB (tajní spolupracovníci sú zvýraznení červenou farbou) a príslušníci ŠtB

| Rok  | Meno               | Kategória | Krycie meno        | Reg. číslo     | Doba evidencie                                             |
|------|--------------------|-----------|--------------------|----------------|------------------------------------------------------------|
| 1972 | ČERNÝ, Vladimír    |           |                    |                |                                                            |
|      | PRIELOŽNÝ, Dušan   |           |                    |                |                                                            |
| 1976 | NÉMETHY, Ivan      | PO<br>D   | STRELEC<br>STRELEC | 18223<br>18223 | 27. 08. 1985 – 03. 12. 1986<br>03. 12. 1986 – neukončené   |
|      | GLESK, Pavol       |           |                    |                |                                                            |
|      | PRIELOŽNÝ, Dušan   |           |                    |                |                                                            |
| 1980 | CHRISTOV, Vojtech  | KTS<br>D  | DON<br>DON         | 15643<br>15643 | 04. 08. 1982 – 15. 07. 1983<br>15. 07. 1983 – 12. 09. 1986 |
|      | KECSKEMÉTHY, Ján   | A         | BÉLA               | 5400           | 27. 02. 1960 – 28. 11. 1975                                |
|      | KÖGLER, Aladár     | EZ<br>EZ  | ?<br>?             | 3100<br>2113   | 22. 10. 1956 – 21. 09. 1957<br>21. 09. 1957 – 16. 02. 1959 |
|      | KUNZO, František   | PO        | VIKTOR             | 33550          | 18. 08. 1986 – 12. 08. 1987                                |
|      | PRIELOŽNÝ, Igor    | KTS       | ADAM               | 40338          | 29. 08. 1989 – neukončené                                  |
|      | ROSA, Pavol        | A         | VODA               | 5763           | 24. 08. 1960 – 01. 03. 1963                                |
|      | ČERNUŠÁK, Vladimír | D         | STARÝ              | 37782          | 20. 09. 1989 – 30. 11. 1989                                |
|      | ČERNÝ, Vladimír    |           |                    |                |                                                            |
|      | NÉMETHY, Ivan      |           |                    |                |                                                            |
|      | PRIELOŽNÝ, Dušan   |           |                    |                |                                                            |
| 1984 | PRIELOŽNÝ, Dušan   |           |                    |                |                                                            |
| 1988 | CHMELÁR, František | KTS<br>A  | CHMEL<br>FRANCEK   | 28935<br>28935 | 17. 10. 1983 – 11. 12. 1984<br>11. 12. 1984 – neukončené   |
|      | JAŠEK, Zdeno       | KTS<br>A  | RAMON<br>PODHORSKÝ | 24357<br>24357 | 15. 04. 1980 – 24. 06. 1980<br>24. 06. 1980 – 12. 12. 1989 |
|      | ČERNUŠÁK, Vladimír |           |                    |                |                                                            |
| 1992 | GLATZ, Andrej      | PO        | ONDRIŠ             | 28984          | 01. 11. 1983 – 30. 09. 1984                                |
|      | HLUCHÝ, Ján        | KA<br>D   | ?<br>GABRIEL       | 8092<br>26918  | 14. 01. 1963 – 04. 07. 1963<br>05. 04. 1982 – 12. 08. 1986 |
|      | MRÁZ, Peter        | KTS       | VODÁK              | 16479          | 03. 10. 1985 – 24. 09. 1986                                |
|      | GLESK, Pavol       |           |                    |                |                                                            |
| 1996 | HLAVATÝ, Ladislav  | KTS<br>A  | PLAVEC<br>PLAVEC   | 24462<br>24462 | 20. 05. 1980 – 20. 09. 1980<br>20. 09. 1980 – 25. 11. 1985 |
|      | MARČEK, Tibor      | D         | MAREK              | 22025          | 26. 07. 1978 – 19. 10. 1986                                |
|      | GROSMANN, Tomáš    | D         | TOMI               | 33956          | 02. 12. 1986 – 24. 11. 1987                                |
|      | MRÁZ, Peter        |           |                    |                |                                                            |
| 2000 | MARČEK, Tibor      |           |                    |                |                                                            |
|      | MRÁZ, Peter        |           |                    |                |                                                            |
|      | ZERER, Anton       | D<br>A    | TONO<br>PREŠBURSKÝ | 22143<br>22143 | 08. 09. 1978 – 30. 03. 1979<br>30. 03. 1979 – neukončené   |
| 2004 | CHMELÁR, František |           |                    |                |                                                            |
|      | MRÁZ, Peter        |           |                    |                |                                                            |
|      | ZERER, Anton       |           |                    |                |                                                            |
| 2008 | NÉMETHY, Ivan      |           |                    |                |                                                            |
|      | MRÁZ, Peter        |           |                    |                |                                                            |
| 2012 | NÉMETHY, Ivan      |           |                    |                |                                                            |



tajomníkom KSČ a prezidentom republiky G. Husákom a predsedom vlády L. Štrougalom.<sup>92</sup> No druhý štart v olympijskej strelnici výrazný úspech Némethymu nepriniesol, výsledky celej výpravy strelcov zaostali za očakávaním.<sup>93</sup>

Ale ŠtB s Némethym ešte neskončila. Dňa 27. augusta 1985 si ho zaregistrovala pod krycím menom „STRELEC“, č. 18223 (archívne č. spisu 11801). Z pôvodnej kategórie PO bol potom pri 1. oddelení I. odboru správy ŠtB Košice dňa 3. 12. 1986 „povýšený“ a preregistrovaný na dôverníka. Némethy totiž upadol do podozrenia, že udržuje „na Čínu styky, ktorých charakter nám nie je známy. Pretože problematika Číny vyžaduje našu operatívnu pozornosť“, padlo rozhodnutie preveriť tento vzťah. Ak by sa nepreukázali Némethyho snahy o protištátnu činnosť, „budú skúmané možnosti jeho využitia v prospech

čsl. kontrarozviedky,“ znel návrh por. Jaroslava Železníka.<sup>94</sup>

Némethy pri predvolaní vysvetlil okolnosti vlastne nerealizovaného styku s pracovníkom ZÚ Číny. Tentoraz sa „STRELEC“ (možno z taktických dôvodov) súdruhom z ŠtB javil ako spoľahlivá a seriózna osoba. Preto dostal inštrukciú, ako si má pri prípadnom stretnutí s Číňanom počínať. Podľa pracovníkov ŠtB bol s Némethym nadviazaný dobrý vzťah, čo je predpoklad pre využitie v prospech kontrarozviedky.<sup>95</sup>

O ďalšom priebehu možnej spolupráce dokumenty mlčia, pretože zrejme nepokračovala. Z dokumentov vyplýva, že „STRELEC“ nepatril k tým, ktorí niekomu čo len nevedome ublížili, ale naopak: skôr než spolupracovníkom bol obeťou preverovania a šikanovania. O generálny „pardón“ preto naozaj prosiť nemusel...

## ZÁVER

Býva zvykom (pomaly skôr zlovykom) efektne zakončiť príspevok okázalým citátom, napríklad tým od Georga Santayanu – „*Tí, ktorí si nepamätajú minulosť, sú odsúdení prežiť ju znovu.*“ Napriek častej slovenskej „OSTalgii“ za starým dobrým socializmom sa domnievam, že návrat éry orgií udavačstva si väčšina národa neželá. Obávam sa však iného. Toho, či nepokračuje v inej podobe mravná deformácia človeka, zaštepovaná v predchádzajúcich totalitných systémoch, ktorá nás robí prinajmenšom ľahostajnými a pasívnymi. Preto sa mi zdá príhodnejšie použiť citát Marka Twaina: „*Človek je jediný tvor medzi živočíchmi, ktorý sa vie červenat. A je tiež jediný, ktorý k tomu má mnoho dôvodov.*“ Háčik je však v tom, že hoci dôvodov na červenanie máme nemálo, neviem, či sa ešte červenat vieme...

## Ján Grexa • Sports in the Shadow of the State Security

State Security carried out various activities against the opponents, repressive, information and preventive, which were mostly used. These activities took place prior important events, including sport events, having the aim to warn the suspects of not allowed contacts. The atmosphere of sneaking, reporting, fear and breaking human characters was present also in the field of sports. At first glance it seems to be surprising because sports, and especially the top level sports was the ‘the pampered child’ of the Socialist regime. Sports as a natural individual human spontaneous activity lost its authenticity during the Socialist era and there were first of all regime supporting and military tasks; similarly as it was the case of Nazi Germany or Bolshevik Soviet Union. Sports became part of the politics and the top level sports in particular should advertise the non-democratic regime. Success at international sports forum and number of medals won at top sports events became one of few areas where the Socialist regime could overcome the repugnant Capitalism. The submitted study is therefore a significant and pioneer material that will help us to understand the relation of the State Security to the sports better.

### prof. PhDr. Ján Grexa, PhD. (1941)

Absolvent histórie a slovenského jazyka. Významný slovenský pedagóg, vedec, publicista a humorista. Člen Medzinárodného výboru pre históriu športu a telesnej výchovy. Dlhoročný športový funkcionár, autor viacerých odborných publikácií z oblasti histórie športu a olympijského hnutia na Slovensku. V súčasnosti je individuálnym členom Slovenského olympijského výboru a profesorom na Fakulte športových štúdií na Masarykovej univerzite v Brne.

92 DOKUMENTACE K DĚJINÁM ČESKÉHO OLYMPISMU, 4. díl, s. 79.

93 Tamže. s. 83.

94 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, Zväzky rozpracovaných osôb, a. č. SR-11801. Návrh na založenie spisu PO pod krycím menom „STRELEC“ po problematike Číny, 26. 8. 1985.

95 Tamže. Návrh na preregistrovanie spisu, 28. 11. 1886.

# SLOVENSKÍ A ČESKOSLOVENSKÍ OBČANIA POCHOVANÍ V ZAJATECKOM TÁBORE V SPASSKU V STREDNEJ ÁZII

MARTIN LACKO, DUŠAN PODHORSKÝ

**Dejiny, ani pamäť nášho národa nie sú a ani nemôžu byť obmedzené iba na územie vyznačené štátnymi hranicami. Desiatitisíce našich spoluobčanov starších generácií mali jednoducho tú smolu, že žili v čase dvoch totalitárnych, despotických systémov – bolševizmu a nacizmu, v čase najväčšieho vojnového konfliktu ľudských dejín, či v dramatickom období po skončení vojny. Mnohí, ani nevediac ako, sa ocitli v rôznych kútoch Stalinovho impéria, kde aj našli svoj koniec. Je to každopádne zvláštna symbolika: na území malého Slovenska ležia desiatitisíce príslušníkov národov bývalého Sovietskeho zväzu; a naopak, na území ZSSR zas tisíce slovenských občanov.**

**P**ráve otázka slovenských (resp. čsl.) obetí na území ZSSR patrí medzi tie otázky, voči ktorým majú slovenskí historici najväčšie poľdžnosti. Kým v prípade pracovných a trestných táborov (systém GULAG, Gosudarstvennoje upravlenje lagerej) jestvuje, najmä zásluhou českej autorky M. Polišínskej, aspoň čiastkový zoznam obsahujúci vyše 6 tisíc menných položiek, v prípade slovenských vojnových zajatcov v Stalinovom impériu (systém GUPVI, Gosudarstvennoje upravlenje po delam voennoplennych i internirovannyh) neexistuje ani po takmer štvrtstoročí slobodného výskumu žiadny zoznam, ba ani bližší odhad. Pritom z územia Československej republiky (ČSR) sa, podľa zistených údajov českého historika Mečislava Boráka, ocitlo v sovietskom zajatí asi 70 tisíc osôb, niekoľko tisíc tam aj umrelo. Pochopiteľne, šlo predovšetkým o Nemcov, no medzi nimi je aj dosiaľ bližšie neurčený počet Čechov a Slovákov, či Maďarov a iných národností. Práve prof. M. Borákovi ďakujeme aj za dešifrovanie mien českých občanov v zozname, ako aj za odborné pripomienky a korekcie k celej práci. Vďaka jeho pomoci sme mohli dešifrovať väčšinu českých a nemeckých položiek v zozname.



Oficiálne odhalenie pamätníka Slovákom – obetiam stalinizmu (31. mája 2012)

(Zdroj: Archív D. Podhorského)

Jeden z množstva zajateckých táborov bol aj v obci Spassk v strednej Ázii. Samotná obec sa nachádza 25 km od Karagandy, na ceste z Karagandy do Almaty merajúcej 1000 km. Význam obce je spojený predovšetkým s históriou Spasského závodu na výrobu medi, ktorý fungoval od roku 1854. V roku 1907 produkoval ročne 5 tisíc ton medi. V rokoch 1904 – 1920 mal závod sídlo v Londýne a riadili ho anglickí a francúzski podnikatelia. V roku 1920 oblasť ovládla revolučná bolševická moc a zahraničný manažment opustil krajinu. Počas Občianskej vojny Spasský závod vyhorel a karagandské šachty boli poškodené a zakonzervované.

V 30. rokoch 20. storočia sa začína tragické obdobie v histórii dedinky Spassk. Na území terajšej Karagandskej oblasti bol vytvorený štátny majetok (sovchoz) „Gigant“, ktorý mal za úlohu využiť väzňov v poľnohospodárstve. Na základoch tohto sovchozu bol vytvorený Karagandský nápravnopracovný tábor (KARLAG) NKVD s centrom v dedinke Dolinka pri Šachtinsku, ktorý bol v prevádzke do júla 1959 na ploche vyše 1,780 mil. ha. V jednotlivých rokoch do sústavy KARLAG-u patrilo 20 táborových oddelení, v ktorých bolo od 10 400 (v roku 1932) do 65 673 väzňov (v roku 1949), ktorí boli odsúdení z politických a trestno-právnych dôvodov.

Na počiatku 30. rokov bol v dedinke Spassk vytvorený detský dom (detské mestečko), najskôr pre bezprizorné deti, deti väznených rodičov, ako aj pre obrovské množstvo špeciálnych presídencov, najmä tzv. kulakov z Ukrajiny. Neskôr bola na základe detského domu vytvorená detská kolónia, ktorá sa stala 13. októbra 1938 súčasťou špeciálneho oddelenia KARLAG-u č. 2 pre „členov rodín zradcov vlasti“ (ČSIR). Tábor č. 2 mal 3000 väzňov, prevažne ženy s čerstvo narodenými a malými deťmi. Matkám však deti odobrali. Dojčenie bolo povolené 2-3 krát denne a matky nesmeli brať deti na ruky. Pritom museli pracovať 10 i viac hodín denne. Nečudo, že ich úmrtnosť bola vysoká. Aj deti umierali od chladu a hladu. Pri tábore postupne vznikol cintorín s názvom „Mamočkin okladbišč“, teda „Mamičkin cintorín“. Od roku 2003 má tento cintorín štatút „memoriálny“.

Na začiatku nemecko-sovietskej vojny, v Rusku dodnes oficiálne nazývanej Veľká vlastenecká vojna, bol dňa 5. júla 1941 vytvorený Spasský tábor pre vojenských zajatcov a internovaných č. 99, ktorý bol umiestnený v dedinke Kok-uzek, 500 m od dedinky Spassk. Za obdobie jeho existencie cezeň prešlo viac ako 66 tisíc vojenských zajatcov a internovaných zo 40 národov. Na území Karagandskej oblasti umrelo a bolo pochovaných 7765 ľudí.

Na Spasskom memoriálnom cintoríne je pochovaných 4875 Nemcov, 827 Rumunov, 532 Japoncov, 221 Rakúšanov, 155 Poliakov, 146 Fínov, 100 Čechov a Slovákov, 60 Maďarov, 59 Talianov, 56 Moldavcov, 16 Francúzov, 14 Španielov, 9 Juhoslovanov a mnohí iní.

Politické pomery po páde komunistického režimu umožňujú „odkliať“ aj dlhé desaťročia tabuizovanej otázky zahraničných väzňov gulagov a zajateckých táborov. Stalo sa tak aj v Kazachskej republike. Výnosom prezidenta Kazachskej republiky N. A. Nazarbajeva bol rok 1997 vyhlásený za Rok celonárodného súhlasu a pamäti obetiam politických represii. V tomto roku bol prijatý výnos prezidenta Na-



Predseda NR SR Pavol Paška pri kladení venca k pamätníku (18. júna 2013)

(Zdroj: Archív D. Podhorského)

zarbajeva o zavedení Dňa pamäti obetí politických represii – 31. mája. Odvtedy si tento pamätný deň každoročne pripomínajú na Spasskom memoriálnom cintoríne za účasti predstaviteľov Karagandskej oblasti, diplomatického zboru akreditovaného v Kazachstane, predstaviteľov etnických združení a organizácií, veteránov a mládeže. Miting – requiem je v súčasnosti tradičným podujatím.

Históriu dedinky Spassk spracovávala pracovníčka Štátneho archívu Karagandskej oblasti Elena Michejeva. Okrem toho, na podnet vtedajšieho veľvyslanca SR Dušana Podhorského (vo funkcii bol v rokoch 2005 – 2011), spracovala v rokoch 2007 – 2008 aj zoznam väznených a zahynutých vojenských zajatcov z územia Česko-Slovenska v Spassku za roky 1941 – 1946.

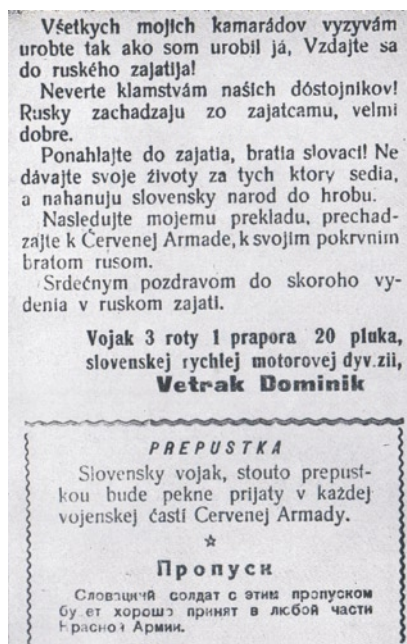
Spasský memoriálny cintorín má v súčasnosti centrálny, Veľký kríž. Ďalej sú tu vytvorené skupiny troch malých krížov a 18 pamätníkov jednotlivých štátov. Dňa 31. mája 2012 tu bol oficiálne odhalený osobitný pamätník Slovákom – obetiam stalinizmu. Podľa archívnych dokumentov tu boli väznení ako vojenský zajatci 196 občanov Československa a 42 z nich sú tu pochovaní. Takto bola konečne ukon-

čená päťročná „epopeja“ medzištátnej dohody o ochrane vojenských hrobov na území Slovenskej republiky (SR) a Kazachskej republiky medzi Ministerstvom vnútra SR a Ministerstvom obrany Kazachstanu.

Pamätník zo sivej žuly s dvojitým krížom bol posvätený slovenským kňazom Vladimírom Nemcom za účasti veľvyslanca SR v Kazachstane Ľubomíra Reháka, akima (guvernéra) Karagandskej oblasti Abelgazi Kusainova, predstaviteľa Ministerstva zahraničných vecí SR Igora Otčenáša, honorárneho konzula SR v Karagande Alexeja Nefedova a bývalého veľvyslanca v Kazachstane Dušana Podhorského. Na druhý deň bola v rímsko-katolíckom kostole v Prišachtinsku zádušná svätá omša, ktorú slúžil v slovenčine kňaz Vlado Nemec.

Pokiaľ ide o samotný publikovaný zoznam, nachádzame tu Slovákov a Čechov, tak i čsl. Nemcov, tzv. Sudetákov. Uvádzanie národností pri konkrétnych menách zajatcov bolo v niektorých prípadoch problematické kvôli komplikovanosti samotného problému politických a národnostných pomerov na území bývalej ČSR. Ani vtedajšie sovietske orgány problematike národností v strednej Európe príliš





Leták, ktorý vyzýval slovenských vojakov na prechod k Sovietom (Zdroj: Archív D. Podhorského)

nerozumeli a nekládli na ňu veľký dôraz. Veď v ZSSR žilo asi 150 národov a národností a rozhodujúcimi tu boli vždy triedne a politické kritériá, nie národnostné. Neznámymi boli pre nich aj stovky lokalít vo vzdialenej strednej Európe. Ďalším problémom býva prepis geografických lokalít i pôvodných mien zajatcov z latinky do azbuky. Naostatok, problém mohol vzniknúť aj pri prepise, ktorý robili pracovníci archívu z písomného originálu do elektronickej podoby. (K dispozícii máme iba ten elektronický).

V zozname nachádzame zväčša mená príslušníkov Wehrmachtu,

bývalých československých občanov zajatých na rôznych miestach obnovovanej Československej republiky, ale aj civilné osoby. Sú tu aj mená vojakov slovenskej armády, konkrétne bývalých príslušníkov Rýchlej brigády a Rýchlej divízie. Je ich tu presne osem, teda takmer 20 % celkového počtu zoznamu. Slovenskí historici mali doposiaľ k dispozícii iba údaj o ich „nezvestnosti“, no akékoľvek ďalšie chýbali. Ich publikovaním tak splácame istý dlh aj voči bývalým slovenským vojakom, ktorých pamiatka bola od roku 1945 tabuizovaná a osobitne ich rodinám, ktoré dodnes nemali

informáciu o tom, kde bol ich príbuzný vlastne pochovaný.

Ako príklad osudu slovenského zajatca v ZSSR možno vyzdvihnúť prípad Dominika Vetráka. Po jeho zajatí v decembri 1941 sa jeho meno i fotografia objavili na sovietskych propagandistických letákoch, ktoré vyzývali slovenských vojakov na prechod k Sovietom. Na letáku sa vynímal nápis: „Ja, vojak Dominik Vetrák, šťastlivý, spokojný a k tomu všetko majúci.“ Práve snímka Dominika Vetráka a „jeho“ letáku sa za socializmu objavila aj v historickej literatúre či publicistike ako jeden z „dôkazov“ údajného prosovietskeho zmýšľania slovenských vojakov a priateľského zaobchádzania sovietskej strany so Slovákmi. Čitateľ sa však už nedozvedel, že vojak Vetrák, zneužitý na vojnovú propagandu, zomrel v zajatí skôr, než sa jeho bývalí spolubojovníci z Rýchlej divízie vrátili na Slovensko.

Pozadie odvečenia niekoľkých príslušníkov 1. čsl. armádneho zboru priamo zo Slovenska krátko po skončení vojny dnes sotva možno dešifrovať. No najtragickejší osud postihol dvoch židovských príslušníkov. Ťažko si totiž možno predstaviť strašnejší údol, než návrat z vyhľadovacieho lágra v Osvienčime do rodnej krajiny, aby bol dotýčny človek vzápätí odvečený do gulagu v strednej Ázii, kde našiel svoj definitívny koniec. V každom prípade, aj toto sú príbehy 20. storočia, ktoré je považované za najpokrokovšie v dejinách...

### Martin Lacko, Dušan Podhorský • Slovak and Czechoslovak Citizens Buried in Prisoner-of-war Camp in Spassk in Central Asia

The issue of Slovak victims who had passed away on the territory of the Soviet Union belongs to those Slovak historians are most indebted to. After almost 25 years of free research there is no list, even no estimation in that respect. One of large number of prisoner-in-war camps was located in Spassk community in Central Asia. During its existence more than 66 thousand of prisoners of war and displaced persons, members of 40 nations were imprisoned in the camp. On the territory of Karaganda Province 7.765 prisoners died and were buried. What the published list concerns, we find there Slovaks and Czechs, but also Czechoslovak Germans. On the list there are mostly names of members of Wehrmacht, former Czechoslovak citizens captured in different places of renewed Czechoslovakia, and civilians as well. There are also names of Slovak Army members, former members of the Rapid Response Brigade and the Rapid Response Division in particular. There are exactly eight names, i.e. almost one fifth of the total number. By publishing names of the victims we pay kind of a debt also to former Slovak soldiers whose sacrifice was made taboo after 1945, and especially to their families, as they had no information till today about where their family members were in fact buried.

**Zoznam slovenských a čl. zajatcov, ktorí zomreli v Spasskom tábore pre vojnových zajatcov a internovaných č. 99**

(Zdroj: Štátny archív Karagandskej oblasti, abecedno-príručná kartotéka vojnových zajatcov Spasského tábora č. 99)

| Č.  | Meno a priezvisko <sup>1</sup>           | Národnosť<br>a štátna príslušnosť       | Rok<br>narodenia   | Miesto narodenia                             | Miesto pobytu<br>do nástupu<br>do armády | Zamestnanie<br>a špecializácia |  |
|-----|------------------------------------------|-----------------------------------------|--------------------|----------------------------------------------|------------------------------------------|--------------------------------|--|
| 1.  | BRAŠEŇ, Ondrej <sup>2</sup> (Jánovič)    | Slovák/<br>slovenská                    | 1918               | Králiky <sup>3</sup><br>okr. Banská Bystrica | Tamže                                    | Robotník<br>papieren. fabriky  |  |
| 2.  | BREZOVSKÝ, Štefan (Jozefovič)            | Slovák/<br>slovenská                    | 1919               | Hrnčiarovce<br>okr. Trnava <sup>6</sup>      | Trnava                                   | Predavač                       |  |
| 3.  | VETRÁK, Dominik (Morni) <sup>8</sup>     | Slovák/<br>slovenská                    | 1919               | Jasenie,<br>Brezno                           | Tamže                                    | Valcovač                       |  |
| 4.  | WOLIN, Peter (Markus)                    | Čechoslovák <sup>9</sup> /<br>českosl.  | 1918               | Praha<br>Sokolská 10                         | Tamže                                    | Úradník                        |  |
| 5.  | VONÍK, Ján (Janovič)                     | Slovák                                  | 1923               | —                                            | —                                        | Roľník <sup>10</sup>           |  |
| 6.  | VREŠAVA, Juraj (Július)                  | Slovák/<br>českosl.                     | 1925               | Detva č. 5<br>obl. Zvolen                    | Tamže                                    | Roľník                         |  |
| 7.  | GROŠAFT, Emil (Jozef)                    | Slovák/<br>českosl.                     | 1916               | Červený Kameň<br>obl. Púchov                 | Žilina                                   | Trhovník                       |  |
| 8.  | DICKS, Rudolf (Johann)                   | Čechoslovák <sup>13</sup> /<br>českosl. | 1899               | —                                            | —                                        | Účtovník                       |  |
| 9.  | DITTRICH, Andreas (Andreas)              | Čechoslovák                             | 1902               | —                                            | —                                        | Robotník                       |  |
| 10. | ĐURICA, Ján (Juraj)                      | Slovák/<br>slovenská                    | 1922               | Jelno <sup>14</sup><br>obl. Brezno           | Tamže                                    | Lesník                         |  |
| 11. | KEINER, Robert (Rudolf)                  | Čechoslovák/<br>českosl.                | 1906               | Běloutín(?)<br>Československo                | Tamže                                    | Roľník                         |  |
| 12. | KAPUSTNÍK, Ondrej <sup>15</sup> (Martin) | Slovák/<br>slovenská                    | 1919               | Poniky<br>Banská Bystrica <sup>16</sup>      | Tamže                                    | Nemá                           |  |
| 13. | KEMPNÝ, Emil (Jan)                       | Čechoslovák/<br>českosl.                | 1908               | Šumbark<br>okr. Český Těšín                  | Tamže<br>Orlová                          | Mäsiar                         |  |
| 14. | KOSTELNÍK, Fedor (Ivan)                  | Slovák/<br>českosl.                     | 1901               | Sukov <sup>17</sup><br>obl. Medzilaborce     | Tamže                                    | Robotník                       |  |
| 15. | KOČALKA <sup>20</sup> , Ján (Jánovič)    | Slovák/<br>slovenská                    | 1917 <sup>21</sup> | Zvolen                                       | Tamže                                    | Kuchár                         |  |
| 16. | KREUZ, Hans (Anna) <sup>22</sup>         | Čechoslovák/<br>bez št. príslušnosti    | 1909               | Drážďany                                     | Schirdeswalde(?)<br>obl. Sonin(?)        | Textilný robotník              |  |
| 17. | KRISCHKE, Walter (Josef)                 | Čechoslovák                             | 1901               | —                                            | —                                        | Robotník                       |  |
| 18. | MARTVOŇ <sup>23</sup> , Andrej (Anton)   | Slovák/<br>českosl.                     | 1923               | Hruštín(?) <sup>24</sup><br>obl. Námestovo   | Tamže                                    | Kolár                          |  |
| 19. | MITTELBACH, Franz (Johann)               | Čechoslovák                             | 1904               | Kupferberg                                   | Tamže                                    | Čapíčiár                       |  |
| 20. | NOVOTNÝ, Jaroslav (František)            | Čechoslovák/<br>českosl.                | 1920               | Nelahozeves<br>okr. Kralupy n. V.            | Brachstadt<br>Halle                      | Obuvník                        |  |

|  | Posledné postavenie<br>alebo hodnosť | Dátum a miesto zajatia                                 | Poznámky o pohybe                                                                                             |
|--|--------------------------------------|--------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | Vojak                                | 23. 9. 1941<br>v oblasti Vinnice                       | Do tábora prišiel 28. 11. 1941 z Temlagu <sup>4</sup> ,<br>zomrel 16. 9. 1942, pochovaný v t/o <sup>5</sup> 1 |
|  | Vojak                                | 16. 12. 1941<br>v oblasti Tagarogu,<br>m. Golodajevka  | Do tábora prišiel 29. 7. 1942 z Aktublagu <sup>7</sup> ,<br>zomrel 7. 10. 1942, pochovaný v t/o 1             |
|  | Desiatnik,<br>veliteľ oddielu        | 26. 12. 1941<br>Novogolodajevka<br>pod Taganrogom      | Do tábora prišiel 27. 4. 1942 z juž. frontu,<br>zomrel 4. 6. 1942, pochovaný v t/o 1                          |
|  | Vojak                                | 15. 4. 1945<br>Bohumín, Sliezsko                       | Zomrel 23. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | —                                                      | Zomrel 3. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                       |
|  | Vojak                                | 28. 4. 1945<br>Stráňavy, Žilina <sup>11</sup>          | Zomrel 13. 11. 1945,<br>pochovaný v t/o 5                                                                     |
|  | Staršina <sup>12</sup> ,<br>pisár    | 2. 5. 1945                                             | Zomrel 11. 10. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                     |
|  | Vojak                                | —                                                      | Zomrel 31. 7. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | —                                                      | Zomrel 12. 7. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | 4. 4. 1945,<br>T. Sv. Martin                           | Zomrel 2. 10. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | 4. 5. 1945<br>Morav. Ostrava                           | Zomrel 11. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | 26. 12. 1941,<br>Novogolodajevka                       | Do tábora prišiel 27. 4. 1942 z juž. frontu,<br>zomrel 28. 5. 1942, pochovaný t/o 1                           |
|  | Vojak                                | 20. 1. 1945<br>Raškau(?), o. Oučberg(?)                | Zomrel 22. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 1                                                                      |
|  | Civilná osoba <sup>18</sup>          | 30. 4. 1945<br>o. Bohdanovce <sup>19</sup> obl. Prešov | Zomrel 23. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | 16. 12. 1941<br>v oblasti Rostova                      | Do tábora prišiel 29. 7. 1942,<br>zomrel 25. 9. 1942, pochovaný v t/o 1                                       |
|  | Vojak                                | 22. 4. 1945<br>Bezžuzbelgerg(?)                        | Zomrel 5. 1. 1946,<br>pochovaný v t/o 11                                                                      |
|  | —                                    | —                                                      | Zomrel 9. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 1                                                                       |
|  | Vojak,<br>robotník <sup>25</sup>     | 18. 4. 1945,<br>Svätý Martin <sup>26</sup>             | Zomrel 28. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                                      |
|  | Vojak                                | 26. 4. 1945<br>Morav. Ostrava                          | Zomrel 1. 12. 1945,<br>pochovaný v t/o 5                                                                      |
|  | Vojak                                | 30. 4. 1945<br>Morav. Ostrava                          | Zomrel 22. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 1                                                                      |

- 1 Ruština uvádza nielen meno a priezvisko, ale aj tzv. otčestvo, teda krstné meno otca. Tento tretí údaj uvádzame v zátvorke.
- 2 V ruskom zozname Andrej.
- 3 V zozname skomolene a súčasne obrátene, zaznačené ako obec Banskavystrica, ujezd Kraniky. Podľa slovenských dokumentov ide jednoznačne o Králiky pri Banskej Bystrici.
- 4 Темлар – skratka Temnikovskij ispravitelno-trudovoj lager (Temnikovský nápravo-pracovný tábor). Fungoval od roku 1931, od roku 1935 v systéme GULAG NKVD.
- 5 T/o – v origináli л/о, pravdepodobne „lagernyj otdel“, teda táborové oddelenie, v ktorom bol hrob umiestnený.
- 6 V zozname skomolene ako obec Gryncarovka a oblasť Terlova. V ďalšom stĺpci miesto „Terlova“ zas „Ternova“.
- 7 Актюблар – skratka Aktjubinskij ispravitelno-trudovoj lager NKVD. Nachádzal sa na území Kazašskej sovietskej socialistickej republiky a bol určený najmä pre Nemcov.
- 8 Морни – najskôr preklep, také meno v slovenčine nejestvuje. Azda Marián?
- 9 Najskôr išlo o čl. Nemca.
- 10 V origináli Польник.
- 11 V zozname „gorod Stranevo“. Najskôr pôjde o obec Stráňavy, v okolí ktorej prebiehali v dňoch 11. – 26. 4. 1945 tvrdé boje medzi Nemcami a jednotkami 1. čl. armádneho zboru. Teoreticky môže ísť aj o Stránske, ktoré je takisto súčasťou okresu Žilina.
- 12 V sovietskej a potom v armáde komunistickej ČSR poddôstojník z povolania.
- 13 Podľa všetkého pôjde o čl. Nemca.
- 14 Obec „Jelno“ (v orig. Эльно) ani žiadna iná s podobným názvom sa v okrese Brezno nenachádza. Možno pôjde o Jalnú, tá sa však nachádza v dnešnom okrese Žiar nad Hronom.
- 15 V ruskom origináli Andrej.
- 16 V ruskom zozname Папики г. Бажка Бистрица.
- 17 V zozname Суково.
- 18 V origináli „Гр. лицо“.
- 19 V zozname Багдановец. V roku 1940 úradne Boganovce v okrese Prešov.



Zoznam slovenských a čsl. zajatcov, ktorí zomreli v Spasskom tábore pre vojnových zajatcov a internovaných č. 99 –  
pokračovanie

| Č.  | Meno a priezvisko                        | Národnosť<br>a štátna príslušnosť   | Rok<br>narodenia | Miesto narodenia                          | Miesto pobytu<br>do nástupu<br>do armády | Zamestnanie<br>a špecializácia |  |
|-----|------------------------------------------|-------------------------------------|------------------|-------------------------------------------|------------------------------------------|--------------------------------|--|
| 21. | ORLÍK, Josef (Vladislav)                 | Čechoslovák                         | 1899             | —                                         | —                                        | Obchodník                      |  |
| 22. | PAVKO, Michal (Michal)                   | Slovák/<br>slovenská                | 1920             | Venka(?),<br>Patrogo(?) <sup>27</sup>     | Tamže                                    | Kurič                          |  |
| 23. | PARTO, Vincent (Štefan)                  | Slovák/<br>českosl.                 | 1926             | Handlová <sup>28</sup><br>obl. Prievidza  | Kostoľany <sup>29</sup>                  | Stolár                         |  |
| 24. | PEKARA, Jozef (Jozef)                    | Slovák/<br>slovenská                | 1923             | Rajec <sup>30</sup><br>obl. Žilina        | Tamže                                    | Debnár                         |  |
| 25. | PENECAK, Stanislav (Stanislav)           | Čechoslovak/<br>česká <sup>31</sup> | 1909             | Petuncy(?) <sup>32</sup><br>okr. Stropkov | Dobrá n. Ondavou,<br>okr. Vranov n. T.   | Roľník                         |  |
| 26. | PETRUSEK, Arnold (Viktor)                | Čechoslovák/<br>českosl.            | 1928             | Ludgeřovice                               | Tamže                                    | Elektrikár                     |  |
| 27. | ŠKULAVÍK <sup>34</sup> , Rudolf (Juran)  | Čechoslovák                         | 1922             | —                                         | —                                        | Roľník                         |  |
| 28. | SMOLKA, Alois (Josef)                    | Čechoslovák/<br>českosl.            | 1907             | Ludgeřovice<br>okr. Ratibor               | Tamže                                    | Baník                          |  |
| 29. | SOUSCHEK, Rajmund (Rajmund)              | Slovák/<br>slovenská                | 1920             | Kremnica                                  | Tamže                                    | Kreslič                        |  |
| 30. | TASLER, Josef (Anton)                    | Čechoslovák/<br>českosl.            | 1907             | Nedas(?)<br>okr. Nová Paka                | Tamže                                    | Úradník                        |  |
| 31. | TESAŘ, Alois (Rudolf)                    | Čechoslovák/<br>českosl.            | 1906             | Markvartovice<br>dom č. 142, okr. Hlučín  | Petřkovice<br>okr. Hlučín                | Baník                          |  |
| 32. | FABRINSKÝ, Asenber (Jozef)               | Slovák <sup>37</sup> /<br>českosl.  | 1925             | Kizenara(?) <sup>38</sup><br>ČSR          | Tamže                                    | Nemá                           |  |
| 33. | FUCHS, Walter (Hermann)                  | Čechoslovák                         | 1901             | —                                         | —                                        | Železničiar                    |  |
| 34. | FUTAJ, Ján (Andrej)                      | Čechoslovák                         | 1925             | —                                         | —                                        | Robotník                       |  |
| 35. | CHOBOT, Silvestr (Pavel)                 | Čechoslovák/<br>česká               | 1921             | Hornosliezska oblasť<br>Madro(?)          | Tamže                                    | Robotník                       |  |
| 36. | CEBE, Franz (Franz)                      | Slovák <sup>39</sup>                | 1927             | —                                         | —                                        | Robotník                       |  |
| 37. | ŠECHOVIC <sup>40</sup> , Július (Ján)    | Slovák/<br>česká                    | 1913             | Čeršova <sup>41</sup><br>Slovensko        | Tamže                                    | Zamestnanec                    |  |
| 38. | SCHILLER, Karl (Josef)                   | Čechoslovák/<br>nemecká             | 1915             | Hrušov<br>Československo                  | Moravská Ostrava-<br>Hrušov              | Úradník                        |  |
| 39. | ŠKOLNÍK, Ján (Justín)                    | Slovák                              | 1924             | —                                         | —                                        | Robotník                       |  |
| 40. | ŠIMONIČ <sup>43</sup> , Ondrej (Jurevič) | Slovák/<br>slovenská                | 1919             | Stropkov                                  | Tamže                                    | Stolár                         |  |
| 41. | SPERLICH, Rudolf (Johann)                | Čechoslovák/<br>nemecká             | 1902             | Moravská Ostrava                          | Tamže                                    | Sústružník                     |  |
| 42. | STROSS, Josef (Josef)                    | Čechoslovák/<br>česká               | 1921             | Svejla(?)<br>Československo               | Tamže                                    | Študent                        |  |

|  | Posledné postavenie<br>alebo hodnosť | Dátum a miesto zajatia                    | Poznámky o pohybe                                                                                      |
|--|--------------------------------------|-------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|  | Vojak                                | —                                         | Zomrel 8. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 16                                                               |
|  | Vojak                                | 29. 1. 1942<br>Novogolodajevka            | Do tábora prišiel 27. 4. 1942,<br>zomrel 4. 11. 1942, pochovaný v t/o 1                                |
|  | Vojak                                | 13. 7. 1945<br>T. Sv. Martin              | Zomrel 6. 10. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Vojak                                | 19. 4. 1945<br>T. Sv. Martin              | Zomrel 17. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | —                                    | 3. 5. 1945<br>Krásno <sup>33</sup>        | Zomrel 25. 10. 1945,<br>pochovaný v t/o 5                                                              |
|  | —                                    | 4. 5. 1945<br>Morav. Ostrava              | Zomrel 26. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Vojak                                | —                                         | Zomrel 11. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 1                                                               |
|  | —                                    | 30. 4. 1945<br>Ludgeřovice                | Zomrel 21. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Poddôstojník <sup>35</sup>           | 26. 12. 1941<br>Uspenskaja v obl. Rostova | Do tábora prišiel 26. 5. 1942 s. vlakom <sup>36</sup><br>č. 1383, zomrel 3. 9. 1942, pochovaný v t/o 1 |
|  | Slobodník,<br>štábný pisár           | 15. 04. 1945<br>Grosslau(?)               | Zomrel 23. 5. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Poddôstojník                         | 20. 4. 1945<br>Bogolen(?) obec Koptiv     | Zomrel 30. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Vojak                                | 27. 9. 1943<br>Dnepropetrovsk             | Zomrel 14. 6. 1945,<br>pochovaný v t/o 12                                                              |
|  | Občiansky<br>pracovník               | —                                         | Zomrel 6. 9. 1945,<br>pochovaný v t/o 5                                                                |
|  | Vojak                                | —                                         | Zomrel 17. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Vojak                                | 22. 4. 1945<br>T. Sv. Martin              | Zomrel 13. 10. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                              |
|  | Vojak                                | —                                         | Zomrel 21. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 6                                                               |
|  | Vojak                                | 3. 5. 1945<br>Žilina <sup>42</sup>        | Do tábora prišiel 2. 7. 1945 z Auschwitzu,<br>zomrel 15. 9. 1945, pochovaný v t/o 9                    |
|  | —                                    | 1. 5. 1945<br>v okolí Morav. Ostravy      | Do tábora prišiel 1. 7. 1945 z Auschwitzu,<br>zomrel 29. 8. 1945, pochovaný v t/o 1                    |
|  | Vojak                                | —                                         | Zomrel 13. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 8                                                               |
|  | Vojak                                | 24. 4. 1942<br>Stošino <sup>44</sup>      | Do tábora prišiel 29. 7. 1942 z Temlagu,<br>zomrel 16. 11. 1942, pochovaný v t/o 1                     |
|  | Vojak                                | 6. 5. 1945<br>Frýdlant n. O.              | Zomrel 25. 8. 1945,<br>pochovaný v t/o 1                                                               |
|  | Desiatnik                            | 28. 6. 1944<br>Vitebsk                    | Do tábora prišiel 7. 5. 1945,<br>zomrel 12. 10. 1945, pochovaný v t/o 1                                |

- 20 V zozname chybné Кочанка.
- 21 Podľa slovenského zoznamu Kočálka, narodený však v roku 1917.
- 22 Pôjde asi o nemanželské dieťa, keďže v „otčestve“ má uvedené meno matky.
- 23 V zozname Мартвой.
- 24 V orig. skomolenina, no podľa všetkého pôjde o Hruštín v okrese Námestovo.
- 25 V origináli рабочий.
- 26 Najskôr pôjde asi o Turčiansky Svätý Martin, hoci jestvoval aj Svätý Martin pri Senci.
- 27 Názov obce i okresného obec „Венка“ i blízkeho mesta „Патропо“ sú evidentne skomolené. Azda pôjde o obec Veľká, okres Poprad. Podľa slovenského zoznamu bol však rodnou obcou Michala Pavka Važec.
- 28 V orig. Гаидловд. Je možné, že môže ísť aj o obec Gajdel (dnes Kľačno).
- 29 Názov obce i okresného mesta sú evidentne skomolené. V zozname uvedený: с. Костолано, обл Ялобы Моравцы.
- 30 V zozname Ранц.
- 31 Podľa všetkého pôjde o Slováka. Navyše, „česká“ štátna príslušnosť v tomto období nemohla existovať.
- 32 Петунцы – obec s takýmto názvom v okrese Stropkov neexistovala. Možno pôjde o Petejovce.
- 33 V zozname Красное Словакия. Azda pôjde o Krásno nad Kysucou. Práve 3. mája 1945 prešiel totiž poslednými obcami horných Kysúc front.
- 34 V zozname Скулавик
- 35 Podľa údajov slovenskej armády bol však iba radovým vojakom – strelníkom.
- 36 V orig. skratka „э/роcn.“, teda ešalonny (vlakový, pojazdný) špitál.
- 37 Je možné, že v skutočnosti nešlo o Slováka.
- 38 Skomolené názvy „Кизенара, Аспетесларя 40“.
- 39 Ibaže slovenský Немес.
- 40 Azda správne Čechovič.
- 41 Чершова – obec s takým názvom nejestvuje. Azda Černová, ktorá je súčasťou Ružomberka.
- 42 V zozname г. Зеления, Словакия
- 43 V zozname chybné ako Шинонич.
- 44 Lokalitu s takýmto názvom sa na území ZSSR, v miestach, kde pôsobila slovenská armáda, nepodarilo identifikovať. Je možné, že ide o chybný názov.

# MNOHÉ Z TOHO, O ČO SME V ROKU 1968 USILOVALI, VTEDY EŠTE NEDOZRELO

ROZHOVOR S HISTORIKOM A POLITOLÓGOM  
IVANOM LALUHAM

PETER JAŠEK

V auguste tohto roku sme si pripomenuli polokráhľe 45. výročie od udalostí roku 1968, ktorý so sebou priniesol obrodný proces známy po celom svete ako Pražskú jar. Snahu o reformu komunistického systému cestou jeho demokratizácie a „poľudštenia“ rezolútne ukončili okupačné vojská piatich štátov Varšavskej zmluvy na čele so Sovietskym zväzom. Tie so sebou priniesli smrť desiatok, zranenia stovkám a emigráciu tisícim ľuďom. Zároveň ich príchod súvisel aj s nástupom novej fázy komunistického režimu u nás, tzv. normalizačného, ktorý sa po krátkom politickom odmäku vrátil k faktickému uplatňovaniu vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa (KSČ) v spoločnosti a zlikvidoval všetky vymoženosti obrodného procesu. Nie v poslednom rade sa normalizačný režim vrátil k perzekúciám svojich odporcov, medzi ktorými evidoval ako novú kategóriu tisíce tzv. pravicových oportunistov, teda tých komunistov, ktorí podporovali obrodný proces a za svoje postoje boli v masových čistkách v roku 1970 vylúčení či vyškrtnutí z KSČ. Do tejto kategórie patrí aj profesor Ivan Laluha.

Profesor Ivan Laluha sa narodil 20. novembra 1932 v obci Tekovské Lužany v okrese Levice. Po tragických udalostiach Viedenskej arbitráže bola jeho rodina z Tekova vyhnaná a detstvo prežil spolu s bratom Milanom, známym slovenským akademickým maliarom, v obciach Stará Turá a v Dolnej Mičinej pri Banskej Bystrici. Po vojne pôsobil v mládežníckych organizáciách a po maturite vo Zvolene v roku 1951 odišiel na štúdium do Sovietskeho zväzu. Na univerzitách v Odeze a Moskve vyštudoval históriu. Zo Sovietskeho zväzu sa vrátil v lete roku 1957 a keďže na katedru histórie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (FF UK) ho neprijali, nastúpil na Vysokú školu lesnícku a drevársku doma vo Zvolene, kde pôsobil ako asistent prednášajúci filozofiu. Od roku 1959 pôsobil ako vysokoškolský pedagóg na Vysokej



Profesor Laluha s bratom Milanom, ktorý bol všestranným umelcom (Zdroj: Archív I. Laluhu)

škole ekonomickej v Bratislave, kde vyučoval tzv. vedecký komunizmus.

Štúdium si doplnil v roku 1967 o sociológiu na univerzite v Belehrade a po



návrate inicioval a prednášal predmet sociológia politiky. Za aktívnu účasť na reformnom hnutí v druhej polovici 60. rokov bol po straníckych čistkách, nasledujúcich okupáciu Československa vojskami Varšavskej zmluvy v roku 1968, vylúčený z Komunistickej strany Československa (KSČ) a vyhodený z univerzity. V nasledujúcich rokoch pôsobil, so zákazom publikovania a prednášania ako výskumný pracovník vo Výskumnom ústave životnej úrovne a neskôr vo Výskumnom ústave sociálneho rozvoja a práce ako sociológ. V 70. a 80. rokoch sa zapojil do aktivít slovenského disentu ako jeden z najbližších spolupracovníkov Alexandra Dubčeka. Po Nežnej revolúcii sa vrátil na pôvodné pracovisko a súčasne bol kooptovaný za poslanca Snemovne ľudu Federálneho zhromaždenia ako člen hnutia Verejnosť proti násiliu, kde reprezentoval skupinu tzv. šesťdesiatosmičkárov združených

v klube Obroda, ktorého bol v rokoch 1990 – 1992 predsedom. V roku 1991, po rozkole vo Verejnosti proti násiliu (VPN), prešiel do Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS) založeného Vladimírom Mečiarom. V roku 1992 sa za HZDS stal poslancom Slovenskej národnej rady a predsedom jej zahraničného výboru. Z HZDS však v roku 1994 vystúpil, ďalej nekandidoval vo voľbách a stal sa členom Sociálnodemokratickej strany Slovenska.

Za povšimnutie stojí aj jeho pôsobenie na akademickej pôde. Už v roku 1967 obhájil na FF UK doktorandskú prácu a v roku 1968 habilitoval na docenta pre odbor najnovších dejín Československej socialistickej republiky (ČSSR). Normalizácia prerušila jeho akademickú kariéru. Od roku 1994 pôsobil opäť na plný úväzok na Katedre rozvoja a sociálnej práce národohospodárskej fakulty Ekonomickej univerzity, kde inicioval a prednášal ako prvý

nový predmet – Kvalita života. V tejto oblasti publikoval desiatky odborných štúdií a je spoluautorom 7 monografií a vysokoškolských učebníc. Inauguroval za profesora (2006) a od roku 2010 je emeritným profesorom. Dlhé roky bol viceprezidentom Spoločnosti Alexandra Dubčeka, je autorom dvoch monografií a autorom a spoluautorom mnohých publikácií, odborných štúdií a prednášok doma i v zahraničí (napr. Európsky parlament), organizoval medzinárodné konferencie, scenáre výstav a filmu o osobnosti Alexandra Dubčeka.

V roku 2002 bol vyznamenaný Radom Ľudovíta Štúra II. triedy a v tom istom roku dostal ako spoluautor cenu Slovenskej akadémie vied za popularizáciu vedy a za publikáciu *Alexander Dubček: Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory 1963 – 1992*. Rozhovor do nášho časopisu sa uskutočňoval v októbri 2012 a februári 2013.

### Pán Lalah, aký je váš rodinný pôvod a miesto odkiaľ pochádzate?

Otec je pôvodom z osady Lalahová, ktorá dnes už neexistuje a voľakedy bola v katastrálnom území obce Terchová. Otec sa za 1. republiky<sup>1</sup> odtiaľ vysťahoval. Majetku bolo málo, na vojenčine si dokončieval základnú školu, potom nastúpil do zamestnania ako četník. Matka bola učiteľka, pôvodom z Banskej Bystrice, učila na rôznych dedinkách a v jej okolí. Potom sa zoznámila s otcom, zosobášili sa a žili v Tekovských Lužanoch v okrese Želiezovce. Mama tam učila a otec slúžil ako četník. Starší brat Milan po roku išiel na výchovu k starým rodičom a te, tiež učiteľke, do obce Dolná Mičina pri Banskej Bystrici, tá sa stala jeho tvorivou dielňou a odtiaľ má svoj maliarsky rukopis.<sup>2</sup> My sme bývali v Tekovských Lužanoch do jesene 1938.

### Aká bola vtedy atmosféra v slovensko-maďarských vzťahoch na tomto území?

Ja som mal vtedy menej ako 6 rokov. Jedno si pamätám, otec bez problémov vykonával službu četníka. Z jeho rozprávania viem, že problém mal, keď miestni gazdovia si jeden druhému po dohode podpaľovali stohy slamy a on potom vyšetroval, lebo poisťovňa musela platiť. Schádzavali sme sa rodinne väčšinou Česi, Slováci a nejaký Rus, ktorí tvorili, nadnesene by som povedal, dedinskú elitu. Lekár, poštmajster, náčelník stanice, četník. Zrejme aj náš urýchlenný odsun bol vyvrcholením skrytého napätia existujúceho medzi vrchnosťou, ktorá prišla do väčšinovo maďarskej obce.

### Ako ste prežívali udalosti spojené s Viedenskou arbitrážou?

Mám na to nepríjemné spomienky. V noci sme sa zobudili na to, že nám rozbiehajú okná a vykrikujú „*butatót hazamegyunk*“<sup>3</sup>. Za domom bola záhrada a tam pálili zástavy. Naložili nás na auto a viezli preč. To sa stalo viacerým, napr. prednostovi železničnej stanice. My sme sa viezli v aute, zhodou okolností aj s rodinou jedného ruského emigranta, ktorý tam bol lekárom a ktorého manželka chodila s mojou matkou v Banskej Bystrici do školy. Zobral nás do osobného auta, nábytok sme naložili do nákladného auta a ufujazdili preč. Viac sme sa tam nevrátili, až v roku 1969. Navštívil som pani, ktorá ma svojho času opatrovala. Boli to spomienky nedobré... Ona sa mi ospravedlňovala za mnohé veci. Vravela mi, že keby som chcel vedieť, kto ukradol svadobný dar mojej mamy,

1 Myslená 1. Československá republika 1918 – 1938.

2 Milan Lalah (1930), popredný slovenský akademický maliar a výtvarník, spoluzakladateľ tvorivej skupiny Mikuláša Galandu. Vystavoval svoje diela na svetových výstavách v mnohých mestách po celom svete. V období normalizácie nesmeli byť jeho diela vystavované.

3 Chápané ako „Hlúpy Slovák, choď domov“.

tak to vie, ale hovorím jej: „*Nechajte to tak, na oltár nášho vzájomného porozumenia.*“ Tak sme za to dostali s manželkou jednu škatuľu koláčov, že sme v dobrom odišli. Nejakú zášť voči nim nemám, ale v človeku to zanechalo nie dobré spomienky. A preto beriem mnohé veci s rezervou, lebo zle sa robilo nielen na našej strane, ale aj na ich strane. Ale menej sa o tom vie.

### Kam ste sa presťahovali z Tekova?

Otec bol dislokovaný najskôr v Starej Turej pri Myjave, potom v Bošanoch a nakoniec vo Zvolene. Tak menil četnícke či žandárske stanice. Mama šla na invalidný dôchodok. Otec sa dostal postupne až do Zvolena, pretože sa už zapájal do prípravy Povstania a jeho organizátori si do trojuholníka Brezno – Banská Bystrica – Zvolen sťahovali svojich ľudí. Taký bol môj prvý zážitok, keď som chodil do druhej či tretej ľudovej. Povrávalo sa vtedy, že po kopaniciach žijú ľudia, čo zoskočili padákmi alebo Ukrajinci, utečenci z pracovných táborov. Gazdovia a roľníci ich schovávali, gardisti ich zasa hľadali. Otec to nehlásil a mal z toho problémy, tak nás dali odtiaľ preč. V ľudovej škole som bol členom Hlinkovej mládeže.<sup>4</sup> Jednoducho, pán učiteľ nás tam zapísal, dostali sme košeľe, čapice na hlavu. Pamätám si, čo mi od detstva utkveto, to bol vzťah k národnej histórii. Na hodinách nám veľa o tom rozprávali, vychádzal časopis *Vlčá*<sup>5</sup> a ďalšie. Dodnes mám pred očami obrázky Svätopluka, Kocela, Rastislava. Chodili sme na miestne futbalové ihrisko a hrali sa na týchto panovníkov a kniežatá. Chytilo to takou romantickou strunou malé dieťa, to si pamätám. Potom už Bošany, Zvolen, to bolo iné. Záviselo veľmi od pedagóga, ako sa do toho vložil, to ovplyvňovalo dieťa v detstve.

### Ako si spomínate na život počas Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945?

Nepamätám si žiadne zásobovacie ťažkosti. My sme nikdy netreli biedu, ale nikdy sme ani nemali veľa, boli sme priemerná stredná vrstva. Viem, že sa robili arizácie. Predával sa majetok, vykrikovala sa nákupná cena... Raz ma otec na to zobral a musel mi vysvetľovať, prečo tam stáli a pre-

dávali staré obrazy, fotely. Ľudia to kúpili, vyskúšali, či je funkčné, cena vysoká nebola a brali si to. Ale pamätám sa, že na Starej Turej bol miestny lekár, starší pán, ktorý ušiel v roku 1919 na jednej z posledných lodí z Odesy pred boľševikmi. A ako sa blížilo Povstanie a front, tak niektorí, čo zneužívali meno partizána ho vydierali a dohnali až k samovražde. Potom keď prišla sovietska NKVD,



Matka ako učiteľka so svojimi žiakmi na ľudovej škole v Tekovských Lužanoch, 30. roky  
(Zdroj: Archív I. Laluhu)



Na mieste, kde stála pôvodná osada Laluhová v katastrálnom území obce Terchová. Osada zanikla kvôli stavbe vodného diela Stará Bystrica (Zdroj: Archív I. Laluhu)

4 Mládežnícka organizácia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

5 Časopis Hlinkovej mládeže.





**Rybár sa z pána profesora nakoniec nestal... (30. roky, Dolná Mičiná)**  
(Zdroj: Archív I. Lalahu)



**V Tekovských Lužanoch roku 1938 na školskom dvore**  
(Zdroj: Archív I. Lalahu)



**Ako vzorné dieťa s rodičmi v kúpeľoch Trenčianske Teplice, máj 1936**  
(Zdroj: Archív I. Lalahu)

tak mala jeho meno v zozname a hľadali ho, ale... To som vnímal, takéto excesy ktoré sa diali a verejnosti ostávali skryté. V Starej Turej bolo aj veľa gardistov, robili sa slávnostné pochody, ale nejaké napätie, to ani otec nerozprával. Zásobovacie problémy alebo že by sa zle žilo lebo je Slovenský štát, to sa nevyskytovalo. Skôr bola pohoda, najmä v prvých rokoch. Potom, keď sme boli v rokoch 1943 a 1944 vo Zvolene, tam už skôr sa mi politika do uší donášala. Že Nemci nás obsadia, alebo že prídu Rusi a musíme sa s nimi dať dokopy. Vplyv s príchodom frontu silnel.

#### **Spomínate si aj na Slovenské národné povstanie? Ako reagovali ľudia v obci, kde ste bývali?**

Povstanie som prežil u starých rodičov v obci Dolná Mičiná medzi Zvolenom a Banskou Bystricou. Nebola to vyslovene partizánska obec,

je v miernej kotlinky, lesy na partizánsku aktivitu tam nie sú. Brali to tak, že načo sú Nemci tu, ale nejaký vyhrotený konflikt nebol. Manželka pochádzala z Kremnice a tam to bolo vypäté. Na stretnutiach mládeže, čo mi rozprávala, slovenského pôvodu a nemeckého pôvodu, sa všíli jeden na druhom, udávali, to malo iný charakter.

V tomto období sa každý pondelok konal v Banskej Bystrici trh. Ako deti sme tam veľmi radi chodievali, gazdovia nás brali na koči alebo na voze. Keď ma raz zobrali do Banskej Bystrice, už sa schyľovalo k Povstaniu. Až neskôr sa mi objavili súvislosti. Keď sa ide do Banskej Bystrice, tak 3 – 4 kilometre je pred lesom čistinka. Keď sme prešli okolo, stálo tam pár ľudí, ktorí niečo kopali. A vedľa nich pofajčievali takí všelijako ozbrojení, s puškami a samopalmi. Ešte gazda vraví, že čo sú toto zač,

odkiaľ sa vzali? Keď sme šli popoludní spať, tak bolo vidieť, že je tam voľačo zarovnané aj s hrbolcami... a potom sa vpravalo, že sa strieľalo v Banskej Bystrici a že tesne pred alebo v prvý deň vypuknutia Povstania zobrali niektorých židovských občanov a postrieľali ich. A neskôr som sa dočítal, že to bol jeden z prvých masakrov, ktorý sa odohral v Mičinskej doline.<sup>6</sup>

#### **Aká bola situácia po potlačení Povstania? Hrozili represie z nemeckej strany alebo od partizánov?**

V obci nie. My sme boli jeden čas pomáhať stavať zátarasy na kopci, kde stál kríž, medzi Hornou Mičinou a Banskou Bystricou, aby tanky nemohli prejsť. Tam sa už nebojovalo, len utekalo. Keď sa Povstanie stiahlo do hôr, otec bol asi týždeň v horách s oddielom žandárov. Ale poslali ich do oblasti Poľany, tým smerom ako

6 O masacre pri strelnici pri Hornej Mičinke existuje v slovenskej literatúre dodnes viacero verzií. Podľa najpravdepodobnejšej z nich tu partizáni zavraždili približne 50 civilistov niekedy v septembri 1944, ktorých označili ako „nemeckých špiónov“. Neskôr sa toto miesto malo stať masovým hrobom, kde zavraždili ďalšie desiatky ľudí Nemci.



aj generáli Viest<sup>7</sup> a Golian.<sup>8</sup> Lenže tam nebolo nič, základne ani zásoby potravín, a keď mu prestrelili nohu z nemeckého lietadla, prišiel domov. Tým sa skončila jeho odbojová činnosť tohto typu.

Bolo mi to čudné, ešte keď sa začalo Povstanie, partizáni prišli na starých dodávkových autách a rozprávali nám, aby sme zbierali na zimu pre nich slaninu, vajíčka, masť do slameničky. Chlapci mali z toho pasiu, vraveli sme: „*Tetka, dajte vajcia pre partizánov!*“ No a potom položil niekto otázku – ale veď Povstanie hádam nebude do zimy, veď mi to do zimy nevydržíme, tak prečo sa oni zásobujú? Čiže to bola hra – už v auguste predvídali, že sa pravdepodobne budú musieť stiahnuť do hôr.

### Pamätáte sa aj na zimu po potlačení Povstania a prechod frontu?

Bola zložitá. Otec sa schovával pred prechodom frontu doma vo Zvolene u známych. My sme boli stále na Mičinej, škola nefungovala. Keď prechádzal front, bývali sme v škole. Ale nadržanom padol granát do školskej záhrady, tak nás presídlili k jednému gazdovi a ten mal urobené bývanie v suterénne s malými okienkami. Raz aj prišla nemecká hliadka, píchali bajonetmi do zemiakov, pod ktorými boli ukrytí dvaja chlapi, my ako deti sme kričali, tak potom odišli preč. Poslední odchádzali nyilašisti,<sup>9</sup> Maďari. Tí boli veľmi zamračení



S bratom Milanom u starých rodičov v obci Dolná Mičiná, 40. roky (Zdroj: Archív I. Laluhu)

a zlí, išli na povozoch s volmi, mali tam zásoby, čo brali so sebou. Oslobodzovali nás Rumuni a za nimi išla ruská armáda. Keď prišiel prvý Rumun, vpadol dnu, stará mama, dajte vajíčka a sliepky pre generála, no a rabovali. My sme sa vrátili do Zvolena, začal sa normálny život. To bol veľmi dobrý školský rok, lebo trval len dva mesiace, máj a jún (smiech).

### Aký bol život po oslobodení?

Vládla veľká radosť, že sa skončila vojna, dopĺňali a zháňali sa zásoby. Ja som chodil na bicykli do vedľajšej obce Lieskovec po mlieko. To bola výhoda väčších miest, že všade na

okolí boli dediny. Gazda nežil zle za Slovenského štátu, mal svoje železné rezervy. Oni mali lepšiu ekonomiku ako naša veľká ekonomika, vždy vytiahol z niekade pol slaninky, alebo klobásku. Kupovalo sa po dedinách, vymieňali sa tovary. Bola eufória, chodili sme na brigády čistiť a odstraňovať trosky.

Otec potom pôsobil ako okresný veliteľ žandárov a dohliadal na poriadok a rôzne manifestácie. Začal som sa zaujímať o spolkovú činnosť. Brat si od malička kreslil a ja som si vystrihoval z obrázkových časopisov, *Času*<sup>10</sup>, udalosti a politikov, to ma ťahalo. Najskôr som pôsobil v Sokole,

7 Rudolf Viest (1890 – 1945?), slovenský dôstojník a generál. Počas 1. svetovej vojny zbehol z c. a k. armády, vstúpil do československých légii a bojoval proti boľševikom na Sibíri. Neskôr pôsobil v československej armáde (1918 – 1939) ako jediný Slovák s hodnosťou generála. Po vypuknutí vojny proti Poľsku v septembri 1939 emigroval zo Slovenska a pripojil sa k odboju pod vedením Edvarda Beneša. Velil československej divízii vo Francúzsku (1940), neskôr bol ministrom v československej exilovej vláde. V októbri 1944 prevzal v ťažkej situácii velenie nad povstaleckou armádou. Po porážke Povstania odišiel spolu s Golianom z Banskej Bystrice do hôr smerom na Poľanu, kde ich Nemci pri osade Pohronský Bukovec v novembri 1944 zajali a pravdepodobne zahynuli v nemeckom koncentračnom tábore.

8 Ján Golian (1906 – 1945?), slovenský dôstojník a generál. Slúžil v československej a neskôr slovenskej armáde. Väčšinu času pôsobil ako štábný dôstojník, zúčastnil sa bojov proti Poľsku (1939) a proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1943). V roku 1944 ho prezident Beneš vymenoval za veliteľa ilegálneho vojenského ústredia. Golian vydal 29. augusta 1944 rozkaz postaviť sa na odpor prichádzajúcim nemeckým jednotkám a do príchodu generála Viesta velil povstaleckej armáde.

9 Príslušníci strany maďarských šípových krížov (v maďarčine Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom), radikálnej antisemitskej ultrapravicovej politickej strany na čele s Ferencom Szalášim. K moci sa v Maďarsku dostali po októbrovom prevrate v roku 1944 a vládli do príchodu Červenej armády v marci 1945. Ich vláda bola poznačená úplnou lojalitou voči Hitlerovmu Nemecku, totálnou mobilizáciou obyvateľstva a masovým vraždením maďarských Židov.

10 Denník Demokratickej strany. Vychádzal v rokoch 1944 – 1948.



Škola v Dolnej Mičinej, 40. roky (Zdroj: Archív I. Láluhu)

boli sme na sokolskom slete v Prahe v roku 1948.<sup>11</sup> Aj sme manifestovali, ani som veľmi nevedel za čo, ale pochodovali sme, kričali na slávu prezidentovi Benešovi.<sup>12</sup> Predtým sme založili Foglarove čitateľské kluby,<sup>13</sup> ktoré sa podobali skautingu, viac usposobené pre mesto a mestskú mládež. Odtiaľ som plynule prešiel do Zväzu mládeže.

#### Ako ste vnímali povojnový politický zápas medzi komunistickou a demokratickou stranou?

Súperenie medzi nimi prebiehalo aj vo Zvolene. Ako som to vnímal bolo jasné, že páni, ako sme ich volali, išli

do Demokratickej strany a robotníci a sociálne slabší išli do komunistickej strany. Bol 1. máj 1946 a bansko-bystrický Čas vyšiel s nadpisom „Fiasko komunistickej manifestácie na 1. mája, len 600 ľudí“. A komunistický *Hlas ľudu*<sup>14</sup> priniesol titulok „Veľké víťazstvo a dôvera komunistov, 3000 ľudí“. A ja otcovi hovorím: „Tak ako je to?“ On mi hovorí: „Syn môj, ja som tam odvelil žandárov, tí si robili čiarky a bolo ich 1500.“ Takže v politike je to tak. V predvolebnom boji boli rôzne plagáty, nápisy na chodníkoch, voľte číslo dva (DS), voľte číslo tri (KSS), sympatizanti si ich vzájomne premazávali...

#### Ako si pamätáte na Február 1948?

V noci nám zvonil zvonec pri dverách, otvoril som a tam bol jeden pán, predtým učiteľ, tak som ho poznal, potom sa stal okresným tajomníkom strany. Pýtal sa: „Otec je doma? Zavolaj ho.“ A viem, že dlho, dlho sa hádali. Požadoval od otca, aby im dal zbrane. Otec mu vravel, že nemôže a nedá a skončilo sa to sľubom, že ráno v robote sa spojí s vyšším veliteľstvom a potom uvidí. Viem, že tú noc robil naňho nátlak a otec sa odvolal na vrchnosť. Ja som potom cez letá chodil robiť na Trať mládeže,<sup>15</sup> aj na Priehradu mládeže<sup>16</sup> a v roku 1951 som odišiel na štúdium do Ruska.

#### Na brigády v rámci výstavby Priehrady mládeže poslal režim veľa rehoľníkov z likvidovaných kláštorov v Akcii K. Máte s tým nejakú skúsenosť?

Nie, nemám, ale viem že to existovalo. Na Trati mládeže si nič také nepamätám, tam sme mali svoju brigádu, svojho veliteľa a stavali sme železničný násyp. Ale mám taký poznatok, čo sa toho čiastočne týka, to bolo v roku 1951. To som bol druhý rok na Priehrade mládeže a bol som veliteľom tábora. Mal som tam aj brigádu gymnazistov z Michaloviec a súťažili sme s jedným táborom, kto vykope a odvezie viac zemin. Gymnazisti z Michaloviec prišli za mnou a hovoria mi: „Súduh veliteľ, vieme, že je súťaž a my by sme sa do

- 11 Sokol bol najznámejšou telovýchovnou organizáciou v medzivojnovom Československu založenou už v roku 1862. V texte sa spomína XI. všesokolský slet, ktorý sa konal v lete 1948 na Strahove a zúčastnilo sa ho viac ako pol milióna ľudí.
- 12 Edvard Beneš (1884 – 1948), český politik a štátnik. Počas 1. svetovej vojny pôsobil v zahraničnom odboji a patril medzi zakladateľov Československej republiky. Bol jej ministrom zahraničných vecí (1918 – 1935) a prezidentom (1935 – 1938). Po prijatí Mníchovskej dohody abdikoval a odišiel do Veľkej Británie. V roku 1939 sa tu postavil na čelo zahraničného odboja, v rokoch 1940 – 1945 ako prezident v exile bol jeho hlavným predstaviteľom. Orientoval sa na povojnové obnovenie Československa. Po víťazstve vo vojne sa stal opäť prezidentom v rokoch 1945 – 1948. Krátko po komunistickom štátnom prevrate na svoj post abdikoval. Bol známy ako tvrdý čechoslovakista neuznávajúci Slovákov ako svojbytný národ.
- 13 Foglarove čitateľské kluby boli pomenované podľa populárneho českého spisovateľa Jaroslava Foglara (1907 – 1999), autora viacerých kníh pre mládež popularizujúcich skautské hry a ich spôsob života.
- 14 Komunistický časopis vydávaný Oblastným sekretariátom Komunistickej strany Slovenska (KSS) v Banskej Bystrici v rokoch 1945 – 1946.
- 15 Železničná trať Hronská Dúbrava – Banská Štiavnica. Začala sa stavať počas 2. svetovej vojny, ale definitívne bola dokončená až po vojne v roku 1949. Na jej stavbe sa v priebehu dvoch rokov vystriedalo asi 50 000 mladých ľudí z celej Európy.
- 16 Vodná nádrž Nosice pri Považskej Bystrici, postavená v rokoch 1949 – 1958.

*nej zapojili, by sme vám svedomite robili, ale keby ste nám vybavili, že nás v nedeľu pustia do kostola.“* A ja som to u veliteľa priehrady vybavil. Odvtedy ma mali ohromne radi a robili. Drobný konsenzus sa dal urobiť slušný, ale nie všade a nie vždy.

### **Ked' spomínate 50. roky, je to známe krvavé obdobie stalinizmu. Ako ste ich prežívali?**

Ja som bol trochu izolovaný tým, že som v septembri 1951 odišiel do Sovietskeho zväzu a dochádzal domov len na poldruha mesiaca na prázdniny. Väčšinou sme boli odkázaní na noviny a bezprostredné dojmy rodičov. Jedno čo ma zarazilo – a to vyvolalo vo mne takého červíka, a asi aj v mnohých iných, bolo to, že pred tým, ako sme išli do Sovietskeho zväzu, zavolali nás v lete na mesačné školenie do Prahy. A na jednom z aktívov sa začalo odsudzovať protištátnne sprisahanecké centrum. Začalo sa to Slánskym.<sup>17</sup> A vystúpil tam kolega Tomáš Frejka, syn odsúdeného Frejku.<sup>18</sup> Vystúpil a zriekol sa svojho otca. Že ľutuje, že je jeho syn, dištancuje sa od neho, nechce ani to meno používať, keďže otec zradil stranu. To s nami všetkými zalomcovalo. Druhý taký moment bol, keď sme prišli do Sovietskeho zväzu a videli tú realitu.

### **Ako ste vnímali sovietskú realitu?**

Po skončení maturity som sa prihlásil na štúdium do Sovietskeho zväzu, prešiel som výberovým konaním. Do Moskvy sme cestovali vlakom a už na staniách bolo vidieť, aká je tam bieda, ako boli ľudia oblečení... Predávali kvasené uhorky vo vedrách a keď sme si chceli kúpiť, tak iba celé vedro. Boli radi, že dajaký groš zarobili. V Moskve som sa pôvodne prihlásil na diplomatickú školu, ale v tom roku neprijímali,

a tak som dostal alternatívu – alebo si vybrať príbuzný odbor (filozofia, ekonómia, história) alebo sa vrátiť domov. Rozhodol som sa pre históriu, a tak som sa dostal na univerzitu do Odesy a tam som prežil tri nezbudnutelné roky.

Infraštruktúra tam bola veľmi biedna aj pre študentov. Ale mali jednu vec – veľmi dobre vybavené štu-

dovne. Prednášky boli v závislosti od toho, kto prednášal. Nechali tam ešte v tom čase aj niektorých z bývalého režimu. Bol tam jeden vyše 80-ročný, čo ešte za cára učil, bola tam jedna Židovka, ktorú ale potom neskôr, v treťom ročníku vyhodili z univerzity. Keď som o 20 rokov neskôr k nej prišiel na návštevu, tak mi vravela, že v tom čase musela prestať prednášať.



Po príchode do Moskvy na Moskovskej univerzite I. M. Lomonosova (vtedy Leninské hory), rok 1956 (Zdroj: Archív I. Lалуho)



Spolužiaci z historickej fakulty v Odes, 1952 (Zdroj: Archív I. Láluho)

17 Proces s tzv. protištátnym sprisahaneckým centrom na čele s Rudolfom Slánskym sa konal v roku 1952. Rudolf Slánský bol v čase zatknutia generálnym tajomníkom KSČ. Zatýkanie a príprava procesu sa začali na jeseň 1949, obžalovaných bolo 14 ľudí, z nich 11 odsúdili na trest smrti a troch na doživotné väzenie.

18 Ludvík Frejka (1904 – 1952) bol pred zatknutím prednostom národohospodárskeho odboru kancelárie prezidenta republiky.



Bola rozvírená tzv. židovská otázka, tvrdilo sa, že Židia zle liečili súdruha Stalina,<sup>19</sup> ktorý v roku 1953 zomrel.

Zásobovacia situácia bola hrozná. My sme tam choreli. V treťom ročníku boli zimné prázdniny, lebo nebolo uhlie. Miestni išli domov, ale nám vláda preplácala iba jednu cestu do roka. Po intervencii na Mestskom výbore strany sme vybojovali o jednu deku viac. Ja som dostal hnisavú angínu, neskôr aj reumatickú horúčku a prišiel som s tým domov a rok sa liečil. Ľudia v Odese žili veľmi skromne, tam som mal priateľku a chodil som aj do domácnosti. Bytové pomery boli najhroznejšie. To bola taká maličká izba kde dvaja-traja študenti bývali a domáci žil z toho, že mu niečo platili alebo mu z dediny priniesli zásoby potravín. Ja som len obdivoval, ako dokážu vždy niekde nájsť ten rublík. Potom som zistil, že každý má v rodine niekoho v štátnej správe alebo v armáde a tí prilepšovali rodinám. My sme sa, to je taká perlička, tešili, kedy bude v Odese oblastná konferencia strany, lebo vtedy boli v obchode banány aj pomaranče. Boli aj také prípady, že kamarát sa išiel na pláž okúpať a kým sa kúpал, všetko mu ukradli. Ale na druhej strane, domáci sa vedeli baviť aj z toho mála čo mali.

### Čo pre Sovietov znamenal Stalin v tom období?

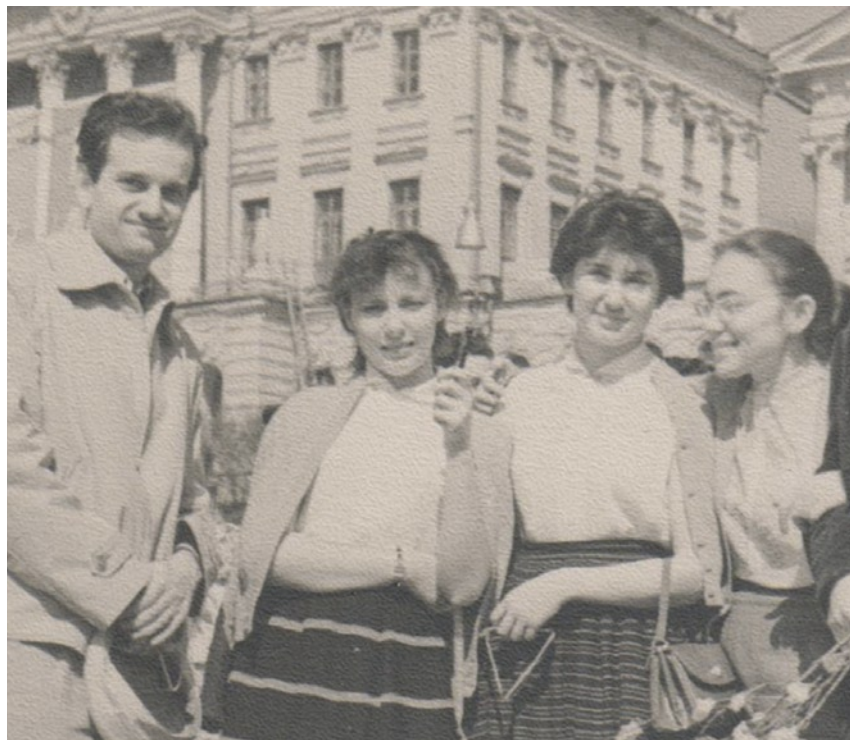
Božstvo. O škole ani nehovoriac, ja som si dovoľil povedať na konci prvého školského roku, keď sme mali besedu a predseda stránickej organizácie mal prednášať, to bol bývalý divízny generál, spýtal sa, aké máme pripomienky k prednáškam. Odvážil som sa povedať, že jeden docent na prednáškach číta od slova do slova štvrtú kapitolu Krátkych dejín VKS(b) a my by sme chceli počuť niečo živšie. A on sa na mňa pozrel a hovorí: „*To varyš Laluga, a vy znajete, kto napísal Krátke dejiny VKS(b)?*“ Už mi tľplo. A hovorím, áno viem, súdruh Stalin. A on sa ma opýtal: „*A môže niekto napísať niečo lepšie ako súdruh Stalin? To veru nie! A preto vám aj číta, čo Stalin napísal.*“ Koniec. A bol som vybavený. Keď Stalin zomrel, mali sme na vrátnici jednu bábušku, a tá odpadla na chodbe, bolo ju treba kriesiť. A prvé jej slová boli: „*Bože môj, čo bude s nami, keď nám otec zomrel!*“ Všade boli katafalky vystavané, pri nich stáli strážne. Veľa ľudí uverilo pestovanému obrazu, že bábuška je dobrý a naničhodníci sú tí okolo neho. Tí kradnú a neinformujú ho o tom, aká je pravda. Ináč je to tradičný postoj prostého ruského ľudu k cárom v minulosti.

V štvrtom alebo v piatom ročníku, keď som bol v Moskve, to už bola iná káva. V Moskve som mal kamaráta Zdeňka Mlynára,<sup>20</sup> on mi neskoršie tvrdil, že si musím aj na Gorbačova<sup>21</sup> pamätať, ale ja som bol na historickej a oni boli na právnickej fakulte. S ním som sa kamarátil, ale aj s Francúzmi a Talianmi, čo tam študovali. Raz som na seminári položil otázku, že keď nám stále hovoria o tom, že Tito<sup>22</sup> je vrah juhoslovanského ľudu, prečo juhoslovanská robotnícka trieda nepovstane proti nemu a nezhodí ho? Tak som dostal veľkú výčitku a stránickej pokarhanie. Bolo nás v ročníku 13 z Československa, 12 Čechov a jeden Slovák a ja jediný som mal červený index, ale všetci dostali umiestenku na pracovisko, len ja nie. Mal som totiž zlý kádrový posudok. A tak, keď som prišiel domov, bol som najprv bez zamestnania.

### Do akej atmosféry ste sa vrátili zo Sovietskeho zväzu? V tom období rezonovala kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu.<sup>23</sup> Zasiáhli tieto udalosti aj vašu rodinu?

Otca v rámci kampane proti buržoáznemu nacionalizmu prepustili, z toho som bol veľmi rozčarovaný. Nevedeli sme pochopiť, o čo ide. Ale boli sme radi, že sa to neskončilo horšie. Preto,

- 19 Josif Vissarionovič Stalin (1878 – 1953, vlastným menom Džugašvili), sovietsky komunistický politik a štátnik gruzínskeho pôvodu. Od mladosti sa angažoval v boľševickom hnutí, patril medzi dôležité postavy Októbrovej revolúcie v roku 1917. Neskôr pôsobil ako ľudový komisár (minister) pre národnosti, od roku 1922 ako generálny tajomník Ústredného výboru komunistickej strany. Po smrti Lenina postupne odstavil svojich konkurentov a stal sa najmocnejším politikom v Sovietskom zväze až do svojej smrti. S obdobím jeho vlády sú spojené brutálne masové perzekúcie obyvateľov Sovietskeho zväzu, ale aj víťazstvo nad Hitlerovým Nemeckom v 2. svetovej vojne.
- 20 Zdeněk Mlynář (1930 – 1997), český komunistický politik a právnik, neskôr disident a politológ. V 60. rokoch patril medzi najaktívnejších stúpcov obrodného procesu, v roku 1968 bol tajomníkom ÚV KSČ. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy vylúčený z KSČ. Neskôr sa zapojil do aktivít disentu, patril medzi signatárov Charty 77, následne emigroval do Rakúska.
- 21 Michail Sergejevič Gorbačov (1931), sovietsky komunistický politik a štátnik ruského pôvodu, generálny tajomník ÚV KSSZ (1985 – 1991). Snažil sa realizovať politiku glasnosti a perestrojky s cieľom demokratizovať Sovietsky zväz a odstrániť jeho hospodárske a technologické zaostávanie za západnými štátmi. Táto však stroskotala a vyústila do pádu komunistického režimu a rozpadu sovietskeho bloku.
- 22 Josip Broz Tito (1892 – 1980), juhoslovanský politik a štátnik chorvátskeho pôvodu. Počas 2. svetovej vojny stál na čele juhoslovanských komunistických partizánov v boji proti nemeckým oddielom, podarilo sa im bez pomoci armád veľmocí oslobodiť celú Juhosláviu. Po vojne zaviedol diktatúru komunistov, v roku 1948 však došlo k roztržke so Stalinom, keďže Tito chcel viesť nezávislú zahraničnú politiku. Vďaka jeho politike sa Juhoslávia stala najsamostatnejším a najmiernejším komunistickým štátom.
- 23 Ako tzv. buržoázni nacionalisti boli označení slovenskí komunisti, ktorí sa celkom nepodriadili pražskému centru. Vlna zatýkania tzv. buržoázných nacionalistov sa začala už v roku 1951, vykonštruovaný proces sa odohral v roku 1954. Okrem obvinených v procese s Husákom a spol. v roku 1954 zasiáhla kampaň proti tzv. buržoáznym nacionalistom aj ďalších Slovákov – komunistov.



**Moskva, leto 1956 v spoločnosti spolužiakov z rôznych kútov sveta**  
(Zdroj: Archív I. Láluho)



**Cez prázdniny na mičinskej škole, august 1963** (Zdroj: Archív I. Láluho)

že išiel do Povstania so žandárskym oddielom a podliehal dôstojníkovi, ktorého potom obvinili v súvislosti s Husákom z buržoázneho nacionalizmu. Vraj Husák prepašoval buržoázne elementy zo Slovenského štátu do nových ľudovodemokratických ozbrojených síl. Zbavili ho dôstojníckej hodnosti a preložili do Zvolena na okresný dopravný inšpektorát ako civilného zamestnanca. Ale trápilo ho to.

Po návrate z Moskvy, keďže som nemal umiestenku, som išiel ešte so spolužiakom z Leningradu (M. Patúš), ktorý bol na tom tak ako ja, na

filozofickú fakultu za profesorom Gosiorovským<sup>24</sup>, či by nás neprijal na katedru histórie. Odmietol, že má plný stav, čo, ako sme zistili, nebola celkom pravda. Keďže otec mal priateľov doma vo Zvolene, po istom čase ma zamestnali na Vysokej škole lesníckej a drevárskej ako asistenta na katedre marxizmu-leninizmu a učil som filozofiu. Tak som sa dostal mimo obežnú dráhu historika, ale po čase som sa ako-tak k profesii vrátil.

Našťastie alebo na nešťastie, v tom čase Karol Bacílek<sup>25</sup> usúdil, že nemáme dobrý vzťah k robotníckej triede a treba nám prax. Mňa poslali

do Kremnice na Okresný výbor komunistickej strany, kde som sa mal starať o záväzkové hnutie železničiarov, čo sa mi však nepodarilo. Ale zato sa utužil vzťah s mojou budúcou manželkou, ktorá odtiaľ pochádzala. Po skončení praxe som sa „u lesákov“ dlho nezdržal, lebo vedúci katedry začal na mňa žiarliť, že som napísal bez jeho vedomia niekoľko článkov do *Pravdy*<sup>26</sup> a on písal len do *Smeru*. Obvinil ma z trockizmu.<sup>27</sup> Náhodou som stretol Róberta Harenčára,<sup>28</sup> známeho z Trate mládeže, a ten ma nahovoril, aby som prešiel do Bratislavy a vybavil mi miesto na Vysokej

24 Miloš Gosiorovský (1920 – 1978), slovenský marxistický historik a vysokoškolský pedagóg.

25 Karol Bacílek (1896 – 1974), slovenský komunistický politik. Aktívny účastník Slovenského národného povstania v roku 1944, predseda Zboru povereníkov (1950 – 1952), minister národnej bezpečnosti (1952 – 1953). V rokoch 1953 – 1963 bol prvým tajomníkom Ústredného výboru (ÚV) KSS.

26 Denník Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska.

27 Z pohľadu sovietskych ideológov išlo o politickú „úchylku“, pretože predstavoval opozíciu voči stalinskému typu marxizmu. Pomenovaný podľa Leva Davidoviča Trockého (1879 – 1940), sovietskeho boľševického politika, ktorý po roztržke so Stalinom v 30. rokoch emigroval zo Sovietskeho zväzu.

28 Róbert Harenčár (1931 – 2010), slovenský ekonóm, predseda mládežníckej organizácie na Slovensku a zároveň predstaviteľ obrodného hnutia v 60. rokoch, v 90. rokoch diplomat.

škole ekonomickej (VŠE). Nastúpil som tam v roku 1959. Odvtedy som občan hlavného mesta Slovenska. Ale keď sa u nás v rodine povie, že ideme domov, tak sa ešte stále myslí, že je to Zvolen, Kremnica alebo Mičiná.

**Ako ste v kontexte kampane proti buržoáznemu nacionalizmu vnímali postavenie Slovákov v unitárnom Československu? Bolo možné otvorené obhajovať slovenské záujmy?**

Otvorene nie. A ak áno, boli to také lokálne skupinky, ktoré keď sa stretli, hovorili dosť bolo toho a podobne, ale k otvorenému pokusu nedošlo. Otec bol tiež takto naklonený, bol ešte z prvej republiky<sup>29</sup> členom Matice Slovenskej a mal vo Zvolene podobne zmýšľajúcich priateľov. Nás volali oficiálne v Moskve aj v Odese všetkých z Československa „Čechy“. Slovenské povedomie si ľudia, aj keď v privátnej sfére zachovávali, najmä tí z regiónov. Bola to teda rodina, ale nakoniec aj vzťah k dejinám a úvaha, keď iní majú svoj štát, prečo aj my nemôžeme? Ja som do politiky vstúpil ako prívrženec Husáka.<sup>30</sup> Lebo nedlho predtým sa Husák dostal von z väzenia a my sme roznášali cyklostyl po Bratislave, tie jeho listy, kde napísal Novotnému<sup>31</sup> a dosť drasticky opisoval, ako ho mučili, ako mu hla-

vu strčili do vedra s výkalmi. Boli sme zhrození. K Husákovi sa chodilo na rozhovory. Ja som sa tam nedostal, ale niektorí moji kamaráti boli. Vedel si ľudí pripútať, urobiť zázemie a besedovať. Ale ja som sa dostával do rozporu so systémom najskôr kvôli tomu, pretože sa mi zdali jeho cieľové predstavy už ako rozprávka. Ale Husák bol pre nás v tom čase istý vzor obhajoby národných záujmov.

To bolo tak, ja vám poviem pravdu zabiehajúc dopredu... Ale keď ma v roku 1970 vylúčili zo strany – konečne – tak som si oddýchol. Pre mňa to bolo isté zbavenie sa vnútorných protikladov, ktoré vo mne boli. Keď istá logika mi vravela, nie, to nie je tak, to nie je dobre, zmizni. Ale druhá mi vravela – veď postavili nejaké fabriky tým Rusom, chudáci, veď už niečo majú. Ten, kto vtedy nežil, nevie doceniť, ako tá propaganda využila budovateľský pátos. To ste boli stále v tom protiklade. Nie že by som to ospravedlňoval, ale my sme to tak cítili. Hovorili nám – pozrite sa, koľkí ľudia odišli a vystaňovali sa za prácou do Ameriky a kdekade a dnes nie je nezamestnanosti. Všetci máte zamestnanie a sú istoty. A to malo na ľudí obrovský vplyv. Ja už som sa potom dal trochu na také buričské chodničky, len to pomaly šlo, ten kvas v nás.

**Vráťme sa k 60. rokom, k tomu ich začiatku. Ako ste sa dostali k politike?**

Verejná činnosť a spoločenské udalosti ma vždy zaujímali. Zapojil som sa do Zväzu mládeže. Keď som vo Zvolene začal pracovať, mal som na starosti prácu s mládežou. V rámci straníckych úloh. Keď som prešiel do Bratislavy na VŠE, dostal som sa do čulej aktivity ekonómov, ktorí sa zaoberali problematikou vzťahu Čechov a Slovákov a otázkami vyrovnávania medzi nimi. Atmosféra sa začala uvoľňovať a prvé prepočty ekonómov Pavlendu<sup>32</sup> a Kočtúcha<sup>33</sup> sa stávali politikum. Pretože vychádzali z toho, že Slovensko nedostáva adekvátny podiel investícií pre svoj rozvoj a že jeho zaostávanie za českými krajinami sa nezmenšuje, ale prehĺbuje. Tak som sa dostal do praktického diania. V januári 1968 ma zvolili za predsedu CZV KSS a už sme oficiálne začali organizovať prípravné práce na federácii a ekonómovia z našej univerzity zohrávali pri tom kľúčovú úlohu.

Pavlenda ma prijal na katedru, kde bol vedúcim akademik Szántó<sup>34</sup>, ktorý zakladal KSČ spolu so spisovateľom Jaroslavom Haškom<sup>35</sup>, ešte ako zajatci po skončení 1. svetovej vojny v zajateckom tábore v Krasnojarsku.

29 Myslená Československá republika 1918 – 1938.

30 Gustáv Husák (1913 – 1991), slovenský komunistický politik. Do komunistického hnutia sa zapojil už v 30. rokoch ako ľavicový intelektuál, v rokoch 1939 – 1944 sa ako člen ilegálnej KSS zapojil do odboja. Počas SNP v roku 1944 patril medzi najvýznamnejších politikov Slovenskej národnej rady. Mal významný podiel na komunistickom štátnom prevrate v roku 1948. V roku 1951 bol v kampani proti tzv. buržoáznym nacionalistom zatknutý a vo vykonštruovanom súdnom procese odsúdený na doživotné väzenie. Po rehabilitácii sa v 60. rokoch zapojil znova do politiky, obhajoval právo Slovákov na rovnoprávne postavenie v spoločnom štáte a patril medzi reformne orientovaných komunistov. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy sa zaradil medzi popredných normalizátorov a v roku 1969 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ. Po celých 70. a 80. roky bol vedúcim politikom normalizácie, do roku 1987 generálny tajomník, v rokoch 1975 – 1989 prezident.

31 Antonín Novotný (1904 – 1975), český komunistický politik, prezident Československa (1957 – 1968) a 1. tajomník ÚV KSČ (1951 – 1968). Bol známy ako zástanca čechoslovakizmu a neuznával Slovákov za samostatný národ, v polovici 60. rokov bol vnímaný ako brzda obrodného procesu.

32 Viktor Pavlenda (1928 – 1990), slovenský ekonóm, vysokoškolský pedagóg a komunistický politik. Patril medzi popredných predstaviteľov obrodného komunizmu na Slovensku, vo svojej vedeckej práci sa venoval ekonomickým otázkam vyrovnávania sa českých krajín a Slovenska.

33 Hvezdoň Slavomír Kočtúch (1929 – 2004), slovenský ekonóm a národohospodár. V 60. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu, svojimi ekonomickými analýzami podporoval projekt federalizácie Československa. Po roku 1970 bol vylúčený z KSČ a sledovaný štátnou bezpečnosťou. V disente spolupracoval s Alexandrom Dubčekom, v 90. rokoch poslanec FZ a SNR.

34 Ladislav Szántó (1894 – 1974), slovenský marxistický filozof a vysokoškolský pedagóg.

35 Jaroslav Hašek (1883 – 1923), český spisovateľ, autor celosvetovo známeho románu Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.



Szánto ma privítal na katedre s tým, či nie som špión Ústredného výboru, mal zmysel pre humor. Ale mal som sa uňho dobre, ašpirantúru som robil na tému dvojročný hospodársky plán na Slovensku 1947 – 1948. Potom som začal prednášať a v roku 1967 sa mi podarilo odísť na rok do Juhoslávie, kde som sa rekvifikoval na sociológiu. Keďže som predtým prednášal vedecký komunizmus, ale chodili na mňa žaloby, že rozprávam protištátne vtipy na ulici. Po príchode z Juhoslávie, začínalo sa aj obdobie odmäku v politike, a tak dekan fakulty prijal môj návrh, že zrušíme vedecký komunizmus a zavedieme sociológiu politiky. A aj sa stalo. Poldruha roka, a aj zato som letel chvalabohu, sme to prednášali. Ešte aj terajší dekan mi ukazuje index a hovorí, pozri sa, sociológia politiky, dostal som u teba jednotku. Tak mu hovorím, pán dekan, niekedy som sa mohol aj pomýliť (smiech). Tento predmet zanechal veľmi dobrý dojem v poslucháčoch, otváral im oči.

#### Atmosféra 60. rokov musela byť v porovnaní s 50. rokmi uvoľnená...

Absolútne. Najmä tým, že sa oveľa viac článkov púšťalo do novín. Ja som sa pohyboval prevažne medzi kultúrnou inteligenciou. *Kultúrny život*<sup>36</sup> išiel vtedy na dračku. Keď sme išli do Čiech na seminár alebo prednášku, tak prvé čo bolo, že sme museli priniesť niekoľko čísel *Kultúrneho života*, aj staré, to bolo jedno, lebo v Čechách to bolo viac zošňurované ako u nás.

#### Poznali ste v tom období Alexandra Dubčeka<sup>37</sup> osobne? S kým ste najviac spolupracovali? Spomenuli ste už Husáka, čo napr. Biľak<sup>38</sup>?

Osobnosti zo Slovenska, ktoré pôsobili na špici obrodného procesu boli Dubček, Husák a Biľak. Predstavovali jeho začiatok, aj koniec. Dubček mi z toho vychádza najčistejší aj preto, že hodnotovo bol najďalej. Ale s Dubčekom som vtedy priamy kontakt nemal. Iba sme si ruku podali, keď sme chodili do Prahy do rehabilitačnej komisie, predstavili sme sa, ale osobné priateľstvo a spolupráca s ním sa začala až počas disentu. Na Biľaka som nemal kontakt, napokon ani dôvod. Jeho sme vnímali ako aparát a to bolo mimo nášho bezprostredného pôsobenia. Vždy sa držal trochu v úzadí, hoci nešli o ňom zlé správy. Vraveli, že sa vie zasadiť, aj presadiť pre svojich určité veci, najmä ak išlo o región východného Slovenska. Do januára si boli Dubček s Biľakom relatívne blízki, lebo Biľak ho podporoval proti Novotnému. Len Biľak si to tak predstavoval, ako sa to robievalo – že sa zmení občas niečo na fasáde, trochu sa to natupíruje a zasa sa pár rôčkov potiahne. Potom zasa zmena hore a takto to pôjde. S Biľakom som sa veľa rozprával neskôršie, keď som s ním bol v roku 1969 v Moskve na konferencii. Spomínal mi, aký mal život, že mama mu robila u popa, preto veľmi dobre poznal všetkých svätých, lepšie ako členov politbyra! Nebol on vtedy zlý v zmysle že by sa pomstil, ale sa

strašne bál a strašne bol poslušný. Najmä vo vzťahu k ZSSR. Vernosť tejto krajine bola alfou a omegou jeho politiky. Bál sa o výdobytky, ktoré nielen on mal vo funkcii, ale išlo mu aj o jeho rodné východné Slovensko a tamojšiu societu.

Husáka sme prizvali na veľkú diskusiu na Vysokej škole ekonomickej a zabezpečovali mu prednášky po Bratislave. Veľmi rýchlo sústredil okolo seba tzv. mozgový trust, ktorý sa spolu s ním orientoval na politický zápas s Novotným. Z tohto hľadiska mal aj záujem, aby rástla podpora Dubčekovi a stal sa aj blízkym spolupracovníkom Mestského výboru (MV) KSS v Bratislave (J. Zrak<sup>39</sup>). Nám sa to zdalo normálne, že sme podporovali pelotón, ktorý viedli Husák a Zrak proti pelotónu, ktorý viedol Biľak a že sme sa nachádzali v takomto kolotoči.

#### Aký mala federácia ohlas medzi študentmi? Považovali národnú otázku za dôležitú?

Najskôr boli prekvapení. A potom väčšina išla do toho. Ale najprv si to museli nechať prejsť v hlave, zrejme aj doma komunikovali. Hneď po januári 1968 sme organizovali schôdzky študentov na Zimnom štadióne za federáciu. Na Slovensku to boli do roku 1968 skôr humanistické otázky či perzekúcie a v roku 1968 sa otváral problém národný. Aj na škole sme robili príslušné semináre, dávali sme túto tému do prednášok študentom. Ale mali sme neustále spory

36 Časopis slovenskej kultúrnej inteligencie, ktorý vychádzal v rokoch 1946 – 1968. V 60. rokoch sa tento týždenník stal tribúnou obrodného procesu na Slovensku.

37 Alexander Dubček (1921 – 1992), slovenský komunistický a sociálnodemokratický politik. Vyrastal v Sovietskom zväze, počas 2. svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS, aktívne sa zúčastnil bojov v SNP. V roku 1962 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS a z tejto pozície mal veľký podiel na politickom uvoľnení na Slovensku. V roku 1968 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 sa jeho mocenské pozície oslabovali, v roku 1969 bol odvolaný z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ a v straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie sa zapojil do disentu a bol prísne sledovaný Štátnou bezpečnosťou (ŠtB). Po páde komunistického režimu sa vrátil do politiky ako predseda Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).

38 Vasil Biľak (1917), slovenský komunistický funkcionár a politik. Pred rokom 1968 tajomník ÚV KSS, v roku 1968 1. tajomník ÚV KSS, zároveň známy reprezentant dogmatického prosovietskeho krídla komunistickej strany a jeden zo signatárov tzv. pozývacieho listu. V období normalizácie ako tajomník ÚV KSČ pre ideológiu a zahraničné vzťahy jeden z najmocnejších politikov.

39 Jozef Zrak (1929 – 2012), slovenský komunistický politik a ekonóm. Aktívny účastník obrodného procesu v 60. rokoch, po roku 1970 vylúčený z KSČ.

s českými kolegami. Lebo keď je demokracia, tak je „*nejdříve demokracie, potom federace*“. To bolo ich heslo. A my sme im vraveli – ale federácia je súčasť demokracie. Vtedy vznikla veľká polemika čo skôr – či federácia, alebo demokracia. My sme zastávali stanovisko, že takto sa nedá stavať problém, pretože federácia je súčasťou demokracie. A ak národ má pocit a vidí to aj v realite, že nemá priestor na svoj rozvoj, tak to nie je demokracia. Preto hľadá iné štátoprávne vyjadrenie a to bola federácia. My sme vtedy preferovali prechod od spoločného asymetrického štátu na bázu federácie rovný s rovným. Federácia sa mala tvoriť zdola, ale to celkom neprešlo. Potom to pomenili dvoma zákonmi v roku 1970, ktoré obmedzili pôvodné kompetencie národných subjektov, Slovenskej republiky (SR) a Českej republiky (ČR).

**Ako ste sa vy osobne zapojili do obrodného procesu a priprav federácie?**

V predvečer roku 1968 som bol v lektorskej skupine Mestského výboru strany a tam sme pripravovali materiály. Zoznámil a osobne som sa spriatelil s profesorom Kočtúchom, ktorý robil prepočty o vyrovnávaní Slovákov a Čechov a dával ich k dispozícii Dubčekovi. Jeho prejavy boli smelšie aj tým, že mal takéto odborné zázemie. Ekonomická univerzita bola vždy spojená s dynamikou praxe. Pocítil som to, keď som sa stal predsedom celozávodného výboru strany. Dôvod bol – máš docentúru, máš kandidatúru, si mladý, tak ber funkciu a popracuj. Tak sme organizovali obrodný proces, chodili sme s prednáškami, ja som chodil na Mestský výbor strany. Tam bol Jozef Zrak, to bolo známe centrum a s ním som hral. Síce druhú ligu, ale hral...

**Federácia čiastočne súvisela aj s politikou vtedajšieho prezidenta Novotného. Bolo na Slovensku cítiť, že Novotný tu má svojich ľudí? Ako sa prejavoval mocenský boj?**

Vedeli sme z prejavov a vystúpení Chudíka<sup>40</sup>, že je Novotnovec a neakceptuje oprávnené slovenské požiadavky. Že dokonca aj s Lenártom<sup>41</sup> sú mäkkýše, ktoré posluhujú Novotnému. Dubčekovo okolie, to bol ešte vtedy aj Biľák. Anton Ťažký<sup>42</sup> držal Košice, Bratislavu viedol J. Zrak, Dubčekovi blízki reformátori. Stredné Slovensko bolo slabším článkom. O Bystrici sa vravelo, že je slovenská Tirana. Dubček nemával príliš šťastnú ruku na kádre, vyzdvihoval ľudí dosť intuitívne a nie vždy sa to oplátilo. Hruškovič<sup>43</sup> bol hviezdou v Žiari nad Hronom, tak ho zobral za tajomníka a ukázalo sa, že to nebola dobrá voľba. Podobne Herbert Ďurkovič<sup>44</sup>. To bola garnitúra, ktorú si Dubček formoval v období zjazdu KSS v roku 1966. Veľmi sa zmýlil v Šalgovičovi.<sup>45</sup>

Mocenský boj na Slovensku sa odohrával po osi Dubček-Novotný, z ktorých každý mal svoje personálne zázemie v straníckych štruktúrach. Husák v tom čase podporoval

- 40 Michal Chudík (1914 – 2005), slovenský komunistický politik. Už v 50. rokoch sa zaradil do línie Viliama Širokého a neskôr Novotného, aktívne sa zúčastnil na kampani proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. Od roku 1963 bol predsedom SNR, po odvolaní z funkcie v roku 1968 odišiel z politiky.
- 41 Jozef Lenárt (1923 – 2004), slovenský komunistický politik a funkcionár. Patril medzi aktívnych prívržencov politiky Novotného. Od roku 1963 predseda československej vlády. Z pozície odvolaný v roku 1968, keď postupne prešiel na prosovietske pozície. Počas prvých dní okupácie zastával prookupantské pozície a mal sa stať členom robotnícko-roľníckej vlády. Neskôr sa zaradil medzi tzv. realistov a mal veľký podiel na straníckych čistkách v období normalizácie. 1. tajomník ÚV KSS (1970 – 1988), tajomník ÚV KSČ pre ideológiu a zahraničné vzťahy (1988 – 1989).
- 42 Anton Ťažký (1921 – 1992), slovenský komunistický politik. V 50. rokoch pôsobil v straníckom aparáte v Banskej Bystrici, od roku 1959 v Bratislave, v 60. rokoch predseda Krajského národného výboru (KNV) v Košiciach. Bol blízkym priateľom Alexandra Dubčeka a aktívnym zástancom obrodného procesu. V roku 1968 člen predsedníctva ÚV KSS, vedúci Krajského výboru (KV) KSS v Banskej Bystrici. Po augustovej okupácii obhajoval reformný proces, v normalizačných čistkách vylúčený z KSČ, do konca 80. rokov pracoval ako robotník a spolupracoval s Alexandrom Dubčekom.
- 43 Miloslav Hruškovič (1925 – 1992), slovenský komunistický politik, funkcionár, riadiaci pracovník. Pred rokom 1968 pôsobil ako riaditeľ Výskumného zväračského ústavu, začiatkom roku 1968 zvolený do predsedníctva ÚV KSS a považovaný za stúpenca obrodného procesu. Postupne však prešiel na prosovietske pozície, stal sa stúpencom Biľaka a v noci z 20. na 21. augusta 1968 na jeho pokyn rozširoval dezinformáciu, že vojská Varšavskej zmluvy vstúpili na pozvanie ÚV KSČ. Do vyššej politiky sa vrátil po normalizačných čistkách, v 70. a 80. rokoch člen predsedníctva ÚV KSS.
- 44 Herbert Ďurkovič (1928 – 2007), slovenský komunistický funkcionár, riadiaci pracovník v oblasti priemyslu. Napriek tomu, že ho do politiky vytiahol Alexander Dubček, stal sa rýchlo priaznivcom Vasila Biľaka a v auguste privítal okupáciu vojskami Varšavskej zmluvy. V 70. rokoch patril medzi nomenklatúrne kádre.
- 45 Viliam Šalgovič (1919 – 1990), slovenský komunistický politik, funkcionár a spravodajský dôstojník. Počas 2. svetovej vojny ako vojak slovenskej armády prebehol na sovietsku stranu, kde sa stal spolupracovníkom sovietskej tajnej služby. Pôsobil ako osvetový dôstojník, od roku 1945 v Obrannom spravodajstve, neskôr aj poslanec SNR, v roku 1948 veliteľ ľudových milícií na Slovensku. Pôsobil krátko v armáde, neskôr v rôznych funkciách v straníckom a štátnom aparáte. V máji 1968 bol vymenovaný za námestníka ministra vnútra pre štátnu bezpečnosť. Aktívne sa podieľal na okupácii, keď časť ŠtB pod jeho kontrolou úzko spolupracovala s okupantmi a on sám bol jednou z najskompromitovanejších osôb. V období normalizácie sa vrátil do politiky a v rokoch 1975 – 1989 bol predsedom SNR.

Dubčeka, i keď mu niekedy svojim radikalizmom voči Novotnému vytváral problémy. Vtedy som sa presvedčil, že v politike majú veľký význam osobné vzťahy, ktoré často dokážu modifikovať aj vecné riešenie problémov. Aj vzťahy Husáka s Dubčekom neskôr prerástli do nenávisti.

#### Aké boli korene tejto nenávisti?

Nedôvera vznikla hneď na začiatku. Keď prišiel Husák z väzenia, ponúkli mu post námestníka ministra financií. Ale on chcel politickú funkciu. Tak vtedy sa nielen v Prahe cukli, ale aj naši. Dubček mal vyjadrenie, že Husákovcom nebudú donekonečna stromy rásť, lebo mu Husák sťažoval manévrovanie proti Novotnému, ktorý chcel Dubčeka odvolať, ale váhavé predsedníctvo ÚV KSČ to neumožňovalo. Husák si evidentne začal formovať svoje intelektuálne zázemie. Vyšlo jeho *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, kde zo seba urobil hrdinu. A pri tých nie celkom pravdivých veciach, čo sú vo *Svedectve*, mu asistoval Vilém Prečan.<sup>46</sup>

Bolo zrejmé, že Husák má konkrétny zámer vrátiť sa do mocenských pozícií. Dubček vynútil na ÚV KSČ, že dodatočne plne

rehabilitovali tzv. buržoáznych nacionalistov. Dubčekovi išlo najmä o Novomeského<sup>47</sup>, Husák sa zviezol popri tom a dostal vietor do plachiet. Ale Dubček bol k nemu korektný. Súhlasil, že bude pripravovať federáciu vo vláde ako jej podpredseda, ibaže potom, keď Husák prišiel z Moskvy v auguste 1968 sa obrátil... Ešte sme tomu neverili, ale ten prvý prejav na zjazde v PKO už nebol ani ryba, ani rak. Do očí nám tvrdil, že bol v intenciách Dubčekových názorov. A po tých rokovaniach, čo chodili budúci normalizátori za Brežnevom<sup>48</sup>, to už bolo veľmi zreteľne voči Sovietom plne ústretové. Dubček o týchto tajných rokovaniach bol informovaný aj keď často ex post z rôznych zdrojov, kde ešte platila jeho autorita. Ale treba uznať, že aj Husákove postoje ešte pred 21. augustom boli opatrné. Aj keď celkový trend po januári podporoval, resp. nemal voči nemu verejné výhrady. August 1968 bol akoby Husákova šanca a on sa jej chopil v kontexte so svojou povahou, schopnosťou a „tradíciami“ (napr. vznik SNP a Február 1948).

#### Angažoval sa Alexander Dubček v otázke federácie?

On sa za federáciu angažoval v tých najvyšších stranických štruktúrach, v predsedníctve. Dubček navrhol, a nikto mu neoponoval, že sa federácia zaradí do Akčného programu<sup>49</sup> ako požiadavka. A tým pádom mohla vzniknúť komisia a rozbehla sa jej príprava. Lebo keby sa to len tak manifestčne zobralo, že sme za federáciu, tak to zasa Česi odohrajú do autu tak, ako zahrli zmeny po roku 1945. Lebo na českej strane boli výhrady, či sa nechceme odtrhnúť. Oni za každým takým maličkým pohybom, zašveľením, už sa dívali, že ideme sa odtrhnúť. Ich mátožil Slovenský štát tak, že za každým pohybom typu toto je Slovensko, to sme my, oni to chápali cez ideovo-politickú rovinu, že to sú reminiscencie na Tisov Slovenský štát<sup>50</sup>, a tým dezavovali myšlienku zvrchovanosti ako takej. Bez toho, či by to vtedy malo nejaký súvis alebo nie. Tak naši trvali na tom, že to treba dať do legislatívneho zakotvenia a treba vytvoriť komisiu a začať prípravu federatívnej úpravy spoločného štátu. Tam zohral pozitívnu úlohu Husák, ktorý bol podpredsedom vlády a predsedom vládnej komisie pre federáciu. Lenže bolo zrejmé aj z jeho prejavov predtým,

46 Vilém Prečan (1933), český historik a disident. V 60. rokoch sa aktívne podieľal na obrodnom procese. Ako historik vydal dve zbierky dokumentov o Slovenskom národnom povstaní, dodnes predstavujúce základný materiál pre výskum SNP a neskôr aj mnohé ďalšie monografie a štúdie. Po nástupe normalizácie bol prenasledovaný a mal zákaz publikovať. V roku 1976 bol donútený emigrovať, v NSR sa venoval ako historik budovaníu zbierok samizdatovej literatúry. Po návrate do Československa založil v roku 1990 Ústav soudobých dějin ČSAV a pracoval ako historik. Patrí medzi najvýznamnejších českých historikov.

47 Ladislav Novomeský (1904 – 1976), slovenský básnik, novinár a komunistický politik. Už v 20. rokoch vstúpil ako ľavicový intelektuál do KSČ a pôsobil ako novinár v komunistických novinách. Počas 2. svetovej vojny sa ako člen V. ilegálneho vedenia KSS aktívne podieľal na odbojovej činnosti, patrila medzi hlavných politikov Slovenskej národnej rady počas SNP. Po vojne aktívne pracoval ako povereník školstva a predseda Slovenského zväzu spisovateľov, no v 50. rokoch bol obvinený z tzv. buržoázneho nacionalizmu a vo vykonštruovanom procese odsúdený na 10 rokov väzenia. V 60. rokoch bol rehabilitovaný a ako básnik a novinár sa vrátil do verejného života. V obrodnom procese zastával opatrnejšie postoje, neskôr sa pod vplyvom Husáka dočasne pridal k normalizátorom, ale nesúhlasil s čistkami v KSČ.

48 Leonid Brežnev (1906 – 1982), sovietsky komunistický politik a štátnik ruského pôvodu. V rokoch 1964 – 1982 1. (generálny) tajomník ÚV KSSZ a najmocnejší muž v Sovietskom zväze. Počas 2. svetovej vojny pôsobil ako politický komisár, neskôr pracoval na rôznych stranických funkciách v aparáte či v armáde. Jeho politika ako najmocnejšieho muža Sovietskeho zväzu zastavila Chruščovove reformy a priniesla pomalý nástup tzv. neostalinizmu. V zahraničnej politike sa orientoval na politiku Deténte, teda zmiernenia vzťahov medzi supervelmocami a upevnenia vedúceho postavenia medzi socialistickými krajinami, čoho dôkazom bolo prijatie tzv. brežnevovej doktríny obmedzenej suverenity socialistických štátov.

49 Akčný program KSČ prijalo ÚV KSČ na svojom zasadnutí 1. – 5. apríla 1968. V Akčnom programe vytýčila KSČ hlavné body demokratizačného procesu vo všetkých oblastiach, vrátane ekonomiky, politiky či štátoprávného usporiadania. Predstavoval koncepciu reformy komunistického systému.

50 Slovenská republika z rokov 1939 – 1945, na čele stál ako ministerský predseda a prezident Jozef Tiso.





Výhľad z balkóna prof. Láluha na okupačné vojská ráno 21. augusta 1968, nábrežie Dunaja  
(Zdroj: Archív I. Láluha)



S publicistom Antonínom Liehmom, pri príležitosti 40. výročia roku 1968 počas prednáškového turné na Bolognskej univerzite, návšteva kláštora sv. Františka z Assisi, november 2008  
(Zdroj: Archív I. Láluha)

že federáciu chápal aj a či najmä ako svoj výťah do vyššej funkcie.

### Rok 1968, to bol skutočný vrchol politického uvoľňovania...

Áno. A dokonca by som povedal, že riava spoločenského pohybu išla tak silno – my sme to tak videli – že Dubček to už nevládze ukočirovať. Stále mal podporu väčšiny, ale tie krajné skupiny jeho i vývoj obrody spoločnosti štengrovali. To boli ako tí, čo sa už stávali konzervatívcami (Biřak), a tak aj tí radikáli, ku ktorým patrili napr. Šik.<sup>51</sup> A potom kultúrna obec a pražské prostredie, to bolo na tú dobu neúnosne radikálne. Aj ja som sa tam zle cítil. To nebolo už, že ideme robiť humanizáciu spoločenských vzťahov, to bolo že my musíme dať Rusákom na frak, my dáme tomu ruskému medveďovi. A už potom k letu to malo vyslovene protiruský nádych. Ja som to tak vnímal. Okrem toho tu boli skupiny populácie, i keď neprevládali, ktoré hľadeli za horizont vtedajšej reformy socializmu v zmysle reštaurácií pomerov spred rokov 1945 – 1948.

### Mohli by ste menovať, kto sa vám tak javil?

Prchlík<sup>52</sup>, Pelikán<sup>53</sup>, Zikmund a Hanzelka<sup>54</sup>, aj Čestmír Císař<sup>55</sup> sa občas dostával do takej polohy. Radikáli mali svojim spôsobom pravdu! Ale každá pravda sa dá realizovať až v istom okamihu. Druhá vec je, že aj tak by k tomu možno bolo prišlo

- 51 Ota Šik (1919 – 2004), český ekonóm a politik, hlavný predstaviteľ teórií hospodárskych reforiem tzv. tretej cesty, súvisiacich s demokraciou v roku 1968.
- 52 Václav Prchlík (1922 – 1983), český dôstojník a generál, poslanec, predstaviteľ obrodného procesu v 60. rokoch, pokúsil sa vypracovať novú doktrínu československej armády, podľa ktorej mala mať vo formácii vojsk Varšavskej zmluvy viac samostatnosti.
- 53 Jiří Pelikán (1923 – 1999), český novinár a komunistický funkcionár, neskôr sociáldemokratický politik. Už v mladosti vstúpil do KSČ, v rokoch 1955 – 1963 pôsobil ako predseda Medzinárodného zväzu študentov. Patrili medzi najaktívnejších zástancov obrodného procesu v 60. rokoch, v roku 1968 bol riaditeľom Československej televízie. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy bol odvolaný, od roku 1969 zostal v Taliansku, kde sa zapojil do politického života. Vydával časopis Listy, do ktorého prispievali mnohí predstavitelia reformného procesu v 60. rokoch a pašoval sa do Československa. V 70. a 80. rokoch bol poslancom Európskeho parlamentu.
- 54 Miroslav Zikmund (1919) a Jiří Hanzelka (1920 – 2003), českí spisovatelia, dokumentaristi a cestovatelia. Obaja veľmi aktívne podporovali obrodný proces v 60. rokoch.
- 55 Čestmír Císař (1920 – 2013), český komunistický politik a funkcionár. V 60. rokoch sa stal zástancom myšlienok obrodného procesu, v roku 1968 tajomník ÚV KSČ, od júla 1968 do 1970 predseda ČNR. V straníckych čistkách bol vylúčený z KSČ a počas následnej normalizácie sa stiahol do úzadia. Koncom 80. rokov patrili medzi najvýznamnejších členov vznikajúcej Obrody.

v istom bode x, ale bolo možné ten bod x oddať. A po XIV. zjazde KSČ rokovať so Sovietmi už z iných pozícií (ako napr. Tito). Ale my sme si to neuvedomili do leta. Čistému je všetko čisté no a... To bolo také hektické obdobie. Tu v tejto izbičke, kde sa zhovárane,<sup>56</sup> som sedel s jedným Sovietom. Prišiel, keď vyšlo *2000 slov*,<sup>57</sup> vraj moja kolegyňa z univerzity ho poslala, aby ma navštívil, lebo cestuje vlakom do Nemecka. A začal o *2000 slovách*, že či by sme sa nemali my, čo sme v Moskve študovali, dať dokopy. A manželka hovorí, čo aký paškvil *2000 slov*, však to nič nie je, čo sa vy Rusi toho tak bojíte! Zamrzal sa a ani obed nechcel zjesť, čo sme mu pripravili!

## Ako si spomínate na osudnú noc z 20. na 21. augusta?

My sme vedeli, že Sovietom sa náš obrodný proces nepáči a môžu nás obsadiť, napriek tomu sme boli takí naivní, stále sme si mysleli, že si to nedovolia. Svetová verejná mienka, medzinárodné komunistické hnutie, ktoré dávalo podporu a vyhlásenia, že predsa len si to rozmyslia, uhrá sa kompromis, trochu sa to pritlmí a vývoj v Sovietskom zväze pôjde po čase našim smerom. Nepredpokladali sme, aj napriek tomu, že som tam prežil päť rokov, že Chruščovove reformy sú už ďaleko za nami a neostalinizmus Brežneva je ozaj dosť silný. Boli sme samozrejme šokovaní, prekvapení a nahnevaní. Dubček to

chápal aj tak, že je to jeho osobná prehra, ponúkol demisiu, ale vedenie ju neprijalo a napísali proklamáciu, ktorá de facto vstup odmietla. Podarilo sa ju odvysielat' rozhlasom po drôte. Myslím, že na Sovietov dosť zapôsobilo to, čo im pripravovatelia tzv. robotnícko-roľníckej vlády<sup>58</sup> nasľubovali: že budú mať k dispozícii dosť prívržencov v ÚV, pridajú sa k nim tamtí a tamtí a keď sem prišli, tak to všetko pod tlakom vlny nahnevaného obyvateľstva skrachovalo.

Mňa manželka zobudila na nejaký veľký hrmot o druhej hodine v noci a keď som videl vrtuľníky na Bratislavskom hrade, tak bolo jasné, o čo ide. Okolo pol tretej ráno sme išli von. Ešte predtým, keď sme sa chystali, prišli dvaja vojačikovia a klopali na dvere. Podo mnou býval jeden z veliteľov Pohraničnej stráže, tak im hovorím: „*Váš veliteľ je nižšie. Čo sa stalo, chlapci?*“ Oni mi hovoria: „*Obsadili nás, ale my sa nedáme!*“ To bol taký živelný prvý moment, ideme do toho, budeme sa brániť a biť Rusov.

Priamo tu, na ceste pred našim činžiakom, zastavila kolóna sovietskych obrnených transportérov. Keďže som vedel po rusky, tak som s nimi nadviazal hovor. Videl som, že je tam disciplína a chaos. Disciplína vojenská a chaos, že nevedeli prečo idú a kam idú. Boli sme sklamaní tým, ako vojaci reagovali. Hovorili nám pred našimi činžiakmi: „*My sme sem prišli, pretože vy ste sa dali k buržoázii a buržoázia vás má v ru-*

*kách.*“ Ja sa pýtam: „*Kde u nás máte buržuja?*“ „*Tu*“, a ukázal na náš činžiak, „*v takom bývajú buržujovia!*“. Vtedy prišiel za mnou jeden starý komunista, v 50. rokoch veliteľ Štátnej bezpečnosti Teodor Baláž,<sup>59</sup> býval o dve poschodia nižšie a občas k nám zašiel. Hovoril, že sa sklamal v politike vtedy, keď mu dali zbierať materiály na Husáka. Pokiaľ bol riadiacim pracovníkom ŠtB a dávali mu zbierať materiály na iné politické strany, napr. na Ursínyho,<sup>60</sup> tak to chápal, že to je triedny nepriateľ, ale keď mu povedali, aby na Husáka, tak odmietol. Poslali ho do stranieckej školy trochu ideologicky presvietiť, nepomohlo to a potom ho dali do väzenia. Keď sa vrátil z väzenia, dostal štvorizbový byt, jeho manželka bola tiež pracovníčka ŠtB. Ešte sa mi chválil tým, ako napriek všetkému ostal komunistom a že to len ľudia pokazili tú peknú ideu. Dokonca mi hovoril, že polovicu sumy – a to bola veľká suma čo mu dali rehabilitačné, venoval komunistickej strane. No a keď prišli vojaci, tak prišiel za mnou a hovorí: „*Pán sused, nerobte to. Viete, to sú všelijakí, pod všelijakým tlakom, chodte radšej domov.*“ So ženou sme šli do mesta, tam sme zažili prvú strelbu, videli sme, ako prekvapene ľudia reagujú a vrátili sme sa domov. Ja som išiel na VŠE, tam sme si strážnu službu urobili a opatrenia, všetko pozamykali, aby nám nejaké zbrane nenapchali. Dohodli sme sa na zhromaždení, aktíve a začali sme

56 V byte p. profesora Láluha, pozn. P. J.

57 Celým názvom Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem. Dokument spísaný spisovateľom Ludvíkom Vaculíkom na základe viacerých podnetov z prostredia Československej akadémie vied, publikovaný 27. júna 1968 v Literárních listech. Dokument vo svojich politických požiadavkách šiel za rámec Akčného programu KSČ, niektorými dogmatikmi označený ako kontrarevolučný. Jeho publikovanie mimoriadne pobúrilo sovietske vedenie.

58 Pôvodná predstava dogmatických a prosovietsky orientovaných komunistov bola vytvoriť zároveň s príchodom okupačných vojsk robotnícko-roľnícku vládu, ktorá by so Sovietmi úzko spolupracovala, čo sa však nepodarilo kvôli odporu obyvateľstva.

59 Teodor Baláž (1917 – 1994), spravodajský dôstojník. Získal školenie v Sovietskom zväze a potom nastúpil od roku 1945 do popredných pozícií v Štátnej bezpečnosti na Slovensku, v rokoch 1947 – 1948 prednosta oddelenia Z-XIV (vnútorné politické spravodajstvo), od roku 1949 prednosta skupiny BAa (vnútorná štátna bezpečnosť). V roku 1951 bol zatknutý a odsúdený v procese proti skupine Oskar Valášek a spol., v 60. rokoch rehabilitovaný.

60 Ján Ursíny (1896 – 1972), slovenský politik. Angažoval sa najskôr v agrárnej strane, v období 2. svetovej vojny sa zapojil do odboja a patril medzi hlavných organizátorov Slovenského národného povstania ako predseda Demokratickej strany (1944 – 1945). Po vojne pôsobil ako podpredseda Demokratickej strany, vo vykonštruovanom politickom procese v roku 1948 komunistami odsúdený na 7 rokov väzenia.

pripravovať rezolúciu proti vstupu. Cestou domov som videl, ako chlapci prelepovali smerovky, aby dezorientovali okupačné vojsko.

**Aká bola atmosféra v Bratislave toho 21. augusta? Bol tu aj hnev proti režimu v zmysle protikomunistickom? Dalo sa to oddeliť?**

Zdieľal som to rozhorčenie čo aj obyvatelia, to bolo veľké a myslím, že to asi oprávnené prerastalo nielen na nahnevanosť voči dogmatikom a Brežnevovi. Proste my chceme socializmus, aký nám predkladá Dubček a aký sa za ten polrok uskutčňoval. Najskôr bol teda ten antidogmatizmus a potom to prerástlo do nenávisti voči Rusom ako takým. Ale že by to bolo proti komunizmu a celej komunistickej strane to nie, lebo stále tam bola postava Dubčeka, ktorá takúto reakciu neumožnila. Netvrdím ale, že u niekoho áno, ale nie v tej základnej mase. Nakoniec to signalizuje heslo „Lenin zobud sa, Brežnev sa zbláznil“. Ďalšie, čo vy uvádzate, prichádzalo neskôršie a diferencovane.

Potom nasledovali schôdze, aktivity, prijali sa uznesenia proti okupácii. Jednu rezolúciu sme niesli na ÚV a streľba nás zachytila niekde na úrovni terajšieho Prezidentského paláca, tak sme si tam ľahli do parku. A keď ma vylučovali zo strany, tak oficiálne v návrhu na vylúčenie bolo, že sme niesli ešte aj s Milanom Go-

siorovským<sup>61</sup> a vtedajším rektorom zbrane na ÚV KSS!

**Boli ste priamym účastníkom mimoriadneho zjazdu KSS? Mohli by ste popísať atmosféru? Ako sa diferencovali postoje delegátov?**

Bol som členom Mestského výboru strany, tak sme sa schádzali na Vajanského nábreží. Tam sme odhlasovali, že Zrak a ďalší idú do Petržalky rokovať s vedením sovietskych vojsk. Sľúbili sme Zrakovi, že nezvoláme zjazd, kým sa naši nevrátia z rokovaní v Moskve.<sup>62</sup> Ale prišiel profesor Hatala<sup>63</sup> a presvedčil nás, že máme zjazd zvoliť. Zrak, keď sa vrátil, bol z nás veľmi sklamaný... A tak deň pred ich príchodom sme sa stretli v Dimitrovke<sup>64</sup> a odsúdili okupáciu vojskami. Vyjadrili sme súhlas s vysočanským zjazdom v Prahe.<sup>65</sup> Na druhý deň ráno nám povedali, že sa súdruh Husák vráti z Moskvy a proti-okupačný zjazd strany bude pokračovať v PKO.<sup>66</sup> My máme počkať, kým sa súdruh Husák dve tri hodiny vyspí. To boli kuloárne rozhovory. Graca<sup>67</sup> kádruval, mal iba jedno kritérium na člena ÚV – aby priamo pred ním povedal, že je proti okupácii. Biľak a ďalší, to sme všetko vyčistili a boli sme hrdí, že sa nám to konečne podarilo. A vtedy sa hovorilo na zjazde, že Colotka<sup>68</sup> stretol v Prahe na letisku Biľaka a pýtal sa ho: „Vasil, kam ideš?“ A on že na Slovensko, kde sa koná zjazd KSS

a musí tam byť. A on mu hovorí: „Nechod tam, lebo ťa tam zlynčujú. Tam ťa ani nezvolili do ÚV.“ Tak Vasil poslúchol a nešiel.

Nálada bola napätá. Boli sme veľmi nahnevaní a rozrušení, aj delegáti z regiónov, tí zvlášť. Jasne bolo vidieť diferenciáciu, keď delegáti z okresov tlmočili bezprostredné rozhorčenie obyvateľstva, kým bratislavskí už miestami začali taktizovať a rozmýšľať pro futuro. Husák po oddychu prišiel a už nám vymýval mozgy. Hovoril, že je poverený súdruhom Dubčekom. Už to bol prejav taký pomedzi: aj my si musíme uvedomiť, kde sme urobili chybu, vstup ruských vojakov nebol namierený proti nám, ale v obave o nás. Teda, tak to doslova nevravel, ale takto sme ho vnímali. Žiadal, aby sme anulovali súhlas s vysočanským zjazdom a popreli jeho legitimitu. A keď nám dali potom hlasovať o jeho prejave, tak som si do denníka napísal: „Sme ako roľníci, keď vstupovali do JRD. Dobrovoľne nasilu.“ Ja som zabezpečoval organizačné veci, Kočtúch mal pekné vystúpenie. S priateľmi spracoval seriózny materiál o východiskách, niečo úplne iné ako Husákov prejav. Utkvela nám v pamäti veta z Kočtúchovho vystúpenia, že to všetko sa udialo preto, že u nás sa už začalo brieždiť, ale v Rusku a na východe je ešte hlboká tma.

Samozrejme, Husák mal aj prívržencov, ktorí v ňom zavetřili svoju

61 Milan Gosiorovský (1920 – 1978), slovenský ekonóm, nevlastný syn Miloša Gosiorovského, v tom období vedúci katedry spoločenských vied na VŠE.

62 Išlo o moskovské rokovania prebiehajúce 23. – 26. augusta 1968. V Moskve rokovala československá delegácia na čele s prezidentom Ludvíkom Svobodom, ktorej súčasťou boli aj reformní komunisti unesení Sovietmi 21. augusta, so sovietskou delegáciou na čele s Leonidom Brežnevom. Výsledkom rokovaní bolo podpísanie Moskovských protokolov, akceptujúcich „dočasnú“ okupáciu krajiny.

63 Vojtech Hatala (1930 – 1985), slovenský právnik, priekopník teórie trestného práva a kriminológie na Slovensku.

64 V budove Chemických závodov Juraja Dimitrova (dnes Istrochem).

65 Mimoriadny XIV. zjazd KSČ sa konal 22. augusta 1968 ako reakcia na okupáciu vojskami Varšavskej zmluvy. Dostal pomenovanie ako Vysočanský, keďže sa konal v priestoroch ČKD v Prahe-Vysočanoch. Na zjazde prítomní delegáti odsúdili vojenskú inváziu a zvolili nové vedenie KSČ, v ktorom mali reformní komunisti drvivú väčšinu.

66 Park kultúry a oddychu v Bratislave.

67 Bohuš Graca (1925 – 1976), slovenský marxistický historik, predseda volebnej komisie na protiokupačnom zjazde PKO v auguste 1968.

68 Peter Colotka (1925), slovenský komunistický politik a právnik. Koncom 60. rokov sa zaradil medzi tzv. realistov v KSČ, ktorí z počiatočnej podpory reformného komunizmu prešli do pozícií umiernených normalizátorov. Patril medzi popredných politikov normalizácie na Slovensku, predseda vlády SSR (1969 – 1988).





V spoločnosti predstaviteľov Klubu Obroda s Alexandrom Dubčekom v Poprade počas výstupu na Kriváň, leto 1990 (Zdroj: Archív I. Laluhu)

šancu. To boli starší komunisti, ale nie celkom veteráni. Napr. Lúčanova<sup>69</sup> skupina, potom tam bol Hagara<sup>70</sup>, Hruškovič, Mišeje.<sup>71</sup> Len im trochu prekážalo, že to bol Husák. Radšej by videli niekoho iného, ale brali aj jeho, najmä preto, že ho pretláčal Brežnev.

### Ako ste vnímali ďalšie udalosti, napr. novembrovú rezolúciu?

Boli sme v pomykove, to sa už začalo diferencovať. My sme zo začiatku, zasa dobrovoľne nasilu, brali na vedomie že je to dočasné. Ale sme nepodľahli ilúzii, že budeme úplne pokračovať v tom, čo sa začalo. Ešte skôr sme

si vraveli, že kým je takáto atmosféra, tak treba dopracovať federáciu a urobiť čo sa dá. Boli otvorené hranice, ľudia ktorí chceli, odišli. Keby bola prešla robotnícko-roľnícka vláda, tak je okamžite na hraniciach závoja. Ja som bol zvolený za člena ÚV za vysoké školy v Bratislave a schádzavali sme sa na plénach. Ale ešte predtým došlo k tomu, že ma zavolať Zrak a hovorí: „Pozri sa, Husák odkazuje, že keď ste vedeli pekne rečniť, tak teraz podte aj robiť! Intelektuáli, čo ste boli v tomto centre okolo mňa, ideme robiť do aparátu strany a iných funkcií.“ Od 15. septembra 1968 do 15. septembra 1969 som robil vedú-

ceho oddelenia pre politický systém. V rezorte boli tri odbory – národný front, národné výbory a medzinárodné oddelenie. Približne polovicu ľudí, čo robili v aparáte, sme odsunuli. Mali taký spôsob práce, to som ale po týždni zistil, že vraveli: „Ideme do terénu.“ Pýtam sa, čo to znamená a hovoria mi: „Ideme sa kontaktovať s ľuďmi, aké sú nálady, čo stranícke organizácie a potom budeme informovať.“ Spočívalo to v tom, že neďaleko budovy ÚV KSS bolo pohostinstvo Kriváň pochybnéj povesti. A oni tam sedeli počas pracovnej doby, tam chodili ich informátori a z toho potom robili závery, čo si myslia pracujúci.

- 69 Matej Lúčan (1928 – 1996), slovenský komunistický funkcionár a politik, pôsobil najviac v straníckych funkciách v oblasti školstva. Počas roku 1968 presadzoval požiadavku federalizácie Československa, po auguste 1968 sa zaradil medzi popredných predstaviteľov normalizačného režimu a do roku 1989 bol podpredsedom federálnej vlády.
- 70 František Hagara (1914 – 1983), slovenský komunistický funkcionár, počas 2. svetovej vojny veliteľ partizánskeho oddielu Vtáčnik. Po vojne sa angažoval v Zväze partizánov a pracoval v Štátnej bezpečnosti, v 50. rokoch bol zatknutý v súvislosti s bojom proti titoizmu a buržoáznemu nacionalizmu. V 60. rokoch patrila medzi konzervatívnych a dogmatických predstaviteľov KSČ.
- 71 František Mišeje (1921 – 2009), komunistický funkcionár, počas vojny pôsobil ako politický komisár partizánskych skupín na Ponitří. V 40. rokoch pôsobil v Štátnej bezpečnosti, krátko bol zatknutý a obvinený z titoizmu a buržoázneho nacionalizmu. Po prepustení pokračoval ako komunistický politik, v 60. rokoch ako dogmatik patrila medzi odporcov obrodného procesu, čo mu vyneslo v období normalizácie miesto medzi špičkami režimu na Slovensku.

Urobili sme kombinované oddelenie pre politický systém. Koncepcia bola taká, že to nebude len oddelenie strany, ale oddelenie politického systému, v ktorom je strana jedným z jeho článkov. Chodili sme s prednáškami, robili sme osvetu. Hovorilo sa tiež o strediskových obciach, Národný front sa posilnil. Najviac sa nám podarilo na odbore medzinárodných vzťahov, kde sme vypracovali materiál o presune časti kompetencií na medzinárodný odbor pri Slovenskej národnej rade, čo sa aj realizovalo. Dokonca sa pamätám, že Praha nám navyše uvoľnila dve veľvyslanecké miesta. Je to možno trochu

smiešne, ale pamätám si, že sme sa vtedy zložili s kolegom na fľašu Egri Bikavér<sup>72</sup> a hodinu sme si posedeli, čo sme oslavovali, aký úspech sme dosiahli. Oddelenie pripravovalo aj podklady a stanoviská k rokovaniam v záverečnej fáze prípravy federácie.

#### Začal sa aktivizovať aj Husák?

On veľmi práci v aparáte nerozumel. Jozef Zrak ho informoval a mal len úzku skupinu právnikov, s ktorými ako tak komunikoval, Hanesa<sup>73</sup>, Vašečku<sup>74</sup>, Rašlu<sup>75</sup>. Trochu sa začal obklopovať Pavlendom, toho mal rád, aj Zraka. Keď vymenil Dubčeka, tak som prišiel za Zrakom a hovo-

rím: „Jozef, to ste nemali robiť, lebo Husák Prahu nezvládne a Slovensko nezvládneme my bez neho. Znova tu Biľakovci prídu k slovu.“ On mi len odvetil: „To sú porazenecké reči. Do roka a do dňa tu bude a budete sa mu klaňať ako československému Kádárovi!“<sup>76</sup> To bolo vtedy veľmi rozšírené... No, my sme vedeli, že on nepotrebuje žiadnu veľkú suitu okolo seba. Bol natoľko šikovný a prešibavý, že si vystačil sám. Diferenciácia sa potom začala po novembrovom pléne 1968. Ešte sa zdalo, že na báze novembrovej rezolúcie<sup>77</sup> by sa nejaký kompromis v strane dal uhrat'. Ale prosovietski radikáli to tlačili ďalej. V jednej ich rezolúcii boli medzi tými, ktorých žiadajú odvolať, Husák na prvom a Colotka na druhom mieste. A potom sme šli my. Ale v ďalších už Husák nefiguroval. Preto som si vtedy dovolil povedať aforizmus, že ak sa súdruh Husák chcel udržať v strane, aby ho nevytlúčili, musel sa stať jej prvým tajomníkom. A išiel dopredu, lebo na nižších článkoch by bol nepriechodný.

#### Medzitým sa podarilo prijať zákon o federácii<sup>78</sup>...

Bolo to vyvrcholenie našich snáh o lepšie štátoprávne usporiadanie vzťahu Čechov a Slovákov. Bratislava bola plná mládeže a všade vládlo spontánne nadšenie. Nebolo to protičeské, ale konečne aj my máme, asi tak. Trochu naivne, my sme vedeli,



Vernisáž výstavy o Dubčekovi vo Viedni, 90. roky, vpravo predseda rakúskeho parlamentu Heinz Fischer, v strede veľvyslanec SR vo Viedni Ľubor Bystrický (Zdroj: Archív I. Lalahu)

72 Svetoznáme maďarské červené víno.

73 Dalibor Hanes (1914 – 2007), slovenský právnik, vysokoškolský pedagóg a komunistický politik. V rokoch 1969 – 1971 bol predsedom Federálneho zhromaždenia, v rokoch 1971 – 1987 predsedom Snemovne národov.

74 Felix Vašečka (1915 – 2001), slovenský právnik a publicista, angažoval sa v odboji počas SNP, v období normalizácie dlhoročný riaditeľ Ústavu vedeckého ateizmu Slovenskej akadémie vied.

75 Anton Rašla (1911 – 1907), slovenský právnik. Najznámejší je ako žalobca v procese proti Jozefovi Tisovi v roku 1947, počas SNP pôsobil ako poľný prokurátor, v 50. rokoch ako žalobca v procesoch proti odporcom komunistického režimu. Neskôr bol zatknutý a odsúdený v procesoch proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. V 60. rokoch bol rehabilitovaný a v období normalizácie pôsobil ako vysokoškolský pedagóg.

76 János Kádár (1911 – 1989) maďarský komunistický politik. V tomto prípade ide o narážku na potlačenie maďarskej revolúcie v roku 1956, po ktorej sa vlády chopil Kádár a svojou politikou s heslom „Kto nie je proti nám, je s nami“ urobil z Maďarska jeden z najliberálnejších režimov v sovietskom bloku a dosiahol viacero ústupkov od Sovietov.

77 Išlo o smernicu Hlavné úlohy strany v budúcom období prijatú na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ v dňoch 14. – 17. novembra 1968. Rezolúcia sa prihlásila k januárovej politike, ale odsúdila „pravicový oportunizmus“.

78 Ústavný zákon o československej federácii číslo 143/1968 bol prijatý Národným zhromaždením 27. októbra 1968 a do platnosti vstúpil od 1. januára 1969. Bol slávnostne podpísaný na Bratislavskom hrade 30. októbra 1968.

že nie všetko sa podarilo a Kočtúchova koncepcia voľnej federácie neprešla, bolo treba trochu ustúpiť. Zaujímavé ale je, že federácia počas okupačných dní obnovila dôveru medzi českou národnou radou a slovenskou. Prvé rezolúcie, jedna a čiastočne aj druhá, ktorú SNR prijala v tú noc z 20. na 21. augusta bola taká, sú tu a treba s nimi spolupracovať, neprotiviť sa. To presadzoval ešte Klokoč<sup>79</sup>, on nebol ani Dubčekovec, ani Husákovec, ani Biľakovec. No a potom prišli poslanci zvonku a tí tam boli „nažhavenejší“ a zvrátili to. Potom telefonovali z ČNR<sup>80</sup> od Císaľa, že copak to je, bratři Slováci, treba vydať spoločné vyhlásenie, ČNR a SNR, že sme spolu v tento ťažký deň. S tým sme samozrejme súhlasili, delegácie sa vymenili, prijali sa rezolúcie.

## Husák sa po okupácii už ďalej v otázke federácie neangažoval?

Už sa neangažoval, ale vyčítal na pléne ÚV KSS 4. mája 1969, hneď potom keď v apríli odstavili Dubčeka, že sme sa dali opantať Šikom a spol., doslova povedal, ako to dokazuje stenografický záznam zo schôdze pléna ÚV KSS: „Dali sme sa nabaláchať rôznymi Šikovými názormi, doslova

*nabaláchať, nič z toho nezostalo...*

*I pri poučení sa z ostatných štátov budeme musieť preveriť túto našu cestu...*“ A stalo sa. Previerky boli kruté a bolo nás vyše 300 000 občanov vylúčených zo strany, čo s rodinami tvorí vyše 1 milión, ktorí sa potom stali občanmi 2. kategórie. Kto nesie za toto hrubé porušenie ľudských a občianskych práv zodpovednosť?

A tak dokonca dal otáznik aj nad celý reformný proces a vyzýval aj na jeho celkové prehodnotenie. Viem, že vtedy sme sa zišli, Ferienc<sup>81</sup>, Kočtúch, Uher<sup>82</sup>, Števíček<sup>83</sup> a ja ako členovia ÚV a povedali sme si, že ak to takto pôjde, tak sa vzdáme funkcií členov ÚV, lebo to už nemá s obrodným procesom nič spoločného. Husák vyšiel s teóriou, že Slováci sú lepší ako Česi, mali sme menej extrémov a stranu pevnejšie zorganizovanú a že české krajiny by si mali brať príklad zo Slovenska. Husák vtedy verejne vyjadril svoje krédo, a síce, že politik musí prispôsobovať svoje správanie sa, svoju taktiku tomu, ako sa mení situácia. A povedal taký príklad, kritizoval Števíčka a uviedol: „Keď idem po ulici a prší, tak mám dáždnik. Zmení sa situácia, prestane pršať a ja ďalej kráčam s dáždnikom. Ved' budem na posmech.“

## Ako ste vnímali postupný politický pád Alexandra Dubčeka?

Soviety ho ignorovali a zase to, čo oni navrhovali, Dubček vždy odblokoval alebo povedal, že to pôjde na rokovanie orgánov strany, bola to jeho známa taktika rozmeliť tlak v istej inštitúcii, na pléne ÚV alebo v predsedníctve a potom sa dalo Brežnevovi argumentovať stanoviskom ÚV alebo predsedníctva, ja s tým nemôžem robiť to, čo si vy želáte. Ale proti Dubčekovi začali vystupovať postupne vnútri orgánov aj „vlastní“ alebo realisti ako Svoboda<sup>84</sup>, Husák, Štrougal<sup>85</sup>, ale aj Černík. Jedine Smrkovský<sup>86</sup> ho držal. A už boli signály, že Dubček je stále izolovanejší a aparát ho prestáva počúvať. Aparát už mal svoje informácie – Rusi sú tu, Rusi neodídu, Američania to pardonovali, a teraz kam? Tak sa začala diferenciácia. Už bolo jasné, že Dubček dohrál svoju úlohu, na prelome rokov bolo evidentné, že už nepresadí skoro nič zo svojho zdržiavacieho programu, t. z. odblokovat' – a vďaka tomu, že to zdržiava, sa čiastočne rozptýlil hnev tých pomstychtivých radikálov z pripraveného okruhu Indrovho<sup>87</sup> tribunálu, tzv. robotnícko-roľníckej vlády. Trošku sa to teda rozmelnilo, sem tam dostali dobré funkcie a už to

79 Ondrej Klokoč (1911 – 1975), slovenský komunistický politik, dlhoročný šéfredaktor denníka Pravda (1958 – 1968), predseda Slovenskej národnej rady (1968 – 1975).

80 Česká národní rada.

81 Ján Ferienc (1927 – 1996), slovenský ekonóm, politik, vysokoškolský pedagóg.

82 Ján Uher (1928 – 2003), slovenský filozof a komunistický funkcionár. V 60. rokoch pracoval v aparáte KSS, spolupracoval s Alexandrom Dubčekom, bol členom viacerých rehabilitačných komisií a aktívne podporoval obrodný proces. Po čistkách v KSČ bol zo strany vylúčený a vyhodený z práce. V období normalizácie spolupracoval s Alexandrom Dubčekom a bol zároveň sledovaný ŠtB.

83 Ján Števíček (1929 – 1996), slovenský literárny vedec, kritik a vysokoškolský pedagóg.

84 Ludvík Svoboda (1895 – 1979), český dôstojník, generál a komunistický politik. Počas 2. svetovej vojny velil československému armádnemu zboru bojujúcemu po boku Červenej armády proti Nemcom. V období po vojne zastával kľúčové pozície v československej armáde a ako minister obrany pomáhal komunistom vo februári 1948 v uchopení moci, v 50. rokoch krátko v nemilosti režimu. Od marca 1968 do roku 1975 prezident Československa.

85 Lubomír Štrougal (1924), český komunistický politik. V 60. rokoch bol ministrom vnútra aj tajomníkom ÚV KSČ, v roku 1968 podpredsedom československej vlády. Hoci najskôr odsúdil okupáciu vojskami Varšavskej zmluvy, zaradil sa medzi popredných normalizačných politikov. V rokoch 1970 – 1988 bol predsedom federálnej vlády.

86 Josef Smrkovský (1911 – 1974), český komunistický politik a funkcionár. Koncom 2. svetovej vojny bol jedným z hlavných predstaviteľov pražského Májového povstania, v 50. rokoch v monsterprocesoch odsúdený na doživotie. V 60. rokoch poslanec a aktívny podporovateľ obrodného procesu, od apríla 1968 predseda Národného zhromaždenia a jeden z najznámejších politikov Pražskej jari v Čechách. Po okupácii postupne zbavený všetkých funkcií.

87 Alois Indra (1921 – 1990), český komunistický politik a funkcionár, v roku 1968 známy svojim prosovietskym postojom, jeden zo signatárov tzv. pozývacieho listu. Po roku 1970 sa stal jednou z hlavných postáv normalizácie ako predseda Federálneho zhromaždenia (1969 – 1989).





**Neformálna oslava 70. narodenín A. Dubčeka v Rači u priateľa R. Ivičiča** (Zdroj: Archív I. Lalahu)



**Lavička v Horskom parku, kde sa stretávali disidenti zo skupiny Alexandra Dubčeka** (Zdroj: Archív I. Lalahu)

nebolo také vyhrotené. Schválila sa federácia a Dubček už videl, že viac toho asi nedosiahne...

Ono sa údajne hovorí, že Svoboda išiel do Moskvy na rozhovory s tým, že Dubčekovi život zachráni, doveď ho domov, ale doma sa Dubček vzdá. A tiež to, že išiel do Moskvy a také privítanie mu nachystali, to nebolo náhodné. To musel byť jeden z náhradných variantov okupantov. Lebo keby Svoboda bol korektný a nebol by mal v pozadí isté väzby vo vzťahu k Sovietskomu, možno ešte z prvej republiky<sup>88</sup>... Tak keď prišiel na zasadnutie predsedníctva v tú noc, tak čo bola vtedy jeho možnosť alebo až povinnosť? Ústavní činitelia Dubček, Černík, Smrkovský, Kriegel<sup>89</sup> so mnou do auta a ideme

na Hrad. A mohli vyjednávať so Sovietmi z inej polohy. Úplne inak by sa viedli moskovské alebo pražské rozhovory. A na chate v izolácii na Zakarpatí Dubček všeličo skúsil. Nechcel o tom veľa rozprávať, len povedal, že to bolo nedôstojné a nevedeli, čo s nimi bude. Horská chata mohla evokovať predstavu o konci Imreho Nagya,<sup>90</sup> umývali sa v potôčku horskou vodou studenou... Či boli akože rukojemníci, alebo ich chceli tými podmienkami ešte viac psychicky deptať a pripraviť k podpisu moskovského protokolu, to vedia len oni.

**V auguste 1969 už teda boli mocenské siločiar jasne narysované...**

Boli. A tam sa Dubčekovi veľa vyčítalo, že podpísal tzv. obuškový zákon.<sup>91</sup>

Dubček už vtedy nemal žiadne reálne mocenské kompetencie a odložili ho dočasne na Federálne zhromaždenie. Keď sa blížilo 1. výročie okupácie a boli správy, že sa niečo organizuje, tak si Husák zavola Smrkovského a Dubčeka a prikázal im, aby odišli z Prahy. Dubček išiel domov a Smrkovský do Tatier. Potom, keď už prvý deň došlo k streľbe, tak si Husák primyslel veci a rozhodol sa pre tento (tzv. obuškový) zákon. Zákon spísala jeho kancelária, poslal lietadlo po Dubčeka a na druhý deň popoludní ho dovezli do Prahy. Zákon odsúhlasili vo vedení strany a dali ho na schválenie Predsedníctvu Federálneho zhromaždenia a Dubček jediný hlasoval proti. Potom urobil chybu, keď Husák naňho kričal, že bude

88 Narážka na podozrenie, že Ludvík Svoboda bol agentom sovietskej tajnej služby NKVD. Toto podozrenie sa po prvýkrát objavilo už v roku 1939, keď bol Svoboda po porážke Poľska zajatý Červenou armádou a odsúdený na trest smrti, ktorý bol nečakane zmenený. Mimoriadne dôležitú prosovietskú úlohu zohral počas februárového prevratu v roku 1948, keď ako minister obrany oznámil, že československá armáda „nepôjde proti ľudu“. Jeho tajná spolupráca so Sovietmi, najmä podiel na podpise Moskovských protokolov v roku 1968, nie je dodnes celkom objasnená.

89 František Kriegel (1908 – 1979), český lekár a komunistický politik, jeden z hlavných predstaviteľov obrodného procesu v druhej polovici 60. rokov a najmä v roku 1968. Od apríla bol predsedom ÚV Národnej fronty Čechov a Slovákov. Ako jediný odmietol podpísať Moskovské protokoly a následne bol odstránený z verejných funkcií. Neskôr sa pridal k disentu ako signatár Charty 77.

90 Imre Nagy (1896 – 1958), maďarský komunistický politik. Patril medzi reformne orientovaných maďarských komunistov v oblasti ekonomiky a politiky. Počas maďarskej revolúcie v roku 1956 stál na čele povstalcov, vyhlásil neutralitu Maďarska a smeroval k slobodným voľbám. Narážka smeruje k tomu, že bol po krvavom potlačení revolúcie niekoľko mesiacov väznený pri obci Snagov v Rumunsku, neskôr odsúdený na trest smrti a popravený.

91 Ide o Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Zb. z 22. augusta 1969 O niektorých prechodných opatreniach potrebných na upevnenie a ochranu verejného poriadku, vydaný v súvislosti s demonštráciami v auguste 1969.



V spoločnosti najbližšej rodiny: dcéra Ivana, manželka Oľga a syn Ján (Zdroj: Archív I. Laluhu)

zodpovedný za tisíce mŕtvych, ak ho nepodpíše ako predseda Federálneho zhromaždenia, tak ho formálne podpísal. Už keď letel domov si rozmyslel, že urobil hlúposť a hneď telefonoval, že to neplatí. Ale už to bolo tam. On otvorene priznával, že vtedy zlyhal. Ale najväčšia strelba sa odohrala prvý deň, pred prijatím zákona. Čiže to, čo mu vytiahli, čo mu hlasno vyčítali, že pustil tanky na pracujúcich, nie je pravda. Preboha, veď predseda národného zhromaždenia nemá právomoc veliť bezpečnostným zložkám! A celé silové potlačenie demonštrantov riadila komisia, ktorej predsedal generál Dzúr.<sup>92</sup> Husák a Svoboda si za pacifikovanie demonštrantov vyslúžili verejnú veľkú pochvalu od Brežneva, ktorý im povedal: „Budú o vás písať v učebniciach, ako ste sa zaslúžili.“

## Na akej pozícii vás zastihol august 1969?

Mňa to zastihlo, bohužiaľ, ešte keď som bol v tom aparáte ÚV, kde sme boli už iba trpení. Od mája 1969 sme sa stiahli, keď nám z Prahy poslali

realizačnú smernicu. Tá mala nahradiť novembrovú rezolúciu a bola už vyslovene pro-okupačná a normalizačná. Tak sme videli, že je načase odísť preč. Nie som nadšený z toho, že som napriek tomu v máji, alebo v júni svojvoľne neodišiel z ÚV a dodržal dohodu, že tam budem jeden rok. 15. októbra som prišiel na školu a ešte som nebol ani na katedre a už mi rektor volal a hovorí mi, že z ÚV dali pokyn, že nesmiem prednášať, lebo som skĺzol na pravicovú pozíciu. Mimochodom, bol som ešte stále členom ÚV KSS. V tomto období som sa ešte zúčastňoval plenárov rôznych základných organizácií KSS, čo boli medzi augustom 1968 a letom 1969, a obhajoval som Dubčekovu líniu.

## Keď prišli stranické čistky, zachytili ste signály?

Prvé signály boli v rezolúciách ortodoxných. Už na oslavách SNP v auguste 1969 sme sedeli v Národnom dome v Banskej Bystrici, keď mi potrudený známy z Topoľčian hovorí: „Tu si Ivan, no pod' sem, tak si ma sklamal, tak aj ty si medzi tými, čo ich

ideme povyhadzovať, čo nemáte miesta v strane, takto si sa dal s tými pravičiarimi. Veľa vás je, dali mi zoznamy, veľa vás sklamalo, všetci pôjdete preč.“ Tak už bolo jasné. Odstavený ortodoxní sa schádzali, zostavovali zoznamy, už pol roka pred previerkami. Ja som v prvej fáze nemohol prednášať, tak ma presunuli z katedry do výskumného ústavu pri VŠE.

V januári 1970 bolo plénum Mestského výboru strany. A tam nám ešte Sádovský<sup>93</sup> cez prestávku hovoril: „Nebojte sa, chlapi, súdruh Husák povedal, že nebudú žiadne represie v strane.“ O týždeň nato Husák povedal, že sa bude čistiť. Ale ešte spomeniem príhodu zo začiatku októbra 1969, zo zasadnutia predsedníctva ÚV KSS alebo sekretariátu. Bol som tam prizvaný s jedným materiálom, tak som tam sedel. Zrazu prišiel službukonajúci a niečo pošepol Husákovi. Ten sa zdvihol a išiel s ním, o chvíľu prišiel a hovorí: „No tak vidíte, to je tu bordel, Dubčeka nie je, on si je voľakde na poľovačke a Černík potrebuje rýchlu informáciu, ako má v Moskve rozhodnúť.“ Otvoril tašku, zobral z nej zväzok fasciklov a hovorí: „Ja budem trochu dlhšie pri telefóne, pozrite sa, to mi dal súdruh Brežnev, aby som si pozrel, ako sa u nich riešili zložité situácie. Je tam aj protokol z Čiernej nad Tisou, kto čo hovoril, pozrite sa čo a ako tam bolo.“ A to chcem povedať, že takto Brežnev pracoval s Husákom – dával mu takéto materiály, aby si uvedomil, ako pracujú a že o všetkom majú záznamy a si to pamätajú. Ľudia, ktorí prešli tým čo on, by už nemali ísť do vedúcich funkcií. Lebo vždy môže mať v sebe aj komplex strachu. Preto bude slúžiť... A potom boli previerky...

## Ako prebiehali?

Najskôr sa predpokladalo, že sa urobí sebakritika, odídeš z funkcie a budeš

92 Martin Dzúr (1919 – 1985), slovenský generál a komunistický politik. Ako vojak bojoval v radoch 1. československého armádneho zboru počas oslobodzovania Československa. V rokoch 1968 – 1985 bol československým ministrom obrany.

93 Štefan Sádovský (1928 – 1984), slovenský komunistický politik a funkcionár. V roku 1969 patril medzi normalizátorov, krátko bol predsedom slovenskej vlády a neskôr aj 1. tajomníkom ÚV KSS, v roku 1971 bol však za svoje postoje v auguste 1968 vylúčený z KSČ.



dalej učiť alebo pracovať. Bolo evidentné, že to, čo sme my v súvislosti s Dubčekom presadzovali, sa už vyčerpalo. Pretože radikalizmus, ktorý v sebe ľudia mali, bol v istom zmysle aj proti ústupovej taktike Dubčeka. Bolo treba robiť politiku iným spôsobom, aby sa so Sovietmi dalo komunikovať. My sme – aj ja osobne – troška naleteli na to, že to bude schodná cesta. Vtedy hovorili, ako pre nás nájdú funkcie, aby sme mohli dobre pracovať a mohli svoje odborné vedomosti zanechávať. To bolo tak na prelome rokov 1969/1970.

Ale za tým prišlo druhé kolo, keď Biľakovci protestovali, že by pravidlom ľahko prešlo to, čo narobili. Začalo sa vravieť, že sebakritika nestačí, musíme odísť nielen z funkcie, ale aj zo zamestnania. Začali sa vytvárať komisie a organizovali previerky. To nás zamrazilo, lebo v Sovietskom zväze sa čistky končili v gulagoch alebo v procesoch. Bolo otrasné, ako sa poprevracali kabáty! A tak sa vytvárala strana v strane, hovorili tomu zdravé jadro. Tí, ktorí mali vidinu postupu sa stali členmi komisií a začali nás vyhadzovať a čistiť. Každý dostal svoju príučku a ja som musel odísť zo školy. Hovorím o sebe, ale to bol osud našej generácie. Prešli sme do výskumných ústavov pri škole, potom aj to bolo zakázané a dávali nás na iné pracoviská, niekoho aj do výroby.

Či mali v zámere robiť procesy? Pripisuje sa Husákovi k dobru, že tomu on zabránil... Ja si myslím, že už ani nie. Keď sa nevyrovnali s Dubčekom vtedy na izolovaných horských chatách, ba nepostavili ich ani pred revolučný tribunál, menom ktorého ich ráno 21. augusta zatýkali, tak po roku dodatočne zinscenovať procesy, keď evidentne nechtyli



V pamätnej izbe Alexandra Dubčeka v Uhrovci, rok 2010 (Zdroj: Archív I. Lалуha)

ani jedného „kontrarevolucionára“, to už asi nie. Ak niečo rozhodlo, že procesy neboli (ak ich naozaj Sovieti mali v zámere uskutočniť), tak to boli milióny protestujúcich občanov v uliciach. To by si už netrúfali, ak by to aj boli chceli. Čo sa týka Husáka, on dal prosto Brežnevovi všetko – odsúhlasil mu prekvalifikovanie intervencie a okupácie na bratskú pomoc a všetko, čo s tým súviselo. Mohol si aspoň žiadať: nerobte to takouto formou... ale to už bol ten jeho komplex. Síce urobil chabý pokus, že si do svojho sekretariátu zobral Gracu, Zraka dal za podpredsedu vlády a zobral si Pavlendu pod kuratelú. Gracu vylúčili zo strany ako pracovníka sekretariátu Husáka! Ani toľko nemal vplyvu, že by bol povedal: toto je môj pracovník, toho nevylučujte.

#### **Po previerkach ste sa ocitli v disente. Spolupracovali ste od začiatku s Dubčekom?**

Hneď to nebolo. Mňa dali robiť do Výskumného ústavu životnej úrovn.

A tam som robil celý čas. To bolo jedno veľké, asi 120-členné pracovisko až do Novembra 1989. Predtým sa ešte sfúzoval s ďalším pracoviskom, Výskumným ústavom práce a nazývalo sa to Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce (VÚSRP). Vtedy sme sa smiali, že je to veľmi dobrý ústav, lebo je tam jeden vrátnik a má tam asi 20 vylúčených. Zrak, Pavlenda, Filkus<sup>94</sup>, Kučerák<sup>95</sup>. Pracovali tam neskôr aj Fedor Gál<sup>96</sup> a Zora Bútorová<sup>97</sup>. Na začiatku sme sa oťukávali, kto je kto. Kto prezliekol kabát, kto zostal. My sme s Kočúchom držali spolu, schádzali sme sa s niekoľkými ďalšími z vysokej školy a z protiokupačného zjazdu z PKO. Našli sme kontakt, ktorý nám nosil disidentskú literatúru zo Západu. Pelikánove Listy, nejaké materiály alebo vydania, čo sa písalo o nás v zahraničí. A to som predisponoval Dubčekovi, najprv cez jedného jeho bratranca, Krajčího z Trenčína, tak som sa s Dubčekom zoznámil bližšie. Krajčího som poznal, lebo sme

94 Rudolf Filkus (1927), slovenský ekonóm, vysokoškolský pedagóg a politik. Patril medzi zakladateľov HZDS, minister financií Slovenskej republiky (1994).

95 Jozef Kučerák (1939), slovenský ekonóm a politik.

96 Fedor Gál (1945), slovenský sociológ, prognostik a politik. V roku 1989 patril medzi zakladateľov a popredné osobnosti Verejnosti proti násiliu ako predseda Koordinačného centra VPN (1989 – 1990).

97 Zora Bútorová, slovenská sociologička a analytička.



na plénach ÚV KSS sedeli spolu. To bol prvý kontakt a potom prišiel do hry Húbl.<sup>98</sup> S tým sme sa poznali ešte z Kultúrneho života v roku 1968, tak ma zo starej známosti vyhľadal a hovorí, že má svoju linku a či budem ochotný distribuovať materiály zo Západu Dubčekovi. To trvalo asi dva roky a potom Milana zavreli do väzenia, napriek tomu, že pre Husáka veľa urobil.<sup>99</sup> Vtedy vyhostili z republiky aj časť talianskych novinárov, ktorým v Prahe odovzdával materiály pre Pelikánove *Listy* vydávané v Ríme, napokon práve pri tom ho chytili.

Bola aj druhá linka. Dostával som od jedného právnika materiály, on predtým robil u mňa na oddelení ÚV v rokoch 1968 – 1969. Materiály údajne dostával od jedného vylúčeného z Prahy a malo to ísť cez pilota, ktorého lietadlo sa potopilo na Zlatých Pieskoch.<sup>100</sup> Tým sa to spojenie ukončilo. Tieto materiály som odovzdával Dubčekovi. V jeho okruhu bol vtedy najmä Ladislav Ťažký<sup>101</sup>, Kočtúch, Adolf Menzatoris<sup>102</sup>, Ján Uher, Róbert Harenčár, Teodor Baník<sup>103</sup>. K Dubčekovi chodila Dana Hermanová<sup>104</sup>. Púšťali ju do domu, lebo sa kamarátila s Dubčekovou manželkou. Potom to bol jeho šofér J. Bryndzík a ľudia z Trenčína, V. Krajčí a ešte dvaja alebo traja, mená už neviem.

V roku 1974 Alexander Dubček napísal protestný list, ktorý sa dostal

na Západ cez Vittoria Caffea, talianskeho podnikateľa, ktorý sa s ním poznal ešte z roku 1968 z Prahy. Mali mŕtvu schránku pod Slavínom, ale to išlo mimo mňa. A keď sa dostal list von, tak sme ho precyklovali z Pelikánových Listov a dali do obehu ako súčasť samizdatu, volalo sa to *Dubček žaluje*. To bola prvá výraznejšia verejná akcia, ktorou sme sa prezentovali. Dubček medzitým písal protestné listy Husákovi, Lenártovi a na ústredné orgány, ktoré ale nikto neuverejňoval. On však bol toho názoru, že keď sa veci zmenia, nebudú sa môcť vyhovárať, že o ničom nevedeli. Akčný rádius protestných listov bol veľmi malý, obmedzený, trochu sa rozšíril až keď prišli kontakty na Pelikánove *Listy*.

Rok 1974 nám dodal sebadôveru. Dubčekov list mal veľký ohlas na Západe aj u nás, tak sme sa trochu oťukali a schádzali sa. Ale našou najväčšou slabinou bolo, že sme nevedeli zorganizovať žiadnu verejnú akciu. Ako potom bola Sviečková manifestácia.<sup>105</sup> Aj v nás bola chyba, ale ani verejnosť nebola tomu ešte náchylná. Tajná cirkev, tí pracovali trochu lepšie a dôslednejšie. My sme boli dosť v centre pod dohľadom ŠtB. Súviselo to s tézou Stalina, ktorá prežívala, že nepriateľ je vnútri strany. Pridávali nám väčšiu dôležitosť, než akú sme v tom čase vskutku predsta-

vovali. V tom čase som Dubčekovi schovával spisy, ktoré si chránil. Tie mal najmenej v dvoch kópiách, alebo minimálne originál a kópiu. A keď išlo nejaké výročie, tak mi ich dal, aby som mu to odložil. Alebo keď mal dojem, že sa budú robiť domové prehliadky.

### Stretávali ste sa často? Mali tieto stretnutia konšpiratívny charakter?

Mali sme pravidlo, že sme sa stretávali na istom mieste. Väčšinou na Dunajskom nábreží. Až neskôr, od polovice 80. rokov v Horském parku na lavičke. Keď sa blížila jeseň 1989, intenzita stretnutí narastala. Mali sme pravidlo, že ak niekto nemohol alebo ochorel, tak sme mu napísali pohľadnicu, stretneme sa o dva týždne neskôr. A to znamenalo o týždeň neskôr. Takéto pravidlá sme si zaviedli, ale občas boli aj úplne hluché obdobia, že sme sa nestretli aj jeden a pol roka a potom sme sa zasa dali niekde dokopy. Malo to sínusoidy.

### Mali ste osobné skúsenosti so Štátnou bezpečnosťou?

Na vyšetrovania na Štátnu bezpečnosť som chodil často, ale nie pravidelne. Bolo to od prípadu k prípadu. V 70. rokoch si Kočtúch začal stavať chatu, tak sme sa tam stretli a potom som bol prvýkrát na vyšetrovaní. Pri-

98 Milan Húbl (1927 – 1989), český historik, vysokoškolský pedagóg a komunistický funkcionár. Patril medzi aktívnych reprezentantov obrodného procesu v 60. rokoch, za čo bol v 70. rokoch vylúčený z KSČ. Zapojoil sa do disidentských aktivít a bol niekoľko rokov väznený. Bol aj signatárom Charty 77 a podieľal sa na vydávaní a distribuovaní samizdatovej literatúry.

99 V roku 1969 mal podiel na voľbe Husáka za 1. tajomníka ÚV KSČ, keď z pozície rektora Vysokej školy politickej ÚV KSČ prehováral viacerých funkcionárov, aby podporili výmenu Husák – Dubček.

100 Ide o pád lietadla z dňa 28. júla 1976 na linke Praha – Bratislava. Počas nehody prišlo o život 76 cestujúcich, 3 prežili.

101 Ladislav Ťažký (1924 – 2011), jeden z najznámejších slovenských spisovateľov 20. storočia. Angažoval sa v obrodnom procese v 60. rokoch, za čo bol v roku 1970 vylúčený z KSČ, dostal zákaz publikovať a sledovala ho ŠtB. Patril medzi najbližších spolupracovníkov a priateľov Alexandra Dubčeka.

102 Adolf Menzatoris, slovenský novinár, jeho manželka prepisovala Dubčekovi samizdatové materiály.

103 Teodor Baník (1929), slovenský sochár a vysokoškolský pedagóg, blízky spolupracovník a osobný priateľ Alexandra Dubčeka.

104 Dana Hermanová (1931), populárna televízna hlásateľka, od 50. rokov pracovala v bratislavskom televíznom štúdiu. Preslávila sa vďaka živému vysielaniu počas príchodu okupačných armád v auguste 1968, ktoré vysielali z tajných miest ešte niekoľko dní po okupácii.

105 Pokojná manifestácia občanov za náboženské a občianske práva z 25. marca 1988, ktorá sa uskutočnila v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí a zorganizovaná bola aktivistami tajnej cirkvi. Napriek pokojnému priebehu manifestáciu rozohnali brutálnym zákrokom bezpečnostné zložky.



Kladenie vencov na hrob akademikovi Andrejovi Sacharovovi, leto 1990. V pozadí čs. veľvyslanec v Moskve Rudolf Slánský, Michael Kocáb a Věnek Šilhán (Zdroj: Archív I. Lалуho)

šlo mi predvolanie na Februárku,<sup>106</sup> kde sídlila XII. správa Federálneho ministerstva vnútra, ktorá sa o nás „starala“.<sup>107</sup> Keď som prišiel, vyšikovali ma na 2. poschodie. Sadol som si a hovorila: „Stretávajú sa u profesora Kočtúcha často? O čom debatujete?

Čo máte proti socializmu?“ Nieкто nás udal, že sme u neho boli viacerí z VŠE. Vtedy som jediný raz podpísal, že som bol na vyšetrovaní. Potom ma Dubček poriadne vyhrešil a hovorí mi: „Nikdy nič nepodpisuj! A keď podpíšeš, tak ako skončí text,

*hneď tam! Lebo oni medzi text a tvoj podpis ešte niečo vpišu.*“ Odvtedy som si dával pozor. Ale ich základná otázka, tá sa opakovala, okrem aktuálnych udalostí, o ktoré mali záujem 20 rokov: „Prečo ste, súdruh docent, proti socializmu?“ A moja odpoveď bola stereotypná: „Ja nie som proti socializmu, ja som za taký socializmus, ako chcel Dubček a som proti socializmu, aký chce Brežnev a Biľak.“ A tým to zhaslo. Po čase vzniklo – asi režim rozšíril právomoc slovenských orgánov (smiech) – pracovisko ministerstva vnútra aj na Drieňovej.<sup>108</sup> Pred budovou sa dalo parkovať a nebohá manželka ma tam odviezla a čakala, kým sa to skončí. Ale zaujímavé, alebo skôr, žiaľ, pre vtedajší režim typické, že všade mali niekoho, koho na nás nasadili. Keď ma dali robiť na výskumný ústav, tak Kočtúcha dali do výroby v Slovnafte. A veľmi tým trpel, veď vysokoškolský život je trochu iný, tam musel chodiť na siedmu cvikať kartu. Ak ho občas poslali niečo vybaviť do mesta, tak sa zastavil za mnou v Ústave na Malinovského ulici.<sup>109</sup> A raz, keď bol u nás, tak na druhý deň za mnou prišiel riaditeľ a hovorí mi: „Ivan, čo to robíte, z ÚV mám hlásenie, že na mojom pracovisku sa stretávajú pravicové sily.“ Ja hovorím: „Včera tu bol Kočtúch u mňa v kancelárii a tam sedíme dvaja vylúčení.“ Nebolo ťažko identifikovať kolegu, ktorý do našej miestnosti zašiel počas debaty s nejakou drobnosťou ako tajného informátora.

Ale je faktom, že moja manželka na toto šikanovanie doplatila. Ako zubná lekárka mala ambulanciu na Gorkého ulici, chodilo k nej veľa ľudí, aj rehoľné sestry, aj veľa vylúčených si tam chodilo zuby ošetriť. Sledovali ju a raz ma zavolali a hovorila:

106 Vtedajšia Ulica Februárového víťazstva, dnes Račianska. V budove dnes sídli časti Prezídia Policajného zboru Slovenskej republiky.

107 XII. správa Federálneho ministerstva vnútra (FMV) (od roku 1979 XII. správa Zboru národnej bezpečnosti), správa kontrarozvedky v Bratislave mala na starosti realizovanie výkonnej kontrarozviednej činnosti vo vybraných objektoch a problematikách federálneho charakteru dislokovaných na Slovensku. Na XII. správu FMV sa presunulo ťažisko boja proti „vnútornému nepriateľovi“ na slovenskom území.

108 V tejto budove sídlila Správa vyšetrovania ŠtB.

109 Dnes Šancova.



„Súdruh docent, za vašou manželkou bola pani manželka známeho disidenta, čo chcela?“ Odpovedám: „Asi si bola dať zuby ošetriť.“ A oni hovoria: „Ale keď išla do ambulancie, mala veľkú obálku a malú tašku a keď išla von z ambulancie, tak mala už iba tú malú tašku.“ Za týždeň bola manželka preložená do malej ambulancie na Vajanského nábreží, vedľa Mestského výboru strany. A keďže to bola malá ambulancia bez vetrania, občas si chodievala zapáliť von na ulicu. Videl ju vedúci ekonomického oddelenia ÚV KSS a ten hneď rozvíril aféru, že pravičiarova žena hliadkuje, kto ide na Mestský výbor strany! Zasa ju vyhodili a dali do vzdialenej ambulancie, kde boli dve členky strany. Manželku to tak zobralo, že ťažko ochorela. Neboli sme sami ako rodina, kto prežíval takéto traumy. Obdobné problémy boli tiež so štúdiom detí.

### Ako ste vnímali vzťah Alexandra Dubčeka k Charte a chartistom?

Dubček bezprostredne bol dotknutý, že ho dali na druhú koľaj. Že by obsahovo s Chartou nesúhlasil, to nie. Videl v tom však snahu pražských radikálov odblokovať ho. Ani predtým s nimi nemal dobré vzťahy, mali mnohé trecie plochy. Dubček bol umiernený, stredový, ako aj väčšina strany a verejnej mienky. Ten radikalizmus, podľa môjho názoru, uskoril aj príchod tankov. Dubček bol dotknutý ešte aj pre iné. V Charte bola viac ako polovica reformátorov z roku 1968. Ani mne neodpovedali na otázku, prečo tak postupovali, keď som sa opýtal na to Zdeňka Mlynára, keď išiel v 70. rokoch do exilu, prišiel sa do Bratislavy rozlúčiť. My sme sa poznali ešte z Moskvy a kontaktoval ma, že by sa chcel s Dubčekom stretnúť. Dohodol som mu na dunajskom nábreží stretnutie, spolu sa rozprávali. Veľmi sa nedohodli, ale podali si ruku a rozišli sa. Mlynár bol jedným zo signatárov Charty a vedel, že sa pripravuje, koncipoval to, ale Dubček neoslovil. Boli tam aj ďalší ľudia, ktorým Dubček dôveroval, veď to spolu ťahali v roku 1968. Tak videl,



Počas návštevy Michala Kováča u pápeža Jána Pavla II. na dvore Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda. Sprava stoja Martin Kontra, slovenský veľvyslanec pri Svätej stolici, profesor Luluha, prezident Michal Kováč, kardinál Tomko, biskup Pavol Hnilica a manželka Michala Kováča (Zdroj: Archív I. Laluhu)



Delegácia prezidenta Michala Kováča s pápežom Jánom Pavlom II. vo Vatikánskej knižnici, jún 1993 (Zdroj: Archív I. Laluhu)

že je v tom nejaké čertovo kopýtko. Ešte nevedel aké. Potom sa ukázalo, že sa začalo nové triedenie a diferenciácia, kto bude hegemon ďalšieho antitotalitného pohybu. To už bol prúd, ktorý šiel k tomu istému cieľu, za zmenou totality, za skutočnú demokraciu, ale liberálne a radikálne. To nebola jeho parketa. On inklinoval k sociálnodemokratickému prúdu. Dubček mal byť medzi tými, ktorí

patrili do vedenia celého opozičného prúdu.

**Aká bola spolupráca vašej skupiny (reformátorov z roku 1968 vylúčených zo strany) s inými prúdmi slovenského disentu? Bol z vašej strany záujem vytvoriť spoločnú platformu?**

Spolupráca bola slabá. Až po roku 1985 sa pohla. My sme mali sami so



sebou čo robiť, aby sme prežili. Museli sme pracovať v zamestnaní, tie drobné veci čo som vracel sme robili, ale nemali sme na viac. Nemali sme technické prostriedky, viete veľmi dobre, že nadácia vo Švédsku, ktorú založil Franta Janouch<sup>110</sup>, posielala peniaze Havlovi<sup>111</sup> na činnosť, my sme nemali od nikoho nič. Všetko išlo z našich prostriedkov a skromných možností: kde a kto nám to napíše, kto nám to cyklostyluje a podobne. A boli sme trochu aj úzkoprsí a do seba zahľadení, to je tiež pravda. Rámec sa začal rozširovať po Gorbačovovi. Nám sa tiež otvorili možnosti, nie až natoľko nás sledovali, ten pohyb bol voľnejší, už to bolo ináč.

Snahy nadviazať kontakty, tak tie sa prejavili až v rokoch 1988 a 1989. Dubček hovoril s Mirom Kusým<sup>112</sup>, aj Miro Kusý tam zašiel. Navštívil Havla dvakrát v Prahe, aj keď ho pustili z väzenia, aj telefonovali spolu. To boli osobné kontakty, ktoré ale neprerástli do spolupráce na báze hlbšej platformy. Až vtedy, keď zavreli v lete 1989 bratislavskú päťku,<sup>113</sup> zorganizovala sa spoločná protestná podpisová akcia Husákovi za ich prepustenie. Za Dubčekovu skupinu podpísali Dubček, Kočtúch, Harenčár, Uher a Lalah. Za mnou bol kvôli podpisu Strinka<sup>114</sup>, to bol veľmi slušný človek. Mysleli sme, že sa začína nová fáza spolupráce, že aj my budeme včlenení do náboženského a občianskeho disentu. Málo sa vie (denná tlač, aj keď skromne, ale predsa len zaznamenala), že občania

pred Justičným palácom po skončení pojednávania s bratislavskou päťkou vyzdvihli na ramená Dubčeka, ktorý sa ho zúčastnil a on predniesol improvizovaný prejav. Bolo to prvé verejné vystúpenie po 20 rokoch na domácej pôde. Už to ukazuje na zmenu nálad verejnosti k letu 1989.

#### Aká bola vaša politická koncepcia? Chceli ste sa vrátiť k roku 1968 ?

Nie, to bol iba začiatok, to bolo východisko. To nám psiu hlavu nasadili a dost' úspešne, že sme chceli obnoviť rok 1968. Ved' ten bol vo vývoji! Za 8 mesiacov predsa prebehli mnohé zmeny. Ak sme chceli niečo obnoviť, tak naštartovať ten vývoj, ktorý by išiel ďalej. Aj my sme sa predsa za tie roky normalizácie zmienili. A status quo sme nechceli obnovovať, to bol predsa január 1968. My sme reformný pohyb rozbiehali proti tomuto januáru a ostatné bol vývoj. Dostať sa k skutočnej demokracii, zapojiť občanov do vecí verejných a ísť v širšom pluralitnom zábere v prúdnicu rozvoja ako ostatné západoeurópske štáty, ale v kontexte sociálnodemokratickej orientácie. Ale niekto bol proti. Ved' došlo k dohode medzi Václavom Havlom a časťou normalizačných komunistov (M. Čalfa<sup>115</sup>) a my sme boli vytknutí pred zátvorku. Prejavila sa v tom zmena strategickej orientácie v Európe.

#### Mal na vašu skupinu vplyv nástup Michaila Gorbačova a ním proklamovaná politika perestrojky?

Áno a veľký. Keď nastúpil Gorbačov, nastalo oživenie disidentskej činnosti. Mali sme vtedy ilúziu, nádej, že niečo po takom hluchom období začiatku 80. rokov sa zmení. Vtedy Vlado Krajčí prišiel za mnou z Trenčína a hovorí: „*Ide to všetko znova ožiť, bude to mať ešte väčšiu dynamiku, už to nestačí takto. Stretnete sa u Baníka v ateliéri a dohodnete ďalšie veci.*“ Odvtedy sme fungovali intenzívnejšie, ale šírka politickej platformy sa nevytvorila. Prichádzala literatúra, rozširovala sa, Dubčekovi sme pripravovali materiály. S Kočtúchom sme ho zásobovali literatúrou, lebo to nebolo jemu samému ľahko, už predsa mal svoje roky. Keď skončil v práci, tak prišiel domov a nie vždy bol komponovaný zhláňať literatúru. Telefonovať nemohol, to nemalo význam, tak boli aj hluché týždne, že si radšej niečo prečítal, oddýchol.

Uvediem jednu príhodu. Dubček v tomto období napísal Kádárovi list, ktorý bolo treba doručiť. A obrátil sa na mňa so žiadosťou, aby som ten list zanesol do Rajky a tam na maďarskej pošte odoslal. Hovorí mi: „*Uvidíš, o dva týždne sa Kádár ozve.*“ Tak som si našiel vlak do Rajky, ale prízvukoval mi, vyber si na pracovisku dovolenku. Ja som mu oponoval, že máme výskumný ústav a môžeme požiadať o prácu doma, tú mi dovolili dva dni do týždňa. Ale ma presviedčal: „*Nie, vezmi si dovolenku a nájdi si výhovorku, prečo si v Rajke.*“ Keď som sedel vo vlaku, tak som mal dojem, že sa na mňa

110 František Janouch (1931), český fyzik. Podporoval obrodný proces v roku 1968, za čo bol vyhodený zo zamestnania. Po odchode do exilu a vzniku Charty 77 založil v Štokholme Nadáciu Charty 77.

111 Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patril medzi zakladateľov Občianskeho fóra a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.

112 Miroslav Kusý (1931), slovenský filozof, politológ, vysokoškolský pedagóg a disident. V čistkách v roku 1970 bol vylúčený z KSČ, neskôr podpísal Chartu 77 a patril medzi najvýznamnejších slovenských disidentov pod prísnu kontrolou ŠtB.

113 Členmi bratislavskej päťky boli Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák. Boli zatknutí za výzvu položiť kvety na miesta, kde vojaci Varšavskej zmluvy v roku 1968 zastrelili občanov Československa.

114 Július Strinka (1928 – 1997), slovenský filozof, v čistkách začiatkom 70. rokov vylúčený z KSČ, vyhodený zo zamestnania a sledovaný ŠtB.

115 Marián Čalfa (1946), slovenský právnik a politik. Pred novembrom 1989 bol vo federálnej vláde ministrom pre legislatívu, v decembri 1989 sa stal predsedom prvej nekomunistickej vlády národného porozumenia (1989 – 1990), neskôr aj predseda federálnej vlády, ktorá vzišla z prvých slobodných volieb (1990 – 1992).

každý díva a vie, čo nesiem. Bol som za chvíľku mokrý na hrudi, aj som mal pocit v kupé, že ma pozorujú, tak som šiel potom do druhého kupé. Ved' strach má veľké oči. V Rajke som vystúpil, podal som na pošte list a mal dosť voľného času do odchodu vlaku, tak som šiel do obchodu. No a nestretnem tam predsedu našej stránickej organizácie? A on, že čo tu robíš, súdruh docent? A ja: „*No vieš, dcéra má astigmatickú očnú poruchu a povedali mi, že tu pre ňu okuliare predávajú.*“ Toto som mal pripravené. „*No a zohnal si ich?*“ „*Nie, nie, nemajú také. A teraz čakám na vlak a idem domov.*“ Hovorí mi: „*Ja si tu niečo kúpim a pod', my sme tu autom.*“ Tak som sa domov z disidentskej aktivity viezol na úradnej šesťstotrinástke<sup>116</sup>. A na druhý deň išiel predseda na personálne oddelenie a spýtal sa, či Láluha mal dovolenku. Tak som sa potom Dubčekovi poďakoval, že vie ako to behá.

### Mohli by ste nám priblížiť vaše aktivity a aktivity celej skupiny okolo Alexandra Dubčeka v období po roku 1985?

Čiastočne som sa k tomu vyjadril, ale aspoň pár slov k našej platforme. Dubček mal predstavu, ktorá sa odzrkadľuje aj v listoch, čo písal ústredným orgánom, a zasa to niektorí trochu zneužívajú alebo dávajú tomu trochu inú významovú rovinu. On si totiž myslel – a napokon, my sme tiež dúfali, nielen on – že v KSČ sa predsa len vytvorí proreformné krídlo, tak ako sme ho kedysi utvorili my. Niektoré jeho listy boli tak a tým smerom ladené, vrátiť sa k roku 1968 ako k východisku a prehlbovať

demokraciu v tomto kontexte. Ale podmienka bola, aby normalizačné vedenie odstúpilo a uznalo, že sa mylilo. Ale nenadáva na komunistickú stranu vcelku. A niektorí z toho vyvodzujú, že aha, stále chcel byť len komunistom a dostať sa späť medzi nich. Jeho listy boli myslené na podporu, získanie a vydelenie časti ľudí a diferencovanie strany, lebo komunistická strana bola masová a išlo o to získať časť radových členov na svoju stranu, podporiť nespokojných členov v strane. Alebo ich aspoň neutralizovať.

Ale mal ešte druhú myšlienku – chceli sme založiť spoločenstvo, platformu: strana vylúčených alebo strana prívržencov Akčného programu. Názvy boli len pracovné. Ale už to nebol návrat k starému, ale posun ďalej smerom k sociálnej demokracii, ako je to na Západe. Túto platformu sme viacerí prepracovávali, prosto bol to kvas, diskusia. Začali sme v tom období vydávať aj samizdat *Rosa. Myšlienka a čin*. Pomohol nám ho vydávať spomínaný Strinka z technickej stránky. Neskôršie aj Ivan Tirpák.<sup>117</sup> Operatívnym vedúcim bol Kočtúch, ten bol ako živé striebro.

### Jedným z vrcholov toho obdobia bolo prebratie čestného doktorátu Alexandra Dubčeka v Bologni...

Bolognu sme pripravovali najmä spolu v trojici (Dubček, Kočtúch, Láluha) v Horském parku na lavičke s pamätnou tabuľkou. Referát, ktorý sme pripravili, bol koncipovaný na vtedajšie pomery dosť progresívne, ale nie každému vyhovoval. Jeden známy, ktorý bol prítomný na udelení doktorátu v Bologni, bol sklamaný

Dubčekomým prejavom, lebo Dubček vôbec nevytýčil heslo Za samostatné Slovensko. A ja hovorím, že to nebolo prednostne o Slovensku. Bologna bola o Dubčekovi, o roku 1968 a násilnej okupácii Československa, o odstránení totality, o kontakte s Európou. Dubček bol už vtedy ako jeden z prvých vo východnom bloku jednoznačne za to, aby sa Československo stalo súčasťou spoločného európskeho domu. Dubčekovo vystúpenie sledovali stovky novinárov, študentov, hostí, prijal ho pápež Ján Pavol II.<sup>118</sup>, uhrovecký evanjelik si porozumel s katolíkom z Krakova. Bologna a najstaršia univerzita v Európe vyjadrili úctu Alexandrovi Dubčekovi a reformnému hnutiu v Československu v roku 1968. Jeho prínosom sú nové vzťahy v Európe založené na spolupráci. *Rudé právo*<sup>119</sup> v drobnej informácii napísalo, že A. Dubčeka prijali na provinčnej univerzite v Bologni. Dubček sa cez Bolognu vrátil do politiky ako nezložený symbol vzdoru proti totalite. On už v roku 1968 povedal ono známe: kráľ je nahý.

### Krátko pred rokom 1989 sa sformoval z bývalých reformátorov z roku 1968 Klub Obroda. Otázka vzniku Obrody na Slovensku je trochu komplikovaná...

V Prahe po dlhších diskusiách konečne v rokoch 1988 – 1989 vznikla Obroda. Bola to skupina reformátorov z roku 1968, ktorá nevstúpila do Charty 77 ako napr. Čestmír Císař a ďalší. Ale neskôršie sa k nim pridala aj tá časť reformátorov, ktorá patrila pôvodne k zakladateľom Charty (J. Hájek<sup>120</sup>, V. Šilhan<sup>121</sup> a iní), ktorí

116 Automobil Tatra 613.

117 Ivan Tirpák, slovenský ochranár a politik, minister životného prostredia za Slovenské Kresťanskodemokratické hnutie (1991 – 1992).

118 Ján Pavol II. (vlastným menom Karol Wojtyła, 1920 – 2005), poľský katolícky kňaz, biskup, kardinál a 264. pápež Rímskokatolíckej cirkvi. Patril medzi najvýznamnejších pápežov v histórii a mal zásadný podiel na páde komunistického režimu.

119 Ústredný denník KSČ, ktorý v rokoch normalizácie slúžil normalizačnému vedeniu KSČ.

120 Jiří Hájek (1913 – 1993), český diplomat a politik, v roku 1968 minister zahraničných vecí Československa. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy zbavený všetkých funkcií. Zapojoil sa do aktivít disentu a patril medzi zakladateľov Charty 77, dlho bol jej hovorcom.

121 Věnek Šilhán (1927 – 2009), český komunistický funkcionár, aktívny podporovateľ obrodného procesu v 60. rokoch. Počas konania tzv. vyšňočaného zjazdu bol zvolený ako dočasný 1. tajomník ÚV KSČ.



So svojimi študentmi na Ekonomickej univerzite v Bratislave (Zdroj: Archív I. Láluha)



Slávnostná prezentácia knihy I. Láluha Dubček. Politik a jeho doba v Klube spisovateľov. V spoločnosti prezidenta Rudolfa Schustera, bývalého prezidenta Michala Kováča a Milana Čiča, rok 2000 (Zdroj: Archív I. Láluha)

videli, že vývoj v Charte ide iným smerom, ako si predstavovali. Skupina začala vydávať časopis Obroda. Dubček sa s nimi kontaktoval. Jej zástupcovia boli dokonca aj v Bratislave, nahovárali Dubčeka, aby vstúpil do ich obrody, ale on odmietol. Na Slovensku teda do Novembra 1989 napriek (nepodloženým) tvrdeniam, že sme boli na novembrovú zmenu

najlepšie pripravená organizácia, Obroda nevznikla.

Aktuálnou sa ale stala hneď po 17. novembri, keď sa ozývali hlasy, aby Dubček založil politickú stranu ľavicového typu. Ja som v čase novembrových udalostí bol na liečení v Bardejovských kúpeľoch a zdravotné komplikácie mi neumožňovali okamžitý návrat. A tak som pri pr-

vých stretnutiach bývalých reformátorov a vylúčených, ktorí sa zišli 20. novembra a 5. decembra 1989, chýbal. Prítomní boli aj Zrak, Pavlenda, Anton Ťažký a ďalší. Väčšina zhromaždených preferovala založenie strany. Dubček prekvapujúco bol proti. Podľa neho November bol všeludovým hnutím a bolo sa treba zapojiť do širších občianskych a demokratických zväzkov a iniciatív. Politické strany sa mali formovať o niečo neskôr. Ale väčšina bola za stranu, založili Stranu demokratického socializmu, ktorá čoskoro zanikla. Trojica spomínaných vedúcich predstaviteľov reformátorov na Slovensku: Pavlenda vstúpil do obrodzujúcej sa KSS (čoskoro, žiaľ, zomrel), Anton Ťažký bol predsedom zoskupenia politických strán čoby náhrada za Národný front a, žiaľ, tiež nežil dlho. Zrak sa z politického života stiahol a pracoval vo výskume.

Prívrženci stanoviska Dubčeka založili Klub Obroda Slovenska. Angažoval sa pritom Ciklamini,<sup>122</sup> bývalý spravodajský dôstojník, tiež vylúčený v roku 1970. Čoskoro nastúpil do funkcie námestníka ministra vnútra Sachera<sup>123</sup> v Prahe a negatívne sa stal známy kauzou okolo zneužívania lustrácií. Z funkcie musel odísť. Jeho meno vrhlo zlý tieň na celú Obrodu. Onedlho po návrate z liečenia som sa stal predsedom Klubu Obroda Slovenska (KOS), zaregistrovali sme sa po 1. januári 1990. K ďalšej činnosti len stručne: do KOSu sa spojili regionálne zoskupenia z vylúčených členov KSS, žiaľ, vekový priemer bol už 59 rokov. V prvom období sa vrátili do verejného života cez pôsobenie v bývalých Národných výboroch. Najproduktívnejšie roky prežili ako občania 2. kategórie, pracovne postihnutí. Mali záujem o pracovno-právnu rehabilitáciu. Keď zákon o rehabilitácii zahrnul len majetkové prípady a stratu slobody (väznenie, gulagy),

122 Viliam Ciklamini (1932), slovenský spravodajský dôstojník, v roku 1990 námestník federálneho ministra vnútra.

123 Richard Sacher (1942), český politik, prvý nekomunistický minister vnútra vo vláde národného porozumenia (1990).



postupne a s pribúdajúcimi rokmi ich aktivita klesala. Hnevali sa na Dubčeka aj na mňa, že sme nepresadili lepší zákon. Snažili sme sa, ale nepodporili nás ani tí, čo sa dištancovali od normalizačného obdobia a stávali sa členmi SDL<sup>124</sup>. Do volieb v roku 1990 sme išli v rámci Verejnosti proti násiliu, ako kandidáti do Federálneho zhromaždenia uspeli Dubček a Laluha. Zanikli sme v roku 1992.

Klub Obroda Slovenska preferoval vo svojom programe demokratické zásady organizácie spoločnosti a najmä všeludový a humanistický rozmer, na rozdiel od bývalého triedneho princípu (KSČ). Neskoršie časť členov prešla do Sociálnej demokracie a časť do Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS). V čase atakov na Dubčeka a šesťdesiatosmičkárov, vrátane Mečiara,<sup>125</sup> najvýraznejšia aféra vypukla, keď 14. marca 1991



Preberanie Radu Ľudovíta Štúra z rúk prezidenta Rudolfa Schustera pri 10. výročí Ústavy SR, 2. septembra 2002 (Zdroj: Archív I. Láluho)



Pri otvorení amerického veľvyslanectva s ministrom zahraničných vecí SR Milanom Kňažkom a americkým generálnym konzulom Hackerom (Zdroj: Archív I. Láluho)

jeden redaktor (dnes významný bezpečnostný analytik) v hlavnom vysielaní televízie vo večerných hodinách oznámil, že Obroda (Dubček, Čič<sup>126</sup>, Kočtúch, Mečiar, Laluha a i.) pripravili puč spolu s nacionalistami a bývalými komunistami a chcú vytvoriť samostatný štát. Bublina rýchlo splasla (potvrdila nám to na náš protest neskoršie aj Generálna prokuratúra), ale verejnosť už bola dezinformovaná a o necelý mesiac bol Mečiar odvolaný z funkcie predsedu vlády. Čo sa týka členstva v Obrode, Čič, Kočtúch a Mečiar nikdy v Obrode neboli a ani sprostredkovane sa na jej činnosti nepodieľali.

**Je známe, že ste mali v období po Nežnej revolúcii dobré vzťahy s Vladimírom Mečiarom...**

S Mečiarom som sa zoznámil osobne v roku 1986 alebo 1987. Spomínaný

V. Krajčí mi raz hovorí: „Príde vtedy a vtedy odo mňa jeden človek, stretnete sa pod mostom SNP. Volá sa Mečiar, on Ťa pozná, pristúpi k Tebe a dá Ti materiály. Dostali sme nové od priateľov z Prahy.“ Dlhodobejšie sme si pri rôznych príležitostiach takéto písomnosti vymieňali a rozširovali. Ja sa pýtam: „To je ten Mečiar, čo robil vo Zväze mládeže voľakedy?“ Áno. Ja som ho nepoznal osobne, ale keď som bol v rokoch 1968 – 1969 vedúci oddelenia na ÚV pre politický systém, bol tam aj odbor Národného frontu, ktorý mal na starosti Vlado Borodovčák,<sup>127</sup> môj bývalý študent a neskoršie kamarát. V tom čase prišiel za mnou a hovorí mi: „Prosím Ťa, pomôž, daj súhlas, aby predseda Zväzu mládeže z okresu Žiar nad Hronom mohol byť zamestnaný v Nemšovej.“ A porozprával mi prípad, keď mladý ambiciózny

124 Strana demokratickej ľavice.

125 Vladimír Mečiar (1942), slovenský politik, minister vnútra slovenskej vlády (1990), neskôr predseda slovenskej vlády 1990 – 1991 a aj vlády samostatného Slovenska v rokoch 1992 – 1994 a 1994 – 1998, predseda HZDS (1991 – 2012).

126 Milan Čič (1932 – 2012), slovenský právnik, politik, vysokoškolský pedagóg a akademik. V období komunizmu minister spravodlivosti SSR (1988 – 1989), po páde komunistického režimu predseda prvej slovenskej nekomunistickej vlády (1989 – 1990), neskôr poslanec za VPN a HZDS, v rokoch 1993 – 2000 predseda Ústavného súdu Slovenskej republiky.

127 Vladimír Borodovčák, v 60. rokoch funkcionár mládežníckych organizácií.

predseda Mečiar na celoslovenskom aktíve Zväzu mládeže, kam prišiel aj Husák, vystúpil v diskusii s emotívnym prejavom a žiadal, aby okupačné vojská odišli. Husák sa tak rozčúľil, že až slinami označoval tých, čo sedeli v prvom rade a nariadil: okamžite ho vyhodit' zo Zväzu mládeže a že musí odísť z okresu. Našiel si vraj teraz kontakt na prácu v Nemšovej. Tak som podpísal, že odporúčam a tým to pre mňa skončilo. A teraz sa mi to meno obnovilo. Prišiel za mnou, poďakoval sa mi, prebral som literatúru, a tak sme sa ešte tri alebo štyrikrát stretli.

Už bolo po Novembri, keď mi z Úradu vlády zavolať Milan Čič, poznali sme sa ešte z roku 1968, chodil za mnou na ÚV. Hovoril, že vládu majú už zostavenú, ale nemajú vykrytý rezort ministra vnútra a ponúkol mi ho aspoň na prechodnú dobu, aby vládu mohli vyhlásiť. Hovorím: „Milan, preboha, veď ja sa dívam iba rovno, nevidím ani za roh, mňa každý kapitán dobehne z tejto suity. Nie, ani za svet nie.“ Ešte ma prehováral, potom sa spýtal, či by som aspoň niekoho neodporučil. A vtedy som si spomenul, že už predtým, po revolúcii, bol u mňa na pracovisku Borodovčák s Mečiarom a ten mi rozprával o svojich aktivitách vo VPN v Trenčíne. Tak som mu ho navrhol, ale len na funkciu námestníka. A vtedy Čič s niekým komunikoval a hovorí: „Je tu u mňa Robo Harenčár [v roku 1968 predseda Svazu mládeže] a pýta sa, že či je to ten Mečiar, čo robil vo Zväze mládeže?“ Áno. Tým to skončilo.

Potom v novinách asi o tri dni čítam, že na konkurze vybrali za ministra vnútra Mečiara z Trenčína. Bolo už neskoro večer, keď som to čítal, a zavolať som Ondrušovi<sup>128</sup>,

podpredsedovi vlády, spolu sme predtým robili na ústave. Tak mu hovorím: „Vlado, čo ste sa zbláznil, že ste toho Mečiara dali za ministra? Veď mu uškodíte. Je to síce ambiciózný, šikovný chlapec, ale nepredbiehajte. Ja som vám ho navrhol za námestníka.“ A on mi povedal: „Ivan, nemali sme lepšieho, mal predstavu čo ďalej. A tak sme ho navrhli na ministra.“ Tak mám spoluzodpovednosť za to, že tam bol.

O dva dni prišiel na úrad za mnou aj s Borodovčákom, že keď som ho do toho „vpytlíkoval“, budem mu robiť námestníka. Medzitým som mal rozpracovaný návrat na univerzitu a mal som informáciu od Dubčeka, že ma navrhne do Federálneho zhromaždenia, a to mne viac vyhovovalo. Tak som to odmietol a veľmi sa vtedy nahneval. Potom mi ešte raz ponúkal ministra práce a sociálnych vecí, ja som mu povedal nie, návrh na ministra zahraničných vecí som, žiaľ, musel odmietnuť, nebol som dosť jazykovo kvalifikovaný. Boli sme v dobrých vzťahoch, ale len odtiaľ potiaľ. Nepopieram, že zo začiatku konzultoval so mnou hovory v televízii a podobne. Ale môžem povedať, že kým sa držal suity Michal Kováč<sup>129</sup>, Filkus, Húska<sup>130</sup>, Kňažko<sup>131</sup>, Kočtúch, Lala, a samozrejme zo začiatku prihliadal na názor Dubčeka, istý čas som robil medzi nimi poslička, tak ešte ako tak. Potom nás odpíliť salámovou metódou a skončil ako skončil. Nahradil ich privatizačnou garnitúrou, najmä z regiónov, a niektorými radikálmi z pôvodného hnutia VPN. Povedané si nenárokujú hodnotiť Mečiara vcelku. Poznal som ho pochopiteľne aj z lepšej stránky, pri utváraní slovenskej zvrchovanej štátnosti v rokoch 1990 – 1992 a v začiatkoch,

keď bolo treba vybudovať štruktúru a organizáciu štátu. Mój rozhod s ním a HZDS bol obsahovo preto, že Hnutie sa nevyvíjalo sociálnodemokratickým smerom, ako sme si to vo roku 1991 stanovili a z aktuálne politického hľadiska tým, že v činnosti Mečiara sa začali často vyskytovať silové prvky (konflikt s Kováčom po jeho nástupe do funkcie prezidenta) a že sme nedokázali rozšíriť politické základy, na ktorých stála slovenská štátnosť. Ale to už je o inom.

### Jedným z najdôležitejších výsledkov Nežnej revolúcie bolo oživenie národno-emancipačného procesu...

Po páde komunistického režimu sa opäť otvorila aj otázka zmeny štátoprávneho usporiadania Československa, okrem iného dva zákony z roku 1970 úplne zmenili obsah federácie prijatej v roku 1968. Túto otázku nechtiac otvoril sám bývalý prezident Václav Havel, keď sa dotkol zmeny názvy štátu a odštartoval tzv. pomlčkovú vojnu. Boli tu v podstate tri veľké skupiny, ktoré šli za zmenou štátoprávneho usporiadania, boli však diferencované. Prvou bola novo vytvorená Slovenská národná strana, ale pri tej treba spomenúť, že tam bol cítiť veľký vplyv zahraničných Slovákov, ktorí za ňou stáli. Potom to bola skupina veriacich angažovaných v kresťanskodemokratickom hnutí, ktorí chceli slovenskú samostatnosť. No a tretou veľkou skupinou bola časť bývalých vylúčených, v období normalizácie zoskupených okolo Alexandra Dubčeka.

Zatiaľ čo SNS išla ako prvá od federácie k zvrchovanosti a samostatnosti, druhá skupina dlhú dobu usilovala o vylepšenie federácie tzv. autentickej, t. j. tej, ktorá sa kreuje

128 Vladimír Ondruš (1942), slovenský ekológ a ochranár, politik. V roku 1989 vstúpil do vlády Milana Čiča ako jej podpredseda a zároveň pozorovateľ za VPN.

129 Michal Kováč (1930), slovenský ekonóm a politik, prezident Slovenskej republiky (1993 – 1998).

130 Augustín Marián Húska (1929), slovenský ekonóm a vysokoškolský pedagóg, dlhoročný poslanec za HZDS.

131 Milan Kňažko (1945), slovenský herec a politik. V roku 1989 patril medzi hlavných tribúnov Nežnej revolúcie na Slovensku, spoluzakladateľ VPN (1989). Patril medzi zakladateľov HZDS, neskôr minister kultúry Slovenskej republiky (1998 – 2002).



17. júl 1992, vyhlásenia Deklarácie nezávislosti Slovenskej republiky z balkóna Historickej budovy NR SR. Zľava stoja: Ivan Lалуha, Jozef Prokeš, Ivan Gašparovič, Jozef Markuš, Marián Šťastný, Roman Zelenay, Vladimír Mečiar s manželkou, Augustín Marián Húska, Milan Čič a Michal Kováč (Zdroj: Archív I. Láluhu)

zdola a až neskôršie voči politike J. Čarnogurského<sup>132</sup> sa sformovala opozícia SKDH, ktorá výraznou mierou prispela k tomu, že sa zmluva z Mílov v Predsedníctve SNR neschválila. Ja sám som patril k tretej skupine. My sme pôvodne v roku 1968 usilovali o federáciu, čo sa aj keď nie v optimálnej podobe podarilo. Ale už spomínané zásahy z roku 1970 ju pripodobnili k federácii sovietskeho typu na báze demokratického centralizmu. Po skúsenostiach s pomlčkovou vojnou a s ťahanicami okolo kompetencií a keď sme spoznali, že českej politickej scéne vyhovuje nie radikálna zmena federácie, ale len jej určité vylepšenie so zachovaním pôvodného centra riadenia z jedného miesta, prešli sme na pozície zvrchovanej SR.

Zvlášť treba upozorniť na nový fenomén v slovenskej politike v tých rokoch, ktorým bolo pôsobenie občianskych združení alebo iniciatív, vytvárajúcich sa už od marca 1990,

ako boli napr. Korene, 61 krokov k slovenskej samostatnosti, revitalizácia Matice slovenskej, Kongres slovenskej inteligencie a iné. Tieto iniciatívy tlačili spoločenský vývoj smerom k zvrchovanosti a HZDS po tom, ako prešlo do opozície po odvolaní Mečiara v apríli 1991, malo z nich výrazného spojenca. Nemal som však pocit, že rozdelenie spoločného štátu záležalo len od vôle politikov. Bol to prirodzený národno-emancipačný pohyb, ktorý sa ozýval vždy v zlomových situáciách. 1918, 1938, 1945, 1968 a 1989. Bola to vôľa mať svoj štát, nie samoučelne, ale ako prostriedok na zachovanie identity a dosiahnutie prosperity Slovenska. Tieto dva kritériálne znaky novej štátnosti sa nezmenili ani dodnes. V týchto rokoch ešte výrazným momentom, ktorý pomohol HZDS získať razantne vysoké víťazstvo vo voľbách 1992, bola otázka sociálna. Zatiaľ čo české krajiny mali 1 – 3 percentnú nezamestnanosť, na Slo-

vensku vyskočila nad 10 percent. HZDS malo vo svojom programe aj samostatné Slovensko alebo konfederáciu a aj napriek tomu ho volil taký vysoký počet občanov. Naopak, strany, ktoré nemali v programe zmenu štátoprávneho usporiadania, sa do parlamentu ani nedostali.

Každopádne, treba spomenúť ešte aj medzinárodnú situáciu, tá bola v 90. rokoch veľmi dobrá pre vytvorenie samostatného štátu. Na rozdiel od vojnových konfliktov, ktoré sprevádzali rozpad mnohonárodných štátov, u nás sa rozchod uskutočnil cez inštitúciu parlamentnej demokracie. Od leta 1992 sa začalo zhoršovať renomé Slovenska v zahraničí. Bola to akoby kampaň, ktorá z nás robila rozbíjačov spoločného štátu a nedôveryhodných partnerov Európy. Keď som bol vo funkcii predsedu zahraničného výboru NR SR (SNR), tak nám veľvyslanci aj novinári dávali stále iba tri otázky: prečo ideme rozbíjať spoločný štát, prečo utláčame maďarskú menšinu

132 Ján Čarnogurský (1944), slovenský katolícky disident a politik. Pred rokom 1989 sa angažoval v katolíckom disente a patril k najznámejším disidentom na Slovensku. Pred Novembrom 1989 bol väznený, v období Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej vlády národného porozumenia, neskôr bol predsedom slovenskej vlády (1991 – 1992), ministrom spravodlivosti (1998 – 2002), predsedom Kresťansko-demokratického hnutia (1990 – 2000).



a téma Gabčíkovo. Tá maďarská menšina, to bola téma. Raz sa rakúsky veľvyslanec predom mnou – lebo ja som bol vtedy predsedom parlamentného výboru SNR pre medzinárodné vzťahy – veľmi rozhorčoval nad postavením maďarskej menšiny na Slovensku. Až tak, že som sa ho musel opýtať: „Vaša excelencia, a čie záujmy vlastne vy na Slovensku zastupujete?“ Tak potom sa mi aj ospravedlnil a zostali sme dodnes priatelia.

Snažili sme sa vtedy využiť parlamentnú diplomáciu k vylepšeniu imidžu Slovenska. O. i. zvolala sa mimoriadna schôdza SNR, ktorá 3. decembra 1992 prijala dve rezolúcie. V jednej z nich sme sa prihlásili k európskym inštitúciám (záujem o členstvo v Rade Európy) a súčasne, a to najmä po dohode so zahraničným výborom Českej národnej rady, rezolúcia obsahovala

stanovisko, že budúca Slovenská republika sa prihlasuje ako jeden z nástupníckych štátov spolu s Českou republikou k plneniu všetkých záväzkov, ktoré prijala predchádzajúca Československá federatívna republika (ČSFR). Druhá rezolúcia sa obracala k parlamentom celého sveta s tým, že chceme byť súčasťou medziparlamentnej únie, vstúpiť do Organizácie spojených národov a dodržiavať jej stanovy. A to je paradox, že za tieto rezolúcie hlasovali všetci prítomní. Aj tí, ktorí boli proti vzniku samostatného Slovenska. Spolu s podpredsedami zahraničného výboru Pavlom Kanisom<sup>133</sup> a Antonom Hrnkom<sup>134</sup> sme rezolúcie odniesli urgentne do Štrasburgu a pomocou intervencie našej veľvyslankyne prof. Mitrovej<sup>135</sup> cez odkaz na Dubčeka nás prijala generálna tajomníčka Rady Eu-

rópy Catherine Lalumiére<sup>136</sup> a hoci predtým odmietla, rezolúcie sa ešte stihli zaradiť na program rokovania, čo v nemalej miere ovplyvnilo postoj k vznikajúcej SR v pozitívnom zmysle. Keď sa Slovensko v januári osamostatnilo, uznalo ho okamžite skoro celé medzinárodné spoločenstvo. A to bol veľký úspech, medzi prvými ho uznali aj USA. Lebo medzi veľmocami je to niekedy tak, že keď vidia v malom národe jednotu, tak aj oni niekedy ustúpia.

A v neposlednom rade sa u nás často prehliada, že aj v Čechách už to bolo inak. Aj tam presadzovali heslo *Když chtějí, at' jdou*, veď to bol aj Klaus<sup>137</sup>. Ich predstava federácie bola centralistická, nie voľná. Veď preto bolo toľko sporov o kompetencie... Hoci, ani na Slovensku nie všetci boli za slovenskú samostatnosť. Rozdelenie slovenskej politiky, ktoré trvá až dodnes, keď sledujete korene, je to táto otázka... Ale treba pripomenúť čo sa hovorilo, že treba referendum, rozdelenie štátu bolo nelegitímne, to nie je tak. Prebehlo to ústavným spôsobom, Slovenská národná rada odhlasovala a prijala deklaráciu o zvrchovanosti a neskôr aj Ústavu a do SNR sa volili poslanci v slobodných a demokratických voľbách. Federálne zhromaždenie potom odhlasovalo rozdelenie spoločného štátu. A napokon to malo aj veľkú podporu obyvateľstva a neskôr sa s tým stotožnili aj mnohí, ktorí vtedy hlasovali proti. A mnohí z toho aj vyťažili, dostali sa za veľvyslancov, do vedúcich funkcií. Tak nežne, ako padol komunizmus, tak nežne sa rozdelil aj spoločný štát.



V spoločnosti Michala Kováča, osobné predstavenie pápežovi Jánovi Pavlovi II.

(Zdroj: Archív I. Lалуho)

Ďakujem za rozhovor.

133 Pavol Kanis (1948), slovenský politik, poslanec za SDĽ, minister obrany (1994 a 1998 – 2001).

134 Anton Hrnko (1955), slovenský historik a politik, dlhoročný poslanec za SNS.

135 Eva Mitrová (1937), slovenská lekárka, vysokoškolská pedagogička a diplomatka. V tom čase pôsobila ako mimoriadna a splnomocnená veľvyslankyňa Slovenska pri Rade Európy.

136 Catherine Lalumiére (1935), francúzska socialistická politička. Generálnou tajomníčkou Rady Európy bola v rokoch 1989 – 1994.

137 Václav Klaus (1941), český ekonóm, prognostik a politik. V období krátko po páde komunistického režimu sa vyprofiloval na jedného z najvýznamnejších českých politikov. Minister financií (1989 – 1992), neskôr český premiér (1992 – 1997) a prezident Českej republiky (2003 – 2013).



JAROSLAV BENEŠ

### FINANČNÍ STRÁŽ SLOVENSKÉ REPUBLIKY 1939–1945

Dvůr Králové nad Labem 2013,  
190 s.

Na začiatku roka 2013 sa medzi novinami na českom a slovenskom knižnom trhu objavila monografia *Finanční stráž Slovenské republiky 1939–1945*. Autorom tejto na pohľad útlej, ale v skutočnosti pozoruhodnej a prínosnej publikácie je Ing. Jaroslav Beneš (1972), ktorý sa už dlhé roky venuje štúdiu československých ozbrojených zborov, predovšetkým finančnej stráže a Stráže obrany štátu. O jeho vysokých odborných kvalitách svedčí fakt, že je podpredsedom Československej obce legionárskej Jednota Mladá Boleslav, zakladajúci člen Spolku histórie colníctva a finančnej správy a významne sa zaslúžil o vznik Múzea colníctva na Starom moste v Bratislave.

Zbor finančnej stráže, ktorý vykonával ochranu štátnej hranice a colnú službu, vznikol v habsburskej monarchii v roku 1843, fungoval v období medzivojnového Československa a prevzala ho aj prvá Slovenská republika. Činnosť a organizácia zboru finančnej stráže v rokoch 1939 – 1945 však patrí

k najmenej prebádaným, či skôr úplne neprebádaným stránkam našej novodobej histórie. Z tohto hľadiska musíme považovať monografiu Ing. Beneša za dielo skutočne ojedinelé a priekopnícke. Autor pri spracovaní histórie slovenskej finančnej stráže vychádzal zo širokej pramennej bázy. Okrem dokumentov uložených vo verejných archívoch i súkromných zbierkach využil údaje zhromaždené v staršej a novšej literatúre, odborných štúdiách, periodikách a právnych normách. Osobne však za najväčší prínos publikácie *Finanční stráž Slovenské republiky 1939–1945* považujem skutočnosť, že ju Ing. Beneš napísal *sine ira et studio* a úspešne sa vyhol jednostrannému hodnoteniu zložitých slovenských reálií v rokoch 1939 – 1945. Veľmi pozitívne treba takisto hodnotiť, že autor ponechal citované dobové slovenské texty v ich pôvodnom znení.

Na začiatku monografie *Finanční stráž Slovenské republiky 1939–1945* približuje autor vznik a pôsobenie československej finančnej stráže, ktorá bola priamou predchodkyňou zboru finančnej stráže prvej Slovenskej republiky. Finančná stráž vo východných častiach československého štátu bola budovaná takpovediac na zelenej lúke. Geografická poloha Slovenska a Podkarpatskej Rusi v rámci rakúsko-uhorskej monarchie totiž vylučovala, aby na ich území pred rokom 1918 existovali pohraničné strážne jednotky a pohraničné colné úrady. Absencia starých štruktúr však so sebou prinášala aj isté výhody. Príslušníkmi finančnej stráže na Slovensku sa totiž stali najmä legionári a mladí ľudia, ktorí boli otvorení pokrokovým opatreniam a boli nositeľmi demokratických myšlienok. Progressivita vo vývoji riadení hraničnej stráženej služby sa prejavovala v rýchlejšom zavádzaní nových pracovných metód i rýchlejšom kariérnom postupe slovenských financov. Služba na hraniciach však so sebou prinášala množstvo rizík. Najmä v rokoch 1921 – 1923 boli pre chaotické menové a cenové pomery v susedných štátoch československé hranice doslova zaplavované pašerákmi a ďalšími nekalými živlami,

často ozbrojenými. Zvlášť nebezpečná bola služba na slovensko-maďarskom pomedzí, kde dochádzalo k prestrelkám medzi československými financmi a príslušníkmi maďarskej pohraničnej a colnej stráže. Napriek tomu nedošlo k militarizácii zboru finančnej stráže, ktorý zostal až do zániku prvej Československej republiky podriadený ministerstvu financií. Osobitnú pozornosť venoval Ing. Beneš činnosti finančnej stráže v kritickom období od októbra 1938 do marca 1939. Počas plnenia svojich služobných povinností vtedy na Slovensku zahynulo násilnou smrťou päť financov.

Pri popise činnosti slovenskej finančnej stráže v prelomovom roku 1939 sa autor nemohol vyhnúť pôsobeniu financov v tzv. Malej vojne a pri napadnutí Poľska. Približuje tiež odsun českých príslušníkov finančnej stráže zo Slovenska a incidenty na slovensko-maďarskej hranici, ktoré v drviwej väčšine vyprovokovali ozbrojené zložky nášho južného suseda. Autor zdôrazňuje, že zbor slovenskej finančnej stráže si v pohnutom období rokov 1939 – 1945 dokázal zachovať nemalú mieru apolitickosti a nemalá časť jeho členov zostala verná myšlienkam demokracie a nikdy sa nestotožnila s ľudáckou ideológiou. Svedčia o tom početné prípady, keď financovia umožnili bezproblémový prechod hraníc českým a slovenským vlastencom, ktorí odchádzali do zahraničného odboja. Ing. Beneš však správne podotýka, že režim prvej Slovenskej republiky vcelku mlčky toleroval úteky za hranice a nepostihoval zadržaných utečencov žiadnymi drakonickými trestami.

Samotní príslušníci slovenskej finančnej stráže odchádzali do československého zahraničného odboja výnimočne. Autor pri štúdiu dobových prameňov natrafil iba na štyri konkrétne prípady, ktoré vo svojej publikácii stručne zdokumentoval. Minimálne zastúpenie slovenských financov v československej zahraničnej armáde presvedčivo zdôvodňuje tým, že na Slovensku mali zabezpečenú slušnú existenciu a predovšetkým možnosť rýchleho kariérneho postupu.

Ing. Beneš venoval značnú pozornosť i štruktúre a fungovaniu slovenskej finančnej stráže. Vďaka tomu sa čitateľ môže oboznámiť s jej základnými predpismi, platovými pomermi, organizačnou štruktúrou a praktickým výkonom služby na hraniciach. Celá šiesta kapitola je zameraná na fenomén pašovania. V ďalšej časti autor približuje vývoj zboru finančnej stráže v „mievových“ rokoch 1940–1944. Za obzvlášť prínosnú treba považovať časť, v ktorej autor približuje účasť financov v Slovenskom národnom povstaní.

Od jesene 1944, keď sa Slovensko stalo dejiskom frontových bojov, bola činnosť zboru finančnej stráže čoraz väčšmi konfrontovaná so svojvôľou nemeckých okupačných orgánov a narastajúcim chaosom. Postupne situácia dospela tak ďaleko, že na hraničných priechodoch prestala akákoľvek kon-

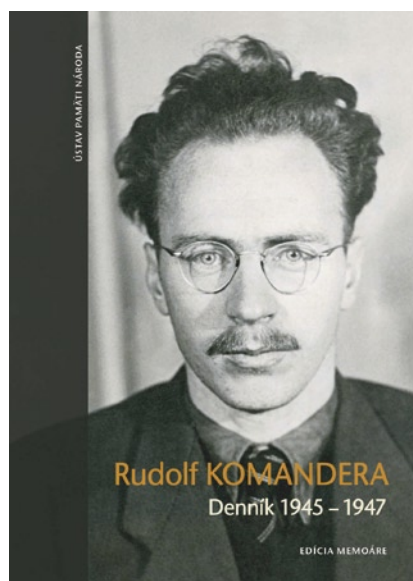
trola. V rovnakom období však príslušníci finančnej stráže prechádzali do služieb obnovovanej Československej republiky.

Osobitná kapitola, ktorú spracoval Ing. Marcel Šuštiak, prináša informácie o výbere daní z vybraných druhov potravín a spotrebného tovaru v Bratislave. Monografia *Finanční stráž Slovenské republiky 1939–1945* sa však zaoberá aj spolkovým a kultúrnym životom financov, ich zapojenie sa do športových aktivít a v neposlednom rade aj vývojom výstroja a výzbroje slovenskej finančnej stráže.

Záver publikácie prináša základné informácie o činnosti finančnej stráže po roku 1945 až do jej likvidácie po komunistickom prevrate 1948, keď bol vytvorený nový útvar na ochranu štátnej hranice – Pohraničná stráž Zboru národnej bezpečnosti.

Atraktivnosť publikácie *Finanční stráž Slovenské republiky 1939–1945* zvyšuje bohatá obrazová príloha. Jej súčasťou sú aj prehľadné tabuľky a reprodukcie dobových dokumentov. Z čisto formálneho hľadiska obsahuje monografia Ing. Beneša len tri chyby. Text pod obrázkom č. 16 na s. 22 uvádza, že je na snímke vidno dozorcov finančnej stráže na motocykli pod hradom Strečno. V skutočnosti sú na fotografii zachytené zrúcaniny blízkeho Starého Hradu. Na s. 56 je názov východoslovenskej obce Byster (dnes Sady nad TORYSOU) skomolený na Bester. Správny nie je ani údaj na s. 57, že Maďarsko v roku 1940 obsadilo celé Sedmohradsko. Na základe druhej viedenskej arbitráže totiž okupovalo len jeho severnú časť.

Tomáš Klubert



## RUDOLF KOMANDERA

### DENNÍKY 1945 – 1974

Bratislava 2012, 626 s. + prílohy

Minulý rok sa na slovenský knižný trh dostal publikovaný denník Rudolfa Komandera. Človeka, ktorý nie prá-

ve najšťastnejším spôsobom (ani pre seba, ani pre iných) zasiahol do povojnových slovenských dejín. Komandera je známy najmä ako kuriér, ktorý svojou nešikovnosťou a vynútenými výpoveďami veľmi pomohol komunistami ovládanému bezpečnostnému aparátu pri konštruovaní tzv. protištátneho sprisahania na Slovensku, politickej kríze na Slovensku na jeseň 1947 a napokon zmene volebného výsledku z roku 1946 teda tomu, čo sa zvykne nazývať slovenský február. Preto som bol už pred prvým otvorením publikácie na samotný denník veľmi zvedavý, plný záujmu o Komanderove názory, pocity či skutky a ich motiváciu.

Bohužiaľ, musím hneď na začiatku recenzie povedať, že po prečítaní denníka som ostal pomerne sklamaný. Denník síce obsahuje množstvo zaujímavých poznatkov, ale prevažnú časť tohto obsiahleho dokumentu tvorí balast. Nekonečné vety o tom, ako Komandera prechádzal hranice, utekal na vlak a opisy podmienok cestovania v povojnovom Rakúsku a Nemecku síce môžu byť zaujímavé pri skúmaní každodennosti emigranta na území bývalej Tretej ríše krátko v prvých povoj-

nových rokoch, ich význam z pohľadu slovenských povojnových dejín je však podľa môjho názoru slabší.

Avšak skôr, ako priblížim svoj pohľad na samotný denník, považujem za nevyhnutné povedať niekoľko slov na margo úvodnej štúdie z pera Jána Bobáka. Tá podľa môjho názoru žiadneho aspoň trochu kriticky zmýšľajúceho historika nemôže nechať na pochybách o tom, komu patria autorove sympatie. A nielen to. Musím otvorene povedať, že po jej prečítaní som ostal doslova šokovaný. Úvodná štúdia je totiž nielen absolútne neobjektívna a Bobák v nej nekriticky preberá Komanderov pohľad na dianie, ale je aj manipulatívna a po jej prečítaní som sa nemohol ubrániť dojmu, že autor nechcel ani tak vecne popísať dianie okolo Slovenského revolučného odboja, ako skôr konštruovať nejaké nové štátnotvorné mýty a legendy. Preto sa musím pri viacerých účelových či zavádzajúcich tvrdeniach pristaviť aj konkrétnejšie. Úroveň úvodnej štúdie, okrem zásadných interpretačných zlyhaní a účelových tvrdení, znižuje aj množstvo vecných chýb. Aby však táto recenzia nebola príliš dlhá, uvediem výber z mojich pripomienok k textu.



Na strane 8 autor píše o federalizačných ambíciách v strednej Európe, ale tak skratkovito, že podané informácie môžu čitateľa skôr zmiasť. Federalizácia tohto priestoru v užšom či širšom kontexte bola predmetom mnohých debát v predvojnovnej ére a nie dôsledkom približovania sa Červenej armády. V širšom kontexte je zrejmé, v čom tie z čias vojny a z čias po jej skončení nadväzovali na predchádzajúce a v čom sa líšili. Tvrdiť, že jediným cieľom tejto iniciatívy bolo zabrániť sovielizácii regiónu nie je vôbec presné, aj keď postupným vývojom táto otázka pochopiteľne naberala na dôležitosť. Autor spomína Stredoeurópsky federálny klub bez toho, aby čitateľa oboznámil s aspoň minimálnym penzom informácií o tejto organizácii. Publikácia je tak zrejme určená len pre odborníkov na federalizačné iniciatívy. Hneď v ďalšom odseku autor navodzuje situáciu, akoby represie sovietskych vojenských, polovojenských a bezpečnostných formácií boli jedinými vinníkmi exodu obyvateľstva. Zrejme by stačilo aspoň letmé oboznámenie sa s literatúrou, aby sa autor dozvedel, že evakuáciu (nielen) nemeckého civilného obyvateľstva uskutočňovala, resp. sa snažila uskutočňovať, aj nemecká armáda. Ani tým sa pochopiteľne nevyčerpáva popis dôvodov pohybu obyvateľstva – ide však o komplexnejší problém, ktorý nemožno zhrnúť do jednoduchej poučky. Za minimálne nepresné môžeme považovať aj tvrdenia o dobudovaní „evakuačných centier“ (s. 9), kam mierili členovia emigračnej vlny z roku 1945, pretože tieto sa dobudovať do konca vojny nestihli. Taktiež podľa môjho názoru realitu dostatočne nevystihuje tvrdenie, že prezident Tiso a vláda odišli zo Slovenska, aby otvárali slovenskú otázku na medzinárodnom fóre. Rovnako totiž išlo o útek pred zodpovednosťou za nedemokratický režim, ktorý predstavitelia ľudovej strany na Slovensku po roku 1938 zaviedli a za zločiny, ktoré v období Slovenskej republiky – v mene slovenského národa – realizovali či tolerovali (nie je pochopiteľne cieľom tejto recenzie zamýšľať sa nad individuálnou mierou

zodpovednosti jednotlivých predstaviteľov). Ďalším nie úplne presným tvrdením je to, že politickým vedúcim Slovenskej tajnej ochrany bol Ferdinand Ďurčanský (s. 9). S polopravdami ohľadom pôsobenia, miesta a významu F. Ďurčanského v exile sa stretávame aj na ďalších stranách publikácie, čo vo mne vyvolalo dojem, že prekrúcanie minulosti je zrejme motivované osobnými sympatiami editora k tejto postave slovenských dejín a k jeho koncepciám. Tento moment ešte viac vystupuje keď Bobák komentuje a porovnáva postoje Ďurčanského s postojmi a činmi Karola Sidora (s. 17). Podobne autor preberá Ďurčanského pohľady aj na iných miestach. Píše, aké okolnosti dávali Ďurčanskému za pravdu, prezentuje ho priam ako vizionára a pritom paradoxne v poslednom odseku na strane 33 sa čitateľ akoby sa nič nedialo dočíta, že aprílová dohoda bola pre SAV, a teda najmä pre Ďurčanského neprijemným precitnutím do reality. Pritom z ďalšieho konania Ďurčanského je zrejmy jeho nezáujem o realitu a tvrdošijné trvanie na vlastných názoroch a koncepciách, ktoré je typickou črtou jeho pôsobenia v emigrácii. On osobne bol aj medzi svojimi najbližšími súputníkmi známy ako tvrdohlavý a hašterivý človek. Autor však zjavné omyly v Ďurčanského kalkuláciách prechádza bez povšimnutia, neúmerne vyzdvihujúc jeho „zásluhy“. Azda najviac takýto postoj vystupuje pri vyslovene neobjektívnych tvrdeniach, ako napríklad že Slovenský akčný výbor (SAV) bol vrcholovou organizáciou ľudáckeho exilu. Išlo pochopiteľne o Ďurčanského pranie a nie o realitu.

Okrem adoračného hodnotenia Ďurčanského je ďalšou slabinou Bobákovej práce aj nekritické preberanie Komanderových názorov. Typickou ukážkou takéhoto počínania je otázka zapojenia Bugára, Kempného či ďalších predstaviteľov DS do práce v prospech SRO. Komandera sám tvrdí, že sa s nimi dohodol, oni to vo svojich výpovediach pred súdom pochopiteľne popierali. Samotný Komanderov komentár k celej veci je však nejednoznačný – na jednej strane je síce nadšený, že ich

získal, na druhej strane výsledok svojej cesty nevie sám ľahko zhodnotiť a za jediný úspech považuje návštevu u ľudí ochotných pre pasívnu rezistenciu, čo sa však z logiky vecí na oboch politikov vzťahovať nemôže. Pritom ale ani jeden z uvedených politikov (a to ani Kempný, ktorý zomrel koncom 90. rokov) sa k tomu, že by chcel Komanderovi aktívne pomáhať, nehlásil. Vezmúc teda do úvahy tieto okolnosti, treba byť k tvrdeniu, že by sa autorovi denníka podarilo získať pre spoluprácu niektorého z politikov DS, skôr skeptický. Nehovoriac o tom, že nie je zrejmé, ako konkrétne im svoje názory prezentoval – ak išlo o nejaké zaobalené reči, nemuseli to pochopiť, ak rozpráva o potrebe práce pre blaho Slovenska, opäť to mohli obe strany pochopiť inak. Pri čítaní ďalších tvrdení o tom, že Komandera mal Kempnému doniesť inštrukcie, ktoré „by viedli k vytvoreniu politického centra protikomunistického odboja na Slovensku“ musí nutne vyvolávať skepsu, najmä ak ešte pred krátkym časom mali v SRO prebiehať siahodlhé diskusie o tom, či je vlastne domáci odboj rovnocenný so zahraničným. Ide totiž skôr o ambície či predstavy samotného Komanderu, ktoré nenachádzali medzi jeho priateľmi až také silné pochopenie.

Výhrady mám aj k ďalším editorovým konštrukciám. V podstate z celého úvodu vyznieva, že podskupina SRO Jankovič–Komandera boli veľkí slovenskí demokrati a v zmysle tohto ich presvedčenia je prezentovaný aj ich program. Pritom, to ale len pri troške kritického uvažovania nepôsobí úplne presvedčivo – buď ide o všeobecné frázy (s. 22 – štát, na ktorý by mohol byť hrdý každý občan bez ohľadu na jeho zmýšľanie), alebo príliš pripomína Bobákom zatracované ľudovodemokratické zriadenie s určeným počtom strán – obnovenie štyroch politických strán (s. 23), nevrahiac o neúčte k súkromnému majetku – plánované určenie hornej a dolnej hranice majetku (s. 24). Bobák v úvode sa snaží vytvoriť nové mýty, napríklad o tom, ako idealistickí čerství absolventi vysokých škôl sa zapojili do protikomunistického odboja a proti nim

stál odborne pripravený aparát česko-slovenských bezpečnostných zložiek (s. 28). Na margo tohto tvrdenia musím mať niekoľko pripomienok – jednak zväčša išlo o ľudí, ktorí mali so spravodajskou činnosťou nejaké skúsenosti (hlásky, resp. spravodajské oddelenie Hlinkovej mládeže, ktorého členovia boli inštruovaní pracovníkmi spravodajského oddelenia ministerstva národnej obrany), ktoré boli často na podobnej úrovni, ako skúsenosti pracovníkov Povereníctva vnútra (napr. spravodajský dôstojník partizánskej jednotky), aj keď je jasné, že štátny aparát pochopiteľne disponoval výrazne lepšími podmienkami. Takéto zjednodušené tvrdenia sú však zavádzajúce, a teda ukazujú, že editor nedokázal nestranné popísať minulosť.

Za ďalšie zásadné metodologické zlyhanie editora treba považovať skutočnosť, že sa snaží Komanderu predstaviť ako hrdinu, pevného vo svojich názoroch, pohľadoch na svet s jasným cieľom, odhodlane kráčajúceho vpred, azda k svetlým zajtrajškom. Po prečítaní denníka mám však dojem, že to ani zďaleka tak nie je – pretože málokedy (aj pri výraznejších osobnostiach) je ktorákoľvek osobnosť tak jednoducho uchopiteľná. Ako možno čakať (a tvrdiť), aby cca 25-ročný mladý muž, vytrhnutý z prirodzeného prostredia, ktorý zažil hrôzy vojny, ale aj nacionálneho emotívneho vypätia a vystavený ďalším silným emóciám, nekonečným debatám len v rámci úzkej komunity atď., aby takýto človek bol vnútorne vyrovnaný a s jasnou predstavou o odpovediach na množstvo zásadných otázok? Takéto hodnotenie pochopiteľne vyvracia aj samotný denník – Komandera mení názory, medituje o sebe

a na viacerých miestach ukazuje, že je schopný vecnej sebareflexie vo výrazne väčšej miere, ako bol takejto reflexie schopný Bobák. Inou ukážkou nekritického preberania Komanderových názorov je to, že J. Bobák považuje jeho postoj a pohľady za objektívne a to nielen pri opise frakčných konfliktov v rámci komunity emigrantov, ale aj pri pohľade na svet. Idealizácia podskupinky okolo Jankoviča a nekritické preberanie tvrdení autora edovaného dokumentu Bobákovi umožňuje prezentovať priateľstvo Jankoviča a Komanderu v doslova ekumenickom svetle a tvrdiť, že ich názory sa mali stať v exilovej societe dominantnými (s. 20). Naopak, neobjektívna kritika Jozefa Vicena a poukazovanie na jeho nečinnosť Bobákovi slúži ako ospravedlnenie pre nerozhodné vyčkávanie, prešľapovanie na mieste či nelogické rozhodnutia „tej pravej“ časti SRO. Priam absurdne pôsobia tvrdenia, že ešte po voľbách v roku 1946 – teda po viac ako roku, sa vedenie SRO spoliehalo na to, že Vicen má na Slovensku sieť, ktoré ich budú zásobovať informáciami (s. 39). Ukazuje to skôr na fakt, že skupina za ten rok žila zväčša vlastnými problémami a rozoberaním teoretických konceptov, ako praktickými krokmi pre dosiahnutie svojho cieľa. To nakoniec je aj pochopiteľné a netreba to vidieť v čiernom svetle – v prípade ak nie sú čitateľovi podsúvané nevecné informácie o zveličenom význame a aktivite. Bobákova zaujatosť voči Vicenovi ho občas vedie k zjavne nepravdivým tvrdeniam, ako napríklad, že po príchode Vicena sa začal SRO vnútorne polarizovať. Pritom z predchádzajúcich strán je zrejmé, že členovia a predstavitelia SRO ne-

mali na mnohé otázky rovnaký názor a pnutie bolo v tomto hnutí (tak, ako v každom inom) úplne prirodzené. Bobák, v zhode s Komanderovými názormi, Vicenovi kladie za vinu, že sa viac staral o spravodajské aktivity, spoluprácu s americkou vojenskou kontrarozvedkou (CIC) a podobne. Pritom pri objektívnom pohľade je zrejmé, že Vicen nebol jediný, kto takto postupoval – napokon, rovnako si počínal aj Bobákom vyzdvihovaný Alexander Matúš vo vzťahu k Francúzom.<sup>1</sup> Keďže však Komandera mal na rozdiel od Vicena k Matúšovi dôveru, aj editor jeho denníka Matúšovi kladie k dobru to, čo Vicenovi zazlieva. Pritom ale existujú úplne odlišné hodnotenia Vicenovho pôsobenia. Napríklad často spomínaný L. Gleiman je vo svojich spomienkach oveľa vecnejší: „*Vicen's surprising appearance in the late summer of 1946 administered a powerful impetus to our now purposeless, often haphazard activities. His enthusiasm, his quiet determination and contagious optimism brought new blood and he led the way out of petty infighting and blind nationalism back to political reality.*“<sup>2</sup> Musím konštatovať, že situáciu v exile vecnejšie než editor denníka hodnotí samotný Komandera, keď najmä ku koncu záznamov prichádza k poznaniu, že za dva roky pôsobenia v exile prevládali osobné spory, intrigy a (prázdne) debaty (s. 603). Rovnako podivné musia byť dôvody, pre ktoré Bobák kritizuje Vicena za nečinnosť v roku 1945 (s. 13), cituje dokonca Vicenovu knihu, ale jeho argumenty pre také alebo onaké konanie už neakceptuje, resp. ani neuvádza. Na stránkach knihy tak ostáva povedaná opäť len verzia jednej skupiny.

- 1 Tu si neodpustím drobnú opravu: na s. 50 Bobák tvrdí, že Magda Matúšová robila v roku 1945 tlmočnicu pre francúzsku vojenskú rozvedku „Deuxième Bureau“, pre ktorú mal zrejme pracovať aj Matúš (Bobák ju však nemenuje, uvádza len skratku „DB“). Keďže to autor neurobil, dodám vysvetlenie: Deuxième Bureau de l'État-major général (teda 2. oddelenie generálneho štábu) existovalo vo Francúzsku až do kapitulácie v roku 1940. Označenie Deuxième Bureau sa však neformálne používalo aj po vojne na označenie novej francúzskej spravodajskej služby.
- 2 „Vicenov prekvapivý príchod koncom leta 1946 dodal silný impulz našim dovtedy bezcieľným, často náhodným aktivitám. Jeho entuziazmus, tiché odhodlanie a nákazlivý optimizmus priniesol novú krv a ukazoval cestu od malicherných ruvačiek a slepého nacionalizmu späť do politickej reality.“ Pozri: GLEIMAN, L.: *From the Maelstrom. A pilgrim's story of dissent and survival in the twentieth century*. Bloomington 2011.

Na stránkach úvodnej štúdie nájdeme aj nelogické tvrdenia, ktoré majú autorovi podprieť jeho predstavy o minulosti. Napríklad na s. 21 som sa dočítal, že hlavným dôvodom odchodu študentov zo Slovenska v roku 1945 bol nesúhlas s nastoleným zriadením, snažia sa prispiet' k osamostatneniu Slovenska a zabrániť sovietskej Slovenska a odchádzali tí, ktorí sa obávali represíí zo strany ŠtB alebo NKVD. Pritom nie je jasné, či autor myslí študentov, ktorí odišli ešte pred koncom vojny, alebo až po ňom. Ak by skutočne išlo o tých, čo odišli pred frontom (teda väčšina v knihe spomínaných) – ako som sa nazdával ja – je zrejme absurdné tvrdiť, že odišli pre nesúhlas s nastoleným režimom – iba ak by nesúhlasili s nastoleným ľudáckym režimom, čo sa mi zdá byť nepravdepodobné. Nehovoriac o tom, že ak by to editor skutočne myslel takto, tak s ľudovodemokratickým režimom nesúhlasilo a obnovenie štátnosti chcelo aktívne podporiť v podstate len zopár jednotlivcov, čo by nesvedčilo o veľkej atraktivite uvedených myšlienok medzi slovenskou mládežou. Aj ďalšie Bobákové konštrukcie občas pôsobia krkolomne. Podľa jeho interpretácie SRO súhlasilo s podriadením sa politickému vedeniu SAV a súčasne tvrdí, že sa SRO nechcel začleniť do inej organizácie. A okamžite na to, že SAV začal aktivity SRO zahŕňať pod svoju hlavičku a vedenie SRO všeobecne súhlasilo s vedúcim postavením SAV. Teda, ak si to máme rozmeniť na drobné, jedna skupina všeobecne súhlasí s podriadením inej skupine, pritom si však chce uchovať organizačnú samostatnosť a odmieta sa začleniť pod tú organizáciu, ktorej vedenie všeobecne uznáva. Je ťažko predstaviteľné ako a ako dlho mohlo niečo podobné fungovať – teda vlastne z dejín exilových združení vidíme, že to nefungovalo. To je napokon zrejme aj z editorovho úvodu, keď na s. 39 konštatuje, že časť členov SRO mala negatívny postoj voči skupine gardistov okolo Parčana (SAV), pričom jeho skupina začala vyvíjať aktivity aj proti SRO (s. 39). Jasne to dokladá aj autorovo tvrdenie zo s. 30, že aj SRO sa nechcel začleniť do SAV.

Je teda zrejme, že v prípade tvrdení typu: „*Vedenie SRO vo všeobecnosti súhlasilo s vedúcim postavením SAV v zahraničnom odboji.*“ (s. 30) ide skôr o akési maskovanie rozdielnych názorov favorizovaných skupín. Ktoré však vyvracajú informácie hneď zo strany 31, kde autor konštatuje, že SRO odmietalo nároky členov SAV, ktorí si na základe svojich funkcií z obdobia Slovenskej republiky 1939 – 45 nárokovali aj na vedúce pozície v zahraničí. Teda ide skutočne o podivné ohýbanie faktov a protirečivých tvrdení. Vytváranie čudných konštrukcií je rovnako markantné, keď ide o otázku, či Komanderu na Slovensko vyslal Alexander Matúš. Bobák rezolútne tvrdí, že to tak bolo a snaží sa tak vyvracať tvrdenie Jozefa Jablonického, ktorý tvrdil opak na základe informácie priamo od Matúša. Editor doslova špekuluje nad dôvodmi, prečo podľa neho Matúš nehovoril pravdu. Pritom ani samotný Komanderu vo svojom denníku netvrdí, že ho Matúš vyslal – spomína len, že on sám Matúšovi hovoril o svojich plánoch. Nikde žiadna zmienka o tom, že by dostal nejaké úlohy, adresy a podobne od Matúša. V podobnom duchu to napríklad hodnotí aj už spomínaný Gleiman, s ktorým bol Komanderu aj ďalší v častom styku v dňoch pred Komanderovým odchodom na Slovensko. Podľa Gleimana poslali po Komanderovi mnohí odkazy na Slovensko, ale Matúš nie, doslova: „*Major Matus refused to send anything. He had his own military contacts.*“ (Major Matúš odmietol čokoľvek poslať. Mal svoje vlastné vojenské spojky.)

Zavádzanie a manipulativnosť sú zrejme aj z ďalších častí úvodu. Na strane 11 autor prezentuje sklamanie slovenského (rozumej ľudáckeho) exilu z faktu, že západné mocnosti a najmä USA nepodporovali ich snahy. Autor však už nehovorí, aké boli príčiny tohto postoja. Dôvod tohto „taktického pomlčania“ pochopiteľne nepoznám, môžeme len špekulovať o tom, či by prípadné vysvetlenie tohto postoja autorovi nabúrало jeho konštrukcie. Smutné sú aj skratkovité a tým pádom aj v lepšom prípade zavádzajúce hod-

notenia historického vývoja, tvrdenia typu „... a preto v povstaní bola popri KSS legalizovaná len Demokratická strana. Táto nová politická strana však musela bezvýhradne súhlasiť s celým Košickým vládnym programom, ktorý Slovákom naoktrojovala v Moskve česká politická reprezentácia, a ako vládnuca strana ho musela aj bezpodmienečne realizovať“ (s. 16). Čiernobiely pohľad na minulosť Slovenska vystúpi pri charakteristikách represíí uskutočňovaných po roku 1945 (s. 16), keď autor akosi pozabúda, že viaceré opatrenia boli priamymi či nepriamymi následkami represíí z obdobia ľudáckeho režimu. Z celkového ducha textu som nadobudol dojem, akoby autor pri porovnávaní ľudáckeho a povojnového ľudovodemokratického režimu na prvom videl len pozitíva, kým na druhom výhradne negatíva. Takýto postoj možno u historika považovať prinajmenšom za čudný.

Ďalšou chybou práce je, že autor nepopisuje ako konkrétne sa prejavili zmeny organizačných štruktúr, výmeny na riadiacich postoch, či ako sa naplňali apely vedenia na získavanie peňazí. Nie je úplne dostatočné sa zmieniť o tom, že to malo byť, ale treba ísť aj do konkrétností. Najmä keď ide o veci, o ktorých doposiaľ žiaden slovenský historik nemal ani poňatia, ako bol napríklad začiatok obnovovania ilegálnej Slovenskej národnej strany v povojnovom období, ktoré sa malo diať práve z iniciatívy Komanderu (s. 42). Toto tvrdenie by bolo oveľa zaujímavejšie, ak by Bobák venoval tejto veci viac priestoru – uviedol iných ľudí, kde konkrétne mala táto ilegálna strana bunky, aký bol jej program atď.

Pritom je z celých dejín SRO zrejme, že sa vlastne len hľadali. Členovia hnutia si predstavovali, že reprezentujú slovenský národ, ale až víťazstvo Demokratickej strany vo voľbách im ukázalo, že ich vplyv na Slovensku je takmer nulový. Členovia SRO skrátka žili v prílišnom zajatí svojich predstáv, čo je na jednej strane v rámci malej komunity komunikujúcej viac-menej len medzi sebou normálne, na druhej strane je poctivé, ak historik venujúci



sa dejinám tejto komunity, si je tohto faktu vedomý, prizná ho a nesnaží sa vytvárať akúsi virtuálnu realitu.

O cynizme alebo aspoň zvrhľom zmysle pre humor autora svedčí aj označenie vyhnaní Nemcov z Československa za „*konečné riešenie nemeckej otázky*“ (s. 15). V práci nájdeme aj nejednu chybu či preklep – napr. Š. Chalmrovský bol zatknutý v novembri 1945 a nie 1946 (s. 20), Vicenovo krycie meno bolo Domek a nie Donek a podobne. V Rakúsku v roku 1945/46 československá rozviedka nevykonávala nejaké zásadnejšie operácie. Ak už autor nevie, ktoré súčasti československého bezpečnostného aparátu tu aktivity vykonávali, mohol radšej použiť všeobecnejšie pomenovanie. Podivné je neustále používanie tvaru Česko-slovensko aj pre tú dobu, keď išlo o unitárny štát, teda bez ohľadu na historickú realitu.

Takto by sa dalo o vyslovene zle spracovanom úvode z pera Jána Bobáka pokračovať minimálne ešte ďalších niekoľko strán. Nemá však zmysel uvádzať všetky autorove vecné a interpretačné lapsusy. Ján Bobák je skrátka historik, ktorý sa do slovenskej historiografie zapísal skôr neustálymi atakmi na svojich kolegov<sup>3</sup>, či svojvoľnými zásahmi do cudzích textov (ako šéfredaktor Historického zborníka), ako serióznymi vedeckými výsledkami. Pritom ale aj z tohto počínu vidno, že disponuje slušnou sumou poznatkov, ktoré však namiesto vecného analyzovania minulosti chce postaviť do služby budovania všakovakých nových mýtov.

Rád by som ešte povedal pár slov na margo samotného denníka. V prvom rade je potrebné zdôrazniť, že dobre, že je denník Rudolfa Komanderu prístupný pre historikov. Ide o intímnu spoveď človeka, ktorý značne zasiahol do slovenských dejín, aj keď iným spôsobom, ako si to sám predstavoval. Denník je podľa môjho názoru svedectvom o mladom idealistovi, ktorý ovplyvnený ne-

gatívnymi zážitkami z čias povstania podľahol manipulácii nacionalistickej propagandy ľudáckeho režimu. Hnaný mladíckym idealizmom rozhodol sa svoj život obetovať pre národ, no nie pre skutočný národ, ale pre akúsi jeho projekciu, ideál, predstavu. Myslím si, že aj v podobných prípadoch historik musí vecne zhodnotiť a prípadne oddeliť viacero motivácií a skutočností. Komanderov denník v zásade je dobrým podkladom na to, aby sme boli schopní analyzovať bezprostredný svet mladých mužov – príslušníkov emigrácie z roku 1945, vývoji ich názorov, motiváciu ich konania, vzájomnú interakciu atď. Toto sa síce editorovi nepodarilo, vydanie denníka to však môže umožniť iným historikom. Z Komanderových denníkových záznamov pritom sú práve tieto posuny, vývoj jeho názorov, zmeny postojov k udalostiam či osobnostiam zrejme.

Veľkú časť denníka tvorí, ako som už uviedol vyššie, balast. Resp. informácie, ktoré by sa dali využiť pri analyzovaní každodennosti emigranta v povojnovej Európe, ťažko však pri popise politických dejín. Väčšinu rozhovorov, v ktorých aktéri SRO či iní zúčastnení ľudia analyzovali situáciu či pripravovali plány na aktivitu, Komandera „odbije“ krátkym záznamom typu: debatovali sme do tretej ráno. Ani slovo o témach debát či jednotlivých názorov individuálnych aktérov. Napriek tomu sa však v denníku dá nájsť aj dostatok relevantných informácií na to, aby bol historik schopný analyzovať názory i získať dojem o osobnostnej charakteristike Komanderu, ako aj iných príslušníkov ľudáckej emigračnej vlny. Aj tu sa však musím vrátiť k tomu, ako Bobák mystifikuje dejiny. SRO predstavuje ako uvedomelých mladých demokratov, pritom zo samotného Komanderovho denníka je zrejme jeho prinajmenšom vlašný postoj k demokracii. Ak odhliadneme od programu SRO, aj poznámky typu „*Zdá sa, že Tóno [Kšinant] je už hodne*

*pod vplyvom západnej demokracie.*“ (s. 620), či „*Zaujímam som ostré stanovisko k dolárovej demokracii...*“ (s. 607), „*Jednotné, ale architektonicky nádherné domky boli dielo nacistu. Len tu vidí človek, čo znamenal Hitler pre Nemecko.*“ (s. 221), „*Aké obrovské peniaze a námahu stálo pomalé zalesňovanie týchto skalnatých brál. Za to všetko môžu ďakovať len Mussolinimu. Keď sa tu raz budú k nebu týčiť krásne lesy, len vtedy budú vidieť veľké budovateľské dielo vodcu.*“ (s. 179), či kritika Spojencov, akoby vojna bola ich dielom (s. 219), dávajú nahliadnuť na myšlienkový obzor mladého muža, ktorý sa podľa môjho názoru ešte len v živote a v ťažkých časoch hľadal. Tým samozrejme nechcem hodnotiť ani Komanderu, ani ostatných členov SRO ako nejakých fašistov – pretože aj ich názory sa v tomto krátkom období vyvíjali, konfrontovali a menili. Nacionalizmus je legitímny postoj človeka a aj zo samotného denníka je zrejme, že mnohí z tejto emigračnej vlny vedeli racionálne uvažovať a nechceli sa vrátiť do skorumpovaných pomerov ľudáckeho režimu, kde klientelizmus a rodinkárstvo nepochybne dosiahli vskutku smutnú úroveň.

Treba oceniť, že editorovi sa podarilo zhromaždiť v diele veľké množstvo stručných medailónov, aj o úplne neznámych osobách. To je sympatické. Občasné opakovanie medailónov je zrejme len výsledkom drobnej nepozornosti. Na škodu veci je samozrejme to, že v mnohých z týchto medailónov úplne alebo čiastočne vypadáva činnosť predstavovaných ľudí z rokov 1939 – 1945. Aj tu sa nájdu chyby – napríklad F. Petráša neuniesla na Slovensko ŠtB a ani samotný Petráš nefungoval ako kuriér SRO. Petráš sa živil ako profesionálny pašerák a bol zatknutý na Slovensku. Na škodu sú účelové poznámky o tom, že udavačstvo sa rozšírilo až po roku 1945, keď bolo rozšírené už aj v predchádzajúcom období. Na editorskej práci Jána Bobáka je však

3 Tak napríklad aj v edičnej poznámke na s. 80 obviňuje bývalého poslanca za SNS J. Rydla z toho, že Komanderov denník ukradol. O útokoch napr. na významného slovenského historika J. Jablonického sa ani nebudem zmieňovať.

najbizarnejší jeho novátorský prístup k toponymii. Nemám síce poňatia, aké má výhrady k názvom talianskych dedín, zjavne ich však považuje za nedostatočné, a preto v poznámkach pod čiarou vo viacerých prípadoch pristúpil k ich vylepšeniu, totiž obohateniu o názov provincie. Nespravil to však celoplošne pri všetkých talianskych mestách, kľúč podľa ktorého sa pre úpravu názvu dediny rozhodoval nie je zrejmý. V každom prípade sa tak z dediny Gemona del Friuli v provincii Udine stáva Gemona del Friuli Udine

a z dediny Ferno v provincii Varese sa stáva Ferno Varese. Najparadoxnejšou ukážkou tohto prístupu je severotalianske mestečko Tarvisio, ktoré je raz Tarvisiom (s. 155) a raz Tarvisium Udine (s. 180). Takmer vtipne pôsobia aj niektoré poznámky pod čiarou. Napríklad pri biografickom medailóne J. Vicena (ale aj v iných prípadoch) má ako povolanie uvedené študent. Aj keď rozšírené príslovie tvrdí, že sa učíme celý život, predsa len takéto profesijné ohodnotenie azda môžeme považovať za nepresvedčivé.

Čo dodať na záver? Môžeme len zopakovať, že ide o dielo, ktoré u kritiky uvažujúceho čitateľa vyvolá veľké rozpaky. Samotný denník je zaujímavý, je dobre, že vyšiel a je k dispozícii. Úroveň edičného spracovania je rozpačitá. A napokon úvodná štúdia Jána Bobáka by mohla byť skôr výstupom Úradu propagandy, ako dielom historika s úprimným záujmom o slovenské dejiny.

Matej Medvecký

#### PIETNE SPOMIENKY NA ZAKLADATEĽA ÚPN JÁNA LANGOŠA

Pracovníci Ústavu pamäti národa si 14. júna 2013 položením venca k pamätnej buste na Námestí SNP v Bratislave pripomenuli siedme výročie smrti Jána Langoša. Za účasti predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka si tak spoločne uctili pamiatku zakladateľa ÚPN, ktorý tragicky zahynul 15. júna 2006 pri autonehode. Účastníkom spomienky

sa prihovril Ondrej Krajňák. Následne sa presunuli na cintorín v Slávičom údolí, kde za celý ÚPN položili veniec aj k hrobu Jána Langoša. Na spomienkovom stretnutí vystúpil s príhovorom aj predseda Správnej rady ÚPN.

Zamestnanci ÚPN sa 15. júna 2013 pod vedením Ondreja Krajňáka zúčastnili aj na spomienke a slávnostnom odhalení pamätníka pod názvom „Odkryvanie“ v rodisku Jána Langoša v Banskej Bystrici v Záhrade – Centre nezávislej kultúry. Na odhalení sa zúčastnila aj

manželka Gabriela Langošová. Pamätník je zo žuly a v podobe stola. Princípom je hra, pri ktorej štvorcové platničky navrchu odkrývajú – zakrývajú jednotlivé znaky. Tie dokopy dávajú odkaz: „*Ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený opakovať ju*“, povedal spoluautor pamätníka Matej Rosmány. Súčasťou spomienkového aktu a stretnutia bola aj diskusia a vystúpenia skupín Plastic People of the Universe Revival, Regale a pesničkára Petra Janků s piesňou, ktorú zložil na Langošovu počesť.

#### ORGÁNY EURÓPSKEJ SIETE PAMÄŤ A SOLIDARITA ROKOVALI V BRATISLAVE

Na pracovnom stretnutí po prvýkrát na Slovensku v Bratislave sa v dňoch 19. – 20. júna 2013 stretli všetky orgány Európskej siete Pamäť a solidarita (ENRS), ktorej členom je aj Slovenská republika prostredníctvom Ústavu pamäti národa. Na úvod rokovania ich privítal a pozdravil predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák, ktorý spolu s predsedom riadiaceho výboru Siete Jánom Rydelom z Poľskej republiky aj predsedal prvému rokovaciemu dňu. V rámci svojho vystúpenia Krajňák priblížil skutočnosti a konkrétne kroky, ktoré ÚPN na rokovaníach s Ministerstvom kultúry SR podnikol v súvislosti s členstvom Slovenska v ENRS. Na záver prvého rokovacieho dňa sa v kine



Z rokovania Európskej siete Pamäť a solidarita  
(Foto: Branislav Kinčok)

Lumiére uskutočnila projekcia filmu „Stredná Európa ide za slobodou“, spojená s panelovou diskusiou za účasti aj predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. Druhý rokovací deň pokračoval pod vedením predsedajúceho Dr. Jána Čarnogurského. Predstavitelia siete sa venovali aktivitám v európskych inštitúciách a najmä kľúčovým projektom siete, ktorými sú „Tóny

v tichu“, „Projekt 89“, „Genealógie“ a „Európske pamäte“. Prerokovali aj plány na rok 2014, pokračovanie súčasných projektov k 25. výročiu roku 1989 a výročiu 1. svetovej vojny. V závere posledného rokovacieho dňa predstavitelia siete skonštatovali posun v agende, zmysluplnosť existencie inštitúcií mapujúcich a zachovávajúcich zložité obdobia dejín strednej a východnej Európy pre budúce generácie a vyslovili nádej pokračovať v intenzívnej spolupráci s novými členskými krajinami, vrátane Slovenskej republiky.

Európska sieť Pamäť a solidarita vznikla v roku 2005 z iniciatívy Poľska, Nemecka, Maďarska a Slovenska. Sieť prispieva k rozvoju spoločnej kultúry, dokumentovaniu a sprístupneniu poznania historických udalostí 20. storočia spojených s vojnami, totalitnými diktatúrami či politickými prevratmi.

### ÚPN AKTÍVNE NA OSLAVÁCH 1150. VÝROČIA PRÍCHODU SV. CYRILA A METODA

Cyrilo-metodskou národnou púťou, ktorá bola spojená so slávnosťou svätou omšou 5. júla 2013 v Nitre, vyvrcholili centrálné oslavy 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na naše územie. Slávnostnej liturgii predsedal pápežský legát Frank kardinál Rodé. Popri významných cirkevných hodnostároch mal svoje zastúpenie na oslavách prostredníctvom predsedu Správnej rady aj Ústav pamäti národa. Primátor Nitry Jozef Dvonč ocenil účasť a osobne privítal najvyšších ústavných činiteľov SR, členov vlády SR, veľvyslancov z viac

ako 20 krajín, poslancov slovenského i Európskeho parlamentu, regionálnej i miestnej samosprávy a predstaviteľov verejného života, medzi nimi aj na oslavách prítomného predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. V rámci týždňa osláv Metodicko-pedagogické centrum v Mojmírovciach pri Nitre usporiadalo v dňoch 3. – 4. júla 2013 vedeckú konferenciu pod záštitou ministra školstva SR k 1150. výročiu príchodu svätých Cyrila a Metoda pod názvom „Vzdelávanie – súčasť misie sv. Cyrila a Metoda“. Cieľom konferencie bolo predstaviť obe významné osobnosti, ich život, dielo a odkaz pre súčasnosť. Na konferencii sa za ÚPN aktívne zúčastnil ThLic. Ing. Stanislav Labjak

s príspevkom „Sv. Cyril a Metod v dobových dokumentoch“. Na konferencii bol prezentovaný aj videodokument pod názvom Velehrad 1985, ktorý v tom istom roku nakrútil súčasný predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Účasť zástupcov ÚPN na oboch podujatiach potvrdila jeho miesto vo verejnom živote spoločnosti v rámci programu osláv 1150. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda na naše územie. Dôstojným záverom osláv výročia aj za účasti ÚPN bude spolupráca a účasť na organizácii vedeckej konferencie a výstavy pri príležitosti 50. výročia založenia Pápežského slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorá sa v závere roka uskutoční v Bratislave.

### PREDSTAVITELIA ÚPN NA PIETNYCH SPOMIENKACH NA OBETE INVÁZIE Z ROKU 1968

Pri príležitosti 45. výročia okupácie bývalého Československa vojskami členských štátov Varšavskej zmluvy v auguste roku 1968 sa 21. augusta 2013 na rôznych miestach Slovenska uskutočnili pietne spomienky na obete invázie, ktoré tragicky zahynuli v prvých dňoch okupácie. Pod vedením predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka aj zástupcovia ústavu už 20. augusta 2013 položili veniec k pamätnej tabuli na Námestí SNP v Bratislave venovanej tragicky zosnulému Petrovi Legnerovi. Podobne v mene ÚPN položil veniec k pamätnej tabuli na Šafárikovom námestí v Bratislave venovanej tragicky zosnulej Danke Košanovej Tibor Ujľacký za účasti veľvyslanca ČR na Slovensku Jakuba Karfíka, náčelníka Generálneho štábu Ozbrojených síl SR Petra Vojteka, predsedu Bratislavského samosprávneho kraja Pavla Freša, primátora Bratislavy Milana Ftáčnika, starostky bratislavského Starého Mesta Tatiany Rosovej, rektora Univerzity Komenského Karola Mičietu, delegácií SDKÚ-DS, KDH, OĽaNO a prezidentského kandidáta Jána Čarnogurského, ako aj zástupcov Konfederácie poli-



**Predseda Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka položil veniec k pamätnej tabuli na Námestí SNP v Bratislave (Foto: Archív ÚPN)**

tických väzňov. Súčasne v Poprade si pripomenuli obyvatelia mesta udalosti pred 45 rokmi na pietnej spomienke na počesť Jozefa Bonka, ktorý bol jedinou obeťou sovietskych vojsk 21. augusta 1968. K pamätnej tabuli položil veniec aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák. Oba predstavitelia ÚPN sa prítomným účastníkom pietnych spomienok prihovorili aj slovami odsudzujúcimi komunizmus so všetkými jeho neľudskými

prejavmi, medzi ktoré patrila aj násilná okupácia vtedajšieho Československa vojakmi štátov Varšavskej zmluvy. Tragickými dôsledkami udalostí boli aj úmrtia nevinných mladých ľudí vyjadrujúcich občiansky odpor proti násilnému potlačeniu demokratizačných snáh Pražskej jari roku 1968. V príhovoroch vyzvali prítomných k zachovaniu pamäti národa aj pre budúce generácie v záujme toho, aby sa podobné udalosti už nikdy nemohli opakovať.



## ÚPN NA PIETNEJ SPOMIENKE K 75. VÝROČIU ÚMRTIA ANDREJA HLINKU

Na pozvanie Spoločnosti Andreja Hlinku sa predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák a historik ústavu Martin Lacko 16. augusta 2013 zúčastnili na pietnej spomienke pri príležitosti 75. výročia úmrtia Andreja Hlinku pri jeho buste v bratislavskom Ružinove. Na podujatí sa zúčastnili aj predseda Bratislavského samosprávneho kraja Pavol Frešo, zástupcovia samosprávy a ďalší hostia. Spomienka sa začala príhovorom historika Martina Lacka, v ktorom



Kladanie venca k buste A. Hlinku  
(Foto: Archív ÚPN)

priblížil osobnosť kňaza a národovca a jeho osobný kresťanský a národný vzor, ktorý je významný zvlášť v súčasnosti, keď sa propagáciou morálnych zvráteností útočí na tradičné hodnoty, ktoré sú Slovákom vlastné. Po spomienkových príhovoroch položili k buste Andreja Hlinku vence. Program pietnej spomienky pokračoval sv. omšou v ružinovskej kostole Sv. Vincenta de Paul, ktorú celebroidal emeritný trnavský pomocný biskup Mons. Dominik Tóth. Prítomní si tak uctili osobnosť slovenskej histórie, ktorá svojim konaním a vplyvom výraznou mierou prispela k formovaniu našich novodobých národných dejín.

## ÚPN PREVZAL VZÁCNÉ DOKUMENTY PO ODVLEČENÝCH DO GULAGOV

Dňa 22. augusta 2013 prevzal za Ústav pamäti národa predseda Správ-

nej rady ÚPN ThDr. PaedDr. Ondrej Krajňák PhD. od predsedu Zväzu československých politických väzňov Františka Bednára rozsiahly archív dokumentov po zosnulom Štefanovi Pazderovi, ktorý sa týka informácií

o Slovákoch odvlečených do sovietskych gulagov. Materiály obsiahnuté v prevzatej pozostalosti zosnulého využijú bádatelia v Archíve Ústavu pamäti národa zaoberajúci sa obdobím neslobody.

## ÚPN NA SPOMIENKE V LEOPOLDOVE – SYMBOLE UTRPENIA POLITICKÝCH VÄZŇOV

Múry leopoldovského Ústavu pre výkon trestu odňatia slobody sa 25. augusta 2013 opäť stali nemými svedkami pietnej spomienky na politických väzňov bývaleho režimu. Pietna spomienka sa konala deň pred sviatkom blaženého hieromučenika Metoda Dominika Trčku, ktorý zomrel v leopoldovskej väznici za vernosť Bohu a cirkvi a ktorého relikvie sú uložené spolu s relikviami mučeníkov väznených v Leopoldove Pavla Petra Gojdiča a Vasiľa Hopku v miestnom farskom chráme. Slávnostnú archijerejskú svätú liturgiu celebroidal protosynkel Košickej eparchie Vladimír Tomko. Po svätej liturgii prítomní hostia a pamätníci položili vence a kytice kvetov k pamätnej tabuli pri hlavnej bráne

väznice a pri pamätníku si uctili obe leopoldovskej vzbury z roku 1990. Po prehliadke Múzea väznenstva navštívili účastníci stretnutia aj bývalý väzenský cintorín. Podujatie vyvrcholilo pietnou spomienkou pri pamätníku Gojdiča, Trčku a ostatných väzňov, ktorí zomreli v leopoldovskej väznici a panychídou pri symbolickom hrobe neznámeho politického väžňa. Prítomným sa prihovoral aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák, ktorý pripomenul utrpenie politických väzňov, ktoré museli na vlastnom tele prežiť za mrežami jednej z najobávanejších väzníc a zároveň pripomenul aj obľudnosť komunistického systému. V závere preto odôvodnil potrebu zachovať v živé pamäti tieto zločiny pre nasledujúce generácie a poďakoval sa politickým väzňom za príklad odvahy a statočnosti. Na stretnutí v Leopoldove, ktorý je symbolom utrpenia politických väzňov na Slovensku, sa každý

rok stretávajú bývalí politickí väzni zo Slovenska i z Českej republiky. Mnohí z nich strávili za múrmi väznice niekoľko rokov. V rokoch 1948 až 1989 bolo vo všetkých väzniciach na území terajšej Slovenskej a Českej republiky uväznených vyše 450 000 politických väzňov. Na Slovensku bolo po roku 1989 rehabilitovaných približne 70 000 ľudí, z ktorých dnes žije necelých 3000. Leopoldovská väznica je najstaršou na Slovensku. Bývalá protiturecká pevnosť bola v 50. rokoch 20. storočia spolu s pracovnými tábormi pri uránových baniach najhorším väzenským zariadením v komunistickom Československu a často je označovaná ako likvidačné zariadenie. S politickými väzňami zaobchádzali mimoriadne krutým spôsobom, bola im odopieraná lekárska starostlivosť a systematicky porušované ich najzákladnejšie ľudské práva. Mnohí zomreli v dôsledku krutého zaobchádzania.

## IRACKÝ MINISTER PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA NÁVŠTEVE V ÚPN

Vďaka spolupráci Veľvyslanectva Irackej republiky a Ústavu pamäti národa navštívil Slovenskú republiku v dňoch 26. – 29. augusta 2013 minister pre ľudské práva Irackej republiky Mohammed Shyaa Alsudani so sprievodom. Cieľom návštevy bolo otvorenie výstavy a seminára pod názvom „Odhaľovanie zločinov proti ľudskosti bývalých diktátorských a totalitných režimov v Iraku a na Slovensku“. Návšteva bola spojená s rokovaním na pôde Ústavu pamäti národa za účelom nadviazania spolupráce medzi oboma inštitúciami. Po otvorení výstavy v Zichyho paláci, dokumentujúcej vyrovnávanie sa irackej spoločnosti s následkami režimu Saddáma Husajna, v rámci programu seminára na úvod vystúpili minister Alsudani a predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák.



Seminár otvoril minister pre ľudské práva Irackej republiky Mohammed Shyaa Alsudani (Foto: Štefan Badura)



Členov irackej delegácie privítal na pôde ÚPN predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (Foto: Štefan Badura)

Členovia irackej delegácie z Inštitútu mučeníkov Raad Faris Almas, Inštitútu politických väzňov Ali Ahmood Al Musawi, Ministerstva ľudských práv Hayder Jasim Muhammed a Komisie pre spravodlivosť a zodpovednosť Basim Al Badrí odprezentovali prednášky o dedičstve mučeníkov, masových hroboch, demokracii a realite ľudských práv v Iraku, koncepcii prechodnej spravodlivosti a ceste k jej dosiahnutiu. V závere seminára, moderovaného RNDr. Pavlom Demešom, CSc., si jeho účastníci v diskusii s členmi irackej delegácie vymenili názory na realitu v Iraku v oblasti dodržiavania ľudských práv a odstraňovania následkov husajnovského režimu. Seminára a diskusie sa aktívne zúčastnili aj zástupcovia irackej men-

šiny žijúcej na Slovensku. 28. augusta pokračoval pobyt irackého ministra so sprievodom návštevami v Národnej rade SR a prijatím u jej podpredsedu Jána Figeľa a predsedu zahraničného výboru Františka Šebeja. Pobyt vyvrcholil na Ministerstve spravodlivosti SR stretnutím s ministrom Tomášom Borecom. Dôležitým bodom programu však bola návšteva a rokovanie na pôde ÚPN, kde ministra Alsudaniho prijal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák so spolupracovníkmi. Hostom priblížili úlohy a poslanie ústavu a poskytli im cenné rady do procesu vyrovnávania sa s následkami režimu v Iraku. Návštevu irackej delegácie na pôde ÚPN možno považovať za jednu z najvýznamnejších zahraničných návštev v histórii ústavu.

## ÚPN VYJADRIL SÚSTRAŽ K ÚMRTIU SILVESTRA KRČMÉRYHO

Ústav pamäti národa na čele s predsedom Správnej rady Ondrejom Krajňákom v súvislosti s úmrtím Silvestra Krčméryho vyslovil úprimnú sústrasť jeho najbližšej rodine, priateľom a známym. 10. septembra 2013 vo veku 89 rokov zomrel MUDr. Silvester Krčmé-

ry zo Spoločenstva Fatima (SF), ktorý bol jednou z popredných osobností tajnej Cirkvi na Slovensku a spolu so zosnulým kňazom Vladimírom Juklom stál pri zrode sekulárneho inštitútu SF a organizovaní stoviek evanjelizačných spoločenstiev, tzv. krúžkov. Ako povedal predseda SpR Ondrej Krajňák: „Slovensko, najmä veriaci občania v osobe Silvestra Krčméryho strácajú jednu z najväčších osobností z obdobia

komunistického režimu. Patril medzi zakladateľov podzemnej Cirkvi a ako svedok viery a politický väzeň požíval do poslednej chvíle rešpekt a úctu predstaviteľov verejného, cirkevného aj politického života. Jeho poslanstvo v znení, *vy máte moc ale na našej strane je pravda*, vyznieva aj dnes ako memento pre tých, ktorí by vďaka svojej moci chceli diktovať pravdy a manipulovať so skutočnými hodnotami.“

## SILVESTER KRČMÉRY BUDE VETERÁNOM PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA IN MEMORIAM

Poprednej osobnosti tajnej cirkvi na Slovensku, Silvestrovi Krčmérymu, ktorý zomrel 10. septembra 2013, Ústav pamäti národa priznal dňom 12. septembra 2013 postavenie účastníka protikomunistického odboja in memoriam a veterána protikomunistického odboja in memoriam. ÚPN tak využil mož-

nosť, ktorá mu vyplýva zo zákona č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji a z vlastného rozhodnutia začal konanie, ktoré vyústilo do priznania postavenia Účastníka protikomunistického odboja in memoriam. Súčasne na základe vlastného podnetu ÚPN začal konanie a priznal Silvestrovi Krčmérymu aj postavenie Veterána protikomunistického odboja in memoriam. Z začať konanie z vlastného rozhodnutia a vlastného podnetu môže ÚPN iba v prípadoch už nežijúcich osôb.

Silvester Krčméry sa stal po Vladimírovi Juklovi, Vendelínovi Duchovi a Jánovi Košútovi štvrtou osobou ocenenou ÚPN z vlastného konania a nie na základe žiadosti. ÚPN vyjadruje hlbokú úctu a úprimné uznanie ľuďom, ktorí vzdorovali násiliu a vyznamenali sa v zápase o slobodu, demokraciu a právo v našej vlasti aj slávnostným odovzdávaním dekrétov a preukazov veteránov protikomunistického odboja, ktoré organizuje v spolupráci s jednotlivými samosprávnymi krajinami.

## V NITRE OTVORILI VÝSTAVY O DEJINÁCH A ČINNOSTI KOMUNISTICKEJ ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Vďaka spolupráci ÚPN a Asociácie Divadelná Nitra sa 19. septembra 2013 v Ponitrianskom múzeu v Nitre uskutočnila vernisáž dvoch výstav pod názvom „Prísne tajné!“ a „Praha objektívom tajnej polície“. Výstavy za účasti nitrianskej verejnosti otvorili riaditeľka Asociácie Divadelná Nitra Darina Kárová a v mene predsedu Správnej rady ÚPN Tibor Ujlacký. Ich cieľom je priblížiť verejnosti pôsobenie Štátnej bezpečnosti (ŠtB) ako represívneho mocenského nástroja KSČ. Obsah výstav prítomným priblížil riaditeľ sekcie dokumentácie ÚPN Ľubomír Morbacher. Popísal vznik, organizačnú štruktúru, personálne obsadenie a činnosť Štátnej bezpečnosti na Slovensku v rokoch



Z inštalácie výstavy „Prísne tajné!“ v Ponitrianskom múzeu v Nitre (Foto: Ján Pálffy)

1945 – 1989, ako aj archívne dokumenty, fotografie, dobové predmety a odborné texty približujúce vnútropolitickú situáciu po 2. svetovej vojne, počiatky a organizáciu Štátnej bezpečnosti na Slovensku, metódy jej práce, jej personálne štruktúry a agentúrnu sieť, ale aj spoluprácu ŠtB so sovietskou KGB a tajnými službami krajín východného bloku. Výstava fotografií pod názvom „Praha objektívom tajnej polície“ inštalovaná v exteriéri predstavuje činnosť Správy sledovania ŠtB. ŠtB a jej príslušníci, ktorí boli zamestnaní na Správe sledovania zachytili okrem sledovaných osôb aj Prahu v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Výstavu pripravili združenie Post Bellum a Ústav pro studium totalitních režimů v spolupráci s Archivem bezpečnostních složek. Obe výstavy boli súčasťou projektu Asociácie Divadelná Nitra pod názvom „Paralelné životy – 20. storočie očami tajnej polície“.

## NA FESTIVALE DIVADELNÁ NITRA AJ HRA Z PROSTREDIA ŠTB S POMOCOU ÚPN

Na scénach festivalu Divadelná Nitra 2013 dominovali hlavnému programu inscenácie pripravené v rámci unikátneho projektu „Paralelné životy – 20. storočie očami tajnej polície“. V medzinárodnej či svetovej premiére mali diváci možnosť pozrieť si šesť inscenácií zo šiestich európskych krajín, ktoré boli pripravené exkluzívne pre Divadelnú

Nitru na tému skutočných príbehov ľudí, ktorých osudy na celý život zmenil komunistický režim. 29. septembra sa tak predstavili aj umelci z bratislavského Divadla SKRAT s inscenáciou „Vnútro vnútra“. V prvej časti s podtitulom „Vetranie v archívoch tajnej polície“ skúmali mašinériu vzťahov medzi hodnotne vyššími príslušníkmi ŠtB. V druhej časti s podtitulom „Paranoia Querulans“ priblížili divákovi dodnes neobjasnený prípad záhadnej smrti kňaza tajnej cirkvi a dvojitého agen-

ta Přemysla Coufala z roku 1981. ŠtB kauzu zamietla pod stôl, kontroverzné však je aj to, že prípad bol po revolúcii v roku 1989 Generálnou prokuratúrou SR zmrazený na 50 rokov. Umelci sa tak priamo k spisu nedostali, ale podarilo sa im nájsť dostatok dobových materiálov, ktoré v odbornej spolupráci konzultovali s ÚPN a riaditeľom sekcie dokumentácie Ľ. Morbacherom. Preplnená sála Starého divadla Tatra svedčila o záujme verejnosti nielen o umelecké divadelné spracovanie, ale aj samotnú tému.



## O SLOVÁKOCH V POĽSKOM ODBOJI A MNÍCHOVSKEJ DOHODE V BRATISLAVE A KOŠICIACH

Ústav pamäti národa v spolupráci s Poľským inštitútom v Bratislave v rámci cyklu Diskusné večery ÚPN pripravil 26. septembra 2013 seminár spojený s diskusiou na tému „Slováci v poľskom odboji“. Prítomným účastníkom sa vo svojich prednáškach a ná-



Seminár na tému „Slováci v poľskom odboji“  
(Foto: Branislav Kinčok)

slednej diskusii prihovárali Dr. Janusz Marszałec z Múzea 2. svetovej vojny z poľského Gdaňsku a Mgr. Eduard Lincz z Ľubovnianskeho múzea zo Starej Ľubovne. Podobne Ústav pamäti národa v spolupráci s Verejnou knižnicou Jána Bocatia v Košiciach usporiadal 30. septembra 2013 diskusný večer na tému „Mníchovská dohoda a jej tieň“. Prednášali a diskutovali prof. Štefan Šutaj z FFUPJŠ v Košiciach a Ondrej Podolec z ÚPN.

## ODHALENIE A POŽEHNANIE PAMÄTNEJ TABULE POLITICKÝM VÄZŇOM V RUŽINOVE

Pri príležitosti sviatku sv. Vincenta, patróna Kostola sv. Vincenta v Bratislave-Ružinove, súčasne 55. výročia súdneho procesu Ján Hutýra a spol. a 60. výročia súdneho procesu Štefan Krištín a spol. bola 29. septembra 2013 na tomto chráme odhalená pamätná tabuľa s menami väznených vincentínov, ktorú vladyka Milan Šášik následne požehnal. Svedectvo z väzenia predniesol posledný žijúci z väznených kňazov – vincentínov P. Pavol Bazár CM. Na pamätnej tabuli sú uvedené mená vincentínov Antona Havlíka,

mukačevský eparchiálny biskup Mons. Milan Šášik CM, patriaci k rehoľnej rodine vincentínov, osobne poznajúci väznených spolubratov. Po skončení liturgickej slávnosti provinciál Misijnej spoločnosti sv. Vincenta de Paul P. Jozef Noga CM a predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska P. Anton Srholec SDB za účasti príbuzných a verejnosti odhalili pamätnú tabuľu s menami väznených vincentínov, ktorú vladyka Milan Šášik následne požehnal. Svedectvo z väzenia predniesol posledný žijúci z väznených kňazov – vincentínov P. Pavol Bazár CM. Na pamätnej tabuli sú uvedené mená vincentínov Antona Havlíka,

Bohuslava Pikalu, Emila Schmidta, Františka Kosnáča, Františka Mihiinu, Ignáca Matkulčíka, Jána Havlíka, Jána Hutýru, Ľudovíta Orješka, Milana Faška, Ondreja Miháľa, Pavla Bazára, Rudolfa Púchovského, Štefana Krištína, Vendelína Kosnáča, Vladimíra Slávika a Vojtecha Krištína. V tejto súvislosti zástupca ÚPN prítomný na slávnosti, Mgr. Miroslav Daniš, v mene predsedu Správnej rady Ondreja Krajňáka oznámil, že Ústav pamäti národa už začal konanie na priznanie štatútu veterána protikomunistického odboja trom príslušníkom rádu Sv. Vincenta de Paul Jánovi Hutýrovi, Štefanovi Krištínovi a Jánovi Havlíkovi.

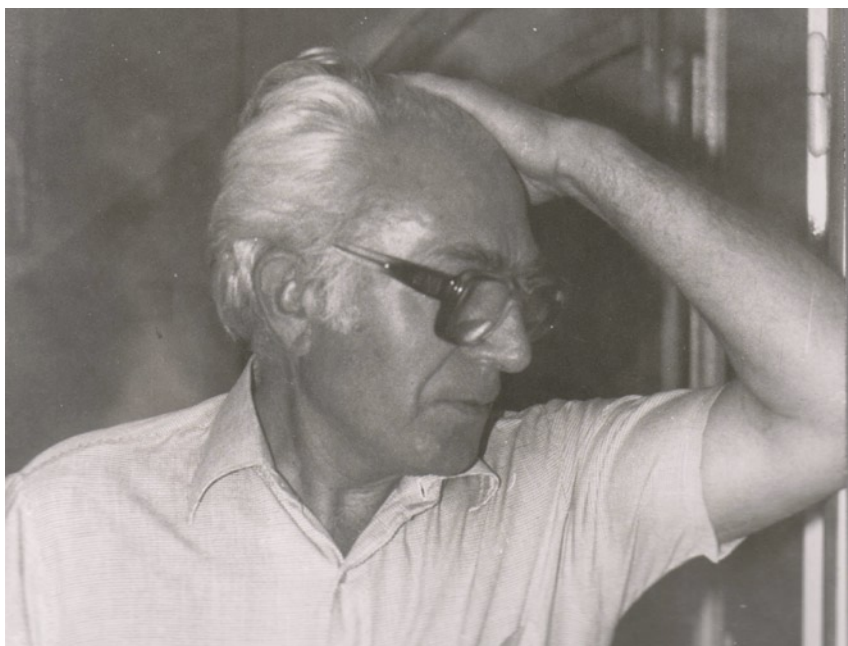
## NÁVŠTEVA Z KÓREJSKEJ REPUBLIKY NA PÔDE ÚPN A JEHO ARCHÍVU

Na pôdu ÚPN zavítali 30. septembra 2013 predstavitelia Ústavu pre jednotné vzdelávanie z Kórejskej republiky pod vedením riaditeľa divízie výskumu a rozvoja Kang Jung Goo a jeho zástupcu Ha Sang Cheol. Ich návšteva na ÚPN bola súčasťou študijnej cesty, počas ktorej spoznávali krajiny Európy a medzi nimi predmetom ich záujmu bolo aj bývalé Československo. Po návšteve Českej republiky tak navštívili aj Slovensko a priamo v ÚPN sa zaujímali o rozdelenie republiky, vzájomné vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi, ale aj obdobie neslobody počas komunis-

tického režimu. V mene predsedu SprR ich prijal Dr. Tibor Ujlacký a spolu s pracovníkmi ÚPN Mariánom Gulom, Ľubomírom Ďurinom a Petrom Jašekom ich oboznámili s poslaním, úlohami a fungovaním ústavu od jeho vzniku. Hostia sa mimoriadne intenzívne zaujímali o výstupy z ÚPN, jeho spoluprácu s médiami, s verejnosťou či vzdelávacím sektorom za účelom sprístupňovania historických informácií verejnosti, alebo ich postúpenia do vzdelávacieho procesu. Ocenili pôsobenie ÚPN v záujme zachovania historickej pamäte pre budúce generácie a vyjadrili vďaku za získané poznatky. Využijú ich v záujme vzdelávania obyvateľov Kórejskej republiky. Na záver návštevy kórejskí hostia navštívili aj

Archív ÚPN obsahujúci dokumenty ŠTB a zoznámili sa s jeho fungovaním. Ústav pre jednotné vzdelávanie Kórejskej republiky bol pri celom rade iniciatív s cieľom zvýšiť povedomie o rôznych otázkach týkajúcich sa kórejských záležitostí a pomôcť ľuďom Južnej Kórei získať lepšie pochopenie víziou zjednotenia. Hlavným cieľom zjednotenia vzdelávania je pomôcť občanom Južnej Kórei vybudovať si správny pohľad na zjednotenie založené na princípoch liberálnej demokracie, silného zmyslu pre národné spoločenstvo a správne pochopenie národnej bezpečnosti. Inštitút sa usiluje o to, aby bližšie podporil vzdelávacie programy týkajúce sa Južnej a Severnej Kórei.

# ZA JÁNOM KOŠÚTOM



Ján Košút (Foto: Archív ÚPN)

Dňa 19. júla 2013 postihla Slovensko ďalšia smutná správa, keď v Bratislave umrel jeden z posledných svedkov sovietskych gulagov – Ján Košút. Pohrebné obrady sa uskutočnili vo štvrtok 25. júla 2013 v Katedrále sv. Šebastiána na Peknej ceste. (ÚPN zastupovali Eduard Stano a Štefan Badura.) Pochovaný bol na Martinskom cintoríne.

Košút patril medzi najznámejších slovenských svedkov gulagu, najmä vďaka dvom vydaniam spomienkovej knihy *Cez červený očístec* (2005, 2009), účinkovaniu vo filme ÚPN *Prežili sme gulag* i vďaka početným verejným vystúpeniam.

Ján Košút sa narodil 26. augusta 1926 vo viacdetej rodine vo Vígľaši, jeho rodina však pochádzala z blízkeho Kriváňa. Jeho problémy sa začali v období prechodu frontu, ktoré sa v našej

krajine podnes oficiálne označuje ako „oslobodenie“. Pre Košúta a ďalšie tisíce slovenských občanov však skôr ako slobodu značil začiatok otroctva. Odvliekanie čsl. občanov do ZSSR bolo totiž nielen v rozpore s akýmkoľvek právom, ale predovšetkým značilo začiatok nepredstaviteľného utrpenia a poníženia, neporovnateľného s akýmkoľvek československým väzením.

Košútova kalvária sa začala nástupom na povinný vojenský výcvik po dovŕšení 18. roku. Krátky pobyt v ozbrojených zložkách prvej SR slúžil pravdepodobne ako zámienka udavačstva zo strany jedného spoluobčana, na základe ktorého bol zatknutý príslušníkmi NKVD – už ako civilná osoba – krátko pred jeho maturitou dňa 17. apríla 1945 v Zvolenskej Slatine.

V sovietskych táboroch smrti v polárnej oblasti a na Sibíri priam zázračne prežil takmer deväť rokov a nebyť smrti J. V. Stalina, sotva by sa kedy vrátil na rodné Slovensko. Napriek rehabilitácii Najvyšším súdom ZSSR ešte v roku 1953 ostal v komunistickom Československu – podobne ako tisíce ďalších bývalých trestancov gulagu – občanom druhej kategórie. Roky sa s ním vliekol zlý kádrový posudok a mohol vykonávať len podradnejšie zamestnania. Na rozdiel od bývalých väzňov nacistických lágrov mohli postihnúť z gulagov o finančnom odškodnení len snívať.

Napriek všetkým temným zážitkom a prežitému utrpeniu ostal „doživotným optimistom“. Základom jeho optimizmu bolo hlboké kresťanstvo prinášajúce odpustenie všetkým, ktorí sa voči nemu previnili. K svojim bývalým nepriateľom necítil žiadnu nenávisť či pomstychtivosť, čo aj počas verejných vystúpení viackrát zdôrazňoval a osobným príkladom dokazoval.

Hneď od roku 1990 sa angažoval v Slovenskej asociácii násilne odvlečených. Ba čo viac, sám sa vybral do moskovských archívov a na základe tamojšieho výskumu vypracoval rozsiahly menný zoznam odvlečených, čím zahanbil aj slovenských historikov, ktorí tému gulagov za 20 rokov poriadne ani len neotvorili.

V Jánovi Košútovi odchádza jeden z úplne posledných slovenských svedkov gulagu, ale aj charizmatiký človek, vzorný kresťan a aj presvedčený Slováč.

Odpočinutie večné daj mu, Pane!

Martin Lacko

# ZOMREL „GENERÁL TAJNEJ CIRKVI“ SILVESTER KRČMÉRY



Silvester Krčméry (Foto: Archív ÚPN)

Dňa 10. septembra 2013 vo veku 89 rokov zomrel MUDr. Silvester Krčméry, ktorý bol jednou z popredných osobností tajnej Cirkvi na Slovensku. Slovensko v ňom stráca vzor bojovníka a odporcu voči totalitnému režimu, oddaného služobníka pravdy a súčasného pokorného a skromného hrdinu. Ako povedal predseda SpR Ondrej Krajňák: „Slovensko, najmä veriaci občania v osobe Silvestra Krčméryho strácajú jednu z najväčších osobností z obdobia komunistického režimu. Patril medzi zakladateľov podzemnej Cirkvi a ako svedok viery a politický väzeň požíval do poslednej chvíle rešpekt a úctu predstaviteľov verejného,

cirkevného aj politického života. Jeho poslanstvo v znení ‚vy máte moc, ale na našej strane je pravda‘ vyznieva aj dnes ako memento pre tých, ktorí by vďaka svojej moci chceli diktovať pravdy a manipulovať so skutočnými hodnotami.“

Silvester Krčméry, čestný člen predsedníctva Fóra kresťanských inštitúcií, sa narodil 5. augusta 1924 v Trnave. Detstvo prežil v Banskej Bystrici, kde aj zmaturoval. V roku 1943 sa zoznámil s legendárnym profesorom Stjepanom Tomislavom Kolakovičom-Pogljajenom, ktorý ho veľmi ovplyvnil ako predchodca II. Vatikánskeho koncilu – svojimi novými revolučnými myšlienkami o mieste a význame laikov a malých spoločenstiev v Cirkvi i fatimským poslanstvom o obrátení Ruska. Štúdium na lekárskej fakulte začal v Bratislave, pokračoval v Paríži (s praxou aj v Maroku) a v Prahe, kde promoval roku 1948. Od roku 1949 pracoval ako dermatovenerológ v Košiciach. Organizoval evanjelizáciu študentov, najmä medikov v Prahe a robotníkov v českom pohraničí, predovšetkým v Litoměřickej diecéze. Pre túto aktivitu ho zatkli. Tri roky bol vo vyšetrovacej väzbe a 24. júna 1954 pod titulom vlastizrady vojenským súdom v Trenčíne a po odvolaní Najvyšším vojenským súdom v Prahe odsúdený na 14 rokov väzenia. Tieto roky strávil vo väzniciach v Banskej Bystrici, Mírove a Ostrove nad Ohří, ako aj v koncentračných pracovných táboroch. Po prepustení pôsobil 20 rokov ako lekár – rádiodiagnostik a internista v Bratislave. Od prepustenia v roku 1964 pracoval spolu s Vladimírom Juklom v evanjelizácii vysokoškolákov, neskôr učňov a narkomanov, alkoholikov a väzňov.

V roku 1974 spolu s V. Juklom a ďalšími založil Sekulárny inštitút Fatima. V Spoločenstve Fatima sa podieľal na vydávaní samizdatovej literatúry a organizovaní evanjelizačných spoločenstiev, tzv. krúžkov. V osemdesiatych rokoch minulého storočia spolu s Vladimírom Juklom rozvinul činnosť Laického apoštolského hnutia. To bolo základom pre neskoršie Hnutie kresťanských rodín na Slovensku, Hnutie kresťanských spoločenstiev mládeže (terajšie Združenie kresťanských spoločenstiev mládeže) a eRko – Hnutie kresťanských spoločenstiev detí. Od čias pôsobenia Svätého Otca Jána Pavla II. v Krakove ako arcibiskupa boli blízkymi priateľmi.

Ján Pavol II. mu v roku 1991 udelil Rad sv. Silvestra. V roku 1998 ho ocenila Trnavská univerzita titulom doctor honoris causa. O dva roky na to získal Cenu Jána Langoša. Prvého januára 2013 dostal najvyššie štátne vyznamenanie, Rad Ľudovíta Štúra I. triedy. Ocenenie získal za mimoriadne celoživotné úsilie pri obrane demokracie, ľudských práv a náboženských slobôd. Verejnosť spoznala vlni v máji aj novú publikáciu s doteraz knižne nevydanými osobnými spomienkami na Silvestra Krčméryho. Za jeho zásluhy mu Ústav pamäti národa priznal dňom 12. septembra 2013 postavenie účastníka protikomunistického odboja in memoriam a veterána protikomunistického odboja in memoriam. Súčasne na základe vlastného podnetu ÚPN začal konanie a priznal Silvestrovi Krčmérymu aj postavenie Veterána protikomunistického odboja in memoriam.

Tibor Ujľacký



# OPUSTIL NÁS MILAN ZEMKO



Milan Zemko na Diskusnom večere ÚPN (Foto: Branislav Kinčok)

V piatok 13. septembra 2013 nás vo veku 69 rokov náhle opustil jeden z najvýznamnejších slovenských historikov Milan Zemko.

Narodil sa 7. júla 1944 v Čiernom Balogu. Vyštudoval Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Za svoju angažovanosť v 60. rokoch, predovšetkým publikačnú činnosť v časopisoch *Echo bratislavských vysokoškolákov* či *Filozof* bol na počiatku normalizácie vylúčený z komunistickej strany a vyhodený z fakulty. Až no-

vember 1989 pre neho znamenal možnosť naplno rozvinúť svoj potenciál. V prvých mesiacoch po páde komunistického režimu stál ako podpredseda Slovenskej národnej rady pri formovaní slovenského zákonodarného zboru do podoby demokratického parlamentu. Kľúčovú rolu zohral pri legendárnom hlasovaní o tzv. Mílovskej zmluve – nikdy sa totiž netajil svojim vlastenectvom i presvedčením, že Slováci majú dostať historickú šancu realizovať svoje právo na sebaurčenie v samostatnom

demokratickom štáte. Aktívne sa zapojil aj do zápasu o podobu nového štátu, predovšetkým vo funkcii riaditeľa odboru vnútornej politiky v kancelárii prezidenta Michala Kováča.

Po odchode z politiky sa vrátil do vedeckého života ako vedecký pracovník Historického ústavu SAV, zameriavajúci sa na slovenské dejiny v 20. storočí (predovšetkým v medzivojnovom období) i člen predsedníctva Slovenskej akadémie vied.

Mal vzácnu schopnosť historického nadhľadu, jeho pohľad bol často veľmi originálny a predovšetkým oslobodený od ešte aj dnes, žiaľ, tak častej ideologickej predpojatosti. Milan Zemko bol rozhľadený, vzdelaný a tolerantný diskutér. Nezabudnuteľné sú pre mňa chvíle strávené v spoločnej kancelárii v Historickom ústave – spomínam si, ako vedel rovnako vášnivo diskutovať s niektorým z vážených kolegov, ako aj so mnou – vtedy mladým začínajúcim historikom. Vďaka výnimočnému rozhľadu, schopnosti historickej syntézy bol tiež obľúbeným hosťom v mnohých diskusiách a reláciách nielen v médiách, ale aj na pôde vedeckých inštitúcií. Pravidelne navštevoval aj podujatia Ústavu pamäti národa, dokonca neváhal aj verejne vystúpiť na obranu jeho nezávislosti. Plánovaný profilový rozhovor pre náš časopis sme, žiaľ, už nestihli uskutočniť. Jeho odchodom stráca Slovensko nielen výnimočného historika, ale aj skvelého a tolerantného človeka. Pochovaný bol v Bratislave 21. septembra 2013 za účasti rodiny, priateľov i širokej historickej obce, vrátane zástupcov Ústavu pamäti národa. Česť jeho pamiatke!

Ondrej Podolec





# FESTIVAL SLOBODY

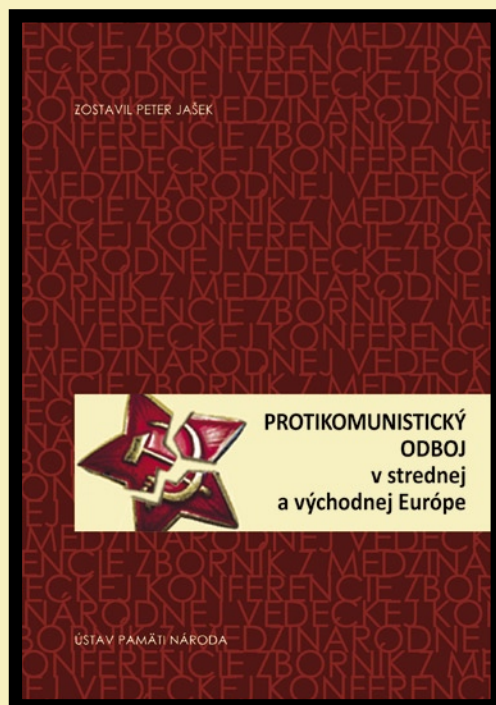
12. – 17. novembra 2013  
Bratislava

Medzinárodná filmová prehliadka  
Otvorenie Múzea 17. novembra  
Diskusie | Oceňovanie osobností | Výstava

[www.festivalslobody.sk](http://www.festivalslobody.sk)



# NOVÁ KNIHA ÚPN



Ústav pamäti národa  
Bratislava 2012  
ISBN 978-80-89335-50-3

## PROTIKOMUNISTICKÝ ODBOJ V STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPE

**Peter Jašek (zost.)**

Publikácia je zborníkom z medzinárodnej vedeckej konferencie zameranej na protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe, ktorú Ústav pamäti národa zorganizoval spolu s Európskou sieťou Pamäť a Solidarita v spolupráci s ďalšími partnermi Ústavom pre štúdium totalitných režimov (Česko), Ústavom národnej pamäti (Poľsko), Ústavom pre dejiny maďarskej revolúcie 1956 (Maďarsko), Konfederáciou politických väzňov Slovenska a organizáciou Politickí väzni Zväz protikomunistického odboja. Zborník vyšiel s finančnou podporou Medzinárodného vyšehradského fondu. Čitateľ v ňom nájde príspevky o protikomunistickej činnosti známych disidentov či verejne málo známych aktivistov odboja, a tiež skupín či dokonca pololegálnych organizácií. Osobitný blok príspevkov sa zaoberá povstaniami proti komunistickým režimom. Popri zaujímavej komparácii známych protirežimných vystúpení v Maďarsku, Poľsku a Československu a štúdií o pôsobení banderovcov na Slovensku sa čitateľ môže zoznámiť aj s menej známymi faktami o ozbrojenom protikomunistickom odpore v Bulharsku, Rumunsku či Chorvátsku, kde pôsobili partizánske formácie až do začiatku 60. rokov. Priestor je venovaný širokému spektru občianskych aktivít proti totalitnému režimu, a tiež otázke perzekúcií, ktorými komunistické režimy trestali svojich oponentov. Široký je aj chronologický záber, ktorý obsiahol celé povojnové obdobie až do pádu komunistických režimov koncom 80. rokov. V zborníku sú uvedené štúdie v troch jazykoch – v slovenskom, českom a v anglickom podľa toho, v akom jazyku boli prezentované na konferencii. Predkladaný zborník poskytuje nové poznatky o protikomunistickom odboji v krajinách bývalého sovietskeho bloku a môže podnietiť ďalší záujem o danú tému.